

ASAMIYA SAHITYAR CHANEKI
OR
TYPICAL SELECTIONS

FROM
ASSAMESE LITERATURE

Vol. III
MODERN PERIOD

Part II

EDITED BY
HEMCHANDRA GOSWAMI
ASSAM CIVIL SERVICE

PUBLISHED BY THE
UNIVERSITY OF CALCUTTA
1923

BCU 1514

PRINTED BY BRUPENDRALAL BANERJEE,
AT THE CALCUTTA UNIVERSITY PRESS, SENATE HOUSE, CALCUTTA.

Reg. No. 57 B—December 11-12-23—500.

GS 2269

UNIVERSITY OF CALCUTTA
MANUSCRIPTS.

নিৰ্ঘণ্ট

বিষয়	ভোলানাথ দাস	পিঠি
সীতাছৰণ কান্দা	৩৪৮—৩৫১
আলম বাৰী	৩৫২—৩৫৫
বিশেষক	৩৫৫—৩৫৬
মধুহাসি	৩৫৭
কিয়নো নাক্ষাগে আমাৰ মন ?	৩৫৭—৩৫৯
মেঘ	৩৫৯—৩৬১
লক্ষ্মীদেব বৰা		
শকুন্তলা	৩৬২—৩৬১
সদানন্দৰ কলানুমতি	৩৬২—৩৬১
বক্তৃতাৰ মহন্ত		
মোৰ্চামৰীয়া-নিম্নোহ	৩৯২—৪০১
স্বতি	৪০১—৪০৪
ছন্দৰ নিশা	৪০৪—৪০৭
গৌৰীয়া-বোৱৰী	৪০৭—৪১১
পদ্ম-বিলাপ	৪১২—৪১৩
সংসাৰ শূন্যৰ ঠাই	৪১৪—৪১৭
সত্যনাথ বৰা		
সাহিত্য বিচাৰ	৪১৮—৪২৬
শাস্তি আৰু আশা	৪২৭—৪২৯

বিষয়	শিঠি
পূৰ্ণিমাৰ জোন ...	৪২৯—৪৩২
ধুমুহা বতাহ ...	৪৩২—৪৩৬
লৰা কাল ...	৪৩৬—৪৩৯
ভেকা কাল ...	৪৩৯—৪৪১
বাৰুণ ...	৪৪২—৪৪৬

লক্ষীনাথ বেজবৰুৱা

পদ্মকুমাৰী ...	৪৪৭—৪৬১
কৃপাবৰ বৰুৱাৰ কাকতৰ টোপোলা ...	৪৬২—৪৭৪
সন্ধ্যা ...	৪৭৪—৪৭৭
মৃত্যু শয্যা ...	৪৭৭—৪৭৯
বিধবা-বিলাপ ...	৪৭৯—৪৮১
প্ৰিয়তমা ...	৪৮১—৪৮২
প্ৰিয়তমাৰ সৌন্দৰ্য্য ...	৪৮২—৪৮৩
সম ...	৪৮৩

চন্দ্ৰকুমাৰ আগবঢ়োৱা

উদগতি ...	৪৮৪—৪৮৬
ভেজিমলা ...	৪৮৭—৪৮৮
জলকুৰী ...	৪৮৮—৪৮৯
মৌমাখি ...	৪৯০
সন্ধিয়া ...	৪৯০—৪৯১
জোনাকী ...	৪৯১—৪৯৩
জুকলসবীয়া ...	৪৯৩
অপোন ...	৪৯৩—৪৯৪

বজ্জীকান্ত বৰদলৈ

মনোমতী ...	৪৯৫—৪৯৯
------------	---------

কনকলাল বৰুৱা

বিষয়	পৃষ্ঠা
আমাৰ শিল্প ...	৫০০—৫০৩
সহাপুত্ৰ ...	৫০৩—৫০৬
প্ৰাণীতত্ত্ব ...	৫০৬—৫১৩
মানৱ জাতিৰ সভ্যতা ...	৫১৩—৫২৩
বসন্ত বিদায় ...	৫২৪
ব্ৰহ্মপুত্ৰ ...	৫২৪—৫২৬

হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী

অসমীয়া ভাষা ...	৫২৭—৫৪২
স্মৃতি ...	৫৪২—৫৪৪
বিজুলী ...	৫৪৪—৫৪৭
কাকো আৰু হিয়া নিবিলাওঁ ...	৫৪৮—৫৫৩
আনন্দৰাম বৰুৱাৰ স্মৃতি ...	৫৫৪—৫৫৬
জাতীয় সঙ্গীত ...	৫৫৬—৫৫৭
পুৰা ...	৫৫৭—৫৫৯
কাকুতি ...	৫৫৯—৫৬১
এপাহি পছম ...	৫৬২—৫৬৩
প্ৰিয়তমাৰ চিঠি ...	৫৬৩
ইতা কল্যাণ ...	৫৬৩—৫৬৪
৬ বড়েশ্বৰ মহন্ত ...	৫৬৪

আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালা

অন্ধাৰতীৰ ডায়েৰী ...	৫৬৫—৫৮২
জীৱন-সঙ্গীত ...	৫৮২—৫৮৪
দেৱকন্যা মানৱী বেলোৰে ...	৫৮৪—৫৮৬
পাণেশই ...	৫৮৭—৫৮৯
সুখৰ ঠাই ...	৫৮৯—৫৯০
ভই ...	৫৯০—৫৯১

বেণুধর বাজখোঁরা

বিষয়	শিখি
সেউভী-কিরণ ...	৫৯২—৫৯৭
আত্মসংঘম ...	৫৯৮—৬০০
অনুভূতি ...	৬০১
প্রকৃতি ...	৬০২—৬০৩

পদ্মনাথ বক্রা

ভাস্কর্য ...	৬০৫—৬১৬
মীনা ...	৬১৬—৬২৮

হলিহাম মহন্ত

বিশ্ব-দর্পণ ...	৬২৮—৬৩২
-----------------	---------

পূর্ণকান্ত দেবশর্মা

নলচবিত্র ...	৬৩৩—৬৪২
--------------	---------

ভূগীপ্রসাদ দত্ত

বৃক্ষকেন্দ্র ...	৬৪৩—৬৪৮
------------------	---------

MSS. K.
1C.

অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি।

তৃতীয় খণ্ড

দ্বিতীয় ভাগ

ভোলানাথ দাস ।

সীতাহরণ কাব্য ।

লক্ষণ সীতার সহ, পিতৃ সত্য পালি,
 দাশবধি বধুপতি পক্ষবটী বনে
 তপস্বীর বেনে, ভক্তি বদ্ধ কল মূল
 তপস্বী আহাৰ, যবে ছিল। বনবাসে ;
 ক্রিপণে বাস্তব বলী লক্ষ্য অমিত
 ছবিলা জানকী সীতা,—যিটো অপরাধে
 যবিলা সবংশে পাছে বাকস ঈশ্বর
 দেবকুল অবি,—সেহি বামায়ণ গীত
 গাইবে বাণিজ্যে আমি মুঢ় অকিকন,
 অমিত্র অক্ষর ছন্দে, হে মাতঃ ! বাগ্‌দেবি !
 যি ছন্দে গাইলা—বহু মধুময় গীত
 তর অনুগ্রহে, অতি প্রিয় পুত্র তব
 শ্রীমধুসূদন বহু কবিকুল মণি,
 অতি দূৰাকাঙ্ক্ষা কিন্তু কবিচৌ মনত
 হীন আমি যেততুচ্ছ ! অবুজ অন্তরে
 কিয় হল ইচ্ছা—না জানো কাবণ ;
 সুদূর আকাশস্থিত নক্ষত্রক দেখি,
 উঠিতে ইচ্ছত ক্ষুদ্র গছোত পিপরা
 নিজতেজ প্রকাশিয়া অতি গর্বি মনে ;
 কিন্তু ক্ষুদ্র দেবী প্রাণী হীনবল অতি,
 ইচ্ছিলে কি হব ? পাছে অপাবগ হয়।
 সলজ্জ অন্তরে হার অধোগামী হোয়ে ।
 আমিও কবিচৌ, দেবী, সিমন্ত দূৰাশা,
 দেখে কিন্তু নাহি বল, নাহি কোনো গুণ ।

হাসে কিবা বুধ জন বুদ্ধি তীন মোক
 ইত্যয়ে কম্পিত হিয়া, লেখনী পুগিত ।
 করিয়ে ককণা মূর্খে মূর্খতা নাশিনি !
 দয়াময়ি ! দীনজনে করিয়োক দয়া ।
 কি জানো ভকতি তব শ্রীপদ পঙ্কজে
 আমি অপদার্থ দাসে ? কি কুজো অবুজ
 অনন্ত মহিমা তব, অনন্ত কপিনি !
 দিয়া পদ ছায়া, মাতঃ ! গাওঁ আমি বচি
 বৈদেহী করণ গীত, তব অশ্রুগ্রহে ।
 প্রভাতিলা নিশা : উষা আশুগতি ধরি
 আসিলা ; কুকলি দিলা হৃদীর্ঘে পৌচক ;
 বায়স করিলা 'কা কা' ; যেন তেকরাই
 লক্ষা, লক্ষা-প্রিয়-পক্ষী কুকুট পুছিল
 'লক্ষা পূব ক'ত বুলি' ; গাইলা চৌদিশে
 প্রভাতীয় গীত যত প্রভাতী বিহগ ;
 বৃক শূর্দল দিলা তরাঙ্কনি দূরে ।
 উদিল আদিত্য দেব উদয় অটলে
 উজ্জালি শিখর-শির, পবে তক-শির
 সুউচ্চ অশুচ্চ পবে ; পবে লতা বন,
 গ্রামে ধ্বাতল পাছে ; বজ্রতর বিভা
 শোভিল জগৎ সুবি । ডরি বিভাবরী
 বিভা বৈবী দবশনে, পলাল অন্তরে ;
 কন্দরে তিমির কালা লুকাল তরাসে ।
 প্রভাতে প্রক্ষালে যনা নিভা পবি হবি
 নিজ নিজ মুখ নব ; ধুইলা সিমত,
 (শ্রেষ্ঠজনে অমুকবা অশ্রেষ্ঠের বীতি),
 বিটপী ব্রততী তৃণ যতেক কাননে
 আনন্দে আনন নিজ নিশির নিয়বে ।
 প্রফুল্ল প্রসূন বাশী, প্রফুল্ল বাকুব
 বাকুব মিলনে যথা,—হাসি মধু হাসি

দৰ্শে দীনবন্ধু মুখ; দেবি দীনবন্ধু
 মুছিয়া বদন-বাৰি আদৰে সবাৰ
 প্ৰসাৰি সহস্ৰ কৰ; দীনবন্ধু যথা
 কৰয় আদৰ দীনে । কুসুম বদন
 হাসি নিঃসৰিত মধু লোভে লোভী যত
 গুপ্তবি মধুপ পুত্ৰ উড়িলা চৌদিশে
 চুহি প্ৰতি পুষ্পানন । স্বাৰ্থপৰ অলি
 লীয়ে মধু, বকি আনে; দেখিয়া সমীৰ
 উদাৰ, উজাৰি পুষ্প-পৰিমল মধু
 বিলাইলা, দাতা যথা, সৰ্বজীৱ গনে ।
 পুলকিত প্ৰাণী যত মধুৰ আশ্ৰাণে ।
 কুহুবিলা পিককুল; গাইলা শালিকা
 খেলি মেলি গীত; প্ৰিয় বিবহ কাতৰা
 কেতকী বিনালা ঘনে 'কেতকি ! কেতকি !';
 গহন কানন মাঝে ডাকিলা সুধীৰে
 'সহদেব সহদেব' সহদেব পক্ষী ।
 লিখৰে পাদপ শিৱ শোভি শিখিবৰ
 কান্দু শিৱে চুড়া যথা—, উচ্চৰাৱ কবি
 ডাক দিলা 'ৰাম কান্দু,' প্ৰতিধ্বনি তাৰ
 ধ্বনিল গজৰ ঢাকি । কনক মণ্ডিত
 চকু নেত্ৰ পদ বাৰ, বিহগী ধ্বননা
 বিজয়ন্তা কৃষ্ণনীলা; গাইলা ধনেশ
 হৰিৰে,—ধনেশ জন হৰবিত্ত যথা;
 গাইলা পাৰ্বতী পক্ষী আক কত কত ।
 হায় পৰ্বতীয়া শোভা কিবা মনোৰম !
 বিস্তাৰি বিস্তাৰ কায় বাপি বহুস্থল,
 উচ্চশিৰে ধৰাধৰ, ধৰাপতি যেন,
 দৰ্শিছে চৌদিশ গৰ্বে । সহস্ৰ সহস্ৰ
 শিলাকপী-গজ-মালে আৱৰিত দেহ
 কোন শ্বলে; কোন শ্বলে উচ্চ ভক ৰাজি,

তুণ, পাঠ, লতা, বনে শরীর সজ্জিত ।
 নিকরবিশী শত শত (পাখানি ক্রমেও
 থাকে দয়াময়ী মৃতি, সমাস শরীরী
 মানব নিষ্ঠুর কিন্তু, ধিক হেন নবের),
 শত নিকরবিশী গিবি শব্দক বিদারি
 দিছে বহির্গত করি, কল কল হবে ।
 চলিছে সলিল-শোভা শিলা বাশি মাঝে
 ধবি শুষ্ক নিভ বর্ণ ঠেকিছে যি স্থলে ।
 কি মতে বণিবে শোভা ? যি জন ভ্রমিছে
 পক্ষিতে, বুঝে সি মাত্র কি শোভা স্তম্ভ ।
 ছায়বে লেখনি মোর, লিখবে শিখবে,
 গিবি পদতলে, গোক কন্দবে কাননে
 অমিলি অজাগা স্নেহ, কত কত বার,
 দেখিলি অচেনে শোভা, কিয় অপাবগ
 বণিবে দেখিলি যেতি ? বুজিছো কারণ,
 নাইবল দেখে, মন কি হন থাকিলে ।
 জানিয়া প্রসন্ন নিশি, সজীব জগৎ
 বৃক্ষে বৃক্ষে তুণে তুণে স্তম্ভ অসণ
 স্নানিলা, করিলা বন দেবাক ব্যাকুল ।
 কুটিল অসংখ্য ফুল বনবতুলিলী ;
 সস্তাবিলা হ্রাণেন্দ্রিয় প্রদানি সুশ্রাব,
 বজ্রিলা নয়ন কপে । নিকুঞ্জে নিকুঞ্জে,
 নিম্নিয়া মানব কৃত বাস্তব বস্ত্র শব,
 গাইলা নিহগ গণ । হবিণ হবিণী,
 লক্ষ্যে লক্ষ্যে বন মাঝে করিলা ভ্রমণ ।

আসামবাসী ।

হে আসামবাসি ! মিনতি আমাৰ,
 নতুন উদ্ভিলি দেখা একবাৰ ;
 সদাই নিশ্চিত, অতি অনুচিত,
 দেখা একবাৰ নতুন মেলি ।
 তোমাসৰ সম কোন হেন জাতি,
 আলস্যৰ বল, উলটি পালটি
 কোন হেন জাতি, চিৰ লগা পাতি,
 শুইয়াছে দেখা মন্থক তুলি ।

কোন হেন জাতি অন্ধকাৰে পৰি,
 আলোক এবিধা কৰে ধৰ কৰি ?
 কোনো নোহে এনে, সবেও বহনে,
 খাইছে পোহৰে আন্ধাৰ তালি ।
 সবে সচেতন এবিধা আলস্য ;
 সবেও আনন্দে মুখে কৰি হাত
 আধোগতি বড, দেশোগতি বড,
 আসাম কেবল নিশ্চিত আজি ।

আসাম কেবল আজিও নিশ্চিত,
 আসাম কেবল আজিও স্থপিত ;
 জড় বস্তু প্ৰায় কিম্বা মৃত কায়
 অক্ষয় আজিও আসামবাসী ।
 নাই পৰিত্ৰাণ নাই কোনো চেপ্টা,
 জাৰিছে আলস্য পৰম দেৱতা ;
 নাটিকে উন্নতি মাত্ৰ আধোগতি,
 বন্ধন গিমৰ্শ নাটিকে হাঁসি ।

মুখে "নাই হাঁসি" ইকথাও নোহে,
 পৰব দুখেত সবে কিম্বা হাঁহে ;

একৰ অনিষ্ট আনজন কষ্ট,
আনৰ বিপদে অসীম কষ্টে ।
অসমীয়া সৰে যতোক হাসয়
আনৰ কষ্টত, চিগু বৰ্ণময়,
এনে কোনো ভাতি নাই ত্ৰিভুগতি,
মিচা কথা মাত্ৰ 'নাহিকে কামি' ।

দেশোন্নতি বাত নাই 'ভাত মন',
কৃষি শিল্প বাণিজ্যক বিসৰ্জন
দিয়াছে; মিস্ত্ৰী, কালোতা, বেপাৰী
কিৰূপে বা হুহ, লাজৰ কথা !
"কালোতা বাচেই বেপাৰী নহয়ে
বোপা ককা মৰি গল এনেকৈয়ে"
এড়ি নিজ মান সামান্য সমান,
কিৰূপে ধৰিব নতুন প্ৰথা !

হে আসামবাসী !
"বোপা ককা মৰি গল এইমতে"
এনে কথা আক মানিবা সুপাতে;
ভেনে বাক্যোচিত কৰিছা বন্ধিত
জান কোন বীতি ? কহিয়ে মোক ।
চুলি কাটি ফাল "আল্‌বাৰ্ট সেণ্টা"
পিন্ধা বিদেশীয় বস্ত্ৰ মোজা জোতা,
বাড়িচাৰ বীতি, মদো নাই বাকী,
আক বত কথা কলে পাবা লোক ।

এড়া ভেনে কথা হোতা সচেতন,
কৃষি শিল্প হেতু কৰিও বতন;
স্বাধীন যাত্ৰা হেতু কৰা আশা,
জালন্ত পিন্ধা কৰিও দূৰ ।

অমেশ বিদেশ কবিও ভ্রমণ,
 বানিজ্য হেতু উন্নতি সাধন,
 কবিও নিজের কবিও দেশব;
 হওক দেশের সর্বদা পূর্ব ।

“বোপা ককা মবি গল এইমতে”
 এই কথা মবি মমবা তেমতে ;
 মেলিয়া নয়ন কার্ঘ্যে দিয়া মন,
 নাখাকা নাখাকা একেটা জারে ।
 চক্ষুর ওচরে কবা গবশন,
 জড় হিমজিরো পরিব বতন,
 আছন্ন ভূধর হোরে শোভাকর
 শুভুরে কতুরে নবীন জারে ।

জগদপুত্র ননো সন্না বক্তবান,
 নিজ কার্ঘ্যে, দেখা সন্না ধাবমান,
 নাড়িছে টুটিছে ভাঙিছে গড়িছে,
 কোনেও নাখাকে একেটা জারে ।
 কিয় জরে জাঁয়, তোমালোক সবে,
 ধবনীৰ জাব মাত্র তই জবে,
 থাকিবা সদাই ? পব মুখ চাই,
 কিয়নো থাকিবা একেটা জারে !

বিবেচনা কবি দেখা মনে মনে,
 অলঙ্কৃত ভোমাসব কোন গুণে ?
 নাই বিজ্ঞা গুণ শিল্পে অনিপুন,
 নাম মাত্র কুশি বানিজ্য নাই ।
 নাই উদারতা, নাই সহিষ্ণুতা,
 নাহিকে মমতা, পরোপকারিতা,
 নাই সজনীতি, অনীতিত শ্রীতি;
 কিবা আছে ভোমাসবার ভাই ?

ধকাৰ ভিতৰে মূৰ্খতা আকাৰ;
আছে মাত্ৰ হাৰ ! কুৰীতি অপাৰ ।
আছে হিংসা কাৰ অমিল অতীত ।
স্ব অৰ্থ পৰতা উন্নতি হ'ল ।
আছে অহিংস চিৰ দ্বিভিত্তা
আছে অহিংস "কেশনে" মমতা;
মৃগা গভীৰতা অবাচ্যে পটুতা,
আছে আলস্য কাৰিত্ব মূল ।

ছি ছি অসমীয়া ! উঠা উঠা উঠা,
চিৰ নিত্যা এড়ি মেলা চকু চুটো,
হোৱা সচেতন নাপাকা মগন,
আলস্য পিণ্ডিত জোড়ে এক দিল ।
অনৰ্থক মূল অহিংসে বিবে,
গোমাংস ভাবিতা মনৰ হৰিবে,
এড়া সৰ্বজননে কাৰ্য্যে দিয়া মন;
কৰিও বদেষ্ট উন্নতিশীল ।

বিবেক ।

কোন সিটি সত্ত্বে সত্ত্বে মানব অন্তৰে
সদাই কৰিছে বাস ? মূৰ্খতা কাৰণে,
কোনো কালে কোনো ক্ৰমে নাশতায় দূৰে,
আছে চিৰকাল বসি ক্ৰমশঃ আসনে ?
যয়মে প্ৰাচীন অতি, বহুদৰ্শী জন,
চিত্ত স্থানি বেন তাৰ জ্ঞানেৰে গঠন,
মুন্দিৰ মূৰতি জ্ঞান গৰ্ভিত বদন,
অটল সাহস মেঘ গভীৰ বচন ।

বজ্রাক নকবে তব প্রজ্ঞাক নকবে,
বনোন্মত্ত বীৰভনে তুচ্ছ ভাবে মনে ।
সদা সুমহুগা মাত্র বশিত অনুরে
দিয়া থাকে ফান পশ্চিমার্ঘ্যত বচনে ।
অস্ত্রায় অধস্ত্র পাপে যদি নব মন
হোলে প্রলোভিত, হোলে কবিতা গর্ভন
নিমিষে অনুরে থাকি বিভাবি রূপ
"নাগাউরি" "নকবিনি" এই কথা কয়

বাবণ মৃগনি তব যদি নবগণ,
লিপ্ত হোলে সেহি কাগো মন্থাপ অগ্নি
অটল সাক্ষে দিলে কবিতা মলন,
বজ্র প্রজ্ঞা ধনী মন একোকে মগ্নি ।
দিলে গালি নানাকল কবিতা গর্ভন,
কর্কশ বচনে করে অনুর দাহন ;
কি ধনী কি মানী স্তনী বজ্র প্রজ্ঞা বীৰ
সেই তিব্বতের সবে হোলে নত শিব ।

জ্ঞানেবে বচিত পের জ্ঞানেবে ভঙ্গ,
কোন প্রিয় বন্ধু এই অনুর ভিত্তবে,
অস্ত্রায় লেখি যে অগ্নে বাবণ কবয়,
যেহে ভেদে সর্বদাট চিত্ত চিন্তা করে ?
জানিছোঁ বিবেক নামে সেই বিজ্ঞান,
কবে চিত্তাহিত জ্ঞান নবে বিভবণ ।
যন্ত হে বিবেক তুমি যন্ত মস্তীকর !
যন্ত তুমি চিব বন্ধু হীন মনুষ্যর ।

মধুহাসি ।

হাঁসা হাঁসা, শিশু, হাঁসা পুনর্জীব,
 তব মধু হাসি পবান আমার
 জুড়ায়; পুনর খিলি খিলি করি
 হাঁসা প্রিয় শিশু হাঁসা আক বাব ।
 মুকুটপ্রায় তব কুসুম বস্তু কিটি
 বস্তু ওষ্ঠ মাঝে কাব প্রদর্শন,
 নীলাভবরণ মেত্র কোণ কুটি
 মোখোরা আমার হসিত বদন ।
 কোনে কয় পদ্য অতি শোভাকর ?
 গোলাপ কুসুম বরণ অমল
 শোভাময় কোনে কহর থাকোতে
 শিশুর সজ্ঞাত বদন কমল ?
 কিবা দৃশ্য আছে হোরে মনোহর
 শিশুর হসিত বদন সমান ?
 যদি আছে বেগে, খোলোক অপবে,
 আমি কিন্তু ভাবি নাহি পার্ত্তি জান ।
 হাঁসা হাঁসা শিশু, হাঁসা পুনর্জীব,
 তব মধুহাসি পবান আমার,
 জুড়ায়, পুনর খিলি খিলি করি
 হাঁসা প্রিয় শিশু, হাঁসা আক বাব ।

কিয়নো নাজাপে আমার মন ?

অকণ উলিছে	ভগত জাগিছে
অবণো বিহঙ্গ গাহিছে গীত ।	
যত পশু গণে	চবিছে কাননে,
কুটিছে কুসুম মোহিয়া চিত্ত ॥	

মধুৰ স্মৃতিৰ
 বহিছে ধীৰি ধীৰি প্ৰভঞ্জন ।
 সৰেণ্ড জাগ্ৰত
 নিজ কৰ্ণে বত
 কিয়নো নাজাগে আমাৰ মন ॥
 ক্ৰমে জামুকৰ,
 হইছে প্ৰেৰণ,
 ক্ৰমেই ধৰণী উত্তপ্ত অতি ।
 গল দ্বাৰা জলে,
 জীৱ নলে নলে,
 প্ৰচণ্ড কিৰণে সত্ত্ব অতি ॥
 পুৱা একজাৰ,
 এবে আন জাৰ,
 কালে ঘাটে সৰা পৰিবৰ্ত্তন ॥
 কিয় পৰিবৰ্ত্ত,
 নাই ই মনত,
 কিয়নো নাজাগে আমাৰ মন ?
 আঁহে বৰিকৰে,
 জগত পোহৰে,
 পুনঃ পৰিবৰ্ত্ত কৰিছে মেঘে ।
 বিপ অন্ধকাৰ,
 নৃত্য চপলাৰ,
 গৰজনে জীৱ বিশ্বয় দেখে ॥
 কণে পুনৰ্জাৰ,
 বায় বৃষ্টি ধাৰ,
 আতৰায় মেঘ, দিব গগন ।
 কত পৰিবৰ্ত্ত,
 ঘটে নিমিষত ;
 কিয়নো নাজাগে আমাৰ মন ?
 গল দিনমণি,
 আঁচিল বজনি,
 ফুটিল অশ্বৰে নক্ষত্ৰ মালা ।
 কৰি মধু হাঁসি,
 উদিলেক নদী,
 যত নিশাচৰ হৰ্ষে উতলা ।
 ভ্ৰামকৰি দিনে
 এবে হৰ্ষ মনে,
 লভিছে বিশাম মানব গণ ।
 ভ্ৰম কৰা দূৰ,
 চিৰ নিদ্ৰাতুৰ,
 কিয়নো নাজাগে আমাৰ মন ?
 দিন, ৰাতি, বায়
 সূৰ্য্য চক্ৰ ধায় ;
 পক্ষ মাল বৰ্ষ কত লব্ধীত ।

মেঘোচ্চৈঃ স্তব্ধাঃ চক্ৰং কৃত্য আশ্রয়নে,
উদিতা নতুন ভাবে স্নেহকোমল মনে ।

পূর্ণা দিলে ধীরে ধীরে বহে সমীৰণ,
ভাষ্যক বাচন করি,
সহস্রৈঃ কল্পিত চবি,

ধীরে ধীরে জামি যোরা গজেন্দ্র গমন,
ধীরে ধীরে জলশোভে যেন চন্দ্র গগন ॥

শাল্য মূর্তি শাল্যভাব করিচা ধারণ,
অমৃতভবে মেঘ ধুই,
আজিচা পকির গুই,
সবল কোমল মনে দিছা বরণন,
এই বরণন আজি নয়ন বহন ॥

উৎপন্ন প্রশান্ত্য ভাব মলিলে তোমার,
বিশাল নভস্ব মনে,
ভূমিএ যে এতিক্ষণে,
দূরি পুনঃ ধবিতা বিশাল আকার ।
কক্ষ মেঘে অক্ষাংশে সমস্ত সংসার ।

নভস্ব বিশাল তেন কোমলতা ভায়,
কারিগ্রেণে যে পরিণত,
চক্ৰবাক নিমেষত,

ধবিতা কবাল মূর্তি জ্যেষ্ঠ কল্পকায়,
গজেন্দ্র বা স্তব্ধাঃ স্তব্ধাঃ হেদিনী কপাল ॥

অমৃত বিশাল নভস্ব ভিত্তি ॥ প্রত্যক্ষ প্রমাণ,
সেইটি ঘেঁষিচোঁ আমি,
নানাকল্প ধবি ভূমি,

বজা, বগা, জালধীরা, কাকের সমান,
মেঘা দিছা কণে কণে ঢাকি শূন্য স্থান ।

ধবলিচৌ কেতিয়াবা নিকট বর্ষন,
কুকুরের কোথামনে,
দিগন্ত বিঘালি ফলে,
মবশোরা বিজোবিকা চপলা সর্জন ;
কলিচৌ পুনিয়া হব তাঁরন গড়ন ॥

ধবলিচৌ কেতিয়ান দিলে বদমায়ে,
সময়ে পালিত কত,
অন্তগণ করা নষ্ট,
প্রাণী সমো নথকরা বস্ত্র নিক্ষেপনে,
উমর নিধন হুমি, মোদো কি কাবনে ।
কি ভাবি তে মেন আঁজি খেত কলোবাবে,
খেত খেম কুলা বাশি,
কিনা বরকর বাশি,
অতিক্রম আরতনে, স্তব্ধ অন্তবে,
তউলা উমর কোরা কি ভাবি অন্তবে ॥

UNIVERSITY OF CALCUTTA
MANUSCRIPTS

লক্ষ্যাদান বন্য ।

শকুন্তলা ।

প্রথম অঙ্ক ।

সূত্রধার ।— (নেপথ্যে ফালতৈ চাই) আটদেও, যদি সাজ লিঙ্কোই হল, তেন্তেই
এই শিনে আছোক ।

নটী । (প্রবেশ করি + দেউতা এই মতে আভির্ভো) ।

সূত্রধার ।—আটদেও, এই সভাত অনেক বিজ্ঞান লোক গোটে খাউছে আজি
কালিদাস-বচিত অভিজ্ঞান শকুন্তলা নামেবে নতুন নাটকর ঘাৰা আগি
তেউবিলাকর সেয়া করিব লাগে, এতেকে প্রত্যেক ভাণ্ডায়াটৈ কাণ করক ।

নটী ।—ভাৰনা ভালকৈ করাও আপোনাক কোনেও ভাতিব নোরাবে ।

সূত্রধার ।—আটদেও, মই আচল কথা কও,—

এই বিজ্ঞান লোক সকলর যেতিয়াটৈকে সম্ভাৰ নেলাগে, তেতিয়াটৈকে
ভাৰনা ভাল হৈছে বুলি সলাগিব নোরাবে; শিল্পীত শিলাকর মন দূট
চলেও নিজর প্রতি প্রভাৱ নহয় ।

নটী । ঠিক কৈছে । তাৰ পিচত এতিয়া কি করিব লাগে আজ্ঞা করোক ।

সূত্রধার ।—এই সভাসদ সকলর কর্ণর প্রতি জন্মোৱাৰ বাহিৰে আন কি আছে ?
এতেকে প্রথমকৈ আৰম্ভ হোৱা, উপভোগৰ যোগ্য এই গ্রীষ্ম কালকেই
অৱলম্বন কৰি এটি গান গাওক । দেখোকচোন, এতিয়া পানীত গা ধুই বৰ
কুন্তি লাগে, পাটল ফুলত লাগি হাবিৰ বতাহবোৰ শ্বগন্ধি হৈছে, তাঁত
পড়িলেই টোপনিএ ধৰে আক দিনৰ শেহ ভাগ বৰ মানোৰম হৈ পৰিছে ।

নটী ।—ঠিক । এই গানটি গায় :—

ভোমোৰা চোহে বস উষক শিৰীধৰ ।

সাদৰী সুন্দৰী মাৰী সাদৰে শিৰীস পাৰি,

পিন্ধিছে কাণত সেই ফুল কোমল কেশৰ !

সুন্দর।—আইদেও 'বব বট' গান। 'আত' আপোনাৰ মধুৰ বাগে সভাসদ সকলৰ মন মোটি পেলালে তেওঁ লোক সকলোৰে লোক চিত্ত অঁকা মানুহৰ দৰে স্কন্ধে কাটিকুতা নকৰাকৈ একেপিনে আছে। তেনেহলে এতিয়া কোন শ্রবকেৰে এও লোকৰ আৰাধন, কৰোঁতক ?

নটী। কিয় আপুনি অপ্ৰমেই কৈছিল নহয় যে অভিক্ষান শকুন্তল বুলি নতুন নাটকেৰে জাবনা কৰিব লাগে।

সুন্দর। আইদেও 'টিক মনত পেলাটেছ। মই এতিয়াই পাতিব গৈছিলো; কিয়নো, মেমেকৈ সৌ লবি যোৱা ভৰিণা পতটোএ এই দুমন্ত বাজাৰ মন চৰি আনিছে সেই দৰে আপোনাৰ মধুৰ গানেও মোৰ মন চৰি নিছিল।

প্রস্তাবনা ।

সাবণি (বাজালৈ আৰু পতটোলৈ চাই) সৰ্গদেও ' মই এই কৃষ্ণদাস পতটোলৈ আৰু হুগ লগোৱা ধনু লৈ তাৰ পাচত খেদা দিয়া সৰ্গদেওলৈ চকুদি যুগলপ ধৰ, যজ্ঞক দেখি যে গা সাক্ষাৎ মহাদেৱৰ নিচিনা দেখিছোঁ।

বাজা। সাবণি, এই ভৰিণা পতটোএ আমাক নতুন দৰলৈ আনিলে। সি এতিয়াও কেনে সুন্দৰ কৈ ডিঙ্গি ঘূৰাই থানে মনে আমাৰ বগলৈ চাইছে, কাঁড়ৰ ভয়ত আকৌ তাৰ গাৰ আগ চোৱা পাচ চোৱাত কোচ পুতাই শুমাইছে, ভাগবত যুগ মেলাত আমা খোৱা কুশখাঁজনাৰ বাটত বেমেৰি হৈ পৰিছে, চোৱাচেনি, সি দীঘল কৈ জাপ মৰাত দুভাগ বাট আকাশৰ ওপৰতহৈ গৈছে, মাটিত অলপ হে গৈছে ' মই পাচে পাচে খেদি আহোতেও তাক ভালকৈ চালেহে দেখা পোৱা হ'ল ?

সাবণি। সৰ্গদেও, মাটি খলা-বমা দেখি মই লেকাম টানি ধৰাত বগৰ বেগ কম পৰিল; এই নিমিষ্টেই সি টোমান জীতৰ হল; এতিয়া আপুনি সমান ঠাইত পৰিছেহি, তাক পোৱা টান নহ'ব।

বাজা।—তেন্তে লেকাম ঢিলাই দিয়া।

সাবণি।—ভাল সৰ্গদেও, (বগ খন বেগেৰে চলি) সৰ্গদেও দেখোক, দেখোক, লেকাম ঢিলাই দিয়াত ঘোড়াবিলাকে কেনেকৈ ধপলিয়াইছে। সিহঁতৰ গাৰ আগকেইচোৱা একেবাহে দীঘল হৈ বৈছে, মূৰত বন্ধা চামৰৰ আগবোৰ পিব হৈ আছে; কাপনোৰ ঠিহ আৰু লব-চৰ নোহোৱাকৈ বৈ আছে; আৰু

নিজৰ ভৰিৰে উড়ুৱা ধূলিয়েও সিহঁতৰ গা চুব পৰা নাই; যেন হৰিণাটোৰ বেগ সহিব নোৱাৰিয়েই সিহঁতে ইমানকৈ লৰিছে।

ৰাজা।—মোৰ ঘোড়া ঠিক শূণ্য আৰু ইন্দুৰ ঘোড়াতকৈও বেচি বেগাউ চলিছে। চোৱাচোন, দূৰৈৰ পৰা লক-দেখা বস্তুবোৰ তৎক্ষণাত ডাঙৰ-দেখা হৈছে, বেলেগ বেলেগ বস্তুবোৰ মোৰা-লগা যেন হৈ পৰিছে; যিবোৰ বস্তু স্বৰূপতে বেকা, সেইবোৰো চকুত পোন যেন লাগিছে, বৰষ বেগত কোনো বস্তু এৰাশুকো মোৰ ওচৰতে বৈ থকা নাই, দূৰতো বৈ থকা নাই। সাৰথি, দেখা, এই হৰিণা মৰিল [ধমুত কাঁড় জুৰি মাৰিব খোজে]।

(নেপথ্যত)

হাঁ হাঁ! মহাৰাজ! ই আশ্ৰমৰ শূণ্য নেমাৰিব, নেমাৰিব।

সাৰথি।—(শুনি আৰু চকুদি) সৰ্গদেও, দেখোঁ উপদ্রী জনচেবেক আহি আপোনাৰ আৰু কঁড়িয়াৰ খোজা হৰিণাটোৰ মাজত ঠিয় কৈছেহি।

ৰাজা।—[বাগ্ৰে ধাৱে] তেন্তে ঘোড়া বাধা।

সাৰথি।—ভাল [বথ খান বাধে]।

[তাৰ পাচত এজন বৈখানসে সলিহো প্ৰবেশ কৰে]

বৈখানস।—(হাত তুলি) মহাৰাজ! এইটো আশ্ৰমৰ শূণ্য, নেমাৰিব, নেমাৰিব। তুফাত জুই লগোৱাৰ পৰে আপোনাৰ বাণ এই পলুটোৰ কোমল শৰীৰত লগোৱাৰ যোগ্য নহয়, হৰিণৰ কোমল প্ৰাণেই বা কত, আৰু আপোনাৰ অতি তীক্ষ্ণ, বজ্জৰ সমান কঠিন শৰেই বা কত? এতেকে ধমুত জোৰা কাঁড়টো খহাই লওক; আপোনাৰ শৰ, আতুৰক বাধিবৰ নিমিত্তেহে নিৰ্দোষীক মাৰিবলৈ নহয়।

ৰাজা।—এই কাঁড় গুচালোঁ। (ধমুৰ কাঁড়টো খহাই লয়)।

বৈখানস।—আপুনি পুক বংশৰ প্ৰদীপ-স্বৰূপ; ই আপোনাৰ উপযুক্ত হৈছে। আপুনি নিজৰ তুলা গুণশালী চক্ৰবৰ্তী পুত্ৰ লাভ কৰোক।

ৰাজা।—(প্ৰণাম কৰি) আপোনাৰ আশীৰ্বাদ শিৰত ললোঁ।

বৈখানস।—মহাৰাজ! আমি কাঠ আনিবলৈ ওলাইছোঁহঁক। সৌ মালিনী নৈৰ পাৰত কাশ্মীৰ বংশীৰ কুলপতিৰ আশ্রম দেখা গৈছে। যদি কিবা আন কামৰ ব্যাঘাত নহয়, তেনেহলে তাত সোমাই অতিথি-সৎকাৰ গ্ৰহণ কৰোক গৈ। আৰু তপোধন সকলৰ যজ্ঞ আদি নিৰ্ব্বিঘিনিয়ে আৰু বিধিমতে সম্পন্ন হৈ

থকা দেখি আপোনাৰ ধনুৰ-ডোলৰ সত্ৰনিৰে মাচলগা-বাহু এ শ্বাক কিমানকৈ বন্ধা কৰিছে, তাকে জানিব ।

ৰাজা ।—কুলপতি ইয়াত আছে নে ?

বৈশ্বানস ।—এতিয়াই তেওঁৰ জীয়েক শকুন্তলাক অতিপিতৃ সৎকাৰৰ ভাৰ দি শকুন্তলাৰ প্ৰতিকূল দৈন্যৰ লাগি কবিন্দৰ নিৰ্মাতৃ সোম সীৰ্গ লৈ গৈছে ।

ৰাজা । তওক, তেওঁকেই দেখা কৰোঁৱেগ, তেওঁ এই মোৰ ভক্তি জানি মহাবিৰ অগন্ত জনাব ।

বৈশ্বানস—তেমু আমি লাওঁতক [বৈশ্বানসৰ সন্নিহিত স্থান] ।

ৰাজা—সাবণি, ঘোড়া চমোৱা, পুণ্যাশ্রম চাই নিজক পবিত্ৰ কৰোঁৱেগ ।

সাবণি ।—ভাল সৰ্গদেও (আকৌ বেগাই বপ চলানলৈ ধৰে)

ৰাজা । (চাৰিও পিনে চকু কুৰাই) এইখন দে জদি আশ্রম, শ্বাক সকলো জানিব পাৰি ।

সাবণি—কেনেকৈ ?

ৰাজা । কি, তুমি দেখা নাটেনে ? ইয়াৰ ধোন্দত বাহ-লোৱা ভাটৌৰ মুখৰ পৰা মৰা উড়ি ধানবোৰ গছৰ তলত পৰি আছে, কোনো ঠাইত হেল-লগা, নিমজ শিলবোৰ দেখি জনা যায় যে, তপস্বী সকলে সেই বোৰ শিলৰ ওপৰত ইপুলো গুটি ভাঙ্গি তেল উলিয়াইছিল, আশ্রমত ভয় নাই বুলি বিশ্বাস পকাত কৰিগা-বোৰে আমাৰ বপৰ মাত শুনি লব মেমাৰি আপোন উজ্জামতে চৰি ফুৰিছে, আৰু পানীলৈ যোৱা নাটোৱা তপস্বীবিলাকৰ বন্ধলৰ আগৰ পৰা বোৱা পানীৰ চিন লাগি আছে ।

সাবণি—সকলো সজত হৈছে ।

ৰাজা—(অলপমান দূৰ গৈ) আশ্রমত থকা লোক সকলৰ ঘেন কোনো অপকাৰ নহয়, এই নিমিত্তে ইমানতেই বপ বাধা; মই নামি য়াওঁ ।

সাবণি—মই লেকাম টানি ধৰিছোঁ, আপুনি নামোক ।

ৰাজা—(নামি) সাবণি, তপোবনলৈ নত্ৰ-বেশে তে যোৱা উচিত; এই সাজ পাৰ বোৰ ধৰাচোন । (সাবণিক ধনু আৰু আভৰণ সোপা দিয়ে) মই আশ্রমবাসী সকলক দেখা কৰি আহোঁমানে তুমি ঘোড়াৰ পিঠিত পানী দিয়া ।

সাবণি—ভাল (বাহিৰ হয়) ।

ৰাজা—(দোখোজমান গৈ চাই) এইখন আশ্রমৰ দুৱাৰমুখ, সোমাই যাওঁ । (প্ৰবেশ কৰি সৌহাৰ্ডৰ মঞ্চত লৰা জাও কৰে) ই আশ্রম শাস্তিৰ স্থান,

তেও দেখো মোৰ মোহাতটে, লৰিছে। তাৰ ফল যে স্ত্রী-লাভ, সি ইয়াত কেনেকৈ হ'ব পাৰে? নাইবা যি অজ্ঞান হ'ব লগা, তাৰ উপায় সন্নিৱৰ্ত্তে আছে।

(নেপথ্যত)

এই পিনে, এই পিনে, সন্নিৱৰ্ত্ত।

ৰাজা (কাণ দি) আহ ' এই নিকুন্তৰ দক্ষিণ ফালে কথা পতা যেন শুনিছোঁ, যাওঁচোন, (অলপ গৈ চাই) আহা ' এই তপস্বী কন্যা কেইটিএ নিজৰ জোখটি কলত লৈ গছৰ পুলিত পানী দিবলৈ এই ফাললৈকে আহিছে (ভালকৈ চাই) আহা ' এওঁলোকৰ দৰ্শন কেনে প্ৰীতিকৰ ' আশ্ৰমৰ ছোৱালীৰ, যদি মোৰ অশ্বপুৰাতা ভ্ৰম হ, এনে সুন্দৰ শৰীৰ চল, তেন্তেহলে নিশ্চয়ে সমৰ লতাৰ কঁপৰ ওচৰত মোৰ কুলনি বাবাৰ লতা পৰাজিত হ'ব লগা চল। এই ভাঁহে বৈ এওঁলোকক চাই থাকোঁচোন। (চাই বৈ থাকে)।

(তাৰ পাচত ওপৰত কোৱা দৰে সৰ্বাধিকৰ্ভৱে সৈতে

শকুন্তলাই প্ৰবেশ কৰে)

শকুন্তলা এই পিনে, এই পিনে, সন্নিৱৰ্ত্ত।

অনসূয়া—তেন্তে শকুন্তলা সন্নি। মোৰ মনেৰে চলো হোমাতকৈ আশ্ৰমৰ এই গছ পুলিহোৱাৰে পিতা কাশ্যপৰ বেচি মৰমৰ বস্তু। চোৱাচোন, তুমি নবমালিকা কুলৰ নিচিনা সুকোমল হলেও হোমাক তেওঁ ইহতৰ শুৰিত পানী দিবলৈ লগাইছে।

শকুন্তলা—কেনেকৈ পিতাৰ আশ্ৰা এনে মহত, উঠিলে মোৰ আপোন ভাইৰ দৰে চেনেহ লাগে। (পানী দিছে)।

ৰাজা—এওঁ এইনে সেই কৰ কৰিব কন্যা। পৃষ্ঠা কাশ্যপ বৰ অনিবেচক, যে এওঁক আশ্ৰমৰ কামত লগাইছে। সি এই সত্যৰতে সুন্দৰ শৰীৰক তপস্বী কৰিব পৰা কৰিব খুজিছে, তেওঁ নিশ্চয়ে নীলোৎপল কুলৰ পাতিৰে শমাধ গছৰ ডাল কাটিবলৈ পুৰুষাৰ্থ কৰিছে। সি যি হওক, এওঁবিলাকে নিঃশঙ্ক মনে কি কৰে, গছৰ আঁৰতে লুকাই চাই থাকোঁ।

[সেই দৰে থাকে।]

শকুন্তলা—(গছৰ শুৰিত পানী দিবলৈ এৰি) অনসূয়া সন্নি ' প্ৰিয়স্বদাই বহল স্থান মোৰ গাত বৰকৈ আঁটি থাকিলে, ছখ পাছোঁ ঢিলাই দিয়াহি।

অনসূয়া—বাক (চিলাই দিয়ে) ।

প্রিয়দর্শনা—তুমি দুঃখে পোতার বাবে পয়োদর-ফুলকাৰী নিজৰ যৌৱনক গালি পাবা ।

ৰাজা—বাকলিৰ কাপোৰ শকুন্তলাৰ মন্ত-যৌৱনৰ অধোগ; হালতু তাৰ ঘৰায় যে তেওঁৰ অলঙ্কাৰ পিন্ধাৰ শোভা হোৱা নাই, এনে নতম পতুম ফুলত শেলাই লাগি থাকিলেও সি সুন্দৰ, চকুত কলক পৰাতো সি সুশোভিত আৰু এই কুশাস্তা বস্ত্ৰলৰ ঘৰায়ো মনোহাৰিণী, সি স্বভাৱতে সুন্দৰ তাৰ পান্দনো কি অলঙ্কাৰ নহয় ?

শকুন্তলা—এই পুলি বকুল গছজুপিৰ পাতবোৰ বহুতক এনে দৰে লৰিছে যেন সি আত্মলি মেৰি মোকহে বেগাটে মাৰিছে । যাওঁ, তাৰ কথা বাগো ।
(বকুলৰ গুৰিলৈ যায়) ।

প্রিয়দর্শনা—শকুন্তলা সখি । এই নিমিত্তে তুমি এখন্তক টিহু হোৱাচোন, তুমি ওচৰত পৰাত এই পুলি-বকুল-গছজুপি এডাল লতাৰে সৈতে লগ-লগাৰ দৰে দেখাওক ।

শকুন্তলা—এই নিমিত্তেই তুমি প্রিয়দর্শনা ।

ৰাজা—প্রিয়দর্শনাই কোৱা কণ আশ্বয় হলেও সঁচা । শকুন্তলাৰ তল-ওঠটি লতাৰ কুঁহি পাতৰ দৰে বক্ৰ, তাত দুটি কোমল-লাখা তুলা, আৰু সবলজন্ত ফুলৰ নিচিনা মনোহৰ যৌৱন বিকলিত হৈছে ।

অনসূয়া—তেৱা শকুন্তলা সখি ! আম গছক স্বামী ববা, আৰু তুমি বনজোৎস্না নাম দিয়া এই নৱমালিকা জুপি পাতিবিলে দেখো ?

শকুন্তলা—হেনেহলে নিজকে পাতিবিস : [ওচৰলৈ গৈ নৱমালিকালৈ চাই]
সখি ! বৰ ভাল সময়তে এই তক-লতা হালৰ মিলন হৈছে । বনজোৎস্নাই নতুন ফুল-কণ যৌৱন পাইছে, আৰু নতুন পাত মেলাত আম-গছো উপভোগবু উপযুক্ত হৈছে । [চাই বৈ থাকে] ।

প্রিয়দর্শনা—অনসূয়া, জানিছানে, শকুন্তলাই বনজোৎস্নাক ইমানকৈ কিয় চাইছে ?

অনসূয়া—নাই জনা, কোৱাচোন ।

প্রিয়দর্শনা—বনজোৎস্নাই যেনেকৈ তাইৰ বেগা গছক লগৰায়া পাতিছে, ময়ো যেন সেই দৰে মোৰ যোগা দবা এজন পাম, —এই নিমিত্তে ।

শকুন্তলা—এইটো নিশ্চয় তোমাৰ নিজ মনৰ বাঞ্চা । [পানী দিবলৈ কলত তল-মু কৰি] ।

বাক্য—কি জানি এওঁ কুলপতিৰ অসমৰ ভাষাৰ গাউচ কোৱা? নাইবা সন্মেল
কৰাৰ সন্ধান নাই, এওঁ নিশ্চয় কৰিবলৈ দিয়া কৰিব পাৰে, কিয়নো মোৰ
সত্ৰ মনত এওঁৰ প্ৰতি অতিশয় অভিযুক্ত, সন্মেলকালিত বিদগ্ধ মাথু সকলৰ
মনৰ ইচ্ছাতেই সন্মেল গঠন কৰা, বলাপি এওঁৰ বিষয় ঠিককৈ জনা
গাওঁক।

লক্ষ্মণ—(বাগ্ৰ ভাৱ) ওঁ আঁই! থাক লাগি পৰাচ খজা উঠি এটা ভোমোবাটো
নহালিকাক এৰি মোৰ মুখলৈ খেলি আহিছে। (ভোমোবা খেলোৱাৰ
ভাঙ কৰে)।

বাক্য—(কাৰিচাস তে চাই) অনেক বাৰ তুমি লক্ষ্মণলাৰ চফল চকু স্পৰ্শ কৰিছা,
কালৰ চচকলৈ গৈ সৰু সৰু দৈৰ্ঘ্য গুন গুনাইছা, যেন কিবা গুপ্ত কথা
পাহিছা, তাৰেবে মইবলৈ খেলোৱা তুমি তেওঁৰ সকলো গুপ্ত সন্মেল
সাৰ-সকল অথবা পান কৰিছা, অসমৰ, হে মধুকৰ ' তুমিয়েটোকে কুতা'
মই তেওঁৰ আগ শুভি বিচাৰিবলৈ খাপ লওঁতেই মৰিলে।

লক্ষ্মণ—এটা গুপ্ত ভোমোবাটো এ নেবে, আন হাতিলৈ যাওঁ (এখোজ গৈ
ভোমোবাটোত চাই) কিয় আকৌ উঠিলেহে আহিছে - তেবা, গুপ্ত
ভোমোবাটো এ মোক বাগ্ৰল কৰিলে, বকা কৰা হি।

ভূয়ো (হাঁহ) আমি বাক কৰিবৰ কোন? ভাষ্যক মাথা, বাক্যটোত উপোদন
বকা কৰিব পাৰে।

বাক্য—এইয়ে গা দেখ দিবৰ সময়। ময় নাই, ময় নাই। [আৰা কোৱা কৈ
মনত] আ' মোক বাক্য নুলি জানিব। বাক্য, এটা হাবটো চিনাকি দিও।

লক্ষ্মণ—(এখোজ গৈ তে চাই) কিয় মোক উঠিলেহে খেলি আহিছে?

বাক্য—(বেগতে চচক চাৰি) গুপ্তৰ ভয়ন-কাৰীতা পৌৰুষ পুৰিণা লাগিব কৰি
খোঁকোৱেহে কোন মুখ, তপস্বী কল্যাণলাকৰ পুৰি এনে অশিষ্টাচাৰ কৰিছে?
[বাক্যক দেখি লক্ষ্মণ ভয়ে অলপ চক খায়]

অনসূয়া—ভাৰীয়া, এওঁক বৰ ভয় পোৱা নাই, কেৱল এটা আমাৰ প্ৰিয় সখীক
ভোমোবা এটাৰ খেলি বাগ্ৰল কৰিছিল। [লক্ষ্মণলাক দেখাটো দিয়ে]।

বাক্য—(লক্ষ্মণলালৈ-মু কৰি) কোন, তপস্বীৰ পুৰি হৈছেনে?

লক্ষ্মণ—[ভয়ত নিমাত হৈ বয়]।

অনসূয়া—ওহ, এতিয়া আপোনাকে আহিদি পোৱাওঁ। তেবা লক্ষ্মণলা, কুটোবলৈ
গোঠা, কলে সৈতে জমা আনাই, এটা কলকৰ পানিয়েট পাছোৱা কৰ।

বাক্য - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

প্রিয়দর্শী - হোমালোক ১৫ জন ছাত্র এই মূল্যে লক্ষ্যসূচী লিখিত পুস্তককে বাক্যসূচী
লিখিত পুস্তক ।

বাক্য - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

অনুমুখ্য - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
আমিও ইচ্ছা করি।

[লক্ষ্যসূচী]

লক্ষ্যসূচী - (মনোঃ) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
উপর লিখিত ।

বাক্য - (অর্থে) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

প্রিয়দর্শী - (অর্থে) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

অনুমুখ্য - (অর্থে) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

লক্ষ্যসূচী - (মনোঃ) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
অনুমুখ্য এ লিখিত ।

বাক্য - (মনোঃ) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

অনুমুখ্য - (অর্থে) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

লক্ষ্যসূচী - (অর্থে) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

অনুমুখ্য - (অর্থে) - হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।
হোমালোকের মূর্খতা বচনকে বাহ্যিক অর্থেই মনে করি।

শকুন্তলা—তোনেহালেনো কি হব ?

সখীয়েক দুজনী—তুমি তেওঁৰ জীৱনৰ সমস্ত স্বৰূপ ভালতু ভোমাক দি এই
অভিধিকনাক কৃতাৰ্থ কৰিব ।

শকুন্তলা—খুচ তৰ্ভত । মনত কি ভাবি তৰ্ভতে এনে কথা কৈছ তৰ্ভতৰ কথা
মই শুনুনো ।

ৰাজা—ময়ো ভোমালোকৰ সখীয়াৰ সম্বন্ধে কিনা অলপ শুনিব খোজোঁ ।

সখীয়েক দুজনী—ডাকৰীয়া, এওঁ প্ৰাৰ্পনা অনুগ্ৰহ মাথোন ।

ৰাজা—ভগৱান কাশ্যপ জাব্ৰহ্মাবন ব্ৰহ্মচাৰী বুলি প্ৰসিদ্ধ, ভোমালোকৰ সখীয়েক
তেওঁৰ জায়েক ইনো কেনেকৈ হব পাৰে ?

অনসূয়া—মহাশয়, শুনোক, কোশিক-গোষ্ঠ নামধাৰী এজনী এব প্ৰভাৱশালী
ৰাজকি আছে ।

ৰাজা—আছে, শুনিছোঁ ।

অনসূয়া—তেওঁকেই আমাৰ প্ৰিয় সখীৰ জন্মদাতা বুলি জানিব । এবি যোৱাত
পাই ডাকৰ-দাঁঘল কৰাৰ নিমিত্তে পিডা কাশ্যপ এওঁৰ পিডায়েক ।

ৰাজা—এবি যোৱা বোলাত মোৰ মনত কেঁচুতল জন্মিল, শুনিব পৰা শুনিব
খোজোঁ ।

অনসূয়া—ভাল, ডাকৰীয়াই শুনোক । পূৰ্বে হেনো সেউ ৰাজসিংহ উত্তৰ উপশ্ৰা
কৰিবলৈ ধৰাত, কিনা কাৰণে আশঙ্কিত হৈ দেৱতা সকলে তেওঁৰ উপশ্ৰ
কৰিবৰ নিমিত্তে মেনকা নামে অপ্সৰাক পঠাই দিছিল ।

ৰাজা—অনেক উপশ্ৰা কৰা দেখিলে ভয়-খোৱা স্তভাৱটো দেৱতা সকলৰ আছে হয় ।

অনসূয়া—পাচে তেওঁৰ বসনীয় বসন্ত কালত মেনকাৰ উশ্বাপ জন্মোৱা কপ দেখি—
[সাজত জাখা কোৱাকৈ বয়] ।

ৰাজা—পাচে কি হল জনাই যায় । এওঁ অপ্সৰাৰ কল্যাট ঠিক ।

অনসূয়া—হয় ।

ৰাজা—যুগুত হৈছে, মানুহৰ গৰ্ভত এনে কপৱৰ্তী কল্যা ভোৱা কেনেকৈ সম্ভৱ হব ?
মাটিৰ ভিতৰৰ পৰা চিকমিকিয়া বিজুলা ওলায় নে ? [তললৈ মুঠৈ থাকে] ।

ৰাজা—(মনতে) এতিয়া মোৰ মনোবাঞ্চাট ঠাট পালে ; কিন্তু সখীয়েকে যে
বন্ধতে দৰা বাক্তা কৰাৰ কথা কৈছিল, তাক শুনি মোৰ মনত বৰ সন্দেহ হৈছে ।

প্ৰিয়ম্বদা—(তাহি যুগেৰে শকুন্তলালৈ চাতি ৰাজাৰ ফাললৈ মুকৰি) ডাকৰীয়াই আক
কিবা কৰ খুজিছে বেন পাওঁ ।

শকুন্তলা [সর্বায়েকক আগুলিবে ডাবি দিএ] ।

বাজা—তুমি ঠিক অনুমান কবিছা, শুচবিন্দব কথা শুনার লোগ্য, আক অলপমান
শুধিব লগীয়া আছে ।

অনসূয়া—নিচাব কবিনব সকাম নাই, উপদ্রাক অনাধে কথা শুধিব পাৰি ।

বাজা—ভোম ব সমায়াব সঙ্গকে এই কথা জানিব পোছোঁ যে, তেওঁৰ যেতিয়ালৈকে
বিয়া দিয়া নহয়, তেতিয়ালৈকেই কাম-নিবোধী বান্ধুপ্ৰভ ভ্ৰত ধৰি থাকিব,
নাইবা যাবত্কাৰলৈই প্ৰিয় আক তুলা-চকু-পকা চৰিণী বিলাকৰ লগত বাস
কৰিব ।

প্ৰিয়ঙ্গবা—আগা, ধন্যবিসয়হো এওঁ পৰাৰ্থনা, কিন্তু শুকব উজ্জা যে সজ দবা
পাটল বিয়া দিএ ।

বাজা—(মনতে) মোৰ বাজা ভ্ৰাসাধা নহয় । জনয় '—তুমি এতিয়া আশ্বাসিত
হোৱা, যি বুলি ভয় কৰিছিলো সি এতিয়া কাহেৰে চুব পৰা বহু ।

শকুন্তলা (যেন ধন্য কৰি) অনসূয়া মই যাওঁ ।

অনসূয়া—কিয় ?

শকুন্তলা—মুখত যিহকে আহিছে তাকে বকিছে, এই প্ৰিয়ঙ্গবা জনীৰ কথা গোহমী
আইব আগত কৈ দিওঁগৈ ।

অনসূয়া—সৰি ! অতিথিক সহকাৰ নকৰাকৈ এৰি আপোন ইচ্ছামতে গুচি
যোৱাটো যুক্তত নহয় ।

শকুন্তলা — [একে উদ্বৰ নিদি গৈ থাকে] ।

বাজা—(শকুন্তলাক ধৰি আনিবলৈ যাওঁ বুলি ভাব কৰি নগৈ বৈ, মনতে) আচ '
কামুক মানুহৰ কাম কেনে ভাব প্ৰমাণ মই মনতে মূনিৰ কীয়েকক ধৰি
আনিবলৈ ধানলৈ ধৰিয়েউ, উ শিস্টাচাৰ নিকক কাম দেখি ভ্ৰোহ বলা : মই
এই ঠাইতে বৈ থাকিও যেন গৈ আকৌ উভতি আহিছো ।

প্ৰিয়ঙ্গবা—(শকুন্তলাক আগুনি ধৰি) হেবা তুমি দাব মোতাৰী ।

শকুন্তলা—(খেজবে) কিয় ?

প্ৰিয়ঙ্গবা—গছৰ গুৰিত দিনলৈ তুমি মোক ঢকলত পানী দাব দিব লাগে ; আৰ্জী,
এতিয়া নিজক দাবৰ পৰা মুকলি কৰাঁহি, তাৰ পাচত যাব । (শকুন্তলাক
বলেৰে ধৰি ওজোতাই আনে) ।

বাজা—জন্ত ! পানী দিওঁতেই তেওঁ বৰ ক্লান্ত হৈছে যেন দেখিছোঁ । চোৱাঁচোন
কলহ তোলাতে তোলাতে বা-নিচনি দুটি সৰি পৰে ! যেন হৈছে আক

হাবৰ হুগুৱা, দুখানি এব বজা পৰিছে, যা ফোপোগাত এতিয়াও .৩৩ৰ
 গুৰু খানি ল'বৰ লাগিছে, যাম 'বন্দু' বাবে কাণত শিক শিৰাম-মূল শুভাতি
 আঁত মুকলি পৰিছেহি, আৰু সাপা মুকলি কোৱাত এতাত বজা চুলিলোব
 আঁতল বাউল হঠাৎ এতাকৈ ময়ে .৩৩ৰ মুকলি কৰোঁ। (আঙঠি
 এটা দিব খোজে) ।

সম্বোধককট—(আঙঠিটোৰ ওপৰত বট বাজাব নাম পঢ়ি উজনাএ সিজনাৰ মুখলৈ
 চোৱাচোৱি কৰিবলৈ ধৰে) ।

বাজা মোক আন ভাবিব নেলাগে বজাব পৰিগাত .৩৩ মোক বাজপুৰুষ
 বুলি জানিবা ।

প্ৰিয়স্বামী—(গুনতলে এটা আঙঠিটো অঙ্গুলিৰ দৰে আঁতৰোৱা যুগুত । ডাঙ্গৰীয়াৰ
 বটনতেই হেঁচা মুকলি হল (হালপটৈ তাঁতি) চেৰা শকুপুলা, ডাঙ্গৰীয়াৰ
 নাটনা মধ্যবাক্যৰ অস্থগুতত ভূমি মুকলি হল, যোগা এতিয়া ।

শকুপুলা—(নিচৰ মনতে) পাবিলেহে যাম । (ফুটাই) ভূমি মোক এবিধৰ বা
 কোম্ ব্যথিবৰ বা কোম্ ?

বাজা—(শকুপুলালৈ চাই, মনতে, এওঁৰ প্ৰতি মোৰ যেনে ভাৱ হৈছে, হেঁচাৰে-
 নো মোৰ প্ৰতি হেনে ভাব হৈছেনে ? নাটনা মোৰ অভিলাস সজত, কিয়নো
 যদিও হেঁচা মোৰ লগত বজা নেপাকে, মই কপা কলে মন দি কাণ পাতি
 শুনে, আৰু যদিও মোৰ মুখলৈ চাই বজা বেলি নেপাকে, আন বস্তুলৈকো
 নেচি পৰ নেচায় ।

[নেপথ্যত]

ওঁ উপদ্রিসকল ! উপদ্রিসকল ওঁ ! উপোবনৰ জন্তু বজা কৰিবলৈ
 সকলো চাপি আচোক ভূমি কৰিবলৈ অতা চক্ৰান্ত বাজাই উপোবনৰ ওচৰ
 পাতিছেহি সেউ নিমিত্তে সজ্জাব সুগাৰ নিচিনা বজা দলিলোব ঘোড়াৰ পোজত
 উড়ি আঁচি, ডালত তিতা-কাপোৰ মেলি-দিয়া গছবোৰৰ ওপৰত কাঁকতি কৰিছে
 পৰাদি পৰিছেহি আৰু, এওঁ হাৰাত বজা সেউ ভয়ত পলাই ল'বি আমাৰ
 উপশ্ৰাব সাক্ষাৎ বিধিনি যেন হৈ আশ্ৰমত প্ৰবেশ কৰিছেহি, সি আশ্ৰমৰ
 গছবোৰ পুন্দাত জাগি আঁচিছে, ভয়ত উভতি চোৱাত তাৰ এটা দাঁত কান্ধত লাগিছে
 গৈ; বলেৰে টানি অনাত এসোপা লগাই তাৰ ভৰিত ফটৰ দৰে মেৰাই ধৰিছে,
 আৰু তাৰ ভয়ত পছবোৰে জাক ভাঙ পলাই গৈছে ।

[কাণ দি শুনি আডাট কেইফনী ভোগালী অলপ তয়াত্বৰ হয় ।]

বাক্য, (মনে) ভাব : ভাব : বিক : মোর লগায়, নগরবাসী বিলাকই মোর
নিচাই আছি হুপোবনত উৎপাত লগাইছে। 'মি হুগু, মই উভতি যাই।
অনসুয়া ভাঞ্জনীয় এই বনবায়, তাঁরা হুপোবনত মোমোরা কনাটো লুনি বব ভয়
লাগিছে, আমাক কুটাবলৈ মানলৈ বিচায় দিহুক।

বাক্য (পুণ্ডিক ভাণ্ড) বাক্য মোমোলোক মোদাওক ময়, আশ্রমত উৎপাত
নতকব নিমিত্ত কেঁপটা কবে টিগ।

(সকলো মানলৈ উঠে)

সমাজিকত মতালয় : এইদাবেই অর্থাৎ সংকাবে কব নহল, আকো দেখা
পাবব নিমিত্ত পূর্ণনা জনাবলৈ লাকছে লাগিছে

বাক্য : এনে কণা মকবা, মোমোলোকব তলনহেই মোর উত্তম সংকাবে হল।

লক্ষ্মী : অনসুয়া, মোমল কুলব গজালিয়ে, মোর ভবি বিকিছে, আক লকল
মানব কুকবব ভালত লাগি দিহিছে, কাপোব মান একদাও মানে এললুক
ববাইটে।

(এই মবে চলকৈ নিগম কবি বাজালৈ চাই চাই সমাজিকত মতালয় বাজিব ভগ)

বাক্য : নগবলৈ মানলৈ আক মোর উচ্চা নট লগত অক মানুক মোবব লগ পাট
হুপোবনব অলপ দূরত পক ঠাই কবে টিগ লক্ষ্মীবা পবা মোর মন
কোতো মত ফিবাব মোববা টেছে মোনেইক বহাইব ফাললৈ লৈ মোনা
পতাকাও লগাও পলু সূচাব কাপোবে তাব পাচ ফাললৈ টিগ যায়, মেই
মবে মোর গাটো আগ ফাললৈ গালত মনটে বাকুল টিগ পাচ ফাললৈ-
ছে টিগছে ।

(সকলো বাজিব ওলাত) ।

বিজীয়া অক :

কবিব আগম ।

। তাব পাচত বিদ্যকে বিদ্য টিগ পূর্ণনা কবে ,

বিদ্যক । (ভূমুণীয়া কাটি) আক : বেশিটা মোমোলোক, এই দুগায় পিয় বাক্য
জনব লগত আকি মক কিমান দুখ দুগিছে। ভূমুণীয়া বদন্তো জহ-কালি গছব
পাত মবি ছাঁ মোকোনা জাবদিত এইটে ভবিণা, এইটে ববা, এইটে বান
লুনি অবশ্য পবা অবশ্য লৈ লমি ফুবিব লাগে পবনতায়। জবিব অকটা

আক পাচ পাচ মিহলি হৈ কেতা হোৱা পানী খাব লাগে । খোৱা বস্তুৰ ভিতৰত খৰিকা দিয়া মজাটো সবত, তাকে, অসময়ত খাব লগাত পৰে । সোঁতাত উঠি বাতৰি পাচ পাচ লবি যুৱাত গাব যোৱা লবি যায়, নিশত বাহিৰ হেপাত পলুৱাই শুৱ নেৱাৰে । আকৌ পুৱাত কোকমোকাৰিত এটিৰ পুহত, চবাটমৰাচা হাত চৰাই নিচাৰি জাৰিলে মানিলে কোড়াল লগাট মোৰ টোপনিটো ভাঙি পেলায় টমানটো হেঙা এৰিয়াত শুৱাব অমু পৰা নাহি, বাবে আকৌ গাঁৱৰ ওপৰত নিত মোহোৱা হৈছে । কালি কোনো আৰ্মি পাচ পৰি পৰাত বাতাই পত খেলি খেচি গৈ আশ্ৰমত সোমাই মোৰ ওকপালৰ শুৱে, লকুমুলা নুলি এজনী ওপৰত চোৱালী দেখি আৰ্হিছে, এতিয়া নসৰিলে মানিলে এবাৰো মনত নাভালে । আৰ্হি লকুমুলাৰ কণা জাৰোৱে জাৰোৱে, তেওঁৰ মেলা চকুৰেই বাহি পুৱাইছে । কি গতি 'সি ওপত, পুৱা কৰিন লগা কাম খিনিকে কৰোৱেগৈ । (অলপমান গৈ চাই) পিয়া সময়টোত জাহত কাড় বস্তু লোৱা আক বনফুলৰ মলা-পিছা গৱনী ব্ৰিৱোতা কিছুমান লপত লৈ উঠিলেই আৰ্হিছে । বাক, হাত কৰি কোজা হেতা হাত কৰি হৈ খাৰোঁচোন, হেনেচলেও কি জাৰি জিৰণি পাওঁ । (কাঠৰ লাপুটিত ওৰ সি থাকে) ।

(তাৰ পাচত ওপৰত কোৱা লগাবীচানিলাকেৰে সৈতে বাতাই প্ৰবেশকৰে) ।

বাক্য - (উম্মীয়া কাড়, মনতে) পিয়াক সজজে পাব পৰা নকলেও মোৰ মনে তেওঁৰ অমুবাগৰ পৰা কোৱা কণা আৰ্হি দেখিবলৈ বৰ উৎসুক হৈছে । আমাৰ মিলন নোহোৱাতো, দুটোৱা প্ৰতি দুটোৱা ইচ্ছা লকাই, দুয়ো মনত বৰ বক্ত পাটোঁচক । (মিচিকীয়াই কাড়) সি এনেকৈ নিজৰ যাত্ৰাৰ পৰে সাজিত লোকৰ মনৰ ভাব অনুমান কৰি আলা কৰে, সি ঠগে । প্ৰিয়াই জান ফাললৈ চকুচিঙি সি প্ৰিঙ পুঠি কৰিছিল, নিতখন ওৰত তেওঁ যে নিলামীৰ মৰে লাভ লাভে গমন কৰিছিল, সৰীয়েক নেদাকা নুলি আগছি ধৰাত, তেওঁ পাজেৰে নেদোকৈ উঠব দিছিল, সেই সকলোবিলাক মট তেওঁ মোকোচে লক্ষ্য কৰি কৰিছিল নুলি জাৰিছে । কি আশ্চৰ্য্য কামুক বিলাকে সকলোতে নিজৰ মনৰ ভাব দেখিবলৈ পায় ।

বিদ্যক— [হাত কৰি কোজা হোৱাৰ কাড়কৈ থাকিয়েই] । সময়টো ! মোৰ হাত কৰি ওঠৰ ওল, হাত খোজলি কৰিন নেদাৰি কেৱল বচেনেৰেই আশীৰ্বাদ কৰোঁ ।

বাক্য—কেনেকালে গাব হই নিকার হল

বিশ্বক—কেনেকালে হল ? নিকট চকু দেখা করি, আরও চকু লেব কাবণ

সেখা ?

বাক্য—মট বুজাই মাঠ ।

বিশ্বক—সমনীয়া, নেব ভাবিব কেন সে সময় চকু, সিন্দা নিকট চকু করি

চক্রে, নে নৈব সোহেতকে তার কাবণ ?

বাক্য—নৈব সোহেতকে তার কাবণ ।

বিশ্বক—মোহো তুমি ।

বাক্য—কেনেকৈ ?

বিশ্বক—তুমি এট চক্রে বাক্য কান হরি আরও কেনেকৈ নিকট আর তুমি লগ
অবশ্যই বন্যাসীরা তুমি দরিদ্র আর্থিক পোশাকের তুমি চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে
চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে, মোহ-লবি, মট চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে
চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে চক্রে
অনুগ্রহ জানিম ।

বাক্য [মনোভ] এট এট চক্রে চক্রে, মোহো কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার
কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার
কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার
কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার
কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

বিশ্বক - [বাক্যের মুখের চক্রে] তুমি নো মনব কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার
কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার
কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

বাক্য—(চক্রে) আর কি কান ? - মোহ প্রকৃতির বাক্য অলঙ্কার, এট চক্রে
কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

বিশ্বক—চিবকীটী কোর ।

(আর শক্তি)

বাক্য - সমনীয়া, বন্য মোহ কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

বিশ্বক - আর কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

বাক্য—তুমি কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

বিশ্বক—কি মিটে লক, মোহো ? কেনেকৈ এট কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

বাক্য—কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার কান্ধার

(প্রবেশ করি)

দুৱৰী [সেৱ কৰি] সগদেও আদেশ কৰোক

ৰাজা—বৈৰতক, সেনাপতিক মাতি আনচোন ।

দুৱৰী ভাল সগদেও । [নাটকটোত গৈ সেনাপতিয়ে সৈতে আহে। পুনৰ কৰি]

এইয়া সগদেওয়ে আফ্ৰা দিবলৈ এই ফাললৈ চাই মুখ ডাকি আছে, ডাকবোৱা
ওচৰ চাপি যাওক ।

সেনাপতি—(ৰাজাক দেখি) মগয়াত মোৰ মোখোৱা হলেও, আমাৰ সগদেউত
কেৱল গুণহে ধৰিছে, তত পৰৱৰ্তীয়া ভাৱৰ দৰে সদায় ধনুছত। আশ্ৰয়
কৰাত বলৱন্ত, পুৰুষাংগ দৃঢ়, সুগাৰ ভাপ সচিকু, পৰিভ্ৰামতো ঘামশূন্য আৰু
দাঁতল, গতিয়ে কঠিন হলেও, কাম যেন নেদেখা এনে শৰীৰ ধাৰণ কৰিছে ।
(ওচৰলৈ গৈ) সগদেউৰ জয় হওক । কান্ধিব কত কত পক্ষ আছে, তুমি
হল, কিয় আন কামত লাগি থাকিব লাগিছে ?

ৰাজা—মাথৰো মগয়াৰ মোৰ উলিয়াই তালৈ মোৰ উৎসাহ নাইকিয়া কৰিছে ।

সেনাপতি—[কাণে কাণে] সৰি, তোমাৰ নিষেধ নেবিনা মই সগদেউৰ মনৰ
ভাব অনুসাৰেই চলোচোন (মুটাই এই ভোদা নিটলিয়াই গি উঠে। তাকে
নকাক মগয়াৰ গুণৰ প্ৰমাণ দেখি সগদেউকেই পোৱা যায় । মগয়া
কৰিলে গাৰ তল কমি পেটাটো সৰু হোৱাত শৰীৰ লম্বা আৰু উজ্জ্বল কৰিব
পৰা হয়, জয় আৰু ক্ৰোধৰ সময়ত জঙ্গলৰ মনত কেনে ভাব হয়,
তাকে জনা যায়, আৰু যদি গৈ থক, লক্ষ্যত লব লাগে, তেনেকলে সেয়ে
ধনু-ধাৰী বিলাকৰ প্ৰশংসা, এতোক মানুহে মিছায়েই মগয়াক বাসন বোলে,
এনেকুৱা আমোদ কত আছে ?

বিদূষক হেঙা আজি সন্নিহিত হৈছে তই হলে কেতিয়াবা জানিয়ে জানিয়ে
ফুৰোঁতে, মানুহৰ নাক আগলৈ নিচাবি কুৰা বুঢ়া ভালুকৰ মুখত পৰিবি গৈ ।

ৰাজা—সেনাপতি, আমি আশ্ৰমৰ ওচৰত আছোঁক, এই নিমিত্ত তোমাৰ কথাত
মান্তি হব নোৱাৰিলোঁ । আজিচোন মহাবোৰে নিজেকে পানী কোনোটি
কোনটি মিছানত পৰি থাকোক নবা গাভৰোবোৰে নিঃশব্দ মনে লুকান
পুখুৰিবোৰত আলু খানি লাওক, আৰু গুণ গুচাই দিয়াত মোৰ এই ধনু খনেও
জিৰণি লওক । সেনাপতি, তেনেকলে বনৰ জঙ্গলৰ পলাই বুলি বেৰি থাকিবলৈ
যোৱা মানুহবোৰক ওলোটাই আনা । আৰু মোৰ সেনাবোৰক নিষেধ কৰি
দিয়া, সিহঁতে যেন ভূপোৱনৰ কোনো উপদ্রৱ নকৰে । দেখা ভূপোৱন সকল
শান্তি গুণ-প্ৰধান হলেও হেঙালোকৰ শৰীৰত দাঙাফুক কেজ লুকাই আছে,

সূর্য্যকান্ত মণি এ যেনেইকী মীতল হৈছে সূর্য্যৰ তাপ আলো অগ্নি উৎপাদন কৰে, সেউ বৰে তপস্বীসকলেও আন তেওঁ গাওঁ লাগিলে সেউ দাহাতক হৈছে উলিয়াই দিয়ে ।

সেনাপতি—সৰ্গদেউৰ যি আজ্ঞা ।

বিদূষক—তোৰ যুগ্মহাতে উত্তমনিৰ অন্ত পাবাক ।

(সেনাপতি বাহিৰ হয়)

ৰাজা—(লগৰীয়াণিলাকলৈ চাই) : তোমালোকেও যুগ্মৰ সাজ খাটাওক ।

বৈরভক, জয়ো নিজ কামলৈ যা ।

লগৰীয়াণিলাক—সৰ্গদেউৰ যি আজ্ঞা ।

(বাহিৰ ওলায়)

বিদূষক—তুমি উয়াত মানি এটাও নোহোৱা কৰিলে এতিয়া এটা লক্ষ্যময় চন্দ্ৰাঙ্গণৰ সূৰ্য্যোদিত গছৰ ছাঁতে আসনত বহা মায়া পৰম সূৰ্য্য উপবেশন কৰে ।

ৰাজা—আগে আগে বৈলা ।

বিদূষক—আই, আই ।

জয়ো : (মোখোজমান নৈ বহে) ।

ৰাজা—মাধবা, তুমি চকুৰ ফল পোৱা নাই, কিমানো তুমি দেখিব লগায়, বত্থাকটো দেখা নাই ।

বিদূষক—কিয়, তুমি মোৰ আগতে আছা নহয় ?

ৰাজা—সকলো এ আপোন মানুহক সূৰ্য্যৰ দেখে, কিন্তু মই সেই আলোৰ অন্তৰ্ভাব স্বকপা প্ৰকৃষ্টলাক লক্ষ্য কৰি কৈছো ।

বিদূষক—(মনেতে) বাক এওঁক সেই বিষয়েলৈ সূৰ্য্যগৰ্ভক নিৰ্দিষ্ট । (ফুটাই) কিহে সমন্বীয়া, তোমাৰ দেখো তপস্বীৰ কন্যাইলৈ মন গল দেখিছো ।

ৰাজা—সখি, বজ্জৰীয়া বস্ত্ৰলৈ পোৱৰ নিলাকৰ মন মেয়ায় । মুনি-কন্যা সূৰ্য্য যুৱতীৰ পৰাহে জন্মিছে, তেওঁ এৰি যোৱাৰহে মুনিৰ ভাতত পৰিল, যেন নৱমল্লিকা ফুল এটি ঠাৱিৰ পৰা মৰি আকন গছৰ ওপৰত বলতি ।

বিদূষক—(বৰকৈ চাঁহি) যেনেইকী কোনো মানুহৰ বস্ত্ৰ পিন্ধ-খাজুনি খাই অকচি হলে তেতিয়ালৈ হেপাহ লাগে, তুমি স্ত্ৰীবিলাক তুচ্ছ কৰি, এই ভানিহাস কৰাৰে তেনে হৈছে ।

ৰাজা—তুমি তেওঁক দেখা নাই, সেই দেখিহে এনে কথা কৈছ

বিদূষক—যি তোমাবোৰো বিশ্বাস কৰা আছে, সি অৱশ্যে সত্য হ'ব ।

ৰাজা—সমনীয়া, অধিক কি কম, বিধতাই যেন তেওঁক আগেয়ে চিত্ৰিত আঁকিলে
তাৰ পাচত জীৱ দিলে, নাইবা জগতৰ সকলোবোৰ ৰূপৰ সাৰ ভাগ গোটাই
মনৰ দ্বাৰায় সৃষ্টি কৰিলে । বিধতাৰ সৃষ্টিদক্ষতা আৰু শকুন্তলাৰ শৰীৰলৈ
চাই মোৰ মনত এনেহে লাগে যেন তেওঁ এক অসাধাৰণ স্ত্ৰীৰূপ সৃষ্টি ।

বিদূষক—যদি এনে হয়, তেনেহলে তেওঁৰ ওচৰত আন সকলো গাভৰু ৰূপত
ভিকতা হাবিৰ লগা হ'ল ।

ৰাজা—আৰু ইও মোৰ মনত ধৰে যে, তেওঁৰ ৰূপটি এটি গোন্ধ নোলোৱা ফুলৰ
নিচিনা, নখ নলগোৱা কুঁহিপাতৰ নিচিনা, নিৰিক্সা মণিৰ নিচিনা । সোৱাদ
নোলোৱা ন মৌৰ নিচিনা, আৰু পুণ্যবান্ধিৰ অৰণ্ড ফলৰ নিচিনা, জগতত
বিধতাই কাক এই নিখুঁত ৰূপটিৰ ভোগী কৰে ক'ব নোৱাৰে ।

বিদূষক—তেনেহলে তেওঁক বেগতে সামৰি, কোনোবা উজুলীতেল ঘৰা চিকমিকীয়া
ঘূৰেৰে তপস্বীৰ হাতত যেন নপৰে ।

ৰাজা—তেওঁ পৰাধীন, তাতে পিতায়েকো ইয়াত নাই ।

বিদূষক—তোমাৰ প্ৰতি তেওঁৰ চকুৰ ভাৱ কেনে ?

ৰাজা—তপস্বীৰ কথা বোলোঁতে স্বভাৱতে লাজকুৰীয়া, তথাপি মই তেওঁৰ মুখলৈ
চাওঁতে তেওঁ চকু ঘূৰাই নিছিল, আৰু আন আন কোনো কথা মনত পৰাৰ
দৰে মিচিকীয়াই হাঁহিছিল, লাজত তেওঁ নিজ ভাব ভালকৈ প্ৰকাশ কৰিব
নোৱাৰিলেও একেবাৰেই গোপনো কৰা নাই ।

বিদূষক—অৱশ্যে সেখা মাত্ৰকে তোমাৰ কোলাত উঠিবলৈ নাহে ।

ৰাজা—আৰু পেটত বৰ লাজ থাকিলেও অচাৰ সময়তো তেওঁ অনুৰাগৰ ভাব
প্ৰকাশ কৰিছিল । কুশাঙ্গীয়ে খোজচেৰেক গৈয়েই মিচিকৈয়ে কুশৰ গজালি-
এ ভৰিত বিকিলে বুলি বৈছিল ; আৰু গছৰ ডালত বহুল নলগাটকৈয়ে একৱাওঁ
বুলি বৈ উভতি চাইছিল ।

বিদূষক—তেনেহলে সঙ্গল গোটোৱা । তুমি তপোবনক উপবন কৰিলা যেনহে
দেখিছোঁ !

ৰাজা—সখি, কোনো কোনো তপস্বীও মোক চিনি পাইছে ; ভাবি চোৱাটোন, কি
চল কৰিনো আৰু এঘাৰমান তপোবনত থাকিবগৈ পাৰে ।

বিদূষক—তোমালোক ৰাজা, আন কি চল লাগিছে ? তপোবনলৈ গৈ তপস্বী
বিলাকক, আমাৰ উড়িমানৰ সঁজুতাগ দিওক, বুলি কলেগৈয়ে হ'ল ।

ৰাজা—ভোদা উপস্থাপকলক বক্ষা কৰাৰ নিমিত্তে আন প্ৰকাৰ বাজত উঠে ।
 তেওঁলোকে যি বাজত দিয়ে তাক বহুবান্ধিতকৈও সামৰেবে গ্ৰহণ কৰিব
 লগীয়া আনৰ পৰা ৰাজা সকলে যি কৰ পাও, তাৰ ফল ক্ষয় হয়, কিন্তু
 উপস্থাপক সকলে আমাক উপস্থাপক বহুভাগকপ দি কৰ দিয়ে, সি অক্ষয় ।

(নেপথ্যত)

বেচু ! আমি কৃতার্থ হ'লোঁক ।

ৰাজা—(কাণদি) ধাৰ আৰু গম্ভীৰ স্বৰেৰে সৈতে, এওঁলোক উপস্থাপক হ'বলা ।

(প্ৰবেশ কৰি)

দুৱৰী—সৰ্গদেৱৰ ক্ষয় হওক • ক্ষমিলবা দুজন আহি দুৱাৰমুখত উপস্থিত হৈছেহি ।

ৰাজা—তেনেহলে তেওঁলোকক সোনকালে নিতৰলৈ আহ ।

দুৱৰী—এই আনিচোঁ । (বাহিৰলৈ গৈ ক্ষমিকুমাৰ দুজনেৰে সৈতে প্ৰবেশ কৰি)

এই পিনে, এই পিনে, দেউ সকল ।

ক্ষমিকুমাৰ দুজন—(ৰাজালৈ চায়) ।

প্ৰথম—আহা ! দেৱীচোন, মহাৰাজা বৰ প্ৰভাৱশালী হলেও ওচৰ চাপিবলৈ একো
 ক্ষয় নেলাগে । নাইবা ই হ'বই পায় কাৰণ তেওঁ ক্ষমিকুমাৰ সকলক বৰ
 ভিন্ন নহয় ; তেওঁ সকলো আশ্ৰমীৰ ভোগযোগ্যতা গৃহস্থীশ্ৰমত বাস
 কৰে, প্ৰজা পালন কৰাত তেওঁৰো প্ৰতিদিনে তপ সক্ষয় হয়, আৰু
 জিতেন্দ্ৰিয় হোৱাত গন্ধৰ্ব-মিপুত্ৰে গোৱা আৰু আগত কেৱল ৰাজা শব্দ থকা
 তেওঁৰো মূৰি এই পুণ্য শব্দে বাৰম্বাৰ স্বৰ্গ স্পৰ্শ কৰে ।

দ্বিতীয়—গৌতম, এখেতেইনে সেই ইন্দ্ৰৰ বন্ধু দুয়ন্ত ?

প্ৰথম—এহা ।

দ্বিতীয়—তেনেহলে ই আচৰিত নহয়, যে নগৰৰ দুৱাৰৰ অৰ্গল সৰু, দৌল-বাহু
 বিশিষ্ট এই ৰাজাই অকলৈয়ে এই নীল-মাগৰ-নেপ্তিত গোটাই ধন পূৰ্ণি
 ভোগ কৰিছে আৰু দৈত্যবিলাকে সৈতে বৈবিত্তা হলে, দেৱতাসকলে এখেত
 গুণ লগোৱা ধনু আৰু ইন্দ্ৰৰ বজ্ৰৰ পৰাহে যুদ্ধত জয় আশ কৰে ।

দুয়ো—(ওচৰ চাপি) মহাৰাজাৰ ক্ষয় হওক ।

ৰাজা—(আসনৰ পৰা উঠি) আপোনাসকলক প্ৰণাম কৰোঁ ।

দুয়ো—আপোনাৰ মঙ্গল হওক । (কল কিছুমান ভেটি দিয়ে) ।

ৰাজা—(প্ৰণাম কৰি ফলধিনি লৈ) আদেশ শুনিব খোজোঁ ।

ভূয়ো—আপুনি ইয়াত আছে নহি, আশ্বিন বামা সকলে বুজ পাউ, আপোনালৈ এটি প্ৰাৰ্থনা জনাইছে ।

ৰাজা—কি আদেশ কৰিছে ?

ভূয়ো—বোলে পূজনীয় কহু মহৰ্ষি ওচৰত নথকাত বাকসনোৰে আমাৰ যজ্ঞৰ বিধিনি কথাইছে, এতেকে মহাৰাজাই সাৰণিৰে সৈতে আহি কেট বাতি মানব নিৰ্মিতে আশ্রমৰ সত্য কটকহি ।

ৰাজা—অশুগ্ৰহীত হলো ।

বিদূষক—(কাণৰ গুৰিত নুচুচুটে) এটি প্ৰাৰ্থনা এতিয়া তোমাৰো উপকাৰী ।

ৰাজা—(মিচিকিয়াই তাকি) বৈৰতক, মোৰ কথা সাৰথিক ক'গৈ, যে ধনুথানে সৈতে বগথান লৈ আহিব লাগে ।

ভূয়ো—সৰ্গদেৱৰ যি আশ্ৰা । (বাতিৰ কয়) ।

ভূয়ো (সহসে) আপুনি পুৰুষপুৰুষ সকলৰ অনুকৰণকাৰী, এই কাম আপোনাৰ উপযুক্ত হৈছে, পৌৰণিকক নিশ্চয় বিপদগ্ৰস্ত বিলাকৰ প্ৰতি অভয় দান-যজ্ঞত ত্ৰুতী ।

ৰাজা (প্ৰণাম কৰি) আপোনাসকল আগ বাঢ়োক । ময়ো পাচতে গৈছোঁ ।

ভূয়ো—কয় হওক ! (বাতিৰ কয়) ।

ৰাজা—মাধবা, শব্দশূলক চাবলৈ তোমাৰ মন গৈছে নে ?

বিদূষক—প্ৰথমে উচ্ছা-পানীৰ ঢল উঠিছিল, এতিয়া বাকসৰ কথা শুনি আটোপাও নাইকিয়া হল ।

ৰাজা—কয় নকোৱা, মোৰ গুৰিত থাকিব, নতয় ।

বিদূষক—বাকসৰ পৰা বন্ধা পালোঁ ।

(প্ৰবেশ কৰি)

ভূয়ো—সৰ্গদেৱৰ নিত্য মানৱ নিৰ্মিতে বগ সাধু হৈ আছে । আকৌ কবতকে নগৰৰ পৰা মটৌৰ বহুবা লৈ আহিছে ।

ৰাজা—(সাদৰকৈ) মাতৃ এ পঠাইছে নেকি ?

ভূয়ো—কয় ।

ৰাজা—সুমাট আন ।

ভূয়ো—ভাল (বাতিৰ হৈ কবতকে সৈতে প্ৰবেশ কৰি) এইয়া সৰ্গদেও, ওচৰ চাপী ।

কবচক -সগদেবের জয় হওক বাজমাওরে বতকা কৈ পঠাইছে বেলে চখা-
দিনালৈ মোৰ উপবাসৰ পাৰণা হব, তাত অগ্ৰন্তে দাৰ্শন্য উপস্থিত থাকিব
লাগে ।

ৰাজা — একালে তপস্বীৰ কান্ধা, আন কালে মাড়ৰ আচ্ছা, দুয়ো অলঙ্ঘনীয়
এতিয়া কি উপায় কৰা যায় ?

বিদূষক—ত্ৰিশকুব দৰে মাজতে থাকাঁ ।

ৰাজা - ভয় নে, মই নব বিয়েৰ কৈছোঁ, নৈৰ সোঁত যেনেকৈ সমুদ্ৰৰ পৰ্বতত লাগি
আন্দোলিত হয়, কেনা ঠাট্ট কাম হোৱাত, মোৰ মনো সেই দৰে আন্দোলিত
হৈছে । (ভাবি চাট) সখি, তোমাক মাড় এ পুত্ৰ বুলি গ্ৰহণ কৰিছে, এতেকে
ভূমি ইয়াৰ পৰা যুঁবি গৈ মাড়ৰ আগত মই তপস্বীসকলৰ কামত বাস্তৱৈ
আছোঁ বুলি জনাই, তাত পুত্ৰই কৰিব লগীয়া কাম খিনি কৰিবগৈ লাগে ।

বিদূষক—মোক বাৰ্জমলৈ ভয় কৰাত ভয়াতুৰ নেবেলা নতয় ?

ৰাজা (মিচিকীয়াই চাঁহি) তেনে কথানো তোমাৰ সম্ভৱ হব পাবেনে ?

বিদূষক—যেনেকৈ ৰাজাৰ ভাতিয়েক ধান লাগে, সেই দৰে যাওঁ ।

ৰাজা - তপোবনৰ উপস্ৰৱ নহবৰ নিমিত্তে সকলো লগৰীয়েকে তোমাৰ লগত পঠাই
দিম নতয় ।

বিদূষক—তেনেতলে এতিয়া যুৱৰাজ হলো ।

ৰাজা - (মনতে) ই বৰীয়া বৰ চুশু, মই শকুন্তলালৈ মন মেলাব কথা, কেতিয়াবা
ভিতৰুৱাল ত্ৰিবোতাবিলকৰ আগত কৈ দিব । বাক, ইয়াক এই দৰে কওঁ,
(বিদূষকৰ হাতত ধৰি, প্ৰকাশ কৈ) সমনীয়া, খবৰ সন্ধান বখাবু কাৰণেতে
আশ্ৰমলৈ যাওঁ, বাস্তৱতে তপস্বীকণ্ঠৰ প্ৰতি মোৰ অভিসাস নাই ।
আমাৰে আক পত্নপোৱালিৰ লগত ডাঙ্গৰ দীঘল চোৱা, কাম কৰা হীন
তপস্বীকণ্ঠৰে কিমান অস্তব, দেৱীচোন । সখি, মই খেয়ালিত যি কথা
কৈছোঁ, তাক ভূমি সঁচা বুলি নেমানিব ।

বিদূষক—এবাতে ।

(সকলো বাতিৰ ওলায়) ।

সদানন্দৰ কলাগুমতি ।

— — — — —

কেতিয়াবা কানি টিকিৰাৰ ছাট মাৰি ধোৱাৰে গৰ গোটাইটো ভৰাই দিছিলোঁ , কেতিয়াবা টিকিৰা এড্ডি পায়স, কুঁহিয়াৰ, গুড়, গাখীৰ, মালভোগ কল, বৰা চাউলৰ পিঠা আদি কৰি সোৱাদ বস্তু খাই মুখ তপালিছিলোঁ , কেতিয়াবা বা লগৰীয়া ভকত সকলে সইতে নানা বিষয়ৰ মেল পাতিছিলোঁ। আসামৰ উন্নতি, ভাৰতৰ একতা, নিৰ্দেৰীৰ অভাচাৰ, অসমীয়া চাচাৰ, মাচ খোৱা, ভাত খোৱা আৰু কত কথাৰ মেল, কেতিয়াবা কেতিয়াবা ধপাত, তামোলে, ভাজ, কলে ভ্ৰাঙ্গণ সেৱালৈ অনা এটুপি ত্ৰাণী, অভাৱত দুচকল চৰাইৰ ভজা মসুৰ আদি বিবিধ দেৱ পূজাৰ স্ৰবোৰেও দল ইঞ্জিয়ৰ পূজা কৰা গৈছিল , যাকে যাকে কলা-গুমটিৰে মিত্ৰতা কৰি কেতিয়াবা ভলি, কেতিয়াবা পড়ি, কেতিয়াবা বৰশি বাই, ঘামি, কাচি, ঠাঁহি, জামিয়াই, স-সাৰব লেঠালৈ একেদৰে পিঠি দি পৰমানন্দ লাগাবত বুৰ মাৰিছিলোঁ—আহ! কেনে সুখ, কেনে আনন্দ, কেনে দেৱ-দুৱ ভ ভীৱন!—এনে সময়ত—এনে সুখৰ সময়ত, কিয় আপুনি মোলৈ সেই চিঠিখন লিখিলে? বোলে! সম্পাদক মহাশয় কি! আপুনি মোৰ কলমটোৱা টোপনিটো ভাঙি, মোক দুখ সমুদ্ৰত ডুবাব ধৰিলে? আহা! কেনে-গুমটি! কেনে সুখৰ কলাগুমটি! থাক দেৱতায়ো নাপায়, কিন্তু বিখ্যাত বৰত, কানিৰ গুণত, অসমীয়াৰ হলে যবে যবে। এই কলাগুমটিৰ গুণত অসমীয়া মানুহ কিমান সুখী। যি এই সুখৰ পৰা বঞ্চিত হইছে, সি গৰ্ভতে নমৰিল কিয়? উপজিলেও আপোনঘাটী নহল কিয়? আপুনি ইংৰাজী পঢ়ি, কামত ধৰি, কলাগুমটি এড্ডি, কেনে দুৰ্ভাগীয়া হইছে, তাৰি চাওকচোন। আপোনাৰ দৰে আৰু জনাচাৰেক অসমীয়াই এনে অময়া সুখ এড্ডি ঘৰিবলৈ ধৰিছে; কিন্তু সদানন্দ হলে বৰ টেক্সৰ। সদানন্দে বহুৎ ধন ঘটিও সাত-পুকখীয়া কলাগুমটি এড্ডি দিয়া নাই। ময় বোপা-ককাৰ সহজ এবিমেই কিয়? শাস্ত্ৰতো কইছে বোলে—

শহজে কিল জে ত্ৰিণিন্দিএ ৭ হ দে কন্ম ত্ৰিৱজ্জণীঅএ।

পশুমালাৰ কন্মদাশুণে অণুকম্পামিত্ত এৱ্ৱ শোভিএ ॥

মোৰ যি কাম সহজ অৰ্থাৎ নোপা ককাৰে পৰা লাগি অহা, (যেনে সদানন্দৰ মাতৃ পুৰুষাৰ কলাগুমটি) সেই কাম গতিত হলেও তাক এবিধ নাপায়, (তাৰ দুখোশু দেখক) । বেদ পঢ়া বাপু সকলৰ মন দয়াৰে কোমল হলেও, তেওঁলোকে যহ, চাগলি আদি পশু বলি দিয়াত বৰ নিদাকণ । কাৰ সাহ আছে, মোৰ কলা গুমটিক “বিনিমিত্ৰ” বোলে ? যয় মুখেৰে বক্তৃতা দিবলৈ “ভাৰতৰ জয়, ভাৰতৰ জয়” কৰি চিঞৰিবলৈ, আসামৰ উন্নতি কৰিবলৈ, অসমীয়া ৰাভৰি কাকতৰ সাহায্য কৰিবলৈ, আসামৰ পৰা অত্যাচাৰী বিদেশী বিলাকক “এক চমুসে নিকাল কৰি দিবলৈ” আনক উপদেশ দিয়াত এফেৰিও কুটি নকৰে । এই কথা সচা, কাৰণ, তাকে নকৰিলে মোক যামুহে enlightened civilized, patriot, (শিক্ষিত, সচা, দেশ ভিত্তীয়া মহাত্মা) শুবুলিব, আক মান সহকাৰ নকৰিব ; তথাপি যয় আপোনালোকৰ নিচিনাকৈ মোৰ কলাগুমটি নেড়ে । তাক এডি কামত ধৰিলে, মোৰ মাতৃ পুৰুষে নকৰা কাম কৰা হব, বড়গাবু সকলেও কাম নিদিব, মোৰ ওপৰত কোৱা অময়া সুখৰ একধনিষ্ঠামানো নাপাকিব, আক যাজে যাজে তজুৰ সকলৰ বজলা ন ভীৰ্থ দৰ্শন কৰি অৰ্গ লাভকো বাট বন্ধ হব, এইকপে সদানন্দৰ ধৰ্ম্ম-অৰ্থ-কাম মোক্ষ এই চতুৰ্গৰ নাশ হব । উঃ ! বুদ্ধি নাজানিলে উৰাজী শিক্ষা কি নিপদ । তেহে পৰমানন্দৰ বিষয় এই, অধিকধিনি অসমীয়া সদানন্দৰ নিচিনা বুদ্ধিমন্ত, তুয়ো কল আক চতুৰ্গৰ বন্ধা কৰিব জানে । সকলো কাম যিমান মুখতে কৰিব পৰা যায়, তিমান ভাল, হাতেৰে আৰম্ভ কৰিলেই লেঠা, চতুৰ্গৰ নাশকো আটক নাই । তাৰ প্ৰমাণ দেখক, আপোনালোকে প্ৰায় চমকি আৰম্ভ, চোৱাষাঠি মোন কথা খবচ, আক এশ মহী চুকা শুদা কৰি, যি কাকতখন উলিয়াবলৈ ধৰিছে, তাৰ স্বাৰাই সদানন্দ, পূৰ্ণানন্দ, গজানন্দ, গাধানন্দ আদি কৰি কেঁতু আনন্দৰ কলাগুমটি জাজিব পাবে, আক যদি নাভাগে, তেহে আপোনালোকেও কাকত কলম পেলাই আমাৰ লগতে কলাগুমটিৰ ভাগ লব লাগিব । এই নিমিত্তে সদানন্দৰ পৰামৰ্শ এই, মুখেৰে যিমান পাবে, তিমান কাকত বাছিব কৰক, কিন্তু হাতেৰে এখনো নকৰিব, কৰিলেও কাকো লিখিবলৈ নামাতিব ; মাতিলেও কাকো গ্ৰাহক নাপাতিব, আক গ্ৰাহক পাতিলেও কাকতৰ নাম নিবিচাৰিব । কাকত শুলিয়ালে যদি আপোনাৰ গা নবয়, কাকত উলিয়াওক, আক তাক পঢ়োঁতে কোনো লোক নাই যদি সদায় নিয়মিত সময়ত (অনপো পলম নকৰি) মোটেল পঠাই থাকিব । সি ভাল হলে তাক পঢ়া যাব, আক কিছুমান নিন্দ কৰা নাব ; বেয়া হলে মচলা বন্ধা হব, নাইবা চুৱা পাতিত ঠাই দিয়া যাব । কিন্তু মোটেল কাকতৰ সম্বন্ধে

কোনো চিঠি নিলিখিব, কাৰণ ময় চিঠিৰ কেতিয়াও উত্তৰ নিদিওঁ, উত্তৰ দিলেই কাকত চলাওঁ তাবিলাকে নাম সাধিবলৈ চল পায়, আৰু মোৰ এটা পয়চা ভগন হয়। আৰু আপুনি যে মোক আপোনাৰ কাকত লই তাৰ বেচ দিবলৈ, তাক মাহে মাহে তালৈ লিখিবলৈ কইছে, মোক ধকড়া পাইছে নেকি? লোকৰ লাম হব, লোকৰ ঘল হব, সদানন্দৰ আকৌ লেখি আৰু ধন ভৰি যাবি কিয়? যশ আৰু লামলৈ আশা থাকে যদি সদাই বিনা মূল্যে কাকত দান কৰিব, সদানন্দে কেতিয়াও ওভোতাট নিদিহে। আইদেউ সকলৰ মাজত বড়ি, গলটো হেঁকাৰি হেঁকাৰি, ভাতত বাতৰি-কাকত লট, যেদিনা তেওঁলোকে অৰ্থৰ ভেদাভেদ পাই, এটা কপাকে মুখে মুখে দোচোটা কৰে, গাৱঁৰ হুকত। আটাইকেউজনাৰ পৰা নানা দৃষ্টান্ত দিবলৈ ধৰে, আচৰিত আচৰিত বাতৰি শুনি চাহিবলৈ ধৰে, - আঃ! তেতিয়া সদানন্দৰ আনন্দ সাগৰত তৰঙ্গ উঠে। আৰু কাকত নপঢ়িলে মানুহে ভেৰা বোলে, *enlightened* (শিক্ষিত) নোবোলে। এই ভট কাৰণত ময় অনেক বাতৰি-কাকত লওঁ, কিন্তু কাৰে বেচ নিদিওঁ। এদিন “শুলভ সমাচাৰ” এজেন্টে ধন খুজিছিল, ময় উচিত উত্তৰ দিলোঁ, “যোৰা, এক পয়চাৰ কাকতৰ নাম সাধিবলৈ আছিছা, মোৰ অলপোয়া ধন দিবলৈ লাজহে লাগে।” আসাম নিউচৰ নাম পাঁচ টকা, তাকো বৰ বেচি দেখি নিদিওঁ। এ মাহ “ইণ্ডিয়ান মিবৰ” লই এদিন এজন বন্ধুৰ ঘৰাই তাৰ ওপৰত *Satananda is dead*, (সদানন্দ মৰিল) এই কথা লেখাই ফিৰাই দিলোঁ। চৌম বড়ৰ ‘আসাম বিলাসিনী’ পঢ়ি তাৰ পয়চা এটাও নিদিলোঁ। কাৰণ গোঁসাইৰ প্ৰসাদ আৰ্মি এনেই পাব পাওঁ। সি যি হওক, আপোনাৰ নতুন কাকত-ভাৰ নিয়মিত সময়ত পঠাই থাকিলে তব বাধিত হম, লাগে যদি এফেৰা ধনকে দিম, নাইবা টকাৰ অভাৱত সি বন্ধ হলে বেচৰ কথা বিচাৰ কৰা হব। আৰু যে মোক লিখিবলৈ কইছে, তাৰ খতৰ উত্তৰ দিয়া মোৰ পক্ষে বৰ টান। তাৰ প্ৰথম কাৰণ, আপোনাৰ কাকত অসমীয়া,—নহয় বঙলা, নহয় ইংৰাজী, সদানন্দৰ মাতৃভাষা লেখা, কোৱা বা পঢ়া *beneath his dignity*, (বৰ অপমানৰ কাম)। দ্বিতীয় কাৰণ, কুঁ নাপালে সেনেকৈ তুঁহ জুই নজলে, ত্ৰাণ্ডী নাপালে সদানন্দৰ প্ৰতিভা (আনৰ হলে বুদ্ধি) নজলে, কানিটিকিবাৰ জাগত সদাই টলকা মাৰি পৰি থাকে; আৰু ত্ৰাণ্ডী নাখাল নোৱাৰো কৰিব, খালে নোৱাৰে। লৰিব, আৰু বাই শুলে জগাবও নোৱাৰে মোক। তৃতীয় কাৰণ, কুন্তকৰ্ণ ছ’মাহ শুইছিল কিন্তু সদানন্দৰ কল্যাণমটি বচবেকত তেৰ মাত মুগুছে। চতুৰ্থ সদানন্দৰ উৎসাহ পৰ্বতীয়া নৈৰ ঢলৰ পানীৰ নিচিনা তাৰ ঢল

বহুবেকত দুবাৰ কি এবাৰ মাথোন বৰ ভয়ামক হয় ; গছ, পৰ্বত, গড়া, সকলোকে ভাঙি নিব ধোজে । মোৰ উৎসাহ-পানীৰ টলো বহুবেকত এবাৰ কি দুবাৰ ; ময়ো তেতিয়া একে কোবতে আসামক সম্ভাতি, আৰু উন্নতিৰ টিকত তুলি দিব ধোজোঁ, আনৰ দৰে পলমকৈ নাপাকোঁ ; পক্ষম, সদানন্দে সকলো কাম মুখতে কৰে, দেশৰ উন্নতি কৰোঁতে অলপো আহৰি নাপায় ; কিন্তু হাতেৰে হালে কোনো কাম আবস্ত নকৰে । আৰু শেষ বা বৰ্ত্ত কাৰণ, নিজ দেশৰ উন্নতি কৰিবলৈ কৰ্কশত কাপোৰ বান্ধি আৰু হাতত ভলুকাবাঁহৰ টাছোন লই ওলালে আসামৰ শত্ৰু, কিন্তু সদানন্দৰ অন্ন পানীৰ গৰাকী সকলে বেয়া পায় । দেখক, বহুবেকৰ চয় শুভুৰ চটা কাৰণ লাগি আছেই আছে, এতেকে সদানন্দে কাকত লিখি আপোনাৰ ভালকৈ উবাৰ, আপুনি আশা কৰক মাথোন । সি যি হওক, আপোনাৰ কথাত অমান্তি হলে *etiquette* (দস্তৰ) বন্ধা কৰা নহয়, কেৱল এই নিমিত্তেই ভালত কিছুমান কথা লিখিবলৈ আগ বাঢ়িলোঁ । আপুনি এই কথা কাকো নকৰ ; কাৰণ ময় অসমীয়া ভাষা লেখা বুলি জানিলে, বহুলা আৰু এজলো ইণ্ডিয়ান বন্ধু নিলাকে মোক বৰ ঠাট্টা কৰিব । এনেবিলাক কাৰণ পকাতো যে ময় আপোনাৰ চিঠিৰ উত্তৰ দিলোঁ, এই নিমিত্তে মোক *thanks* (ধন্যবাদ) দিব পায় ; মোৰ নিচিনা অনেক ক্ষত্ৰলোকে চিঠিৰ উত্তৰ নিদি, নিজ *dignity* (সত্ত্বম) বন্ধা কৰিছে, সি আপোনাৰ অবিদিত নাই ।

এতিয়া লেখোঁ কি ?—“কলাচুম্ভি ?” নহয়, এইটো প্ৰায় সকলো অসমীয়াই জানে । “বিদেশীৰ অভ্যাচাৰ ?” তেনেকলে মোৰ চাউল মৰে । “ভাণ্ডীৰ সোৱাদ ?” ইয়াক আশা হিন্দুৰ কুলভিলক ভ্ৰাঞ্জন সকলোহে ভালকৈ পাইছে । “ধৰ্ম্ম ?” “বাম ! বাম !” ধৰ্ম্ম বড় অপৰিত বস্তু । আজিকালি সম্ভাতিৰ কোবত, বিজ্ঞান বা অজ্ঞানৰ বলত সকলোৱে ধৰ্ম্ম এড়িছে, প্ৰায় সকলো ঠাইৰে পৰা ধৰ্ম্ম বহিস্কৃত হৈছে, দেখক ইকুলত ধৰ্ম্ম নাই, ধৰ্ম্ম মন্দিৰতো ধৰ্ম্ম নাই, “ধৰ্ম্মৰ কথা লেখা নাযায়” এই বুলি জাননী নিমিলে, তোমাৰ কাকত কোনেও নলয়, যেই তুমি ধৰ্ম্মৰ কথা লিখিলা, তোমাৰ কাকত সকলোৱে পৰিত্যাগ কৰিবলৈ ধৰিলে, তোমাক পগলা বুলি গালি পাবিবলৈ ধৰিলে । তেন্তে “ঈশ্বৰ ?” তেওঁৰো ধৰ্ম্ম তথৈৱচ । মিলৰ (Mill) ‘মি’টো নৌপাওঁতেই যোৱে মিলৰ নাম শুনিছে, সেয়ে অনন্ত ঈশ্বৰৰ অন্ত পাই নাস্তিক হৈছে, আৰু মনে মনে ভাবিছে—“ময়ো এজন মিল ।” তেন্তে এতিয়া লেখোঁ কি ? হে সৰস্বতী আই ! এতিয়া লেখোঁ কি ? মোক এটা লিখিবলৈ বিদ্যৰ দিয়া । মই কাপত মইী জ্বৰাই বই আছোঁ,

কাকতত পোচ মাৰিবলৈ কোনো বিষয় বিচাৰি পোৱা নাই । হে আই মাতৃ ! মোক এটি বিষয় দিয়া । ময় স্বৰ্গ, মন্ত্ৰা, পাতাল, তিনিও ভুবনৰ বিষয় বিচাৰি চালোঁ, তেওঁ এটাও ভাল নাপালোঁ । আজি বাৰ বা কি, তিথি বা কি, যোগিনী বা বহিছে কোন ফালে ? ময় একো চাবলৈ নহল । হে আই ! তুমি সকলো অমজল দূৰ কৰি এটি বিষয় দেখাই দিয়া । “স্বৰস্বতী, সৰস্বতী, কঠেকলাপী, ভোগে বিলাপী, মকরাৰ চন্দন লোকে বোলে সৰস্বতী আমি বোলো আই, যিখিনি পাহৰোঁ দিবা নোহঁবাই ।” এ আই ! তুমি মোক লাগ দিবা । হে আই মাতৃ ! তুমি মোৰ ওচৰলৈ আহাঁ । তুমি বাস্তৱিকৰ সৰস্বতী নাহিবা ; কিয়নো এই সভা যুগত ভোমাৰ অলঙ্কাৰশূন্য শব্দৰ শোভা নাপায় । আকৌ তুমি কালিদাসৰ সৰস্বতীও নাহিবা ; কিয়নো তুমি হেনো কুকচিৰে ভবা, এই কুকচিৰ দিনত ভোমাবো মান নাই । তুমি ব্যাসৰ সৰস্বতীও নাহিবা ; কিয়নো ভোমাৰ কণামতে যদি ময় এখন মহা যুদ্ধৰ কাব্য লেখোঁ, তেন্তে ৰাজ্যৰ মাজত দুৰ্দ্ধ উত্তেজনা কৰা বুলি বগা ঘৰলৈ যাব লাগিব । এতিয়া আকৌ বিপদ ! মাঠত কোন জনা সৰস্বতীক ? ৰাইবগৰ (Byron) সৰস্বতী একা ? নহয়, ডেকা বিলাকে ভাল পালেও আদি ৰসৰ বাহিৰে তেওঁৰ আন ৰস প্ৰায় নাই । অৱশ্যে বিলাতী সৰস্বতী লাগিব, দেশী সৰস্বতীৰে গা নবয় । ৰবা পালোঁ, পালোঁ, পঞ্চৰ সৰস্বতী, (Punch) পঞ্চৰ সৰস্বতী ! এৰা এওঁৰে চে কাম সিধ হব । দেশী সৰস্বতীৰ এতিয়া মান কত ? তেওঁলোকৰ পোন কথা শুনে কোনে ? বিলাতী যি সকলো ভাল, দেশী যি সকলো বেয়া । সদানন্দৰ মতে, দেশী অসভ্য পানী বতাহ এড়ি, বিলাতী সভ্য পানী বতাহ কিনিবলৈ ধৰা উচিত । বিলাতী সৰস্বতীৰ গুণ ব্ৰহ্মাই চাৰি মুখেও কই শেষ কৰিব নোৱাৰে । হে পঞ্চৰ সৰস্বতী আই ! তুমি আতঁ । আসাম-সমাজ এতিয়াও সভ্য হব নোৱাৰিলে ; এতিয়াও বিলাতী পানী বতাহ, বিলাতী হেট্ কোট্, বিলাতী খানাব মোল লুপুজিলে । সদানন্দৰ পোন পোন উপদেশ কোনেও লুপুনে, অতএৱ হে, আই মাতৃ ! ভোমাৰ কৃপা নহলে আসামৰ উন্নতি নাই । ভোমাৰ মূৰ্ত্তি দেখি যদি নপলায়, তেন্তে আসামৰ উপকাৰ হবই হব । ভোমাক দেখি কোনো হাঁহে, কোনো কান্দে ; কিন্তু হাঁহ কন্দা দুইবো উপকাৰ হয় । অতএৱ হে বিলাতী সৰস্বতী আই ! তুমি মোক favour (অনুগ্ৰহ) কৰা ।

সম্পাদক মহাশয়, আজি ময় বৰ বেগা বেশেৰে আছোঁ ; হেট্ নাই, কেট্ নাই, চাহাবৰ বেশ “একো” নাই । চুৰিগা চেলেখেৰে বিলাতী সৰস্বতীক সাক্ষাৎ কৰিলে তেওঁ যদি “ডেৰ্ নিগৰ নেটিড্” বুলি ৰক্তকৈ উঠে, তেনেহলে মোৰ স্বৰ

সদানন্দৰ কলাধুমটি ।

৩৮৭

খাপৰিব আখ্যা পৰিবও পাৰে । চুৰিয়া চেলেক্সৰে থাকিলে ই-বাজী কথাও নোলায় ; তাৰ প্ৰমাণ লেখক, ময় বিলাতী সবস্বতীক দেশী তিকতাৰ দৰে আই বুলিছোঁ । তেওঁ শূনা হলে আজি সন্নিধান । আকৌ ময় ছোতা এড়িও তেওঁক স্তুতি কৰা নাই । এইবিলাক কাৰণত আজি ময় এটা আখৰকে লিখিব নোৱাৰিলোঁ, হাতৰ কলম হাততে থাকিল । লাগে যদি ভবিষ্যতে পকৰ সবস্বতীৰ সাহায্যেৰে কেতিয়াবা কেতিয়াবা লেখিম । ময় এতিয়াই আসাম বন্ধুৰ সম্পাদক, লেখক, গ্ৰাহক, উপগ্ৰাহক আৰু নিন্দক—সকলোকে কই বাণী, তেওঁলোকে যেন মোৰ সবস্বতীৰ কথাত বেয়া নাপায়, কিয়নো এওঁৰ নিচিনা হিতকাৰী কোনো নাই, আৰু “হিংস মনোভাৱি চ চুন্নভং যতঃ ।”

Now good bye

ময় পাওঁ এঁ সঁজুত হবলৈ

মহেশ্বৰ ।

আপোনাৰ অধিকতম বাধ্য চাকৰ,

শুভানন্দ ।

সদানন্দৰ নতুন অভিধান ।

জাননী ।—এই নামে এখন অভিধান লিখিছোঁ । তাত সকলো নতুন কথাই হৈ থাকিব । তাৰ নিম্নম নতুন, অৰ্থ নতুন, ধাতু, প্ৰত্যয় আদি সকলো নতুন, কেৱল শব্দ বিলাক পুৰণি । আগেএ যি শব্দৰ যি অৰ্থ আছিল, এতিয়া শব্দ আৰু সম্বন্ধৰ কোবত তাৰ সেই অৰ্থ নাই, এতেকে সদানন্দৰ এই নতুন অভিধানৰ বড় আৱশ্যক হইছে, ইয়াকো সকলোৱে মানিব । যি নামানে, সি মূৰ্খ নাইবা কপটীয়া, এনে ভাল, উত্তম, উৎকৃষ্ট, সৰ্ব্বোচ্চ শৃঙ্খল, দৰকাৰী, লাগতিয়াল, প্ৰয়োজনীয়, অভ্যৱশ্যকীয় অভিধান কোনেও কেতিয়াও লিখা নাই আৰু আগলৈকে লিখিব নোৱাৰে । এনে অভিধান নললে জগতই বুধা হব । অতএব হৈ অলমীয়া ভাই ! তোমাৰ যদি জাতু জাখালৈ মৰম আছে, তাৰত উদ্ধাৰ কৰিবৰ ইচ্ছা আছে, পঢ়া মাত্ৰকে দিব্য চক্ষু পাব খোজা, তেনেহলে মোৰ এই অভিধান লোৱা । জগতৰ

উপকাৰৰ নিমিত্তে, ভাৰত উদ্ধাৰৰ উদ্দেশে ইয়াক ময় বিনামূল্যে দান কৰিছোঁ, কেৱল ডাক মাচুলৰ বাবেহে দুমাহৰ ভিতৰতে দিলে ১০ টকা আৰু তাৰ পাচত দিলে ২৫ টকা, লোৱা যাব। এই উত্তৰ ছেগ কেতিয়াও নেৰিবা। যি ইয়াতকৈ ভাল অভিধান জগতত আছে বুলি ক'ব পাৰিব সি বটামকপ এহেজাৰখন কিতাপ খনে ১৫ টকা ডাক মাচুলতে পাব। এতিয়া কাৰ্য্যাবস্থা কৰা যাওক, আনৰ নিচিনাকৈ তিলকে তালকৈ জাননী দি, লোকক ঠগা মোৰ স্বভাৱ নহয়। অভিধান আগাম বন্ধুত ছপা কলেই সকলোৱে জানিব পাৰিব, যে এনে বৃহৎ, এনে ডাকৰ এনে অজব, অমৰ, অটল, অবল, অস্থব, অমোঘ আৰু অব্যৰ্থ অভিধান নহ'ব সুপাৰ্জিন। ইয়াৰ ডাক মাচুল শ্বিয়ুক্ত বাবু ঠগ চন্দ্ৰ বায় বাজাহৰ সি, আই, এম্, এম্ মহোদয়ৰ ওচৰলৈ পঠাব লাগে। জাননী বগু ইমানতে খতম।

“লিখিত”—“লিখা” (ধৰ্ম্ম নীতি আদি) ‘ইত’ (গত) যাব পৰা, অৰ্থাৎ যাব পৰা হিন্দু ধৰ্ম্মৰ সকলো নীতি, সকলো সজ উপদেশ, সকলো পবিত্ৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ দৃৰীভূত হৈছে, নাইবা ‘লিখা’ (সভ্যজাতিৰ কুশিক্ষা) ‘ইত্’ প্ৰাপ্ত যাব খায়। ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ, “এড্ৰিউকেটেড্” Educated ‘অৰ্থ’—কিতাপ ভাৰ বোৱা ইংৰাজী বকা, নিজ ভাষা পাঠবা, ঔপৰ্য্যৰ নামকে শূণ্যনা, নিজ ধৰ্ম্ম এৰা, পিতৃ-মাতৃ নমনা, ব্ৰেছৰ গোলাম, জন্মভূমিৰ কলক, শাস্ত্ৰত গাধ, মুখত ব্ৰহ্মা, উপদেশত বৃহস্পতি, কাৰ্য্যত জন্তুৰ, চৰ্ৱৰী, অহঙ্কাৰী, সৰ্ব্বভক্ষা, বিবাদ প্ৰিয়, পণ্ডিতমৰ্জ, ইত্যাদি ইত্যাদি প্ৰকাৰৰ এবিধ দুৰ্ভেদীয়া প্ৰাণী।

“ৰিফাইন্;” বা “Refined” ইংৰাজী শব্দ, এতিয়া দেশী ভাষাত চলিত হৈছে; অৰ্থ,—খোৱাত বাচ নকৰা, সংস্কৃতি জাতি নমনা, নিজ জাগ্ৰা স্বাধীনতা কৰা, জাতি এড়া, ধৰ্ম্ম এড়া আদি কৰি কেতবিলক ধৰ্ম্ম নীতি, আৰু সমাজ গৰ্হিত কাম আছে, সেই বিলাকলৈ যাব মনত অলপো সংকোচ নাই, সেইএ “ৰিফাইন্” বা শোধিত মানুহ। সেউবিলক সংকাম কৰাত যি যিমান সাহ মেখাব পাৰে, সি যিমান বেচি “ৰিফাইন্”।

“বাবু” বাব + উ, বাব বাব আছে। সেই বাববিলক এই, চাকৰী, ইংৰাজৰ অনুকৰণ, স্বাধীন ব্যৱসায় এড়া, আপোন জাতিক ঘিণোৱা, কথাবে আৰু কলমেৰে ভাৰত-উদ্ধাৰ কৰা ইংৰাজক গালিপৰা, মদখাই ধন উড়ুৱা, পাৰে মানে খুনমৰা, দুখীয়াৰ ভেটি খোৱা, অসমীয়াৰ সুখখোৱা, ভণ্ডামি, প্ৰতীৰণা, লপন, ডাকৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বা, মিছা কথা আৰু বসিকালি। বাব মুখত সদাই ইংৰাজী কথা, ককালত অতি পাভল মলমলৰ ধুতি, মুখত মধু, পেটত বিহু, সেই জনেই বাবু। যি

ঘৈনীয়েকৰ গুৰিত সিংহ, ইংৰাজৰ গুৰিত শিয়াল, সেইএ বাবু । সি চাহাবৰ কোৰ খায়, ভাগ্যাব গালি খায়, লৰা ছোৱালীৰ নুব খায়, সেইএ বাবু । খাব শৰাব অশকটীয়া, খোজ খবক-ববক, যুগত মনৰ গোক, খাব ধৰ্ম্ম নাস্তিকতা, কৰ্ম্ম শিশ্যোদৰ পূজা, নাতি ধনলাভ, আকাখা চাকৰী আৰু উপাধি লাভ, সেইএ বাবু । যি দুপৰীয়া আফিচলৈ লকে, গদুলি ঘৰলৈ লবে, বাতি পদুলি শুঙে বা দোকানলৈ লবে, সেইএ বাবু । খাব কপাৰ টিক নাই, খাবৰ লেখ নাই, বকুতাৰ অন্ত নাই, হাতৰ আছৰি নাই, সেইএ বাবু । খাব গাত চাদৰ, যুগত বাহ, হাতত বেঁত, কাপোৰত আতৰ, সেই জনেই বাবু । খাব কাম এগুণ, কপা দহ গুণ, সহন শত গুণ, সেইএ বাবু । খাব সাক নাই বিখাস নাই, আত্ম গোঁৱৰ নাই, পৰমিতালৈ ভয় নাই, সেইএ বাবু । সি দেশত হিন্দু, বিদেশত ব্ৰাহ্ম, আবাবত মুসলমান, আচাৰত গুপ্তিয়ান, সেইএ বাবু ।

"ভীক," "Coward"—যি ঈশ্বৰক ভয় কৰে, পিতৃ-মাতৃক ভক্তি কৰে, গুৰু গোৰ্হাইক মান কৰে, সেইএ ভীক (coward) । যি মন খাবলৈ ভয় কৰে, বেখাঘৰলৈ যাবলৈ সঙ্কোচ কৰে, পিতৃ-মাতৃ-ভাই বন্ধু আদি এতিবলৈ ভয় কৰে সেইএ ভীক । যি নিজ ধৰ্ম্ম নেৰে, পূৰ্বপুৰুষ বিলাকৰ সন্মতি নেৰে, সেইএ ভীক । যি বিদেশীৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ আদিত খামোচ মাৰি নধৰে, সেইএ ভীক । যি দুস্ট তিকতা বিয়া নকৰে, ব্যভিচাৰ নকৰে, দীন ভাতিক ছোৱালী দিবলৈ ভয় কৰে, সেইএ ভীক । যি ইংৰাজক গালি পাৰিবলৈ ভয় কৰে, নিজৰ ভাতিকুল আৰু বংশ মৰ্যাদা এতিবলৈ ভয় কৰে, সেই জনেই ভীক । যি যিমান গতিত কাম কৰিবলৈ ভয় নকৰে, ধৰ্ম্ম সমাজ শাস্ত্ৰ একোটলৈকে কুচপৰোৱা নকৰে তেওঁৰ নাম সাহীয়াল, বীৰ বা ধৰ্ম্মবীৰ ।

"কুসংস্কাৰ"—শৌচ কৰি শুচি হোৱা, গাৰ মলি শুদ্ধাবলৈ গা ধোৱা, কাপোৰ তিওৱা, ঘৰবাড়ী মচা, পিতৃ-মাতৃৰ চৰণত দণ্ডৱৎ কৰা, অখাঙ অপকাৰী বস্তু নোখোৱা, নীচ জাতিৰ ছোৱালী ননা, বিয়া কৰোঁতে সাক্ষী বখা, ঈশ্বৰৰ উপাসনা কৰা, মেতৰকে বামুণকে সমান নোবোলা, তিকতাক গুৰুগি পিন্ধোৱা, ভজাভজ-বিচাৰ, আপোনপৰ-বিচাৰ, জাল-বেয়া বিচাৰ, ইত্যাদি ইত্যাদি কেতবিলক কামৰ নাশ কুসংস্কাৰ । অকপতে হিন্দু ধৰ্ম্মত বা হিন্দু শাস্ত্ৰত যি আছে, সেইএ কুসংস্কাৰ । আগৰ হিন্দুএ যি কৰিছিল বা যি কৰে, সি কুসংস্কাৰ । যি কাম কুসংস্কাৰ নহয়, তাক কোনো পুৰণি মন্তৰ হিন্দুএ কৰিলেই সি কুসংস্কাৰ হব । , কোনো কুসংস্কাৰ এতিয়াৰ হিন্দুএ বা কোনো ইংৰাজে পালিলেই সি কুসংস্কাৰ গুচিব । হিন্দুৰে

কুসংস্কাৰে বড় সম্বন্ধ । বুঢ়া বিলাকৰ কাম আৰু মত সকলো কুসংস্কাৰ, কিন্তু ডেকা আৰু লৰা বিলাকক কুসংস্কাৰে চুব নোৱাৰে ।

“Civilized” বা সভ্য — “ভাল কাপোৰ পিন্ধা, ভাল ঘৰত থকা, বেপাৰ বা বেলে ত্ৰেনে মতে ধন ঘটা, সকলো বস্তু খোৱা, ধৰ্ম্মকৰ্ম্ম নমনা, আইনমতে চুৰি আৰু ডকাইতি কৰা, মুখত ধৰ্ম্ম, পেটত পাপ, বাহিৰ বগা, ভিতৰ কলা, কেৱল তিকতা, ফেশন (fashion ধুন) আৰু ধনৰ গোলাম, এনেবিলাক মহাশ্বাৰ নাম (civilized) বা সভ্য । বোপাইক আটৰ গিৰীয়েক, আটক বোপাইৰ পৰিয়াল বোলা, সভ্যৰ এটি বড় গুণ ।

“চাহাব” — ধুন মৰা, দুখীয়া নেটিভৰ ঘৰ খাপৰি ফলা, কেবাণীৰ ঘম, ভাৰতৰ তল, বৰা-গাহৰিৰ নিচিনা অকৰা, খয়াল, দুঠেঙ্গীয়া জন্তু বিশেষ ।

“Patriot” (প্ৰেট্ৰিঅট) বা দেশ ভিত্তীয়া — বাতৰি কাকতৰ বেচ নিদিয়া, উপাধিৰ জগ্ৰে ইংৰাজক ভোজ বা দান দিয়া, ত্ৰুটিপ্ৰস্তুত সাহায্য নকৰা, দেশী মানুহক দোকানৰ বস্তু নিকিনা, মাড়ু ভাষা কলে বা লিখিলে মান যোৱা, বিদেশী বস্তু খোৱা, বিদেশী কাপোৰ পিন্ধা, “দুখিনা ভাৰত মাড়ুৰ” দোছাই দি ঠগি ধন লোৱা, বাতৰি-কাকতৰে ইংৰাজক খেদোৱা, দেশী মানুহক ঘিণ কৰা, দেশী বস্তু দেখিব নোৱাৰা, “জয় ভাৰতৰ জয়, গাও ভাৰতৰ জয়, টাকা নাও, টাকা নাও, কি জয় কি জয় ।” ইত্যাদি কপে চিঞৰি “মুখেৰে জিনিতঃ জগৎ” এনেবিধক ঠগ কেতবিলাক ।

“ভাৰত উদ্ধাৰ” — টকা ঘটাৰ উপায়, লোক ভুলোৱাৰ মন্ত্ৰ, অসমীয়া ভাষাৰ কাঠ সংস্কাৰ, দুখীয়াৰ ভেটি খোৱা, দেশী আটক হিংসা কৰা, ভাৰতৰ একতা নাল কৰা, স্বাৰ্থ সিদ্ধি লক্ষ্য দমনৰ কৌশল, অসমীয়াক ঠগা, প্ৰভাৱনা, প্ৰবন্ধনা, কপটতা, ইত্যাদি ইত্যাদি অৰ্ণাৎ পৰৰ চকুত খুনি দি, নিজে ধন, মান আৰু যশস্তা অৰ্জাৰ মন্ত্ৰ ।

“Reform” বা “সংস্কাৰ” হিন্দুবিলাকৰ মনত নানাবিধ কুসংস্কাৰ আছে । ওপৰত সেই বিলাকৰ কিছুমান কোৱা হৈছে । (“কুসংস্কাৰ” শব্দৰ অৰ্থ চোৱাঁ) । সেই কুসংস্কাৰবোৰ গুচোৱাৰ নাম “বিশুদ্ধ” বা সংস্কাৰ । ময় পৰৰ বোৱাৰী জীয়াৰীৰ চন্দ্ৰমুখ দেখিলে ভাল পাও ; মোৰ বাধা কি ? ওৱলি ! অতএৱ ময় বক্তৃতা দিবলৈ ধৰিলোঁ — হে শুভ্ৰ মহিলাগণ ! যি জাতিৰ তিকতাই মুখত এখান কুৎসিত ঢাকনি দি ৰাখে, সেই জাতিৰ কি উন্নতি আছে, কি উন্নতি আছে ? তোমালোকে ওৱলি নেপেলালে ভাৰত উদ্ধাৰ কেনেকৈ হয় ?

তোমালোকৰ দুখ দেখি, ভূখিনী ভাৰত মাতাৰ দুখ দেখি, মোৰ চকু-লো ধাৰে ধাৰে বইছে, জনয় নিদোৰ্ণ হব ধৰিছে । কিন্তু নিষ্ঠুৰ স্বার্থপর পুৰুষ জাতিও তোমালোকৰ দুখলৈ নাচায় । “অতএব জাগ জাগ গো ভগিনী, মুখ হইতে আমি গুচুৱা ওৰণি ।” ই এটা বিক্ষম বা সমাজ সংস্কাৰৰ উত্তম দৃষ্টান্ত । ভাল বেয়া, আপোন পৰ, স্মৃতি অস্মৃতি, ভকাতক্কা স্পৰ্শাস্পৰ্শ, শুচি অশুচি, পাপ পুণ্য ইত্যাদি ভেদভেদ শুচাই এক বকম কৰাৰ নামেই reform বা সংস্কাৰ ; ব্যক্তিচাৰ আৰু মন খোৱাৰ বাট মুকলি কৰাই reform বা সংস্কাৰ । খেচুচাচাৰৰ বাজৰ বঢ়োৱাই বিক্ষম ।

“শ্ৰী শিকা”—চিঠি লিখিবলৈ শিকা, নাটক-নভেলৰ (উপাশ্ৰমৰ) পৰা মূৰ নদক্ষা, বোৱা কটা, বন্ধাবঢ়া আদি গৃহস্থালী কাম পাচৰা ; শৰীৰ দুৰ্দ্ধলী, অকামিলা আৰু হাড়-ভাল শেষ কৰা, মন চকল, অসৎ আৰু কঠিন কৰা, পৰা এজাবলৈ শিকা, ত্ৰিকতাব উচিত কামবোৰ পাচৰা, ত্ৰিকতাক মতা কৰা, ফুলক বহু কৰা, সৰোবৰক মকতুমি কৰা ।

“শ্ৰী স্বাধীনতা”—ত্ৰিকতাই নেইতা স্বামী এৰা বা স্বামী গ্ৰহণ নকৰা, অকলে অকলে ফুলনিও বতাহ লবলৈ গোৱা, শিক্ষিত বন্ধুক দেখা কৰা, বিনা পুৰুষে গৃহস্থালী চলোৱা, শাত শতবক ঘৰৰ পৰা খেলোৱা, বা খাবলৈ নিদিয়া, গিৰিয়েকৰ দ্বাৰায় বন্ধা-বঢ়া আদি সকলো কাম চলোৱা, ত্ৰিকতাক মুকলি কৰা বা পুৰুষ-হাতীৰ ওপৰত মাউত পতা । মুনিহৰ পিঠিত ভৰিদি চম্ভীত আৰোহণ কৰা । “উদাৰ” বা “লিবৰেল” -বি নিজৰ মন, ধৰ্ম্ম, মত, কিতাপ, কাকত, স্বভাৱ, চৰিত্ৰ আদি সকলো অতি বেয়া হলেও বৰ ভাল দেখে আৰু আত্মপ্ৰাণ কৰি ফুৰে, কিন্তু পৰৰ ভাল হলেও বেয়া বুলি নিন্দা কৰি ফুৰে, যি দিনটোত ত্ৰিনটো কথা মলায় ; মুহূৰ্ত্তকতে অলেখ পৰিবৰ্ত্তন ঘটায় ।

“কন্দৰভেটিভ্” বা “বন্ধনশীল”—বি সকলো কথা গমি পিঠিকি কৰে, হঠাতে একো নকৰে, বা নিজৰ মত এৰি পৰৰ মতত নধৰে, যি নিজৰ ধৰ্ম্ম, নীতি, জাতি, আচাৰ, ব্যৱহাৰ আদি হঠাতে দলিয়াই নেপেলায়, যি পৰৰ কথাত মৌতৰ কচুৰ দৰে উঠি শুকুৰে ।

“ভাণ্ডা”—(ভাৰ ধোৱোৱা,) স্বামীৰ কলগ্ৰহ, বংশৰ কলক, ধাৰৰ পথ, খৰচৰ বাঁহ, অলকাৰ বোৱা গাখ, দন্দ হাইৰ তৰাল, দাঁতৰ হল, চকুৰ কুটা ইত্যাদি ।

ইতি শ্ৰী বহুস্ত কাণ্ডে ওলোটা পৰ্বে সদানন্দৰ নতুন অভিধানঃ সম্পূৰ্ণঃ সমাপতঃ । থাকে শনিগজ বন্তুবান ।

কল্পেশ্বৰ মহন্ত ।

মোৰামৰীয়া-বিদ্রোহ ।

১ম বিদ্রোহ ।

বৰ ধুমুহা বা বজাহ বৰলুণ জনাব পূৰ্বেই প্ৰকৃতিৰ সৃষ্টি স্বভাৱতঃ শান্তিময়ী, গছপিলাক জঠৰ, “নিবৃত্তনিকম্পমিত্ৰপ্ৰদীপা” হৈ বেন সাবহিত মনে সম্ভাবিত খটনা ঘটাবৰ নিমিত্তে প্ৰকৃতিৰ সংকেত অপেক্ষা কৰি বৈহে পাকে। আহোম ৰাজ্যত মোৰামৰীয়া বিলাকে যি ধুমুহা তুলিলে, স্বৰ্গদেউ কদুসিংহৰ ৰাজত্বই সেই ধুমুহাৰ প্ৰাক্কালৰ প্ৰকৃতিৰ এই শান্তিময়ী সৃষ্টি! কদুসিংহ স্বৰ্গদেউৰ দিনতে আহোম ৰাজ্যৰ ৰাজলক্ষ্যৰ পূৰ্ণ ভোগ, কদুসিংহ স্বৰ্গদেউৱেই আহোম-ৰাজ্য গগনৰ মধ্যস্থ মাতিও। তেওঁৰ ৰাজ্যত কচো একো বগাখাত নাই, অশুকিপ্ৰব নাই, বহিৰ্কিপ্ৰব নাই—বজা আৰু বাটজ উভয়েই ১৬১৭ পৰা ১৬৩৬ ল'কলৈকে এটা ১৯ বছৰ নিকৰোগে কাল কটালে। কদুসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্ব লৈ আমাৰ একো কথা নাই, বুৰঞ্জী পঢ়া পাঠক মাত্ৰেই জানে, তেওঁ কেনেকৈ নগৰৰ পৰাগৈ গুৱাহাটীৰ উত্তৰ পাৰে মানৱলীলা সম্বৰণ কৰেগৈ। তাত এতিয়া যি কল্পেশ্বৰ শিৱ মন্দিৰ আছে, সেই শিৱমন্দিৰ এই মহাৰাজৰ মৃত্যু উপলক্ষেই তাত প্ৰতিষ্ঠিত হয়। কদুসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ পাঁচ জনা কোঁৱৰ আছিল, তাৰে জ্যেষ্ঠ শিৱসিংহ, তদনুক্রমে প্ৰথমসিংহ, বৰজনা গৌহাটদেৱ (মোহনমালাদেউ), ৰাজেশ্বৰ সিংহ আৰু লক্ষ্মীসিংহ। কদুসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ তিনি জনা কুঁৱৰী আছিল। প্ৰথম জনাৰ শিৱসিংহ আৰু প্ৰথমসিংহ, মাজিউ জনাৰ মোহনমালাদেউ আৰু সৰু জনাৰ ৰাজেশ্বৰসিংহ আৰু লক্ষ্মীসিংহ স্বৰ্গদেৱ। ভটিয়াই যাওঁতে নগৰত শিৱসিংহ গৌহাটদেৱক যুৱৰাজ পাতি থৈ যায়। স্বৰ্গদেৱৰ মৃত্যু হলে এই শিৱসিংহ গৌহাটদেৱেই শিৱবী ঘৰত উঠি, আহোম-মতে চুভনকা নাম গ্ৰহণ কৰি, পিতৃ সিংহাসন আৰোহণ কৰে। মৰিবৰ সময়ত কদুসিংহ স্বৰ্গদেৱে কৈ যায় যে তেওঁৰ লৰাকেটাই যেন জ্যেষ্ঠানুক্ৰমে ৰাজ্য পায়। সেই নিমিত্তেইহে কদুসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ কেউজন-কোঁৱৰেই বজা হ'ব পাৰে।

মোহাম্মদীয়া আক্রমণৰ সূত্ৰপাত এই শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনতে হয়। শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্বৰ সকলোবিলাক কথাত আমাৰ মূল বিষয়ৰ সম্পৰ্ক নাই, আমি সেই নিমিত্তে আমাৰ লাগতিয়াল কথাখিনিহে উলুকিয়াই বাম। সেই সময়ৰ ৰাজত্বৰ পূৰ্ণ নিবৰণ জানিব খুজিলে, পাঠক সকলে এবাৰ বুৰঞ্জী পঢ়ি লও। শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱে চমাহমান ৰাজত্ব কৰোঁতেই, গণক আৰু জ্যোতিষীয়া পণ্ডিত সকলে “স্বৰ্গদেৱৰ ছত্ৰভঙ্গ যোগ হৈছে” বুলি কলে। তাৰ শাস্ত্ৰৰ নিমিত্তে স্বৰ্গদেৱে দেৱী দেৱালয়ত আৰু ভাগ্য-মহন্তবিলাকক বৃত্তি দিবলৈ ধৰিলে, আৰু নিজে ৰাজা-ভাৰ এৰি পাটমাইল ফুলেশ্বৰী (এওঁৰ আন এটা নাম শ্ৰমশেশ্বৰীও আছিল) কুঁৱৰীক সিংহাসনত বহুৱাই, ৰজা পাতি, স্বৰ্গদেৱ উলুকাইয়া হৈ থাকিল। দৈনিক ৰূপে ছত্ৰভঙ্গ হলেহে নানাবিধ আপদ-বিপদ হ'ব পাৰিব; সেই দেখি নিজেই ছত্ৰভঙ্গ কৰি, দৈনিক বিপদক আঁতৰাই, মহাৰাজে পাটমাইলৰ ৰাজা-শাসন চাবলৈ ধৰিলে; কিন্তু তেওঁ যে ছত্ৰভঙ্গ হল, মহাৰাজে মেটাতো কণা ঠকিবলৈকে নহল। ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰী এই দৰে বহি-ৰজা হল। কহুসিংহ স্বৰ্গদেৱে নিজে বৰ্ত্তমান পৰ্ব্বভীয়া গোঁসাইসকলৰ পূৰ্বপুৰুষ সকলত দীক্ষিত হয়, আৰু তেওঁৰ কোঁৱৰ-বিলাককো তেওঁলোকৰ শিবা হবলৈ কৈ যায়। সেই পিতৃআগ্ৰা অনুসৰি শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱ পৰ্ব্বভীয়া গোঁসাইত দীক্ষিত হয়। মহাৰাজৰ ধৰ্ম্মৰ ওপৰত বৰ বিশ্বাস আছিল—সদাই একান্ত মনে দীক্ষামন্ত্ৰ জপতে মহাৰাজে বহুত সময় কটাইছিল, অকৃত পক্ষে শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱ এজন ঘোৰ শাস্ত্ৰ ৰজা আছিল। তেওঁৰ ৰাণী ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ গোঁসাইৰ ওপৰত বৰ ভক্তি আছিল। মোহাম্মদীয়াৰূপে আদি কৰি শত্ৰুৰী পদ্মাবলী মহন্তবিলাকে আকৌ গোঁসানী নেমানে। গোঁসানীৰ পূজা কৰক ছাৰি গোঁসানীৰ আগত বলি কটা শুনিলে বা দেখিলেও চকুৱে কাণে হাত দি, ঈৰ্ষিকু হুঁৱৰি একলীয়া হৈ যায়। এই বিলাক কথা শুনি ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ বৰ খং উঠিল। ৰজাই যি ধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰিছে, প্ৰজাই তাকে গ্ৰহণ কৰিব লাগে, ৰজাই যি জাল দেখিছে, প্ৰজায়ে তাকে জাল দেখিব লাগে, ইয়াকে জাৰি, এবাৰ দুৰ্গোৎসৱ পূজালৈ সকলো শূদ্ৰ মহাজন-বিলাকক নিমন্ত্ৰণ কৰোৱালে। ৰজাৰ আদেশ, ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰত দিন কটোৱা, নিৰ্জু মহন্তবিলাকে যুশুনি কেনেকৈ পাবে? পূজালৈ “সকলো” আছিল। তাতে ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীয়ে ধৰি সকলোৰে কপালত বলি-কটা ছাগলি আৰু মহৰ তেজৰ ফোট দি, সকলোকে গোঁসানী সেৱা কৰাই, গোঁসানীৰ সিন্দূৰ

চন্দ্ৰনাথৰ নিৰ্ম্মালি প্ৰসাদ কঢ়িয়াই, নগুবহুশাস্ত কৰিলে। শত্ৰুৰ প্ৰচাৰিত নিয়ম মতে—

"অস্ত দেৱীদেৱ, নকৰিবা সেৱ,
প্ৰসাদ নখাইবা, গৃহক নখাইবা
ভক্তি হৈব বাঙিচাৰ।"

বলেৰে ইয়াৰ বিপৰীত আচৰণ কৰাই, ভূগতি কৰোৱাত মহেশ্বৰিলাকৰ বৰ বেজাৰি হল। আন আন নিম্ন শূদ্ৰমহেশ্বৰিলাকে জানিবা "বজাৰ দণ্ডী, বনত বাস" ইয়াকে সুঁৱৰি, কাণমূৰ নেলাৰি মনে মনে থাকিল। কিন্তু মোৱামৰীয়া মহেশ্বৰ হলে বৰ অসহনি হল। কেনেকৈ ইয়াৰ পোটক তুলিব পাবে, তেতিয়াৰে পৰা মোৱামৰীয়া মহেশ্বৰে ভিতৰে আলচ কৰিবলৈ ধৰিলে। মোৱামৰীয়া বিজোহৰ এটোয়ে প্ৰবল কাৰণ।

ইয়াৰ পাচত কুলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ পৰলোক হয়। স্বৰ্গদেৱে তেওঁৰ ভনীয়েক দৌপদীক বিয়া কৰাই, মদান্ধিকা কুঁৱৰী নাম দি, বায়েকৰ ধৰে বজা পাতে। এওঁৰো অলপতে পৰলোক হলে সলিল গোঁহাটীৰ জীয়েক অনাদৰীক বিয়া কৰাই স্বৰ্গদেৱে সৰ্বেশ্বৰী নাম দি বজা পাতে। ইয়াৰ পাচত ১৬৬৬ শকত স্বৰ্গদেউৰ পৰলোক হয়। মহাৰাজ কপ্ৰসিংহৰ আদেশ অনুসৰি, এওঁৰ পুতেক বজা হব নোৱাৰিলে। শিৱসিংহৰ পাচত, ভায়েক প্ৰমথসিংহ বজা হয়। এওঁৰ দিনত আক মোৱামৰীয়াৰ একো উৎসাহ নহল। ১৬৭৩ শকত এওঁৰ পৰলোক হলে এওঁৰ পাছত ৰাজেশ্বৰ সিংহ বজা হয়।

আমি এই খিনি ক'না গোটেই চমু চপাই কলোঁ। ইয়াৰ লগত আমাৰ একো সম্পৰ্ক নাই। ইয়াৰ বিস্তৃত বিৱৰণ পাঠক সকলে বুৰঞ্জীত পঢ়িব। প্ৰমথসিংহ বজাৰ মৃত্যুৰ পাছত, ৮ কপ্ৰসিংহ স্বৰ্গদেউৰ আদেশ অনুসৰি তেওঁৰ তলতীয়া মাজিউজনা কুঁৱৰীৰ বৰজনা গোঁহাটীদেউছে বজা হব লাগিছিল। কিন্তু সকতে বসন্ত ওলাই, তেওঁৰ শৰীৰ ক্ষত হোৱা গতিকে, তেওঁ বজা হব নোৱাৰিলে। ইয়াতে এওঁ বিবস্ত্ৰহৈ, কিবা ভ্ৰোহ আচৰণ কৰে বুলি ৰাজেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে সিংহাসনত বহিছেই ককায়েক মোহনমালা দেউক বকতিয়াল হব বকৱাৰ পৰামৰ্শমতে ৰাজ্যৰ পৰা আঁঠোঁই খেদায়। লতাকটা ৰণ, মণিপুৰীয়া ৰাজকন্যা কুব্জনয়নীৰ লগত স্বৰ্গদেউ ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ বিবাহ, কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰ বকৱা, তেওঁৰ ঘাই বুৰঞ্জী নাশ, এই বিলাক এওঁৰ দিনতে হয়; ইয়াৰ বিস্তৃত বিৱৰণ পাঠক সকলে

বুৰঞ্জীত পঢ়িব। মোহনমালাদেউক ভায়েকে বাৰ্জ্যৰ পৰা খেদাই দিলে। তেওঁ মৰণাশ্ৰিতক বেজাৰ পাই, তাৰ সোধ মোহাম্মদীয়া মহন্তৰ লগ লাগে। মোহাম্মদীয়া মহন্তক কুলেশ্বৰী কুঁৱৰীয়ে যি অপমান দিয়াইছিল, তেওঁ এনেই কেনেকৈ তাৰ সোধ তোলে, তাৰে ছেলু বিচাৰি ফুৰিছে, মোহনমালাদেউক লগ পাই, তেওঁৰ গা আক শকত হল। মালৌ পথাৰ নামেৰে ঠাই এডোখৰত শিষ্ট-বিলাকৰ হতুৱাই নব ভেট এটা সজাই, তাতে মোহাম্মদীয়া মহন্তে নতুনকৈ সত্ৰ এখন কৰিলে, আৰু সকলো শিষ্টবিলাকক সেই নতুন সত্ৰলৈ গোটাই নি, তেওঁৰ অপমানৰ প্ৰতিশোধ লবৰ নিমিত্তে, সকলোকে ধোগ কৰলৈ কলে।

যদিও প্ৰজা হৈ বজাৰ বিপক্ষে অস্ত্ৰলোৱা ধৰ্ম্ম বিগৰ্হিত কাৰ্য্য, গুৰু বাক্য লঙ্ঘন ততোধিক পাপ। তাতে গুৰুৰ অপমানৰ প্ৰতিশোধ লোৱাই উচিত, ইয়াকে ভাবি মোহাম্মদীয়াবিলাকে বজাৰ বিপক্ষে গোটে খাবলৈ ধৰিলে। বাৰ্জেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে মন কৰা হলে, মোহাম্মদীয়াত যি জোপা বিপদকৰ গুৰিত সাৰ দি, লাহে লাহে বঢ়াবলৈ ধৰিছিল, পুলিচে তাক নষ্ট কৰিব পাৰিলেহেতেন। কিন্তু তেওঁৰ শূণ্যভোগ্যভিলাষ কিছু বেচি আছিল। তেওঁ সেইবিলাক ব্যক্তিৰ জঞ্জাললৈ সমূলি কাণ নকৰিছিল। মোহাম্মদীয়াত বাধা নেপাই, সেনা গোটাই গোটাঠি, লাহে লাহে, নিজৰ পক্ষ বেছি শকত কৰিবলৈ ধৰিলে। ইতিমধ্যে বাৰ্জেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ পৰলোক হয়, আৰু তেওঁৰ ভায়েক লক্ষ্মীসিংহই সিংহাসন আৰোহণকৰে। এই বাৰ্জেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনতে আহোম বজাবিলাকৰ শূণ্য অশু হয়।

লক্ষ্মীসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ বাল্যকালত বহুত বিপদ যায়। কপ্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱ যেতিয়া গুৱাহাটীলৈ ভটিয়াই যায়, তেতিয়াই তেওঁৰ সৰু জনা কুঁৱৰীৰ গৰ্ভত এওঁ বাটতে, কালশিলা নামেৰে ঠাই এডোখৰত বাহৰতে ওপজে। সেই দেখি এওঁৰ নাম এটা কালশিলীয়া গৌৰাইদেৱ আছিল। এওঁ দেখাত কলা আছিল দেখি, বাপেকে এওঁক বৰকৈ মৰম কৰা নাছিল, আন আন ডাঙৰীয়াসকলেও তেওঁক বৰ ভাল নেপাইছিল। কিন্তু পঢ়াশালি এখনৰ অধ্যাপক এজনে এওঁক বৰ আদৰ কৰিছিল আৰু গৌৰাইদেৱে সেই অধ্যাপকৰ পঢ়াশালিতে লেখা-পঢ়াও শিকিছিল। ভট্টাচাৰ্য্য জনৰ নাম বৰমানন্দ শৰ্ম্মা। লক্ষ্মীসিংহ বজা হৈ পৰ্বতৰ ফালে নগল, আৰু এই সম্পৰ্কে বাপেকৰ আদেশলৈ বৰকৈ কাণ নকৰিলে। বৰমানন্দ বাপুৱে পঢ়ুৱাই শুনাই বিপদৰ কালত তেওঁক বৰ সজাই কৰিছিল দেখি, স্বৰ্গদেৱ তেওঁতে দীক্ষিত হল, আৰু তেতিয়াৰে পৰা তেওঁলোকক 'নগোসাই' নাম দি বহুত বৃত্তি

বিধান দি পাতিলে । এই 'মৰ্গোসাই' ৰাজ-শুক হোৱাত, মান মৰ্যাদাও আন আন মহন্তবিলাককৈ নেচি পৰিয়ানে পালে । আগৰ মহাজনৰ শাৰীৰো নহয়, নতুনকৈ পঢ়াশালিৰ পণ্ডিত এজন ৰাজ-শুক হৈ, আগৰ মহাজন বিলাককো মানমৰ্যাদাত চেৰ পেলোৱাত, সকলো মহন্তবিলাক জাকুল খাউ উঠিল । তাতে ৰজাক নিশ্চালী দিবৰ সময়ত, মোৱামৰীয়া মহন্তে আন আন সমনীয়া মহন্তবিলাকৰ শাৰীত বহিবলৈ নেপাই অলপ অপমানো পালে । এই সান্তে পাচে মোৱামৰীয়া মহন্তই ৰজাক অলপ কিয়াকিবি কলে । পেটে পেটে তেতিয়াৰে পৰা মোৱামৰীয়া মহন্তলৈ স্বৰ্গদেৱৰ কোপ হল ।

এদিন স্বৰ্গদেৱে কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ লগত চৰানাত উঠি ফুৰিবলৈ যায় । বৰবৰুৱা ৰজাৰ নাৱে উঠি যোৱা নাছিল, তেওঁৰ নাও পিছত আছিল । মোৱামৰীয়া মহন্তই মহৰাজ ফুৰিবলৈ যোৱা গম পাই, নিজৰ দোষৰ ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ বুলি, তাৰ ভেটি লৈ ৰজাক সাক্ষাৎ কৰিলেগৈ । ৰজাক সাক্ষাৎ কৰাত, এটা এনে নিয়ম আছে, যে অজ্ঞাগত মহন্তবিলাকক ৰজাৰ খাটনীয়াৰ বা লগত থকা ডাক্তাৰবিলাকে ভেটাৰ লাগে । মহৰাজ ফুৰিবলৈ যাওঁতে লগত বৰবৰুৱা আছিল । মোৱামৰীয়া মহন্তই ৰজাক দেখা কৰিবলৈ যাওঁতে, বৰবৰুৱাৰ আশ্ৰয়লৈ, ৰজাৰ গুৰিলৈ যাব লাগিছিল, তাকে নকৰাত বৰবৰুৱাই নিজক অপমান কৰা যেন ভাবি, মহন্তক বহুত কদৰ্শনা কৰিলে । মহৰাজ লক্ষীসিংহ নামমাত্ৰেহে ৰজা, কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাটো ৰাজাৰ মূল । কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ ক্ষমতালৈ ৰজাৰো ভয় । মহন্তক কদৰ্শনা কৰাত স্বৰ্গদেৱ লক্ষীসিংহে চাই থাকিলে, একো নকলে । ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ হাতত যি অপমান পাইছিল, সেই অপমান, সময়ৰ লগে লগে অলপ লঘু হৈ আহিছিল, কিন্তু বৰবৰুৱাৰ এই বিতণ্ডাত, মহন্তৰ অন্তৰত তুণ্ডণ তেজোৰে প্ৰতিহিংসা জুই দলিবলৈ ধৰিলে । সি বেলি যি কি মহন্তক, তেওঁ ৰজাই অপমান কৰিছিল, সি সহনীয়, এই বাৰ, ৰজাৰ বিষয়া এজনে ইমান কদৰ্শনা কৰিলে, ইয়াক কিন্তু সহ্য বৰ টান । মহন্তই সত্ৰলৈ গৈ নিজৰ শিষ্য বিলাকক সকলো কথা ভাঙি কলেগৈ । শিষ্যবিলাকে নিজৰ গুৰুৰ প্ৰতিশোধ লবৰ নিমিত্তে ঠায়ে ঠায়ে জুম বান্ধিবলৈ ধৰিলে । মোহনমালাদেৱে ইহঁতৰ সেনাবিলাকৰ নায়ক হল, আৰু নাহৰখোৱা আৰু বাঘমৰাপ নামেৰে মোৱামৰীয়া দুটা মোহনমালা দেৱৰ তলতে সেনাপতি হল । মোৱামৰীয়া বিলাকে জোং, যাঠি, খেচু, কাড় লৈ যুজলৈ আগ বাঢ়িল । সিহঁতৰ সেনাৰ সংখ্যা ১২০০০ মান হল । মহন্তই মোহনমালা দেউক সেনা নায়ক কৰি, এনে এটা বোঁটি তুলি দিলে, যে স্বৰ্গদেৱ কদুসিংহৰ

আদেশ মতে মোহনমালাদেউক সিংহাসনৰ স্থানাধিকাৰী, লক্ষ্মীসিংহই তেওঁক
 চাঁত পেলাই সিংহাসন গ্ৰহণ কৰাত যি অন্তায় আচৰণ কৰিছে, সেই অশ্লাটৰ
 প্ৰতিবিধানেই এই যুদ্ধ মাত্ৰৰ উদ্দেশ্য। এই বিলাকৰ ভূপাই বৰবকৰাই
 তেওঁৰ জোঁৱায়েক ডেকাকুনক সৈন্য কিছুমান দি মোৱামৰীয়াৰ লগত যুদ্ধ
 কৰিবলৈ পঠালে। এই ডেকাকুনৰ নাম কি কঠো পোৱা নগল। কিন্তু
 এওঁৰ লগত মোৱামৰীয়াইতৰ ঘোৰুৰ যুদ্ধ লাগে। মোৱামৰীয়াইতৰ দুৰ্দম্য
 প্ৰতিশোধ ভোলাৰ আশা, মোহনমালাদেউক ৰাজ্যৰ পৰা খেদি তেওঁৰ স্থাঘ্য
 সিংহাসন কাঢ়ি লোৱাৰ কৈতৰ, ৰাজকীয় সৈন্যৰ মান মৰ্যাদা ৰক্ষা কৰাৰ নিমিত্তে
 প্ৰাণ পণ, এই এটাই বিলাক উদ্বেজিত প্ৰবৃত্তি লগ লগাত, বজাৰ নগৰৰ সন্মুখতে
 ভয়ানক কপে যুদ্ধ চল। মোৱামৰীয়া খোৰামৰাণৰ দৈনীত্বেকৰ নাম আছিল
 বাধাক্সিনী। খোৰামৰাণে যুদ্ধলৈ অহাত এইকে লগত লৈ আহিছিল। এইৰ
 লগত, এটৰ পুতেক ৰমাকান্তও আহিছিল। যুদ্ধত এই তিকতাক্সিনীয়ে, মোৱামৰীয়া
 পক্ষক বহুত সহায় কৰিলে। এই নিজ ভাতে দেখু, কাড় চলিবলৈ ধৰিলে।
 আহোমৰ সেনাবিলাকে কেতিয়াও ৰণক্ষেত্ৰত তিকতাক্সিনী দেখা নাই। বাধাক্সিনীক
 এই যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত দেখি, সিঁতত স্তম্ভিত হল, ভাতে তাই অসাধাৰণ নৈপুণ্যেৰে দেখু,
 কাড় চলোৱা দেখি, ৰাজকীয় সৈন্যবিলাকৰ মতা তাম হল। যুদ্ধত বজাৰ সৈন্য-
 বিলাকে বন্দুকৰ গুলি চলাইছিল, বাধাক্সিনী বৰ চতুৰা আছিল, যুদ্ধৰ চাভুগা
 জনাৰ গতিকে, তাটৰ গাত কোনেও হিলৈৰ গুলি লগাব নোৱাৰিলে। ইয়াতে
 ৰাজকীয় সৈন্যবিলাকৰ মাজত কোনোবাটী জৌ তুলি দিলে যে বাধাক্সিনীয়ে আচল
 পাতি বন্দুকৰ গুলি ধৰে; সাক্ষাৎ ৰণচণ্ডী বাধাক্সিনী হৈ, আহোমৰ সৈন্যৰ লগত
 যুদ্ধ কৰিছেহি। এই কুসংস্কাৰমিশ্ৰিত ভয় পৰিবাণ্ড হৈপৰাত বজাৰ সেনা
 জাগিবলৈ ধৰিলে। জোঁৱায়েক পৰাস্ত হোৱা দেখি বৰবকৰা নিজেই যুদ্ধলৈ
 ওলাল, কিন্তু মোহনমালাদেউক মোৱামৰীয়াবিলাকৰ নায়ক দেখি ৰাজবংশৰ
 বহুপাত্ত আশঙ্কা কৰি বৰবকৰাই যুদ্ধ নকৰিলে। মোৱামৰীয়াবিলাকে ছল পাই
 বৰবকৰা, মাত্ৰীয়াল বৰজনা গোহাঁই, ভগী বুঢ়াগোহাঁই, কেউজন ডাক্তৰীয়াকে
 বন্দী কৰি, পুৰণি আক্ৰোশ মিটাই, বৰবকৰাক সপৰিবাৰে, মটচা লাগত দি বধিলে;
 আন আন ডাক্তৰীয়া বিলাককো আন আন উপায়েৰে বধ কৰিলে।

এই যুদ্ধৰ পাচত, মোৱামৰীয়াবিলাকে লগ লাগি খোৰামৰাণৰ পুতেক ৰমা-
 কান্তক আহোম সিংহাসন দিলে। ৰামমৰাণ, কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবকৰাৰ বিষয়ত
 বৰবকৰা হল। মোহনমালাদেউক ভাতে মৰাণাশ্ৰিত বেজাৰ পাই কামৰূপলৈ গুচি

গল। তেওঁৰ লৰা এটিয়ে, ১৮৪১।৪২ সনলৈকে কালীত চৰকাৰৰ ঘৰৰ পেন্সন ভোগ কৰি আছিল, তাৰ পাছত কি হল কৰ নোৱাৰি। মোৱামৰীয়াবিলাকে সিংহাসন দখল কৰিয়েই ৰাজ ভণ্ডাৰ লুটিবলৈ ধৰিলে। ৰাঘমৰাণে ৰাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ কুৱঁৰী মণিপুৰীয়া কুৰম্মনয়নীকে। (বা মগলৌ কুৱঁৰী) এই সময়তে বন্দি কৰি নিয়ে। শ্ৰীযুত গুণাভিৰাম বৰুৱাই তেওঁৰ বুৰঞ্জীৰ ১৪২ পিঠিত লেখে, যে মোৱামৰীয়াবিলাকে মহাৰাজ লক্ষ্মী সিংহক জয়সাগৰৰ দলত বন্দি কৰি থয়। কিন্তু গ্ৰন্থান্তৰত পায়, যে মহাৰাজ পলাই গৈ ওচৰৰ হাবিত লুকাই আছিল। (জয়সাগৰৰ দলৰ ওচৰতো থাকিব পাৰে)। মোৱামৰীয়া বিলাকে ৰাণী জয়মতী কুৱঁৰীক বন্দীকৰে। কুৱঁৰীয়ে জানে মহাৰাজ কত পলাইছে, কিন্তু মোৱামৰীয়াই তক নকয়। মোৱামৰীয়াই তে কুৱঁৰীক নানাবিধ অমানুষিক অত্যাচাৰ কৰি, নানাবিধ-ভয়, দেশুৱাই সোধে, সতী, সাধী, ৰাণীয়ে নিজৰ পতিৰ চৰ্গতি হয় বুলি, ততাত মোৱামৰীয়াই তক বজা লুকাই থকা ঠাইৰ কথা কৈ নিদিলে। এদিন মোৱামৰীয়াই তে জয়মতী কুৱঁৰীক বেতেৰে কোবাইছে। কুৱঁৰীয়ে যন্ত্ৰণা সহিব নোৱাৰি, চিৰংকট দলোদিক খলক লগাইছে; মহাৰাজে লুকাই থকা ঠাইৰ পৰা সকলো শুনিছে, আৰু শতবাব নিজৰ জীৱনক খিকাৰ দি, নিজৰ মঙ্গলকে নিজে খাই শুনি আছে। মোৱামৰীয়াই তে শুধিছে, “বজা কত আছে ক, তোক একো নকৰোঁ, নকলে কাটি কাটি কলাখাৰ ঘঁহিম, জীয়াই জীয়াই কুকুৰেৰে পুৱাম।” ততাত সাধী তিকতাই গিৰিয়েকৰ কথা নকলে। সকলো ছালা যন্ত্ৰণা নিজৰ শৰীৰতে ললে, তেও গিৰিয়েকক বজা কৰিলে। সেই দিনা ৰাতি দুপৰ নিশা সকলো শুলে, মহাৰাজ লুকাই থকা ঠাইৰ পৰা ওলাই আহিল, আৰু সত্য নহল, নিজৰ নিমিত্তে নিজৰ প্ৰাণাধিকা কুৱঁৰীক পাৰণ মোৱামৰীয়াই তে এনে অত্যাচাৰ কৰিছে, তিকতাৰ জীৱন দি, কি নি লোৱা জীৱনৰ মূল্য কি? ইয়াকে ভাবি জয়মতী কুৱঁৰীৰ ওচৰলৈ গল। কুৱঁৰীৰ প্ৰাণ ওষ্ঠাগত। মহাৰাজে জয়সাগৰৰ পৰা পানী নি কুৱঁৰীৰ মুখত দিলেগৈ, কুৱঁৰীৰ মুখত মাত ওলাল, চকু মেলি চাই দেখে, ঘাৰ নিমিত্তে ইমান যন্ত্ৰণা সহিছে, পাৰণ মোৱামৰীয়াই তৰ পৈশাচিক অত্যাচাৰকো তুচ্ছ কৰিছে, সেই মহাৰাজেই সন্মুখত। জয়মতী কুৱঁৰীৰ জীৱ উৰি গল। লাহে লাহে কবলৈ ধৰিলে “মহাৰাজ! ৰাতি ৰাতি নষ্ট নকৰিব। এই খিনি দিন গল, আৰু মই এটা দিন থাকিম, মোক কাইলৈ সিহঁতে নিশ্চয় মাৰিব; আজি আপুনি কেলেই মোৰ ইমান যন্ত্ৰণা ব্যৰ্থ কৰিবলৈ আহিছে। মই মৃত্যুৰ সময়ত আপোনাৰ শ্ৰীচৰণ (বজাৰ চৰণ দুই) দেখা পালোঁ মোৰ এইয়ে পৰম ভাগ্য, কিন্তু আপুনি যাওক,

ইয়াত নেপাকিব । মোৰামৰীয়াইতে যি কৰিছে মোকে কবোক । মোৰ আগত আপোনাক, মোক কৰা অভ্যাচাৰেৰে উৎসীড়ন কৰিলে মই কেনেকৈ চাই থাকিম । ময় সিহঁতৰ বেতৰ কোথো সহিব পাৰিছোঁ, কটাখাত কলাখাৰ গঁহাও সব পাৰিছোঁ, কিন্তু আপোনাৰ ভূগতি দেখিব নোৱাৰিম ।” জয়মতীৰ জিৰাই আক দোবোল নেখালে । মহাবাজে চকু লো টুকি টুকি কবলৈ ধৰিলে, “বাণী, মোৰ জীৱনত শতাব্দৰ ধিক; নিজৰ তিকতাক যি পামগুই এনে বহুলা দিয়াই জীয়াই থাকিবৰ ইচ্ছা কৰে, যমৰ নবকতে তাৰ ঠাই নাই । ময় আজি নিজেই মোৰামৰীয়াক ধৰা দিম ।” লাহে লাহে এই দৰে কোৱামেলা কৰি থাকোতেই পূবে বগা ডাঁৰ দিলে, বাতি বায় বায় । জয়মতীয়ে বজাৰ ভৰিত ধৰি কাতৰ কণ্ঠে কাকূতি কৰি কবলৈ ধৰিলে “মহাবাজ ! পলাওক পলাওক । উঠতে এতিয়া সাৰ সাৰ । মোৰ অন্তিম সময় ফেৰি আপুনি আপোনাৰ মঙ্গল দেখিয়েই কটাবলৈ দিয়ক !” লাহে লাহে মোৰামৰীয়াইতে সাৰ পালে জয়মতীয়ে আকৌ কাকূতি কৰিবলৈ ধৰিলে । বন্দীশালত মানুহৰ সঁচাৰি পাই মোৰাম-বীয়াইতে হাই কৰি উঠিল । জয়মতীৰ কাকূতিত মহাবাজ আকৌ বনত লুকাবলৈ গল ।

বাতি পুৱাল । সেই দিনা আকৌ মোৰামৰীয়াইতে জয়মতীক গিৰিয়েকৰ কথা শুধিলে । ফল সেই একেই । জয়মতীয়ে আক বজাৰ কথা নকলে, কিন্তু সেই শেষ সময়ত মোৰামৰীয়াইতক যি কেইএবাৰ কথা কৈছিল, সেই কথা কেৰ্ফাকি সাবিতৌ বা দময়ন্তীৰ যোগা, আমাৰ গচনা দিব নোৱাৰিলে, গিৰিয়েকৰ খোৱাতাত অখাৱনি কবোৱা তিকতাবিলাকে, সেই কথা কেৰ্ফাকি এবাৰ পঢ়ি চাব । জয়মতীয়ে কলে “মোৰামৰীয়া, তহঁতে তিকতাই গিৰিয়েকক কি ভাবেৰে দেখে, বুজ নেপাব । মোক কাটি কাটি খাবনি বঁহ, কুকুৰেৰেও খুৱা, কিন্তু ময় জীয়াই থকাত কেনেকৈ মোৰ স্বামী দেৱতাৰ অমঙ্গল চিন্তিম । মোক কাটিবি বুলি ভয় দেখুৱাই, মোৰ মুখৰ পৰা কথা উলিয়াব নোৱাৰ, তহঁতৰ চেষ্ঠা বুখা । মোক লীয়ে কাটি পেলা, কিন্তু মই মহাবাজৰ কথা নকওঁ, মোৰ পৰা তেওঁৰ চুলি এডালবো অপকাৰ হবলৈ নিদিওঁ ।” জয়মতীৰ কথা শুনি মোৰামৰীয়াইত ক্ৰোধাক হৈ তেওঁক কাটি পেলালে ! কাটি কাটি লোণ বঁহিলে, কুকুৰেৰে খুৱালে ! এই দৰে জয়মতীক হত্যা কৰিলে, তেওঁ তেওঁ মহাবাজৰ কথা নকলে, কেবল মৰিবৰ সময়ত মুখত “মহাবাজক চৰণ চাই চাই মৰিবলৈ নেপালোঁ !” এই কথা এবাৰ অক্ষুটকপে শুনা গৈছিল ।

ইয়াৰ পাচত মহাবাজ ধৰা পৰে, মোৰামৰীয়াইতে খজত মহাবাজক আন একো বিশেষ দণ্ড নকৰিলে বুলি, বেতেৰে ববকৈ কোৱাইছিল । তেতিয়াৰে পৰা বেতৰ কোবৰ সোৱাদ পাই মহাবাজে মানুহক বেতেৰে কোবোৱাবলৈ এৰিলে ।

ইয়াৰ পাছত মোৰ্চামৰীয়াইহঁতে নিকপত্ৰৰে ৰাজা শাসন কৰিবলৈ ধৰিলে। বমাকান্তৰ নামেৰে মোহৰ ওলাল। আহোম ৰজাবিলাকৰ মোহৰ আঠচুকীয়া আছিল, কিন্তু মোৰ্চামৰীয়াইহঁতে নচুকীয়া মোহৰ মাৰিবলৈ ধৰিলে। মোৰ্চামৰীয়া মহন্তৰ কামতা এতিয়া অপ্ৰতিহত হৈ উঠিল। লক্ষ্মীসিংহ স্বৰ্গদেৱে মোৰ্চামৰীয়াইহঁতক সিংহাসনত দেখি, কষ্ট পাই উফালে সিফালে নিজৰ দেশৰ মানুহক নিজৰ দুৰ্দশা দেখুৱাই ভিতৰুৱাল ভাবে সহায় খুজিবলৈ ধৰিলে।

বাদমৰাণে মগলো কুৰ্ভাঁক (ৰাজেশ্বৰ সিংহ সৰ্গদেৱৰ মণিপুৰীয়া ৰাণী কুব্জনয়নী) গৈ লৈ গৈছিল, এৱে ই এই সময়ত প্ৰধান সহায় কৰে। সকলো ভগনীয়া বিষয়াবিলাকে লগলাগি এওঁৰ লগত বাদমৰাণক মাৰিবৰ নিমিত্তে গুপ্ত মন্ত্ৰণা পাতিবলৈ ধৰিলে। আহোমৰ বোৱেকক ৰশা নিয়ম আছে। বকৱা ফুকন সকলে তাকে ভাবি কুৰ্ভাঁকলৈ কৈ পঠালে যে তেওঁ যদি কিবা ষড়যন্ত্ৰ কৰি ৰাঘৱ মাৰিব পাৰে তেনেহলে মহাৰাজ লক্ষ্মীসিংহে তেওঁক ৰাণি কুৰ্ভাঁ পাতিব। মগলো কুৰ্ভাঁকৰে এই কপাত জোল গৈ মন্ত্ৰণাকাৰিবিলাকলৈ কৈ পঠালে, যে চতুৰ বিহুত মোৰ্চামৰীয়াইহঁতক নবগৰালে অগ্ৰ সময়ত বিশেষ উপায় নাই। ৰাণীয়ে মন্ত্ৰণা সাজিলে, যে বিহুত ৰাজদৰ্শন বা হুঁচৰি গোৱা আমাৰ দেশৰ প্ৰচলিত নিয়ম। এতিয়া মোৰ্চামৰীয়াইহঁত আমাৰ ৰজা। চতুৰ বিহুত হুঁচৰি গোৱাব ছলেৰে, শকত শকত মানুহ কিছুমান ভিতৰি অগ্ৰ শব্দেৰে সজ্জিত হৈ আহিলেই মোৰ্চামৰীয়াইহঁতক নিপাত কৰা যাব পাৰিব। মগলো কুৰ্ভাঁকৰ মন্ত্ৰণাত সকলো আগন্তু হৈ চতুৰ বিহুত এই দৰে ভিতৰি অগ্ৰ শব্দেৰে সজ্জিত মানুহ এজাকে বাহিৰে ঢোল টকালৈ ৰাঘৱ ঘৰত হুঁচৰি গাবলৈ যায়। কোনো কোনোৱে তাৰ-ভেঁটি লৈ ৰজা দৰ্শন কৰিবলৈ গৈছিল বুলিও কয়। এই সময়ত বমাকান্ত নামতহে ৰজা আছিল, মূল ৰাঘমৰাণেই। আমাৰ ৰজাৰ ফলীয়া মানুহবিলাকে ৰাঘৱ চোতালত ঢোল টকা বজাই হুঁচৰি গাবলৈ ধৰিলে গৈ। মগলো কুৰ্ভাঁকৰে আমাৰ ছদ্মবেশী সেনা যোৱা গম পাই সাৱধান হল। ঢোল টকাৰ ৰাজনা শুনি ৰাঘৱই কুৰ্ভাঁক বৃহত্তম সুধিলে। কুৰ্ভাঁকৰে কলে যে “এই সকল আমাৰ দেশৰ ভদ্ৰলোকৰ লৰা। আমাৰ দেশত বিহুত ৰজা বা ভাজৰলোকৰ ঘৰত হুঁচৰি গাই আশীৰ্বাদ কৰা নিয়ম আছে। আপোনাসকলেই এতিয়া ৰজা দেখি আপোনাসকলৰ আগত হুঁচৰি গাবলৈ আহিছে।” ৰাঘৱই পাচে কুৰ্ভাঁক সুধিলে যে এতিয়া মই কি কৰিম। কুৰ্ভাঁকৰে চল পাই, তামোলপান এলবাই লৈ, ভেঙলোকৰ আশীৰ্বাদ লবলৈ কলে। ৰাঘৱই ভদ্ৰপে সোণকপ এচক, আৰু তামোল পান এলবাইলৈ আশীৰ্বাদ লবলৈ ওলাল। ভেঙৰ হাতত ভৰোৱাল

এখনি আছিল । কুর্ন্তবীয়ে অস্তগনি দেখি বাগক কলে, আলীকাদ লবলৈ উকতব
আগলৈ অস্তলৈ গোৱা অমুখত । বাগত শুনি অস্তগন কুর্ন্তবীকে পনলৈ দি,
হুচবিব আগত আঠকাড়ি সেৱা কৰিবলৈ গল । বাগত জাত কাটোৱেই কুর্ন্তবীয়ে
বাগক সেই আগুবেই তাৰ কলানুলতে বা মাৰিলে । বাগক তামপুৰি খাট পৰা দেখি
আমাৰ ফালৰ ফুগা বেলী সৈকত বৈৰি ধৰিলে । পাৰে নাহবপোক, বমাকান্ত সকলোকে
আমাৰ মাগুহে বিচাৰি বিচাৰি, মাকে মতে পালে, ততে কাটিলে । অধিকাংশ মৰাণ
এই বাৰ কটা যায় । গি দুটা এটা বল, মিঠু পলাল ।

এইদৰে মোৱামৰায়াণিলাকত নিপাত হয় । এই কাণত কুৰ্ত্তগীতী ঘনশ্যাম নামেৰে
মাগুত এটাৰ মতবাজ লক্ষ্মীসিংহক নব সহায় কৰিলে । এনে কি, এই ঘনশ্যামৰ
সহায় নোহোৱা হেঁতেন যে মতবাজ মোৱামৰায়াণীতক অস্ত কৰিব পাবিলে
হেঁতেন এনে আশা কৰাটো ডান । মতবাজ লক্ষ্মীসিংহ আকৌ আকৌ সিংহাসনত
বহি বজা হল, আক নিশদৰ সময়ত ঘনশ্যামৰ পৰা মতৰ উপকাৰ পোৱা বাবে তেওঁক
প্ৰধান মন্ত্ৰী বুঢ়া গৌড়াইয়ে বিদায় দি, বাজাৰ পৰিয়াল লুপ কৰি বাসিলে ।
মতবাজে বাজা লোৱাৰ পাচতো বুঢ়া গৌড়াইয়ে বহুত মোৱামৰায়াণক ধৰি ধৰি
মাৰিলে আক নিজৰ ফালৰ মাগুতৰ ততুৱাইও মতে মতে পাবিলে ততে মৰোৱালে ।
ভয়ত মৰাণত পালে ডফলা পাতাবৰ ফালে পলাল । এনে কথা শুনিবলৈকো পায়,
যে এদিন বুঢ়া গৌড়াইয়ে, বাজাবে ওচৰত গি বিলাক মোৱামৰায় আছিল, মিঠুতক
মতাই আনি, ভোজ পুঠাই, শেতত মিঠুতৰ ততুৱায়ে নব খাল এটা পৰাই, সেই
পালত মিঠুতকে পুজিল ।

মোৱামৰায়াৰ প্ৰথম আক্ৰমণৰ পাছত, এই দৰেই ঘনশ্যাম বুঢ়াগৌড়াইৰ ফল
চক্ৰান্ত, মতবাজ লক্ষ্মীসিংহে পুনৰ সিংহাসন পায়, আক কিছুমান দিনৰ নিমিত্ত
দেশত শান্তি হয় ।

স্মৃতি ।

নিবাকৰ হ'য়ো যেয়ে শবাবীৰ দৰে,
সংসাৰৰ সব কাহ নিবন্তৰ কৰে,
চকু নাই দেখিছে সকল,
আকাশ পাতাল জলপুল,

କାମ ନାହିଁ ସକଳେ ଶୁନିଛି,
ହାତ ନାହିଁ ସକଳେ ଧରିଛି,
ଭାବି ନାହିଁ ମର୍ମବଦ୍ଧେ କରିଛି ଗୟନ,
ଭଜା ଡାକ ଡକା ମନା ହଇ ଶୁଦ୍ଧ-ମନ ।
ମ-ମାନକ ଜ୍ଞାନସ୍ତୁ ବି ଜ୍ଞାନେ,
କିନ୍ତୁ ଡାକ କୋଣେଓ ଗାଢ଼ାନେ,
ପୁରସ୍ତ ଅସାନ ଶୈଳ ଜନ,
ନୃତ୍ତି ନୃତ୍ତି ପ୍ରାଣର କାବ୍ୟ,
ଭଜା ଡାକ : ଡାକ ମନା ହଇ ଶୁଦ୍ଧ ମତି,
“ନାଳ ମନା” ପ୍ରାଣା : ଡାକ ଶୁଦ୍ଧା ଡାକ ।

ଆକାଶ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସବ ଖାନେ,
ବାପି ଆଜେ ପ୍ରତି ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ,
ଶରୀରର ପ୍ରତି ଲୋମ-କୂପେ,
ବାପି ଆଜେ ଅନନ୍ତ-ଅନନ୍ତେ,
ମହା-ନୃତ୍ତି କଳେ ପାରି ପ୍ରତି ପଦାର୍ପଣ,
ମ-ମାନର କ୍ରିୟା-କାନ୍ତ ଚଳାୟ ମତତ ।
ଜେନ ମହା-ପୁରସ୍ତକ ନିନ୍ଦା,
ଉପାସନା କରା ଶୁଦ୍ଧ-ଚିନ୍ତେ,
ଭଜି ଡାକ ଶୁଦ୍ଧ କରା ମନ,
କରା ଡାକ ମହିମା କୌତୁର ।
ନୋଲା “ସବ” ମନା ଡାକ କରା ପ୍ରାଣିପାତ,
“ଅନନ୍ତ, ଶୈଳୀ ଡାକ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରା ହାତ”
ବିଷୟର ଶରୀରେ ଶାନ୍ତ,
ବିଷୟ-ବିକାରେ ନୋଚୋଡ଼ୟ,
(ଶତ୍ରୁ-ପାତର ପାନୀ-ପ୍ରାଣ)
• ଭିନ୍ନ ରୂପେ ଶାନ୍ତେ ଏକ ଡାକ)
ମିନା ମହା-ପୁରସ୍ତକ ଭଜା ଡାକ ନିନ୍ଦା,
ଭଜା ଡାକ : ପବିତ୍ର ଅନନ୍ତେ ଭକ୍ତି ବିନ୍ଦୁ ।

ସ୍ମୃତିତ ମନୋହାର ଲାଠି ଯାବ,
 ଲୋକୋପକାରୀ ଗାଳିଚା ବିକାବ,
 ସମଭାରେ ଆଢେଇ ମଞ୍ଜୁଳାଟି,
 ଚେତନାହୀନ ଅଚେତନ ପ୍ରାୟ,
 ସେହି ସତ୍ୟାପୁଷ୍ପକ ଡ଼ଳା ନିହେତା ନିହେତା,
 ଡ଼ଳା ଡ଼ାଢ଼ି ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ-ଅସ୍ତବେ ଛନ୍ଦେ-ଚିତ୍ତେ ।
 ଛନ୍ଦିଗାନ୍ଧି କବିତା ସମୟ,
 ନିମନ୍ତକ କବିତା ସମୟ,
 ସାମ୍ବିକ ସକଳେ ସର୍ବଜନୀନ,
 ଉପାସିତା ନାମ ଶୁଭ ପାୟ,
 ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଆନନ୍ଦ ଲାଭେ, ଡ଼ଳା ଡ଼ାଢ଼ି ! ଡ଼ାକ,
 ଲୋକାନ୍ତ "ସୁନାମି ପୂଜି ଦିୟୋକ ଆମାନ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାରେ ପୂଜେ "ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ" ବୁଲି,
 ବାଟିବେଳ-ସ୍ତବ ଡ଼ଳି ଡ଼ଳି,
 "ବିଚ୍ଛିନ୍ନ" "ଅନ୍ତରାଳ" ନାମେ,
 ଛନ୍ଦିଗାନ୍ଧି ପୂଜିଛେ "ଇମଲାୟ"
 'ସାମ-କୃଷ୍ଣ' ବୁଲିଆ ଶେଷେ ଛନ୍ଦ ପୂଜେ,
 ଲାଳୁଟି ସେବିଛେ ବୁଲି "ଆତ୍ମା ଜଳହୀନ"
 "ବ୍ୟାଚ୍ଛନ୍ନ" "ଲୋକ-ଅନ୍ତରାଳ" ନାମେ,
 ବହୁଗାୟି ପୂଜିଛେ ସଂଗ୍ରାମେ,
 "ଲୋକାନ୍ତ" "ଅନ୍ତରାଳ" ଆଡ଼ି
 କହାବିଷ୍ଣୁ ପୂଜେ ସର୍ବଜନୀନ,
 'ଲୋକାନ୍ତ' " "କାବୀ" ଆଡ଼ି ନାନା ସମ୍ମାନ,
 ଅବଳାରେ ଗାୟୋପ ପୂଜିଛେ ଛନ୍ଦେ-ମାନ ।
 ଗନବାରେ ପୂଜେ ଅର୍ଥ ଦିଆ,
 ନୈବେଦ୍ୟାନ୍ତ ବାଳି ନିବେଦିଆ,
 ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାୟି ପୂଜେ ଶୁଦ୍ଧ କର୍ମେ,
 ଛନ୍ଦିଗାନ୍ଧି ସାମି ଅବା ସମେ,
 ପଦ୍ୟ ସକଳେ ଓ ସେହି ନାନା ଦେଲି ବୁଲି,
 ବୁଦ୍ଧ ସାରେ ଛନ୍ଦ-ଛାନ୍ଦେ ବର ଡ଼ଳି ଡ଼ଳି ।

অসমীয়া সাহিত্যৰ চাৰুকি ।

মাথিমৰা মসী-জীৱী আমি,
কিহেৰে পূজিম বিশ্বামি,
অন্তৰ্ভেদ সাৰ নাই তাত,
অসমৰ জাৱানো পৰ-তাত,
পৰৰ কৃপাত কৰি জাৱানক-দান,
কমে-কমে দিন কাটে।-যুগৰ সমান ।
হাতত হাঁচৰ পানী লত,
মহি বহি মন-কথা কট,
অন্তৰ্ভেদ দুখীয়া জাৱেৰে,
তুমি আমি পূজিম সাদৰে,
উজ্জ্বল জগত হৈ জগতৰ নাথ,
কামাত একতি দিবা দৃঢ়তা কথাত ।

জুপৰ-নিশা ।

১

ক'হা সাৰ-জুৰ নাট
জানিবা মৰাৰ প্ৰাণ,
নিশাৰ কোলত সব প্ৰাণী আছে জন ।
নাৰাবিধ চিন্তা কৰি,
জুখীয়া লগাত পৰি
জুখীয়া গুহুৰ শোৱে চিন্তাকুল মন ।
মাজে মাজে গৈনা আঁঠে
কন্দা লৰা নিচুকায়,
চৌপনি ভাৱিব বুলি জনম-বহন
পুৰুষে লুপ্ত ধৰি
মুখৰ লুপ্ত লুপ্ত কৰি
গুহুৰ পাশে লগা কৰিছে শোভন ।

২

গুচ্ছকণ্ঠ ছাউসারি
 নত কোরাবী জাগাবী,
 সাধু কণা শুনি শুনি ভাপব পলাই,
 কথা কুমা সাক্ষ কবি
 নিবিধ মেলাত খবি
 লাগে লাগে ভাগকরা দেহক শুভায় ।
 মাঝে মাঝে শুখায়
 সপনত বহু পাই
 আনন্দত টোপনিতে চাঙে মিটকাউ,
 সাব পাই খেলিয়াই
 চাঙে মেলি মেলি চাউ
 নেপাই একেকা একে লোক বুক ফুকুঠায় ।

৩

মাঝে মাঝে চেগ বুদ্ধি
 বাবে কাণে শুজি শুজি,
 চব কবিরব মনে চোব বপুবাট,
 গুহী সব শুউছেনে
 দাবে আড়ে, মনে মনে
 মতাবি বুজিয়া ফুবে মাতে আক নাগ '
 চকুত টোপনি নাই
 ফুবে ধুব খুলিবাউ
 বাক মাবে কেনে কবি চিন্তিছে উপায়,
 প্রভু-ভক্ত ঢেকুবাউ
 লগপালে প্রাণ যাব,
 অর্থ আশা পবি হবি কটোরা পলায় ।

৪

গড়ব ডালত থাকি
 ভৌকান আড়লে ঢাকি,

কপোত কপোতা ড়য়ো-কণিক উমাই
 মৰা স্তম্ভে নিদ্রা যায়,
 আনো পক্ষী সমুদায়,
 কেৱল কোচাল কৰে যতকৈ ফে চাথি ।
 গালিকৈ পাৰিছে কিবা
 মাত-বোল স্তম্ভনিৰা
 আন পক্ষী সকলক স্তম্ভায় স্তম্ভায় ?
 প্ৰকৃতিৰ স্তম্ভোত্তম
 সৃষ্টি কৰি নিৰীক্ষণ,
 আনন্দে গঢ়িয়া কিবা ঈশ শৃংগ গায় ?

৫

যতকৈ জোনাকীকুল
 আনন্দে বিচাকুল,
 উড়ে ঘূৰি ঘূৰি সনে, উঠে ঘনে নাউ,
 জোনকি জোনাক চাই
 আপোনাকো পোহকাউ
 নিজৰো একো জোন বুলি গুফোন্দায় ।
 পৰ্বতৰ কেউ-কাৰে,
 উড়ি ফুৰে যতোৱাসে,
 দেখিলে সি সৌন্দৰ্যক মনত থেলাথ,
 প্ৰকৃতি-দেৱীৰ ৰোপাত,
 শোভা কৰে অসংখ্যাত
 সোণৰ কুস্তম যেন চকু চমকায় !

৬

ধাব বায়ু ধৰে তান,
 জিলীএ কৰিছে গান,
 স্তম্ভ জগতৰ যেন প্ৰাণী সমুদায়,
 মোহ গই নিদ্রা যায়,
 কাৰো গাভ তত নাই,
 তাই-উৰমিৰে ওৰা বিৰ স্তম্ভপ্ৰায় !

গীৱলীয়া বোৱাবী ।

৪৪৭

চাউক চাউকী তুখে,
আকাশত উল্লসুখে,
জোনৰ নিমল কৰে শব্দৰ বুৰাট
জুৰাইছে মন গ্ৰাণ
অমৃত কৰিছে পান,
নেৱা জৰি চোৱা সবে নয়ন জুডায় !

গীৱলীয়া বোৱাবী ।

১

ফেচাট উকলি দিলে পুনে বগা ডাব,
বাতিবে পোতৰ কিস্তি ভিতৰে এফাব,
কু-কু-কু-কু-কু-কু বুলি,
কুকুৰাই কৰ্ত্ত ভুলি,
পুৱাল বকনা বুলি জগালে জগৎ,
গীৱলীয়া বোৱাবীৰ আঙলাৰ মনত ।

২

নীতৰ অমোঘ অগ্নি নিছালি পেলালে,
বুকৰ কেঁচুৱা এড়িলেক ডালে পালে,
বিসম্বিল্লা এলাহক
সাপটিলা স্কৰ্কাৰ্য্যক,
নিদ্ৰাগত, কাঁদা-মূৰ্ত্তি মেন সাব পালে,
গৃহলক্ষ্মী সাব পালে অপৰা কপালে ।

৩

হাতত বাটনি লই চোতাল সাৰিছে,
বাতি চোতালত লোকে জৰি দিলে পিচে *
জানো অমঙ্গল হয়,
মনত সদাই ভয়,

অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি ।

ভয়ে ভীত বোৱাবীয়ে হুৰ পৰিভৰি,
গৃহকন্দ্বে বন্দী চল সুখ কাতি কৰি !

৪

গাঁৱলীয়া বোৱাবীৰ অন্তৰ একাৰ,
লিহাৰ পোহৰ নাই বত কুসংস্কাৰ,
কুসংস্কাৰে বশ হই,
শত্ৰু আইৰ বাক্য লই,
সামান্যিক কাম কৰে এলাহ নকৰি,
কামা-কাম নাই গাঁৱলীয়া সৰিবৰি ।

৫

কামত কলহ লই জাব তুচ্ছ কৰি,
(শত্ৰুত কঁপয় বিদ্ৰু দেহ পৰগৰি,)
দাঁবে দাঁবে ঘাই যায় ।
মুখত কথাটি নাই
দুবন্ত দীৰ্ঘতে গট পানা তুলি আনি,
বাঁহি বন সাগ কৰে আলস্ত নেমানি !

৬

কোমল শৰীৰ কেনে লাক্ষ্য-ললিত,
নোবৰে কাঠিগু সহে দেপি আচৰিত,
কঠিন কোমলে মিলি,
অপকপ কপে খেলি,
গাঁৱলীয়া গৃহস্থৰ স-সাৰ উজলি,
গ্ৰামা-বধু শোভে যেন মেঘত বিজলি !

৭

মহৰি মম্বৰ সংহিতাৰ সুবচন
(গৃহিনীৰ কণা) গাঁৱে কৰিছে পালন,
যত গ্ৰামা-বধুচয় ;
অন্তৰত ঘোৰ ভয়,
শাস্ত উপদেশ পালা তিন্দুৰ ধৰম,
নেপালিলে পাপ হয় ঘোৰ কুকৰম !

৮

শিখা নাই অশ্রুবত নানা তর্ক তুলি,
প্রধানতঃ প্রসবাবে চুঃখ পাও বুলি,
গ্রামা কোরাবীয়ে ডাউ
পরিভ্রমে নেকৈকায়ে,
বজ্রমলে পরিভ্রম করিছে সতত,
হাতে যেন কান্দা লাগি আছে অবিরত ।

৯

গৃহকর্ম সাঙ্গ হল সময় বুজিলে,
নাহবে চোঁচা পানীকে ঘূরত চালিলে,
কোরাবীর ভাগো, ডাউ,
উপভোয়া পানী নাই,
কোমল শরীরে পুনঃ কঠিন প্রভাব,
কোমলে কঠিনে মিলে দেপা আর গাব ।

১০

কুমারে লাবণ্য রূপ চাকির মোরায়ে,
চাকিয়ে আপুনি মোরাইত অক্ষয়্যে,
রূপহ শরীরে ডাউ,
মোরাইত সাঙ্গ পিচ্ছাউ
কোমলত হবে পুনঃ কঠিন মিলন,
গ্রামা গৃহ এই দবে করিছে শোভন

১১

কাধা-কম, পরিভ্রমী শরীর লকত,
কেতিয়াও নির্বিঘ্নে অলপ চকত,
লকত শরীরে হয়,
শক্তিমগ্ন স্তনত,
পরিভ্রমী মাইকীর পরিভ্রমীত,
আলি শরীর সেই বহু বলযুত ।

১২

কৃষে বহনত হেন বোৱাৰী তনয়,
 সুনীয়াৰ পুত্ৰত পোড়িত নহয়,
 নিজৰ বাতৰ বলে
 উপাৰ্জিয়া শুল্কোশলে,
 নিজৰ অধিনে থাকি বিপুল সুখেবে,
 সময় যাপয় নিমি পৰাধীন নহে !

১৩

মাউকাৰ শিক নাই পুৱো অশিক্ষিত
 , অমূল্য সাবলা-পূৰ্ণ চাৰুবাঁ বচ্চি ক'
 শিক্ষাৰ কুতৰ্ক নাশি,
 জীৱনৰ সুখ নাশি,
 অমূল্য নোমোমায়ে গ্ৰামা নোপাবাৰ,
 আনুৰে কুৰয় থাকে, নগ্ন নাহিব !

১৪

শিক্ষা নাই অমূল্য বিলাস নেজানে,
 বিলাসিনী নহয় দেখি এলাহ নেমানে,
 সভ্যতা নেজানে একে।
 সামান্য শিক্ষন দেখোঁ,
 কটিত মেগলা ভাঠি, লৰীবত বিচা,
 ছোৱা মুক্কা জাকেটৰ নেপাতয় দিচা ।

১৫

অক্ষানী বোৱাৰী ভাবে পতি এ শৈশব,
 জীৱনৰ ইষ্টপুৰ পৰাকী দেখব,
 প্ৰিয়তম প্ৰাণনাথ
 ইত্যাদি ললিত মাত,
 মনোমানে কদাপিও ব্যৱহাৰ নাই,
 ভয়তে চকুৱে চকু কদাপি নাচায় !

১৬

অসভ্যলোকের গালি নোবরে শুনিছে,
 ভেদান্ত ননন্দ মাত্র নোবরে সহিছে,
 তুমিই উত্তর দিন
 টান কথা কা পুলিষ,
 সামান্য গতিকে মনে তেনে ভাব নাও,
 মুক্তভাবে সহি সহি সময় কটাই !

১৭

লোকের মুণ্ডা তৈরি পুলি নিষিদ্ধায়,
 তুমিই জায়াবো মেন বন শুদ্ধায় ।
 গীতগোবিন্দ বোকাবো,
 লোকের আফ শাস্ত্রাব,
 বিপদে পুত্রকে কহা কতক কবম ।
 অসভ্য গতি,ক নাও অস্ত্রের মবম ।

১৮

অসভ্য যুগের মাত্র কদাপি শুল্কনি,
 কদা কয় মেন ভোমবারে গুনশুল্কনি ।
 সভ্য নহে লিঙ্গা নাও,
 ভঙ্গালি লিঙ্গিতা আউ,
 গীতগোবিন্দ বোকাবো এ নারীর উত্তমা,
 পক্ষিত্তা গ্রামা বধ বৃধ-মনোবমা ।

পত্নী বিলাপ ।

মুকুটধৰী (অসমীয়া গুৰু) ।

১

উঠা প্ৰাণেশ্বৰ,
 স্ৰষ্টি সৃষ্টকৰ,
 কৰিছোঁ কাতৰ
 স্ৰীমুখৰ গৰ এ
 কৰিয়া সাদৰ, শুনোৱা বাবেক মোক ।
 চোৱা চকু মেলি,
 নকৰিবা বেলি,
 বোধ-ঠেস ঠেলি,
 হাই প্ৰাণ গেলি-এ
 চুঠি কৰা কেলি পাৰুবোঁতা যত শোক ॥

২

অনাখিলা কবি,
 গৈলা পৰিভ্ৰমি,
 কিবা দোষ ধৰি,
 দাসী বৈলোঁ পড়ি-এ
 বাবৰক গুৰু নি, বিফলো মোচাৰা ফিৰি ।
 দিবস-শৰ্মকা,
 বোৱাবী জঁয়ৰী,
 চিহ্নৰি চিহ্নৰি,
 বাগৰি বাগৰি-এ
 কান্দে সব সৰি, শুনি প্ৰাণ যায় মৰি ॥

৩

হেনয় নিময়,
 কৰিছোঁ নিময়,
 নহবা বাক্য
 প্ৰাণে নসয়-এ
 উঠা সময়, বাবেক দাসীক চাউ ।
 ম-সাবিত্ৰ ময়,
 পুত্ৰ কস্তা লট,
 একেশ্বৰী তট,
 কাৰনা আশ্ৰয়-এ
 লটয়া সময়, কটায় দিবা উপায় ॥

৪

উঠা শীত কবি
 নাপাকাত্য পৰি
 মাটিত বাগৰি,
 চৰণত ধৰি-এ
 মাটিছোঁ পায়ৰী, উঠা উঠা মোৰ প্ৰাণ ।
 শুকতে বৰ্দ্ধিত,
 কোমল তুলিত,
 দেখোঁ ফুললিত,
 শুইছিলোঁ নিত্ৰ এ
 কিনো বিপৰীত, বিধি কৰিলি বিধান ॥

৫

পবন সুখর,
ফাগে অবিবর্ত,
চোখ অশ্রুবর্ত,
চি-সাব জুট বর্ত এ—
সুখ করি নষ্ট, সুখী ভাব নিধি তর ।
মিক হোব প্রাণে,
মিক হোব কাননে,
মিক হোব মানে,
যত্নে বিধানে এ
পব জীবন কানে, বিকাশে সার জগত ॥

৬

সংসার কাননে,
আনন্দিত মনে,
আমি তুয়োজনে,
নিশঙ্ক জীবনে এ
সুখিচিলা যেনে, চরিত্র চরিত্রা জুট ॥
কোঁঠিয়াও কর,
একো অলকার,
নকরো এবার,
তই চুবাচাব এ
সুখত আমার, কেলেটে হালিলি জুট ।

৭

এটোক বসিলি,
কি লোক লভিলি,
ইটোক এবিলি,
কিয় নেমাবিলি এ
অনাগা করিলি, ময় অগাশিনাক কিয় ?
লুপ্ত জন্মি লই,
জাকিলোকো ময়,
প্রাণ নিলি তয়,
ভেল যেন হয় এ
দেহ আচ্ছ বট, কেলেটে শাকো বিনয় ।

৮

সকলোরে কর,
বাবী হলু ময়,
মবিল বাক্য,
সবানে নময় এ
ভাবোঠো নিশ্চয়, গালি দিছে যেন মোক ।
হেন চরিত্রচন,
সুনিও অরণ,
অবিশ্বাসী মন,
নকর ভগ্ন এ
আচর্য জীবন, হরি । মরি এত মোক ॥

সংসাৰ সুখৰ ঠাই ।

১

সংসাৰ সুখৰ ঠাই

যি বিচাৰা তাকে পায়,

ভুংখ চালে, ভুংখ পায়,

সুখৰো অভাব নাই

সংসাৰত একো নাই, বোলে নতুনাই ।

কি নিষম কথা আছে ।

সংসাৰত সুখ নাই !

আকাশত সুখ পায় ?

পাতাল সুখৰ ঠাই ?

যমৰ যগণা পূৰ্বী নবক মে ভাই ?

২

সংসাৰ সুখৰ ঠাই,

মুকপ জানিবা ভাই,

বহো আছে বহো পায়,

যোগৰো আছে উপায়,

ভুংখ আছে মাহৰ মঁচা, পুশু ওপভায়,

ভুংখ ভুজিলে এটাই,

এটাই না সুখ পায়,

এটাই লভিলে চাই,

আনটোটি বড় পায়,

নতকপী সংসাৰ সুখৰ সাৰ ভাই ।

৩

বৃষ্টি পড়ে বাৰিষাই,

মদাতি মাটি সিয়াই,

বদন পুশু শুকাই

পূৰ্ণবৃদ্ধ চক য়ায়,

মচা হয় জাবৰ্ণালি নব জাবো পায়,

বন্দা বদ ফেরি ভাট
কিভাবে পারবা যায়ে ?
জুতালব জুই ফেরি,
কেনেকই দিয়া এড়ি ?
শুখ দুখ সমভাগে সংসারে মদাই ।

৪

সকলোবে ভাগ্যে নাই,
মনে তাক প্রতিয়াত,
মুখে কবি "হায় হায়"
বার কাতে সন্দেহাই
অশুভাঘা বত মনে মঁচা কপা ভাট,
কিন্তু "কিয়াবাত হাই
মজা কব দুনিয়াই"
কত জনে বিজিয়াই,
মন দিলে শুনা যায়,
সংসারত ভরা সব, শুনা একো নাই ।

৫

কিনো নাই সংসারত,
খান ছয় পপাবত,
লক্তি আছে লবাবত,
খোতি কবা মনোমত,
খাতি লই শুখ কবা কেলেই কাঁতব ?
বচনা বসালে কবা
বিবিধ বস্তুবে ভরা,
বিচাৰি গোড়াই লোয়া,
ভোকে পেট ভরি খোয়া
সংসারে "স্বৰ সৰ শত্ৰুবো ঘৰ !"

৬

প্ৰাণৰ সন্নিৱী আছে
সম্পূৰ্ণ কোলাত নাচে,
মুখত মধুৰ হাঁহি
সদাই 'অ' নহে বাহি

গজেন্দ্ৰ গাঁওৰে চলে শব্দৰ দোলাই ।

সুখ-সাৰ বাচি বাচি,
গাভে তুলি বাচি বাচি,
হেনন প্ৰিয়াক দিয়া
জুড়াই ভাপিত চিয়া !

ঈশ্বৰ চিন্তাত আছে মনক দুবায় ।

৭

নকৰা সংসাৰ সুখ,
ধৰ্ম্ম কৰা সাৰ দুখ,
সংসাৰ ধৰ্ম্মৰ ঠাই,
মুনি সবে কয় ভাই,

ঈশ্বৰ নাম ধৰি জপা মালা ৬টি ।

দুব হব দুঃখ সব,
অপেক্ষা সৰ্গলাভ কন,
সংসাৰ এবিধা বাক,
(সুখ কৰা ঠাই পাবা)

“এটি” কই যোগ ধৰা — নেবাঞ্ছিতা “৬টি” ।

৮

দেবিচা বজাবো দুখ,
কত নবাবৰ সুখ,
কেবলীৰ টিলিকিত,
ভ্ৰম্মাণ যদি কম্পিত,

পলোৱা সংসাৰ এবি অৱগৰ মাছে

সংসার সুখই ঠাই ।

৪১৭

মেঘাঙ্কিতা তার পদ,
লভিবাহা সুসম্পদ,
কেবাণীর লেখনীত,
কেবাণীর আকুলিত,

•।জ আছে, দূর হোরা, পবিত্রা সি তাঁজে ।

৯

পায় বেয়ে লটা বটা,
আছে ভেয়ে সুখ চটা
(কেবাণীর দুখ ডাট
পোড়া পেট হলে পায়)

আকুলি ভবাই নিয়ে মাহ পূব হলে ।

চকিত আউজি হায়
নিভো কেবাণী ককাট
চকুৰ পলকে ডাট
কখনো " খিতাব " পায়,

' দেউতা ' ' অর্গদেউ ' ' প্রভু ' কত জানে গোলে ।

ভবিষ্য কতর ধবে,
' কেউ মেও ' কতো কবে,
আনন্দে কেবাণী বাবু
মন কবে ছাবু কবু,

কেবাণী মহলে কোনে হেন সুখ পায় ?

জানিলে সকলো পায়,
নেজানিলে একো নাই,
জানিলে বুজিবা ডাই ।
সংসারে সুখই ঠাই,

বহির জ্ঞানিলে ঘাটতেই পৌবা পায়,
চাউলো জ্ঞানিলে খাব চিরা ইই বায় ॥

সত্যনাথ বৰা।

সাহিত্য বিচাৰ।

সাহিত্যৰ সাধাৰণ লক্ষণ।

মানুষে নিজ বুদ্ধিৰে আজিলৈকে যি যি কাম কৰিছে তাৰ ভিতৰত সাহিত্যকে ঘাই বুলিব পাৰি। সাহিত্যৰ গুণ সংসাৰ জুৰি আছে। ইয়াৰ নিচিনা মনমোচা বস্তু জগতত আক বিচাৰি পাবলৈ টান। সাহিত্যৰ গুণত নিৰাদৃত সুবোধী মানুহৰো মনোবিকাৰ উপশম হয়, কৰ্মীয়াৰ বেগ সকাহ পৰে, কাঠবুকুৱা মানুহৰ মনত ময়াবল জন্মে, শ' খিয়াল ইত্যাদি যি মানুহৰ বিপুলবিলাক আছে, সিহঁতে লাহে লাহে কামি যায়, কিন্তু এই সাহিত্য স্থল সকলোৱে ভোগ কৰিবলৈ নাপায়। আগেয়ে কিছু জ্ঞান আছিল নলৈ সাহিত্যৰ বস পোতা বৰ টান। সেই দেখিয়ে মূৰ্খ আৰু অসভা জাতিবোৰে সাহিত্যৰ মোল নাপায়, আন কি, সাহিত্য বুলিবলৈ বস্তু এটাই সিহঁতৰ নাই। জ্ঞান সাহিত্য স্থলৰ মূল। জ্ঞানৰ বশিয়ে মন পোহৰ নকৰিলে সাহিত্যৰ অসীম ৰূপৰ অলপো দেখিবলৈ নাপায়। এই জ্ঞান কেৱল লিখা পঢ়া শিকিলেই হয়, এনে বুলি ভবা অশুচিত। অনেক মানুহ আছে, তেওঁলোকে লেখা-পঢ়া জানে আৰু টান টান পুথিৰ অৰ্ধও নিমিষতে কৈ দিব পাৰে, তেওঁ সাহিত্যৰ বস বুজিবলৈ টান পায়। এই কথাটো প্ৰথমতে আচৰিত যেন লাগিব পাৰে, কিন্তু অলপ গমি চালে দেখা যায়, যে যি জ্ঞানৰ বলত সাহিত্যৰ বস বুজিব পাৰি, সি লিখা-পঢ়া শিকিলেই হোৱা বস্তু নহয়। তাৰ নিমিত্তে বেলেগে পুৰুষাৰ্থ কৰিব লাগে, তেহে সেই জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰি। নীতি-বিজ্ঞান, মনো-বিজ্ঞান বা গণিত ইত্যাদি শাস্ত্ৰত বৰ পাৰগতালি লাভ কৰিলেও সাহিত্যৰ একো নাজানিব পাৰে। কিয়নো, মনো-বিজ্ঞান নিকোতে সাহিত্য শিকা নহয়।

এই জ্ঞান যি দুৰ্লভ এনে মজু। আন কথা শিকিবলৈ যিমান দুখ কৰিব লাগে, সাহিত্য বোধকৰে। তাতকৈ অলপ প্ৰমত্তে শিকিব পৰা যায়। যেতিয়া মানুহ লিখা-পঢ়া আবস্থ কৰে, তেতিয়াৰ পৰা সাহিত্যৰ ফাললৈকো চকু দিব লাগে।

সমস্যাটো হাত মন দিলেই, পিছে উপকার পোতা যায় । যদি সত্যে পৰা সাহিত্যৰ লগত একো সম্বন্ধ নাথাকে, তেন্তে ডাক্তৰ হলে ডাক বস কেনেকৈ বুজিব ? একেই সাহিত্য এটা জটিল বিষয়, তাকে যদি আৰম্ভৰে পৰা ঠাক হেলা কৰা যায়, তেনেহলে পিছে তাৰ সোৱাদ পোতা বৰ অসম্ভৱ । কিন্তু নিচেই সৰুতে সাহিত্য শিকিবলৈ ধৰাও উচিত নহয়, কিয়নো তেতিয়া সিহঁতে বহুত কথাৰ অৰ্থকে বুজি নাপায় আৰু অৰ্থ বুজি পালেও কথাৰ ভিতৰ সোমাই তাৰ সাৰ বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰে । সেতিয়া বুজি পুৰঠ হয়, জটিল কথাৰ আঁত বিচাৰি উলিয়াব পাৰে, আৰু নীৰস নিসংগত লাগি থাকিবলৈ আশংকা নহয়, তেতিয়াহে সাহিত্যৰ ফাললৈ মন দিয়া যুক্ত । সাহিত্যত এবাৰ মন বহিলে আৰু শঙ্কা নাই । তাৰ সোৱাদ এবাৰ পালে পাচৰিব নোৱাৰি । সেই দেখিহে এজন কবিয়ে ঈশ্বৰত খাটিছিল, তেওঁক যেন এটি পৃথিৱীত আকৌ জনম দিহে, আকৌ যেন তেওঁ সাহিত্য লুখা পান কৰিবলৈ পায় ।

সাহিত্যৰ সোৱাদ আন বিলাক মিঠা বস্তুৰ দৰে নহয় । আন আন বস্তুৰ সোৱাদ জিভাৰে পাঠ আন বস্তুৰ কপ চকুৰে দেখে । কিন্তু সাহিত্যৰ সোৱাদ মুখৰ জিভাৰে নাপায় ; ঠাক মনেৰে চাকিব লাগে, তেতিয়া তাৰ কপ বা সোৱাদৰ গন্ধ পোতা যায় । সেই দেখি জিভা নোৱোৱা মানুহেও সাহিত্যৰ বৰম বুজিব পাৰে । কথাইও তাৰ কপ দেখি ডোলা যায় । সাহিত্য সম্ভোগৰ নিমিত্তে, বহুত ধন বিত্তো খৰচ কৰিব নালাগে বা দেশ এৰি বিদেশলৈকে যাব নালাগে । ঘৰতে বহি সেই পবিত্ৰ স্তম্ভ ভোগ কৰিব পাৰি । আন স্তম্ভৰ অন্তত কেতিয়াবা ছন্দ মিলে, কিন্তু সাহিত্যৰ পৰা যি আনন্দ পোতা যায়, তাত বিবাদৰ অলপো মিতলি নাই । সাহিত্য কেৱল স্তম্ভৰ ভৰাল ; নন্দন কাননত যেনেকৈ দেৱতা সকলে অমৃত পান কৰি সকলো স্তম্ভ পাহৰে, সেই দৰে জ্ঞানী মানুহে সাহিত্য পঢ়ি বা সমালোচনা কৰি সম্ভাৰৰ চিন্তা পাহৰে, আৰু পৰম হৰিষে কাল নিয়ায় । জ্ঞানী লোকৰ পক্ষে সাহিত্য জিৰণি লোৱা ঠাই । আনবিলাক মানুহৰ যেতিয়া গৃহকন্দ্ৰ কৰি ভাগৰ লাগে, তেতিয়া তেওঁলোকে গীত, বাজনা বা আন কোনো কণকায়ী স্তম্ভৰ আশ্ৰয় লয় । কিন্তু জ্ঞানী লোকৰ ভাগৰ লাগিলে, সাহিত্য কপ বিলাস বনত সোমাই, তাৰ নানা বিধ শোভা চাই চাই ভাগৰ পাহৰে । এই পৱিত্ৰ স্তম্ভ লভিবলৈ সকলোৱে যত্ন কৰা উচিত । কোন বাটে গলে এই স্তম্ভ লাভ কৰিব পাৰি আৰু আমি ক্ৰমে দেখুৱাম । সম্প্ৰতি সাহিত্য কি বস্তু, কিহকনো সাহিত্য বোলে, তাৰ লক্ষণ কেঁনে, কোনে কি বস্তুৰে সাজিলে, কেতিয়া হল, আগেয়ে কেনে আছিল, এতিয়া কেনে হৈছে, আৰু

আন কিছুৰ লগত সাহিত্যৰ বিশেষ সম্বন্ধ আছে, জয় জয়ত এই কেটা কথা ভালকৈ বিচাৰি চাব লাগিব। তেহে আমি সাহিত্যৰ ওচৰ চাপিব পাৰিম।

সংসাৰৰ সকলো প্ৰাণীতকৈ যে মানুহে ইমান বেচি উন্নতি কৰিছে, তাৰ কাৰণ এই, যে সিহঁতে নিজৰ মনৰ ভাব আনক ভাঙি কব পাৰে। এটা মানুহে নিজ বুদ্ধিৰে যি শিকে তাক, তাৰ লগৰীয়া বিলাকক বুজাই কব পাৰে। এই ক্ষমতা নথকা হেঁতেন মানুহে কেতিয়াও ইমান খিনি উন্নতি কৰিব নোৱাৰে। যেয়ে যি শিকে, সি তাৰ লগতে লোপ হল হেঁতেন। এতিয়া সেই ক্ষমতাৰ গুণত আমি আনে শিকা বা উলিওৱা কথাৰ পৰা উপকাৰ পাওঁতকৈ। দি উপায়ৰ দ্বাৰাই এজনৰ মনৰ ভাব আন এজনক প্ৰকাশকৈ কব পৰা যায়, সেই উপায়ৰ নাম ভাষা। ভাষা কেনেকৈ চল, তাক কোনে সাঙিলে, এই বোৰ কথা আমাক এতিয়া নালাগে। সম্প্ৰতি ইয়াকে জানি থলেই হব, যে আমি ভাষাৰ গুণতহে অলপ জীৱ-জন্তুতকৈ বেচি উন্নতি লাভ কৰিব পাৰিছোঁ। এই ভাষাৰ দ্বাৰাই আমাৰ মনৰ ভাব ব্যক্ত কৰোঁ। এই ভাষাবোৰেই আমি পৃথিৱীত সঘাতকৈ শ্ৰোত। কিন্তু অকল ভাষাই আমাৰ ইমান উপকাৰ সাধিব নোৱাৰিলে হেঁতেন। যেতিয়া মানুহে লিখিব নাজানিছিল, যেতিয়া কাপৰ ব্যৱহাৰ পৃথিৱীত নাছিল, সেই সময়ত ভাষাবোৰে বৰ আদৰ নাছিল। ভাষা যে ইমান গুণস্বতী চল, ই কেবল লিখাৰ বলতহে। মানুহে বুদ্ধিৰে উলিওৱা কথা লিখি পৰিলে এইটো উপায় নথকা হেঁতেন, ভাষাৰ পৰা আমি ইমান উপকাৰ কেতিয়াও নাপাওঁ।

মানুহে যেতিয়াৰ পৰা কথা লিখিবলৈ ধৰিলে, সেই দিনৰ পৰা সাহিত্যৰ সৃষ্টি চল বুলি ধৰিব পাৰি। ভাষা লিখিলেই সাহিত্য নাম পায়। ভাষা আৰু সাহিত্যৰ ভিতৰত ইমান মিল, যে সময়ে সময়ে কোনটো কি বাছি উলিয়াবলৈকে টান হৈ পৰে। কিন্তু এই কথাৰ পৰা এনে জাবি মোৱা উচিত নহয়, যে ভাষা আৰু সাহিত্য একে। সিহঁত আকাৰে প্ৰকাৰে একে বস্তু হলেও, দুইও বেলেগ বেলেগ বস্তু। সিহঁতৰ গুণ বেলেগ, লক্ষণ বেলেগ, আৰু নামো সুকীয়া। কিছুমান কথাত যদিও দুইবোৰ বৰ মিল দেখা যায়, কিছুমান কথাত আকৌ ইমান অমিল, যে সিহঁতৰ ভিতৰত একো সন্দেহই নাই বুলিব লাগিব। প্ৰথমতে চোৱা ভাষা কেবল এটা নাম মাথোন, তাৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ মানুহে যুগেৰে নানা প্ৰকাৰ শব্দ কৰে। তাৰ একোটা শব্দৰ নাম আখৰ। আখৰৰ এটা বা কেইবাটাও গোট খাই এটা বস্তুৰ নাম হয়। এই নামবোৰ যেতিয়া মানুহে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ উচ্চাৰণ কৰে, তেতিয়া তাকে ভাষা বোলে। কিন্তু সাহিত্য

কাপ কাঁকড়াব গড়া বস্ত্র । মানুষের লিখিবলৈ শিক্ষার আগেরেও ভাষা আছিল, আক এতিয়াও আছে । কিন্তু সাহিত্য আগেরেও নাছিল । ভাষার আদর্শিনি ঐশ্বৰ্য্যে আক আদর্শিনি মানুষেরে কৰা, কিন্তু সাহিত্য হলে সৰ্ব্বাংশে মানুষের হাতে গড়া বস্ত্র । সাহিত্য আক ভাষার ভিত্তবস্ত্র যে কেহল এই খিনিতে অমিল এমন বুলি ভবা উচিত নহয় । বাস্তি আক দিনর যেনে প্রভেদ, মিষ্টব ভিত্তবস্ত্র পাশ্চ সিমানেক প্রভেদ । মিল কেবল একে ঠাইত আগোন দেখা যায় । আগত কৈ অহা হৈছে যে নানাবিধ শব্দ গোটে খুন্সাই একেঠাই ক'ৰি এটা ভাব প্রকাশ কৰাৰ নাম ভাষা । এতকে ভাষা শব্দ মূলক, অৰ্থাৎ শব্দ নহলে ভাষার সৃষ্টি কন মোহাবে । যদি কাহানিবা মানুষ শব্দ এটাউবোর পাৰ্জবি যায়, হেঁদু সেই দিনাই ভাষাবো মূব মৰিব । সাহিত্যও যায় হেঁদেকুণা । কিছুমান শব্দ লগ ক'ৰি এটা কথা লিখিলেক সাহিত্য হয় । এতকৈ সাহিত্যকো ভাষার নিচিনা শব্দৰ সমষ্টি বা পুঞ্জ বুলিব পাৰি । এই ঠাইতে উঠত দুটাবো বব মিল দেখা যায় । উমাত বজ্জ এতকৈ মতে ধবা ততে মিষ্ট বোলেগ । উঠত দুট বা ভিত্তবস্ত্র কত কত মিল আক কত অমিল ভালকৈ বুজি নললে সাহিত্য শিক্ষার নড়ত বিখিনি জন্মিব পাৰে । কিয়নো, আমি আদিত কৈছো, যে কেহলিলাক মানুষের ভাষা শিকে হয়, তেও সাহিত্যৰ বস নাপায় । ভাষা ওপৰত পকা বস্ত্র, চক মূবালৈই হাক দেখা যায় । মেয়ে আপৰ চিনে, আক শব্দৰ অৰ্থ জানে, মেয়ে ভাষা দেখা পায়, আক শিকিব পাৰে, কিন্তু সাহিত্য হেঁদেকুণা নহয় । হাক ভাষার মাজৰ পৰা চালে জাবি উলিয়ালেহে পোবা যায় । সি ভাষার মাজত ঢাক খাই পাকে । বিচারি উলিয়ালেহে বুলায় । ভাষা এট বস্ত্র, সাহিত্য তাৰ কপ, ভাষা শব্দৰ সাহিত্য আছা, বা ভাষা পদার্থ, সাহিত্য তাৰ স্তম । নাটবা, এইদৰেও মৰিব পৰা যায়, যে ভাষা এটা মূল, সাহিত্য তাৰ খোন্ধ, আক মাটি কঠালে সাহিত্য তাৰ মোহাদ

এই দৰে ভাষার মাজৰ পৰা সাহিত্য বিচারি উলিয়াক সাহিত্য শিক্ষা বোলে । এই শিক্ষা অল্পা অতি টান কাম, অলপ ভ্রম ক'ৰি মাদিব নোহাবি । শুবিব পৰা লাগে লাগে অজাস নকবিলে একে দিনে যে সাহিত্যৰ বস বুজা কন পাৰি, এনে কথা কেতিয়াও মনত ঠাই নিদিবা । এই কাম ক'ৰিবলৈ যে কতবা কিছুমান নিয়ম আছে এনে নহয় । নিয়ম পকা হেঁতেন ই উমান টান কবই নোহাবে, যি যি কামৰ নিয়ম বন্ধা আছে, অৰ্থাৎ নিয়ম অনুসৰি চলিলেই যি কাম শিক হয়, তাক টান কাম বুলিব নোহাবি । কিয়নো, নিয়ম হাজাৰ টান হলেও, মানুষের পুরুদার্থ কিব তাক বুজিব পাৰে, আক সেই দৰে চলিব পাৰে । যিবোর কামৰ একো

নিয়ম নাই সেই বোৰেহে আচলতে টান : এই দেখি সাহিত্য শিক্ষা স্কুললৈ কৰিবলৈ একো উপায় দিব নোৱাৰি। যি থাক শিকিব খোজে তেওঁ কিছুমান দিন মন দি ধৰিলেই আপোনা আপুনি বহুত উপায় ওলাই পৰিব। ইয়াত শিকোঁতাৰ সহায় কৰিবৰ নিমিত্তে আমি খুল খুল দুই চাইটা কথা উল্লিখ্যাম। এই আৰ্হি অনুসৰি কাম কৰিলে যে কিছু উপকাৰ হ'ব, তাত আমাৰ এক ধনিতাও সন্দেহ নাই।

পৃথিৱীত য'ত বস্তু আছে, তাৰ সকলোৰে চুই পিঠি। কপাৰো ভাব ঠিক এনেকুৱা। এটা লিঙ্গা প্ৰৱন্ধৰ চুটা পিঠি, তাৰে এপিঠিৰ নাম কপা বা শুদ্ধ ভাষা আৰু আনটো পিঠিৰ নাম সাহিত্য। তেতিয়া আমি প্ৰৱন্ধত কোৱা কথা কেটালৈ মাথোন মন কৰে, অৰ্থাৎ লিখকে যি ভাব প্ৰকাশ কৰে, তাত মাথোন মন দিওঁ, তেতিয়া আমাৰ চকু কেৱল ভাষাতহে থাকে। কিন্তু যদি থাক এবি বা তাত বাজেও লিখকৰ লিঙ্গাৰ খৰ্গালৈ চাপে অৰ্থাৎ লিখকে কোনেই মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিছে, তেওঁ কি কি শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে, কি উপমাৰে বুজাইছে, আৰু কেনে ভাৱত লিখিছে, এই বোৰ কপালৈ মন দিয়া যায়, তেন্তে সেই প্ৰৱন্ধৰ তেতিয়া সাহিত্য বিচৰা হয়। মুঠতে ক'ব লাগিলে লিখকে যি কয় তালৈ মন কৰিলে ভাষা আৰু যেনেকৈ কৈছে তালৈ মন কৰিলে সাহিত্য বিচাৰ কৰা হয়। যি মানুহে, প্ৰৱন্ধত কোৱা কথা অৰ্থাৎ বাতৰিটো মাথোন বিচাৰে তেওঁ সেই প্ৰৱন্ধৰ সাহিত্য নেনেদেখে। সাহিত্য বিচৰা মানুহে প্ৰৱন্ধত পকা উপমাৰ মিল, শব্দৰ পাত্ৰনি ভাৱৰ গাঁপনি, আৰু লিঙ্গাৰ প্ৰণালীলৈ মন কৰে। এটি উদাহৰণ দিওঁ চোৱাঁ। "ঈশ্বৰ দয়াৰ সাগৰ" এই এটা বাক্য। এতিয়া আমি যদি বাক্যটো পঢ়ি ইয়াকে বুজি পওঁ যে "ঈশ্বৰ বৰ দয়ালু" তেনেহলে আমি তাৰ ভাষাতহে মন দিলোঁ। কিন্তু যদি এই দৰে ভবা যায়, যে এই ঠাইত ঈশ্বৰ নিদি পৰমেশ্বৰ লিখা তেঁতেন শুনিবলৈ ভাল হল তেঁতেন, বা ঈশ্বৰ শব্দটোৱে এই ঠাইত সূক্ষ্মৰ ৰূপে খাই পৰিছে, আন শব্দ দিলে বেয়া হ'ব, তেনেহলে আমি তেতিয়া বাক্যটোৰ ভাষা বিচৰা নাই, আমাৰ মন তাৰ সাহিত্যতহে আছে। আৰু এই দৰেও ভাবি চাব পাৰি, যে ঈশ্বৰক দয়াৰ সাগৰ স্তম্বুলি দয়া-তৰঙ্গিনী বা দয়াকূপ বোলা ভাল আছিল; বা দয়াকূপ বুলিলে নিমিলে, কিয়নো ঈশ্বৰ সৰ্বব্যাপী, এতেকে দয়ানদী বোলা যাওক, বা এই শব্দটো শুনিবলৈ কৰ্কশ, এতেকে দয়াতৰঙ্গিনী বোলা ভাল; এনেকুৱা বোৰ কপালৈ মন কৰিলে সাহিত্য বিচাৰ কৰা হয়।

এতিয়া সূক্ষ্মৰূপে বুজিব পাৰি, যে সাহিত্য কেৱল ভাষাৰ অলঙ্কাৰ মাথোন। এই অলঙ্কাৰ বোৰ শুচাই যদি ভাষাক একেবাৰে উত্ত নাওটা কৰা যায়, তেন্তে তাৰ

এই কপ নাথাকে । কিন্তু ভাষাক একেবারে নিবলক্ৰাব করা অতি দুৰ্ভব । তাক বেয়া সাজ পিন্ধাই লেখিবলৈ কুৎসিত কৰিব পাৰি । কিন্তু সমূলি নাজট কৰিবলৈ টান । কিয়নো শব্দই ভাষাৰ অলঙ্কাৰ, আৰু আগত কোৱা তৈছে, যে শব্দই তাৰ মূল । যদি শব্দ আটাই বিলাক কাটি নিয়া যায়, তেন্তে ভাষাই নাথাকে । ভাষাক শুৱনী কৰিবলৈ মানুহে মানাবিধ অলঙ্কাৰ পিন্ধায় । কেৱল ভাষাটো মানুহৰ মন টানিব নোৱাৰে । বেয়াটো লিখা পুথি পঢ়িবলৈ কাৰো মন নাযায়, তেনেকুৱা পুথি এবাৰ পঢ়ি চালেই তুমি মেলিবলৈ বেয়ালাগে । কিন্তু ভাল বচা শব্দ, সুন্দৰ উপমা, বা নতুন মনোহৰ ভাবেৰে সজাই পুথি লিখিলে তাক সকলোৱে আদৰ কৰে । তাক এবাৰ পঢ়িলে আকৌ পঢ়িবলৈ মন যায় । কালিদাসে শকুন্তলা লিখিবৰ আৰম্ভ কৰ্ত্তব্য ছিল, তেওঁ সেই শকুন্তলা পঢ়ি মানুহক আকৃষ্টলৈকে বস পায়, আৰম্ভেও সকলোৱে তাক আদৰ কৰি ৰাখে, হেঁপাহ কৰি পঢ়ে । ইয়াৰ কাৰণ এই যে শকুন্তলা নতুন অলঙ্কাৰে বিভূষিত । তাক পঢ়িলেই মানুহৰ মন মোহে । যি সাহিত্যৰ বস বুজা মানুহে এবাৰ শকুন্তলা পঢ়ি চাইছে, সি কেতিয়াও তাক পাতৰিব নোৱাৰে ।

যদিও অলঙ্কাৰে সাহিত্যৰ উমান উপকাৰ কৰে, তাৰ পৰা যে কিছু কিছু অপকাৰ হোৱা নাই এনে নহয় । অলঙ্কাৰ লগাওঁতে দুই চাইটা নলগা শব্দ বা উপকৰণ জৰি বাক্যক কৰিব লগাত পৰে । যি কথা আচল্যত নাই তাক কেতিয়াবা আছে বুলি কব লাগে । পাচে, যি মানুহে পঢ়ে তেওঁ অলঙ্কাৰৰ কথাখিনিকে সঁচা বুলি ধৰি পয় । সাহিত্যৰ ভিতৰত যদি কিবা ঘূণ আছে, সি শব্দৰ আৰু ভাবৰ বহুলতাইহে । বহুলতাই অনেক মানুহৰ প্ৰেম জন্মায় । এই নিমিত্তেই বোধ কৰোঁ মূলতে মিচা কথাতো মানুহৰ অটল বিশ্বাস দেখা যায় । মানুহে এই কথাটো ভাবি নাচায়, যে কোনো এটা বস্তুৰ বৰ্ণনা কৰিব লাগিলে, আৰু সেই বৰ্ণনা যদি ধুনীয়া কৰিব পোৱা যায়, তেন্তেহে সাজে সাজে দুই এটা বিশেষণ ব্যৱহাৰ কৰিব লগা হয় । সেই বিশেষণ বোৰৰ তাৰ নানাপ্ৰকাৰ হব পাৰে । বিবেচনা কৰা, তুমি এজোপা গছ বৰ্ণাবা, সেই গছৰ ডাল বোৰ বৰ দীঘল । পিচে বৰ্ণনাত তুমি লিখিব লাগিব যে তাৰ ডালবোৰ সুদীৰ্ঘ বা অতিশয় দীঘল আছিল । বৰ দীঘল বুজাবলৈ, যি দুটা বিশেষণ ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা হল, তাক দেখোঁতে সিমান জটিল বা অৰ্থ যুক্ত যেন নোদেখা হয়, কিন্তু অৰ্থ তাকিবৰ সময়ত তাৰ কেইবাটাও অৰ্থ ওলায় । সুদীৰ্ঘ বুলিলে কেৱল নিয়মিত কপ দীঘলহে বুজায় যে এনে নহয়, অস্বাভাৱিক দীঘলো বুজাব পাৰে । সচৰাচৰ গছৰ ডাল সিমান দীঘল হয়, সিমান দীঘল হলেও সুদীৰ্ঘ বুলিব পাৰি, আৰু অস্বাভাৱিক দীঘল হলেও সুদীৰ্ঘ বুলিব পাৰি ।

এই দুটা অৰ্থৰ কোনটো সচা বুলি লব লাগিব তাক সত্ৰবটকৈ কোৱা টান । কিন্তু সেই বুলি মাথুহে বৰ্ণনাৰ আচল ভাৱটো ধৰিব মোৱাৰে নেন অৱশ্য পাবে । সুদীৰ্ঘ বা অতিশয় দীঘল বুলিলে এনে বুজা যুগুত যে সচৰাচৰ গছৰ ডাল যিমান দীঘল হয়, এই জোপ গছৰ ডালো সিমানেই দীঘল আছিল । কোনো এটা কথা লিখিব লাগিলে কিছু বটাই নেলেপিলে মতয়, নাইবা বৰ্ণনাৰ বস নাইকিয়া হৈ পৰে । সেই গছ জোপাৰ ডালকেটা বৰ্ণাৰ্ত্তে যদি সুদীৰ্ঘ বুলি এশ বা দেৰশ হাত বুলি আচল জোখটো দিয়া যায়, তেনেহলে প্ৰৱন্ধৰ ভাষা স্থললিত নহ'ব পাৰে, বা আন কোনো প্ৰকাৰে বেয়া হ'ব পাৰে । এই কথাটো মাথুহে গমি নাটায়, বৰ্ণনাত যি পায় তাকে বিশ্বাস কৰে । বামাযণ ৩ কয় যে তপুসন্তে তেনে নোমে নোমে একোখন পবনত বাকিলে ভাপিয়াইছিল, এই কথাটো কেৱল ভাবৰ বহুলতা মাগোন । উষাৰ দ্বাৰাই কবিয়ে দিয়াউছে, যে তপুসন্ত এব বলবান আছিল, ৫০৩ বৃহৎ বৃহৎ পবনতকো তপ যেন হেঁপুছিল । আচলতে যে তপুসন্ত দত ভাঙাৰ পবনত গাত বাকিলে জাপ মাৰিছিল এনে কথা নহয় । বামাযণ আৰু মতাভাৰতত এনেকুৱা শব্দ আৰু ভাৱৰ অধিকা অনেক পোৱা যায় । আন আন পুথিতো আছে হয়, কিন্তু পৰিমাণে ইমান নহয় । এই দুই পুথিত কথানোৰ ইমান বটাই লিখেছে যে ভাব পৰা আচল সাৰ কথাসিহি বাঢ়ি উলিওৱা বৰ টান হৈ পৰিছে । পুথিবাত আন যি দিকাক জাতি আছে তেওঁলোকৰ সাহিত্যতো এই দোষ বা দোষযুক্ত অলঙ্কাৰ আছে, কিন্তু হিন্দু, গ্ৰীক আৰু মুছলমানৰ সাহিত্যত বৰ বেচি পৰিমাণে দেখা যায় । আন জাতিৰ লিখকে যদি একক চাবি কৰে, হিন্দু আৰু মুছলমানে তাক চাবি কাজাৰ নকৰে মানে নেৰে । এই দোষ অৱশ্য একেবাৰে শুচাব নোৱাৰি, কিয়নো ই সাহিত্যৰ এবিধ অলঙ্কাৰ । কিন্তু বহুতকৈ এনেকুৱা অলঙ্কাৰ লগালে ভাষা শুৱনী নহৈ কদাকাৰে হয় ।

প্ৰাকক অলঙ্কাৰ পিঙ্কাৰ খোজোতে কেতিয়াবা মিছা কথাও কব লগীয়া হয়, অৰ্থাৎ যি বস্তুটো বা স্থানটো নাই তাকো আছে বুলি কব লগাত পৰে । এই দোষটো প্ৰায় আখৰ মিলাওঁতে বা স্থানিলৈ স্থললিত কৰোঁতেহে হয় । এটা শব্দৰ নিচিনা আন এটা শব্দ লগাওঁতে লিখকে দুই চাইটা মিছা কথা লিখে । বিবেচনা কৰা, এজন লিখকে এটা মামুহক উদ্ধাৱল বুলি বৰ্ণায়, কিন্তু উদ্ধাৱল শব্দটোৰ দৰে আৰু দুই চাইটা শব্দ আছে, যেনে উগ্ৰ, উন্ম, বা উটমুৱা । পিচে লিখকে যেতিয়া উদ্ধাৱল শব্দটো লিখে তেতিয়া ভাষা সুশ্ৰাব্য কবিবৰ মনেৰে উগ্ৰ বা উটমুৱা কথাও লিখি পেলায় । লিখকে জানিব পাৰে, যে উদ্ধাৱল মামুহজন উগ্ৰ বা উটমুৱা নাছিল,

তেও তুমিওটা শব্দ একে লগে লিখিলে শুনিবলৈ ভাল হয় দেখি তেওঁ অৰ্থলৈ বৰ কাণ নকৰে । এনেকুৱা কথা সকলে, প্ৰৱন্ধত পোৱা যায় । ইও সাহিত্যৰ এবিধ অলঙ্কাৰ, এতেকে এই দোষ শুচাবৰ একো উপায় নাই ।

ভালকৈ গমি চালে দেখা যায়, যে কথা লিখি উলিয়ালে তাৰ গঢ় আগৰ দৰে নাথাকে । মামুহৰ মুখৰ পৰা গৈ কাপৰ মুখত পৰিলেই মৃষ্টি বেলেগ হয় । কদাকাৰ বস্তু শুৱনি হৈ পৰে, মিছাকো সচা শেন লাগে । ইয়াৰ কাৰণ এক প্ৰকাৰে আগেয়েই কোৱা হৈছে । বাটে আক খনিকৰে যেনেকৈ সাধাৰণ কাঠ বা মাটি এডোখৰকৈ স্তম্ভকৈ চাঁচি কাটি তাৰ ওপৰত ধুনীয়া বহন লগাটি চিক্‌চিকিয়া কৰি পেলায় সেইদৰে লিখকেও এটা অতি সামান্য বস্তুকৈ স্তম্ভৰ স্তম্ভৰ শব্দ আৰু উপমা যোজনাদি সজাত এনে শুৱনি কৰিব পাৰে যে, তাক আগৰ সেই সামান্য বস্তুটো নুলি চিনিবলৈ নোৱাৰি । এই দেখিহে কিতাপত পঢ়া ঠাইবোৰ বা মামুহ বিলাকক চাবৰ মন যায় । যি এবাৰ কাদম্বৰী বা লকুম্বলা পঢ়িছে, তাৰ মনত সঘাত এনে উঠে যে পুনৰাতি সেই দিন উলটি আক, পুনৰপি যেন অৰণ্যৰ মাজত সেই দৰে যুনিৰ আশম দেখিবলৈ পাব । মহাভাৰতত নৈমিষাৰণ্যৰ কথা পঢ়ি এনে বোধ হয় যে সেই চাৰি অৰ্গৰ নিচিনা সুখময়, মহা পবিত্ৰ ঠাই । কিন্তু যদি সেই ঠাইবোৰ চাবলৈ যোৱা যায়, তেন্তে দেখিবা যে কিতাপত পঢ়ি যেনে লাগিছিল আচলতে তেনেকুৱা নহয় । আমি গকা ঠাইবোৰ খেনেকুৱা সিও প্ৰায় তেনেকুৱা, অলপাহ যদি প্ৰভুত ওলায় । এই এটাইবোৰ কৰিব কাপৰ গুণ ।

সাহিত্যৰ সাধাৰণ লক্ষণ কেনেকুৱা হাক কৈ এটালো । বোধ কৰোঁ এতিয়া ওপৰৰ আলোচনা পঢ়িলে সাহিত্য কিতক কোলে অনায়াসে কৰ পৰা যায় । কিন্তু এতিয়াও এটা কথা বাকী । সাহিত্য হবৰ দিন ধৰি আজিলৈকে একে দৰে আছিলে, বেলেগ হৈছে তাৰ কথা মুঠে কোৱা নাই । আজি কালি যদি সাহিত্য কিছু বেলেগ হৈছে, তেনেহলে আদিতে কেনেকুৱা আছিল আৰু এতিয়ানো তাৰ কাপ কেনে হৈছে, এই কেটা কথাৰ মীমাংসা চলেই সাহিত্যৰ সাধাৰণ অৱস্থা ওৰ পৰে ।

সকলো বস্তুৰ যে পৰিবৰ্ত্তন আছে এই কথা সকলোৱে জানে । পৃথিবীৰ ভিতৰত এনে একো বস্তু নাই যি আজিৰে পৰা আজিলৈকে একে দৰে আছে । সাহিত্যৰো সেই দৰে সময়ৰ লগে লগে গঢ় লবিবলৈ লাগিছে । আদিতে যেনেকুৱা আছিল এতিয়া তেনে নহয়, ইয়াৰ প্ৰকাৰ আজি কালি বেলেগ হৈছে । আগৰ

লিখক বিলাকে নামৰ আগত বিশেষণ গোটাচেৰেক সহবকৈ দিব পাৰিলেই পণ্ডিতালি কৰা হয় যেন ভ্ৰম কৰিছিল। পুৰণি ফলিবোৰত আৰু শীলত লেখা কথা পঢ়িলে শাৰী শাৰী কেৱল বিশেষণকে পোৱা যায়। তাৰ পৰা আচল শাৰখিনি বিচাৰিলোৱাত টান। কল্পা কৰ্ম কৰোঁত পৰি থাকে, পঢ়োঁতাই পুৰুষাৰ্থ কৰিহে সিঁইতক বিচাৰি পায়। একোটা প্ৰৱন্ধত কথা এধানমান, কিন্তু তাকে বিশেষণ লগাই লগাই বৃহৎ কৰে। এই দোষ আধুনিক লিখকৰ নাই। আজি কালি এঠাইত দুটা বা তিনিটাতকৈ বেছি বিশেষণ ব্যৱহাৰ নকৰে। এতিয়াৰ সাহিত্যত কিন্তু উপমাৰ ভ্ৰাস দেখা যায়। আগৰ লিখক বিলাকে যেনে স্তম্ভৰ স্তম্ভৰ উপমা দি কথা বুজাব পাৰিছিল, এতিয়া তেনেকুৱা উপমা অতি কম। আগেয়ে কৰি সকলে আচল কথা ভাজি নকৈছিল, কেৱল উপমাবেই ভাব প্ৰকাশ কৰিছিল। এতিয়াৰ মানুহে উপমা এৰি কথাত ধৰিছে, কথাৰেই সকলো বিষয় বুজাই দিয়ে। আমাৰ বিবেচনা মতে আগৰ লিখক বিলাকৰ আৰু এটা দোষ আছিল। তেওঁলোকে চলিত ভাষাৰে কথা লিখিবলৈ ঘিনাইছিল; মানুহে সদাই নিবোৰ শব্দেৰে কথা বাওঁ কয়, সেট বোৰ শব্দ সিবিলাকে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ কিছু বেয়া পাইছিল যেন বোধ হয়। ইয়াৰ ফল হৈছিল এই, যে সাধাৰণ মানুহে অৰ্থাৎ অলপ লিখা পঢ়া জনা মানুহে পণ্ডিতে লিখা কথা বুজিব নোৱাৰিছিল। এই দোষে আজি কালি কেৱল সংস্কৃত জনা পণ্ডিত বিলাকক চুইছে। তেওঁলোকে চুটি সৰু শব্দেৰে কথা লিখিবলৈ বেয়া পায়। লাহে লাহে এইবোৰ দোষ উঠি যাব ধৰিছে, আৰু কিছুমান দিনৰ মূৰত বোধ কৰোঁ মূঠে নাটকিয়া হব। এতিয়াৰ লিখকৰ বাক্যবোৰ চুটি চুটি, আগৰ নিচিনা আজি কালি কথা গোৰাই বাক্য দোমল নকৰে। ইয়াতে আৰু এটা কথা কোৱা উচিত, যে দেশভেদে আৰু জাতি ভেদে সাহিত্যৰো লক্ষণৰ অলপ বাতিক্ৰম দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই বিষয় আমি এতিয়া আলোচনা নকৰোঁ। সম্পত্তি সাহিত্য, ভাগ ভাগ কৰি, তাৰ একো ভাগবনো লক্ষণ কেনেকুৱা, এভাগৰ লগত আন ভাগৰ কি সম্পৰ্ক আৰু সাহিত্যৰনো মূঠতে কেই ভাগ এইকেটা কথাৰ বিচাৰ কৰিব লাগিব। ইয়াৰ লগতে দেশ ভেদে সাহিত্যৰ লক্ষণ কেনে হয় তাকো দেখুওৱা যাব।

শান্তি আৰু আশা ।

৪২৭

শান্তি আৰু আশা ।

ভায় ভায় হৰি হৰি,
বহু মট কোনে কৰি ?

শান্তি নিনে এই ভব সাগৰ অপাৰে,
মোৰ ভীৰ ভৰণীৰ কোনে গুড়ি ধৰে ?
একে উপলিঙে চৌ
কৰি লক্ষ বৌ বৌ,
ভাত গুৰিঘালে ভায় এৰি গল মোক ।
ইযাক কৈ আৰ কিনা আছে নব শোক ।

অ শান্তি ! দয়া শীলা,
কত অশুৰ্মান হলো ?
দেখা দিয়া একবাৰ ভীৰন জুড়াক ।
তুমি দয়া নকৰিলে আৰ লাম কাক ?
তুমি মোৰ বল বুদ্ধি,
তুমি মোৰ সৰ্জনিকি,
তুমি ছোৱা একমাত্ৰ কণাৰ লাপুটি,
তুমি নিনে চব মোৰ পৰমায়ু চটি ।

এই ভীৰনত মোৰ,
কত দুখ তাপ ঘোৰ ।
ঘটিছিল, তাৰ একো সীমা সখ্যা নাই ।
তেনে সময়তো তুমি বাপিছিলো আই ॥
কান্ধিলে ওচৰে বসি
চকুৰ লো দিয়া মছি ।
কৰা ঠিৰ কই মোক আশ্বাস বচন ।
নেৰিছিলো তুংখে স্তৰে মোক কদাচন ।

আজি কি কৰিলৌ মোৰ ?
মোৰ প্ৰতি কৰি বোৰ,

এৰি গলা নিবাতায় কৰি একেধাৰে ।
 তুমি বিহন ভগতত কোন ভাঁহ পাৰে ?
 যাওক মোৰ ধন কড়ি,
 যাওক পিতৃ মাতৃ মৰি,
 ভাট, ভৰী, মহাঘ, কুটুৰ আদি যত,
 তুমি থাকিলেই স্তব পাম মই কত ।

নোখোজো মীতিৰ জ্ঞান,
 নালাগে বিজ্ঞান মান,
 আক যত ভগতৰ ভাল বস্তুচয়,
 যদি আই হোমাব চৰণ পাও ময় ।
 বুকিছো বুকিছো আই,
 ভবসৰ টেপ পায়,
 আত্মবিলো নিলাফণ চট মোক এৰি,
 অপাৰ সাগৰ মাঝে নিঠকবা কৰি ।

নিশ্বাস ব্যতকী আশা !
 দিলী জদয়ত বাসা,
 পুতিছিলো দিনা নিশি চৰণত পৰি,
 হেতু ভংগ দিলে মোক ভায় কৰি কৰি ॥
 নিজে গল, বক ভাট,
 ভাত মোৰ শোক নাট
 হোমাকো মে লট গল ভকট ভুলাট,
 সেই অশুভাপ মনে সতন নাযায় ।

মোৰ আশা পিলাচনী
 কুলটাব কুড়ামণি
 মৰ দহি পুৰি, মোৰ লাপ অগনিত,
 নাপাকোক ঘেন হোৱ নাম পুৰিবীত ।
 উয়ালৈকে ভাঙ্গি ধন,
 উয়ালৈকে পুতি মন,

পূণিমাৰ জ্ঞান ।

৪২৯

পূজা দিলো হোৱাৰ ময় অতি যত্ন কৰি,
আৰাধিলো একচিন্তে জ্ঞান কাম এৰি ?

উঠালৈকে পথালিলো,
উঠালৈকে চুমা দিলো,
চুঠেহেত হোৱাৰ ময় অতি সত্ৰকাৰে,
চাব এই ফল মোক দিলি ভাবে ভাবে ?
পুৱালি গছনা মোৰ,
গৰিচনা মানুহৰ,
বুৱালি প্ৰাণক মোৰ লোকৰ সাংগৰে,
অপমান অসুভাষ পাও ঘৰে পৰে ।

উমান বাতনা দিলি,
মনৰ উৎসাহ নিলি,
হেতু হোৱাৰ মাই শূণ কৰি লটি ঘটি,
শেষে কাটি নিলি মোৰ কণাৰ লাগুটি,
শুমা শুমা ডাউপন !
আশাক নিদিবা মন ।
মাকাত সাপিনো ডাউ মাই লয়া লেশ ।
ধৰি যাদোন কৰে ডাউ কপালুৰ ভেশ ।
মেথিৰ স্তম্ভৰ অতি
জিনি লক্ষী সবস্বৰ্গী,
কিন্তু নিম দিছে থই গাঁতৰ চুকত,
চল লালে নেৰে ডাউ পুটিৰ বুকত ।

পূণিমাৰ জ্ঞান ।

আজি আকাশত মেঘৰ মাজত,
পূৰ্ণ জ্ঞান কাটি গাবি,
মানা ভাব ধৰি, লাহে লাহে কৰি
দিছে মেঘা টাঁহি মাৰি ।

ধুন চাই চাই ধীবে ধীবে বায়
গড়াই পেলাইছে কবি,
এবাৰ ইফালে এবাৰ সিফালে,
চায় কেবাকৈবী কবি ।

এবাৰ লাজত মেঘৰ অঁৰিত
থাকে মুখ লুকুৱাই,
কিন্তু কিছু পিচে হাসিয়া চৰিয়ে
দিয়ে দেখা পুনৰাই ।

একেডো গুৱনী জোন সুবৰ্ণী
ললিত বলিত গায়,
ভাতে এই ৰূপ মেপুৱাৰ ৰূপ
কৰে মা না ভৱি ভাত ।

এবাৰ ওলায় এবাৰ লুকাও
এবাৰ কুৰুকি মাৰে,
চাহি চাহি চকু বসে জবা বুকু
ধীবে ধীবে খোজ কাটে ।

ৰূপৰ কিৰণ জুৰিছে গগন,
তেও আক আছে বাকী,
পাব কুল নাই দশো দিশে যায়,
আছে বস্তুমতী ঢাকি ।

এক বতি তাৰে পায় অহঙ্কাৰে
ঘতেক গছৰ পাত,
টিকমিক কৰি ঠন ধৰি ধৰি
জিলিকিছে অসংখ্যাত ।

যত পকি যবে ঢক ঢক কৰে,
ধৰি অতি শুভ্ৰ বেশ,
যেন বজতৰ সেই একো ঘৰ
শোভাৰ নাহিক শেষ ।

ପ୍ରମିୟାବ୍ଧ ଯୋଗ ।

ভেট পুপুৰিত অতি হৰষিত

ভাট্টে মন খেলি খেলি,

ହୋମୋବି ଅବସ୍ଥା ବାଞ୍ଛିତ ଦୁର୍ଗବିନା.

ମାଡ଼ିଲେ ବନ୍ଦର କେଲି ।

५१

ହୋମାନି ମମାନି ହୟ,

কলৰ তত্ত্ব তুমি শুকাও

তুমিএবে সর্বসময় ।

ଡୁମିଏହେ ନିଆ । ଡୁମିଏହେ ନିଆ ।

ଡୋମ୍ବାର ଜହନକୁ କୁଳ,

କଳ୍ୟାଣ କବି ସୀତା ଦେବୀ ଧର୍ମ

कह्ये यत्र निराकुल ।

ଆମେ କିଏ ଆମେ ଲେଖିବେଳେ ବାକ,

नाना कृत सुविबोद्ध,

কিন্তু শশধৰ গৌমৰি কপৰ

नाहें कुल कर्माणिउ ।

ଆଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି

બાના શાદન ચિરુચિત

কিন্তু নিশাকব . ভোমৰ কোষৰ

ମୋହୋରୀର କଳାଚିତ୍ର ।

अति विनम्रः दिव्यो नमः।

গাভরু ছোরাণী আরু,

କରାଳବ ଝାଞ୍ଛି ଅଭୟର ମାହି

ମେଧିର ଉଦୟ ବାକ ।

ই সবুজা বাদক এই ধরা মাদক

ଆମିନ ବାମ୍ବୁ ଗଛ ଉପ,

ସାନ କଥା ସନ ଯୋଡ଼ିବେ ମରଣକାଳ •

હોદ્દા જો જ્ઞાનમય ।

কিন্তু তুমি
 তুমি শিৰোমণি
 তুমিহে সৰাৰ বাণী,
 কপ আছে হয়
 কিন্তু নপায়
 তোমাৰ ঠেঙৰ পানী ।
 গাভৰু কোনৰ
 যুৱৰ পোহৰ
 দেখি লাগে বজা যেনে,
 কিহে দিব লাগে
 তুমি নতুন
 মনৰ আনন্দ তেনে ।
 মোৰ মনে কৰে
 নিতৌ এই ধৰে
 তোমাক দেখিব পাম,
 সকলোকে এৰি
 নোহে কৰি ভৰি
 তোমাৰ কপকে চাম ।

ধুমুহা বতাহ ।

সৰে চাৰি গৰ বেলি,
 ক্ৰমে ক্ৰমে গল চলি,
 শুকায়ে ধৰিলে বগা উলপল বৰণ,
 তিস্তলীয়া হই গল পশ্চিম গগন ।
 জিলিকি গছৰ আগ,
 গৰৰ ওপৰ ভাগ,
 সোণবৰণীয়া ব'দে হই স্তম্ভোদ্ভিত,
 দেখি মানুহৰ মন হল হৰষিত ।

আন কথা পৰি হৰি
 ক্ৰমে এটি ভুটি কৰি,
 প্ৰকৃতিৰ স্তম্ভতল নিশাস সেৱন
 কৰিব ওলাই গল হই হন মন ।

এনে সময়ত পিছে,
সেখা গল সেই দিশে,
কুলি কণি যেন কলা মেব এডুৰবি,
উঠে লাগে আপোনাৰ মেচক বিন্দুৰি ।

খঙে খেন ক্ষিপ্ত তই,
মুখৰে উগাৰে জুই,
গগড়নৰ ছলে আক কৰে ততকাৰ,
জাতিছে নিশ্চয় যেন নাশিব স'সৰে ।
প্রথমতে ক্ষুণ্ণ কায়,
কিন্তু ক্ৰমে বাঢ়ি যায়,
নিমিগ্ৰস্ত জ্বিলেক আকাশ গোটেই,
ধানপানী পথাৰ বুৰায় যেনেকুই ।

ভাব লাগে লাগে বাত,
লগাটলৈক আহি মাত,
প্রথমতে গৰ্ভান গৰ্ভাৰ অতিশয়,
নিয়মিত বেগ ধৰি লাগে লাগে বয় ।
মুহূৰ্ত্তেক পিছে ভাব,
লগাট দিলে মহামাৰ,
মেঘ আক বিজুলীৰ সহযোগ পায়,
মাব মাব কৰি বায় বন্দোদিশে যায় ।

ভাৱৰক গৰগৰি,
বতাহৰ কৰকৰি,
বিজুলীৰ চিকিমিকি বীচল বীচল,
কবিলে সকলো প্ৰাণী ভয়ত বিজ্বল ।
ইতি মাথো বৰষুণ
সিহুৰা অতি নিদাকণ ।
মহাবৰণে মেঘ এৰি পৃথিৱীত পৰে,
কাৱো কাকুতি কাৰো কাণকৈ নকৰে

মেঘে মাৰে চেৰেকনি,
 কাটি যায় কাণ শুনি
 ধুমুকাৰ ধুমধুমি ধৰে তাত্তে তান,
 শূশুনি নেদেখি একো উড়ি যায় প্ৰাণ ।
 নাই নাট কিছু পৰ,
 তাৰ পিছে হব হব
 কৰি আহি দিয়ে দেখা পৱন দেৱতা ।
 ভাঙি ছিৰি ঘৰ বাৰি গছ আক লতা ।

যবমৰ লক্ষ হ'ল,
 কাৰ ক'ত কি হ'ল,
 কবাক নোৱাৰি একো চকুৰে নেদেখি,
 অন্ধকাৰ ধোৱাময় দেখি দেশোদ্গিনি ।
 মেট মেট কৰে ঘৰে,
 গুটা চাঁতি ঘনে লৰে,
 প্ৰাণৰ ভয়ত মত কুমাৰী ভোৱালী,
 গুটা ধৰি স্তুতি কৰে নায়কাক গুলি ।

কথমপি ৰাজ ভই
 চোতালত কথি গট,
 কৰে স্তুতি আৰাধনা কৰোৱাৰ কৰি,
 এৰি যোৱা বান্ধুৰাজ অশুগ্ৰহ কৰি ।
 দেখা পালে সিঁঠুৰ,
 কাৰু বাৰ নিবশুৰ,
 পমি যাব খোজে তায় মানুহৰ বুকু ,
 দুহুজয় পৱন কিন্তু নাই তাৰ চকু ।

স্তুতি কৰে বিপ্ৰ সবে,
 দেৱদেৱ মহাদেৱে,
 জৈমিনী সমস্ত পুলস্ত্যৰ নাম লই ,
 তিকতাই স্তব কৰে ঢাল চাঁতি দুই ।

সুস্থনে মিনতি মিটে
নবায়ন গতি কতে,
হেঁ হেঁ কবি চলে আপোনার মনে,
চলে বেড় গড় লতা মোহাবে সঘনে ।

এছাৰনি একো চাটি
খানে চোতালৰ মাটি ।
ভাঙ্গি যেন লই যাব টাটী বেড় ঘৰ
কত ঠাইত গড় ভাঙে কবি মড় মড় ,
মাছে মাছে শুনি পাঠ
মেঘৰ তৈবয় খাও,,
অশনিৰ নিপতন জাঠনাম কবি,
ভাঙ্গি যেন পাব অৰ্গ থাকিব নোৱাৰি

এইদৰে কিছু লব
দেখি চিন অলয়ৰ ।
ইন্দ্রদেৱে দয়াকৰি মেঘ নিবাৰিলা,
বাত বৃষ্টি অশ্রুকতে সনে চলি গৈলা ।
বতাহৰ ধুমধুমি
গল একেদৰে কমি,
লাহে লাহে সুস্থনাই হল পিছে গই,
নিশ্চল নিশ্চক্ৰ হল প্ৰকৃতি টুনাই ।

ঘৰ এবি বাটলৈ
যাত্ৰ লোক বাস্তৱ হই,
চাবলৈ কাৰ কত হল “পৰমাল” ;
দেখে পৰি আছে ভাঙ্গি, গড়, কত ডাল ,
কাৰো ঘৰে বেৰ নাই
কাৰো ঘৰ আছে শুই,
কাৰো আকৌ কল বাৰি চন হই গল,
মজাবণে ডামেলৰ শিৰ হত হল ।

অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি ।

জালিক আৱৰি আছে

ক'ত বৰ বৰ গাছ

চাকি আছে পাতে তাৰ বাট পথ সব ।

টঙ এক প্ৰকৃতিৰ মূৰ্ত্তি অভিনৱ ।

ননা কাল ।

চেৰুবাৰীয়া জাট ময় অমলা বতন

বাশিন্দেল নোৱাৰিলে কৰিয়া মন

• আনন্দৰ কাল মোৰ :

পৰিল চনলা ওৰ,

নোখকৰে। সি আক নাতিব উভতি,

গাৰে জীৱন মোৰ ক'ব এট গতি ।

যেতিয়া আছিলোঁ ময় বয়সত সৰু,

জানত আছিলোঁ গেন ডাগলি না গক,

কেনে বন্ধ পাউছিলোঁ,

বহি গীত গাউছিলোঁ ।

নাছিল ভাবনা একো সংসাৰৰ ফালে,

চসময় লেগিছিলোঁ টাঙ য়েই ফালে ।

বাতিপুৱা বজাবল মিঠিত লগাই,

তুলি পোৱা টেচা ভাত ভুটা মান খাট,

হাত মছি তপিলাত,

চকঠায়া লই গাত,

লগাবীয়াৰ লগ লাগি ফুৰে। নাচি বাগি,

এতিয় দেখোন হালোঁ নিমাদৰ ভাগি ।

হাঁহ হাঁহ কেনে সুখে তুপৰীয়া গই,

পৰ্বতৰ ওচৰত ময় অকলে,

নিজান ভবলু পাতি
নহি ডাউড কাণ পাতি,
শুনিছিলোঁ কলকলি প্রাসব সোঁতব,
সউছিলোঁ সুশৌভল বার আনন্দব ।

কপৌর মধুব মাত লই সর্মীষণ,
মৌর ধীরে নই যার ছুট প্রাণ মন,
সেই সুখে হাত ভরি
নিশ্চল অবল কবি,
টোপনিব বস আনি দিয় যাত ঢালি,
চকুর পতাও ক্রমে কায়গাই কালি ।

কলা কুমটীয়া কই খারকী ময় তাত,
কত আর্ছা কত নাই তত নাই গাত,
নাই বুজ শব্দীবব,
নাই জ্ঞান জীবনব,
কিস্ত কেতিয়াবা আহি শূণি মাছাখাব,
টুপকবি ছাপ মাঝি ধান ভঙ্গ কাব ।

মনত পড়েছি মোর আগব সময়,
আছিল যেতিয়া ধরা সুখব আশয়,
হাঁহিছিল খিলি খিলি,
গাউছিল ঢুলি ঢুলি,
বড়াটুনো ফেটলুকা আদি পক্ষা সোবে,
নাচিছিল হালি হালি বকুল টগবে ।

কাণ কুকলিয়ে পুরা কুলু কুলু কবি,
বঙ্গায়ুলে বঞ্চিত মদাবত পবি,
পায় মোঁ ইম মনে,
নাচে বাগে মনে মনে,
দেখি শুনি কেনে সুখ ময় লভিছিলোঁ,
সিঁটতব দবে ইয় । নাচি ফুৰিছিলোঁ

কেতিয়াবা পিৰালিত বহি মনে মনে,
 আকাশৰ ফাললৈ চাই মনে মনে,
 শূন্য সাইঁচিলোঁ দেখি,
 উৰি ফুৰে ননো পখী,
 ধীৰে ধীৰে লাফে লাফে উফালে সিফালে,
 নাপাই ঠিকনা যেন যাব কোন ফালে।

চপৰা চপৰী মেঘ সীমা সংখ্যা নাই,
 ঘূৰি ফুৰে ঠিক যেন বাঢ় তেজগাউ,
 ভাব হলে ভলে হয়,
 চিলনি ফুৰে বনাই,
 উড়ি উড়ি ঘূৰি ঘূৰি কাতি কুড়া কৰি,
 এবাৰ ছোকাৰি পাখি এবাৰ বিস্তাৰি।

কিমান নো কম ময় সেই বোৰ কথা,
 আলপ অসীম সাগৰৰ বালি কথা,
 প্ৰাণ ভাটি ফুটি কৰে,
 যেতিয়া মনত পৰে,
 সি সব সুখৰ দিন বট গল মোৰ,
 এতিয়া চাৰিও ফালে দেখোঁ তুংখ মোৰ

নেপাও এতিয়া কিয় ভেনেকুৱা সুখ ?
 দেখাপালে গোলাপৰ সেই ঠাঁহি মূল,
 শুনোঁ সেই কুমাৰণী,
 কৰে শব্দ গুন গুনি,

ভূন ভূন ভোমোৰাই আজিও মাৰিছে,
 আজিও হস্তুৰা বেন বাজনা বাজিছে।

আজিও ফুৰিছে মেঘ আকাশত চৰি,
 আজিও ফুৰিছে সোৱা চিলা উড়ি উড়ি,
 কিন্তু সেই সুখ নাই,
 আকাশলৈ আঁচো চাই,

তুংখাছে মেগিটে। মই গোটেই স্বর্গত,
তুংখোতে কথা মোর লাগিছে মনত ।

ডেকা কাল ।

টান্ডন কাননে বসি,
ভাটনা মন্দিরে ললি,
আঙিলে। এদিন ময় গলি সমস্ত
খাবে খাবে জুব বাহু মুহু মুহু বয় ।
অভাবকে ভাব পায়,
ভাবুক কখাই মাই,
কতভাব আছি পবে ভাব পবননে
কতনিম চিন্তা আছি দেখ দিয়ে মনে ।

এনে সময়তে ভাট
খবাবি কবি হাট
যায় ডেকা লবা দুটি এই কথা কই,
"গৌরন কাহারো চিবকলায়া নচয়"
এই কথা মিঠতর,
মনত লাগিল বর
উঠিল উঠলি চিন্তা ববালে মনক
কিয়নো কগতে ভাল বোলে গৌরনক ।

এই যে গৌরন কাল,
যাক সবে বোলে ভাল,
কত মানুহর কাল হয় গৌরনত
মনাই খটাই থাকে অশ্রু মনত ।
কত কিনো উঠ মনে,
দিনে বাতি ঘনে ঘনে,
কত উচ্ছা কত বাড়া মনে মনে বাথ
এটাও শূণ্বে মাত্র লোভ দেখুয়ায় ।

দেখে নানাবিধ কথা
কিন্তু মনে পায় বেথা,
কিয়নো, নাপায় তাৰ এটাও বিচাৰি,
পাকে আকুল অভিলাষ অনন্তই মাৰি ।
শ্রুতল মনৰ গতি,
উধাৰ পাবলৈ অতি,
এতিয়াও দেখা পায় সুখৰ উৎকৃষ্ট
গিটো বৰ ভাল হয় ঈশ্বৰৰ কৃষ্টি ।

কিন্তু হয় ভাগ্যবশে
নাইবা কাৰণে মোৰে,
ভাগ্য কৰিলে পায় দুঃখৰ গৰিষ্ঠ
সেই নোট মোক পালে হাত দেখে বিম্ব ।
দেখে নানাবিধ সুখ
পাম বুলি মেলে মুখ,
কিন্তু পোতা টান বৰ সকলো পোৰেই
নোৱাৰে পাবলৈ হাক জন দেই মেট

কৰি পুৰুষাৰ্থ টান
কোনোটোৱে কিছুমান,
পায় হয় মাৰে মাৰে ভেজকৰি পানী
কিন্তু তাৰ পৰা শেষে হয় গই জানি ।
অলপ চাকিব পাউ
মন উত্থাপন হয়,
আক যোৱাৰে বাবলৈ পেট মূৰ ভৰি
কত পাব ? পোৱা টান বহু বক্ত কৰি ।

কোনোটো পুলকি হাত
পৰ্শ্ব সুখ দিয়া পাত,
পলায়ে লভিয়া সিঙো উত্তীৰ্ণ নাচায়
কেৱল দুঃখৰ দগি মনক মাৰত ।

আক আছে কিছুমান
 থাক পোতা বর টান,
 কল্পনাও কল্পে কতু কখন নহয়
 উহ জন্মে নবে তাক চুকিও নাপায় ।

এট মনে কিছু পোতা
 আক যত পলবায়ী,
 উচ্চা বোঝে দিবে তুমি যৌবন কালত,
 সঙ্গায় অশ্রুত এটা বটায় মনত ।
 যেতিয়া জুবার তেজ,
 কমিত মনব বেগ,
 তফা উত্তারল ভাব ক্রমে কমি যাব, *
 প্রবল শরন গই কিছু সাম্য হবে ।

তব মন কিছু ধীর
 মতি তব ক্রমে থিব,
 উচ্চাই ধরির কল গই নিয়মিত,
 স্তম্ভির গভীর হবে মানুষের চিত্ত ।
 তেতিয়া কি স্তম্ভ শাব
 অশ্রুতব হেতু যাব,
 শান্তি আতি কোল। পাতি লব তেতিয়াই,
 জুবার শবীর মন কোনো চিন্তা নাই ৭

মানুষের এই কাল,
 তব পারে কিছু ভাল,
 আক দেখা যায় ভাল লবা কাল বর
 নাই চিন্তা ভাব একো স্তম্ভর আকব ।
 কিন্তু গন্ধ ভাগলিতে
 দেখা যায় স্তম্ভ ইটো,
 আনেনে দেখিব তাক পায় সর্পলাই
 ভোগোত্তাই তার একো গমকে নাপায় ।

বাঁহী ।

কি দেখিলোঁ চান্দ তাঁহ,
 এনেনো অপূৰ্ণ ঠাট,
 নচৰ নাছিল আৰু এই জগতত
 দেখি মন মোচগল,
 আন সুশীতল হল,
 বৰ ভূপ্তি পোৱা গল তাৰ মনত ।

জলনিধি পাৰ হ'ওঁ
 তাৰ বাম ফালে গট,
 দেখা পালোঁ এক অতি পৰ্বত নিশাগ
 তাৰ ওচৰতে আৰু
 কত আছে সৰু সৰু,
 চাপৰ পৰ্বত যেন দেখিবলৈ ভাল,
 নাজানোঁ ইবোৰ তাত আছে কত কাল ।

উঠি তাৰ পূব চালে
 চালোঁ ময় কেউ ফালে,
 দেখা পালোঁ কিছু দূৰে সাগৰৰ পাৰী ।
 শুনিবলৈ পালোঁ কানে,
 এতিয়াও পৰে মনে,
 যুহু যুহু সুগভীৰ বহনৰ ধ্বনি ।

দক্ষিণত হাবিকনি,
 দেখা পালোঁ বিনি বিনি,
 সৰু বৰ নানা গছ আছে আৰু তাত ।
 তাকে চাবলৈ কুলি
 লাহে কৰি গা তুলি
 নামিলোঁ পৰ্বত মই তত লই গাত ।

গই দেখা পালোঁ যিবা
 তাৰ কথা কম কিবা,
 নেদেখিলে কাৰো ক'তু বিশ্বাস নকয়,
 মোহাৰ নাফিক শেষ,
 ধৰিয়া অপূৰ্ণ বেল,
 গিৰাজ প্ৰকৃতি দেবী তাত অকল
 দেখিলে এবাৰ তুমি কৰিবা প্ৰত্যয় ।

কোনে তাত কটছিল
 কোনে পতি কৰিছিল,
 এতক সাধুৰি গছ ভাল, নাৰিকল,
 ডামোল, আঠত, চাম
 শাল, শিশু আৰু আম
 ক'ত ক'ত আৰু তাত আছে শিৰিফল ।

কোনো ভাল আছে লাগি
 কোনো ভাল চুবুৰাগী,
 নাই লগা শুটি তাত বজা গছ টায় !
 কাৰো কাৰো ভাল ভৰি
 আছে কল সৰি সৰি ।
 লাহোঁতা চাহোঁতা তাক কোনো তাত নাই ।

আছে তাৰ মাৰে মাৰে
 উসৰ গছতো থাকে,
 নামানিধ অচিনাকী গছ মকলীয়া,
 দেখিব স্তম্ভৰ অতি
 কপোৰে মোহন মতি
 গুপ্ত ডাক্তৰে দেলি বিশেষ যুগীয়া ।

তাকে বেচি অনুগতা
 সৰু উলাচিৰ লতা
 বগাইছে আগধুৰি ঢাকি সৰু ডাল,

অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি।

ভাৰ পাশে লং ফুল
গাছেৰে কৰে আকুল,
জায়ফলো ওপৰতে দেখিবলৈ ভাল।

এই বোৰ গাছে পৰি
নানা পখী সুৰ ধৰি
বহুনিধ মাঙ মাতি গাইছিল গাঁও,
সকলক কোনো বোৰে
কপিয়াই নৃত্য কৰে
উপিনে সিপিনে পৰি মোহি নিয়ে চিত্ত,
কোনো বোৰে যুগ মেলি কৰে পিত্ত পিত্ত।

উচ্ছ্বাস এট বনে
পাকিয়া একান্ত মনে,
প্রকৃতিৰ সত স্তম্ভ কৰে। অকলৈ,
নিজৰাৰ খায় পানী
ভাত একো নাই জানি
পৃথিৱী উদৰ মোৰ কল মূল লই।

নাই ভাত কোনো গুখ
চিৰকাল পামে সুখ
ভগ চিন্তা আশঙ্কা সকলো দূৰে যাব।
সুখ চিন্তা মনে ধৰি
জ্ঞানকে উদ্দেশ্য কৰি,
পাকিয় জীৱি মাতে মন পিব কৰি।

নিজৰাৰ ওচৰত
দুপৰীয়া সময়ত,
• নিলৰ ওপৰে বহি গছৰ তলত,
• জাবিয় নিগুচ জাব
সংসাৰৰ গতি জাব
কিয়নো সন্নিহিত পানী এই জগতত।

কি কাৰণে জন্ম হয়,
কিয়লৈ নো পাব লয়,
কৰ পৰা আঁতৰি সাক কলৈ চলি যায়।
এই বেৰ চিন্তা কৰি
শান্তি কল লিখে ধৰি
কটাম দিন ভাঙ শোভা চাই চাই।

জানক সান্নিধ্য কলে
ধীৰে ধীৰে বায় কলে,
ভ্ৰমণ কৰিম ময় কানন ভিতৰে
নিশ্চয় সুৰাতি ধৰি
আকাশলৈ দৃষ্টি কৰি,
চিন্তা কৰি চাম ময় অলুবে অলুবে।

কিয়নে ঘূৰিছে কোন
অলুবে বা ভাব কোন
কিয়লৈবা দিগে বিমল গোলম।
সুখযেবা কি কাৰণ,
কৰে বশি যিভবণ,
কৰ পৰা কল আক ভবা মনোভব ?

কিয় নাযু বলবান
বহি মোক দিগে প্ৰাণ,
কিয়লৈবা প্ৰহৰোৰ ঘূৰি ঘূৰি ঘূৰে,
কি কাৰণ ধূমকেতু
বহু আনিবটো কেতু
মাত্ৰ মাত্ৰ দিয়া দেখা লক কৰি সুৰে ?

কিয়নো সজিলে বিধি
পৃথিবী দুঃখৰ নিধি,
আক জন্ম দিলে কিয় যত প্ৰাণীচয়,

অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি ।

কিয় নৃত্তি নৃত্তি হল,
অষ্টাইনো কলৈ গল,
দেখি চুখ সিঠতৰ দয়া নকৰয় ?
কবিস উযাকৈ ভাবি পৰমায়ু কয় ।

কিন্তু লক্ষ্য হয় মনে,
জাগি উঠে যেন যেন,
অপাৰ সন্দেহ বাশি জন্মভূমি মোৰ,
কোনো অৱস্থায় ভাল,
নালাগয় চিৰকাল,
নৈশ্চল্য ধামতো যেন আছে চুখ মোৰ ।

কিয়নো দেখিছোঁ ময়
যি আছিল অধুময়
সিহে কিছু দিন পৰে লাগে নব ভিত্তা,
চেনিবো সোৱাদ শায়,
কুচিয়াৰ টেঙাকয়,
মাথানত লাহে লাহে পায় কৰ্মশতা ।

এতেকতে কি বিচিত্ৰ,
মাক আজি ভাবি মিত্ৰ,
লগ তুলি বন্ধ কৰি বুকুৰ ওপৰে
কালি মহাশয় হই,
হাতত কুঠাৰ লই,
নিচাবিগ লগাবলৈ এক কোণ শিৰে ।

আজি বিয়া লাগে ভাল
কালি হয় সেয়ে কাল,
সিহাদ বিকৃতি বেয়া বিবাদৰ তেঁতু ।
এতেকতে কিছু দিনে
উত্তো লাগিব মনে
বেয়া, মাক ভাবো যেন আনন্দৰ সেতু,
সকলোৱে বেয়া হয় মূল দাব কেঁতু ।

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ।

পদ্মকুমাৰী ।

প্ৰথম অধ্যায় ।

ৰাতি চুপৰ তৈছে । ভাগ্য নিমাত নিশ্চক । সক বেজি এটি ঘাওৰ পৰা
হঠাৎ মাটিত পৰিলেও কাণ যায় । মাজে মাজে ফেকৰাব 'ফেউ' 'ফেউ',
কুকুৰৰ 'ছুক' 'ছুক', শুভৰ মাও আৰু ফেচাব কুকলীয়ে এট নিসাব, নিগুট,
ভয়-লগা ৰাষ্ট্ৰিক আৰু ভয়-লগা কৰি তুলিছে । কেতিয়াবা বহুতৰ অলপ বিন্-
বিননিও গছ পাতি দোৰ ভৰতবাট উঠিছে । আকৌ বহুত নাইকিয়া চলত সেট
খোবৰ ভিতৰত সাৰ শুৰ নাইকিয়া হৈ পৰিছে । এনেদৰে নোখ ভয়, যেন নিশাট
লুটি বাগৰ দিলে আকৌ দুপৰে টোপনিও নিমগ্ন তৈছে । পশু, সৰীষ, জীৱ, কপু
সকলোবোৰ টোপনিৰ কোলাত পৰি অচেতন, সকলো চুখ-ভাগৰ, চিন্তা চৰ্চ্চা
এটাইবিলাক সেট ৰাতিৰ নিমিত্তে নিজা সেনাৰ আগত নলি সি নিশ্চিন্ত, নিকষেণ,
আৰু নিশ্চক । কিন্তু এনে সময়ত এটা প্ৰাণীৰ চকুত টোপনি নাই মনত লাগি
নাই, অশুভত শুখ নাই তেও এটি ঘৰত এটা খোটাৰিত এখন লোৱ পাটিত
বহি কিবা ভাবত মজিছে । তেওঁৰ বুৰ শিতানৰ ওচৰতে এটা সৰিয়তৰ তেলৰ
চাকী টিমিক টিমিককৈ ঘলিছে । চাকীটোত যে তেল নথকা বাবে তেনে হৈছে
এনে নহয়, তাত তেল আছে, কেৱল শলাকানি ডালৰ আগটো কাটি বটাট নিদিয়া
বাবেহে তেনেকৈ সি কলমুটিয়াই আছে । চাকীটোৰ পৰা অলপ মান জীতৰত
সেই কালেই, বাৰত আৰি খোৱা এটা কাঠৰ হেঙ্গলীয়া সক কবলীত এখন হেঙ্গলী
ঘোৰা পুৰি আছে । ভৰি পানৰ ফালে দুটা বেতৰ কাপোৰখোৱা জপা আৰু এটা
সক হাতনি পেৰা, এখন বাঁহৰ চাকৰ ওপৰত খোৱা হৈছে । তাৰ ওচৰতে সেই
চাকৰতে মূৰশিতানৰ ফালবটোৰ নিচিনা এটা সক, আৰু এটা ডাকৰ কবলী আছে ।
সকটোৰ ভিতৰত বহু এট কেটটা :—এখন সক আৰুটী, এটা কাঠৰ হেঙ্গলীয়া
সেন্দূৰৰ টেম', এবাৰা সেন্দূৰ গোলা লামুক, এডাল কেটেলা পহৰ কাউট, এডাল

কপৰ শলা, এটা কপৰ চন্দনৰ পুৰিবাতি । ডাঙৰটো কৰণীত গোটাচেৰেক ব-চুয়া আৰু মাকো, কিছুমান মলৰা (কোনোটো পকোৱা কোনোটো নপকোৱা), তুনেচামান পাট-সূতা আছে বেৰত কাঠৰ হাকোটো দুটো আছে, তাৰে এটাত যুৰত ঘৰা গাক ডেলৰ চুপা এটা, এটাত মেৰ ডৰ খনচেৰেক আৰি থোৱা হৈছে । বেৰৰ কাষতে মাটিত গোটাচেৰেক উষা-চেৰেকা পুতি থিয়কৈ পোৱা হৈছে শোৱা-পাটিৰ ওচৰতে এটা বটাত চেমি, কটাৰা আৰু তামোল-পান আছে । পাটিখন সৰ্জনসাধাৰণ মানুহৰ সেনেকুৱা, তেনে :—এখন হেন্দুলীয়া কুম্ভা খুৰাৰে কঠাল কাঠৰ চালপিৰা, এখন কঠা, এখন তুলি, এখন ডলত-পৰা, এটা গাক, আৰু এখন কাপোৰ সেই খোটাৰিটোত কাপোৰ পোৱা দাড়, শিকদান, চৰিয়া, লোটা আৰু বাটি প্ৰচুৰিত এনে ভালেমান বস্তু আছে, যিবিলাক সকলো ভালমানুহৰ জীয়াৰাৰ শোৱা ঘৰত থাকে । এই বিলাক বস্তু, আৰু তাক থোৱাৰ গতি দেখিলে এটা মানুহৰ এনে ভাব হয়, যে সেই ঘৰটিৰ গৰাকীজনী অতি পৱিত্ৰ, কোমল আৰু সজ স্বভাৱৰ ছোৱালী ।

পাঠক, সেই ছোৱালীজনী কোন আপুনি চিনি পাৱিছে নে ? কেলৈ তেওঁ এই চুপৰ বাতি অকলৈ ভাবি চিন্তি অস্থিৰ, কৰ শাৰে নে ? চাওকচোন কিয় তেওঁ শোৱা পাটাত, শোৱাৰ পৰিঘৰে, বহি গাকত আউজি গালত হাত দি বেৰৰ ফালে মাটিৰ প্ৰতিমাখনি যেন তৈ একে পথে ব-লাগি চাই আছে ! চাওকচোন তেওঁৰ চকুৰ পৰা দুখাৰা ফটিকৰ মিচিনা কি, পকা গোলাপীজামু যেন গালে দি, বৈ আহিছে ! কিয় বা তেওঁ থাকি থাকি একোটা ভূমুনিয়াহ কাঢ়িছে ? জায় ! ন-কৈ ফুলা গোলাপ ফুলটি যেন ধূনীয়া আৰু মধুৰ এই ১৪ বছৰীয়া ছোৱালীটোৰ আজি কি হল ? যাৰ মুখ সদায়ে প্ৰসন্ন, যি ভাঙিলে সৰিপৰা বকুল ফুলটি, ঠাৱিত লাগি থকাৰ ফালৰ পৰা চালে, যেনে দেখি তেনে চিকুন খোৰ চুটি চুফালে চুপন গালত শুলাই পৰে, যাৰ মনত মৌ বৰবে, যাৰ ওঁঠ চুটি লালিমফুল যেন টিক্‌টিক্ কৰে বজা, তাত চুপাৰি যাৰ মুকুতাৰ খলা দুখাৰি যেন, যাৰ নাকৰ উপমা দিবলৈ বস্তু নাই, চেলাউৰী শুভাল যাৰ লেখনীয়ে লেখা যেন, চকুযোৰ যাৰ নিশ্চলতা, পৱিত্ৰতা আৰু চেনেহৰ পোছৰেৰে সদাই পোহৰ, যাৰ বহল আৰু নিহি কপালত কেকোৰা কেকোৰা তুলি পৰি থকা দেখিলে দেখোঁতাৰ বাহ্যিক জ্ঞান নাইকিয়া হয়, যাৰ কাণ আৰু গলখনে সৈতে ডিজিটি দেখিলে তলকুঁৱৰী বুলি ভ্ৰম হয়, এনে অপেন্দ্ৰবীটাৰ, এনে প্ৰতিমাটাৰ, এনেপাৰিজাত ফুলটিৰ আজি কি হল ? আহা ! পছমৰ নলা ডালি যেন কোমল হাতটো বুৰটিৰ ভৰত ভাগি নেযাবনে ? শিলেৰে

বাকোপা বুকুৱেও সচিব নোৱাৰা ইমান একোটা ভাড়া নৰ ভাগি যোৱা দাঁগল তুমুনিয়াই
লক্ষ্যৰ সজা সেই কোমল তিয়াৰ পৰা কোনেইক ওলাইছে ? তেওঁ কিয় হালি আছে ?
পোন তে পাৰিলে, ভোমোৰাব কঁকালটিক নিচিনা এক সেই কঁকালটিয়ে হেওঁৰ বুকুৰ
ভৰ সচিব নোৱাৰেনে কি ? নাম কলৰ পুলি যেন সেই ডক, সেই লকত নিহত আজি
অলম আৰু অৱশ্য কিয় ? প্ৰথম কলৰ চিনেৰে শুৱনী ভৰি । আজি তোমাৰ
পত্নমৰ কি হল ? কেবোঁচোন কোৱা তেবা চম্পাৰ কলি আঙ্গুলা । চেনেহৰ
প্ৰতিবৃষ্টি পত্নমৰ, মৰমৰ আৰু পত্নমৰ, পুণিমাৰ ছোন চিকোন পত্নমৰ, পৱিত্ৰতাৰ
মন্দিৰ পত্নমৰ আজি এনে অৱস্থা কিয় ? অকস্মাৎ পূৰ্ণচন্দ্ৰক বিসাদ-বাতৰে কিয়
গ্ৰাস কৰিলে ? পৱিত্ৰতা মন্দিৰৰ মেঘত লগা সোণৰ কলচীৰ ওপৰত তঠাৎ
চিন্তা-বজ্জাগাত হল কিয় ? চেনেহ প্ৰতিমাত টাঙ্গোন লগাবলৈ শোক-পোৰাসুঠান
কৰ পৰা আজি ওলালি ? মৰম আৰু আজি বেজাৰ-নিচেল ভৰিল কোনেই ?

পাঠক অলপ নিব তওক । লাহে লাহে সকলো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পাব । আপোনাৰ
মৰমৰ পত্নমৰ কিয় এনে হৈছে, তাৰ কাৰণ শুনাৰ আগেয়ে পত্নমনো কোন ?
কাৰ জঁয়েক ? কৰ মাসুহ ? কি কণ, কি বাস্তা ? এই বিলাকৰ বিষয়ে
অলপমান শুনক । আগেয়ে পত্নমৰ বাপেক মাক বংশ পৰিয়াল আদিৰে চিনাকী
হওক, তাৰ পাচত পত্নমৰ ওপৰত মৰম স্থাপন কৰিব । কেচানুখীয়া, আগপাচ
নগম ডেকা পাঠক ! আপুনি এই কথাত কোপ কৰিব পাৰে, কিন্তু পকা-
বুখোয়া বুঢ়া পাঠকৰ পৰা যে আমি উয়াত সত্যসুত্ৰিত পাম, তাত কোনা
সন্দেহ নাই ।

প্ৰকৃতিৰ কামা-কানন, গগনভেদী পৰ্বতমালাৰে পৰিবেষ্টিত, পৱিত্ৰ-মলিন
অজাপুৰ নদৰ পৱিত্ৰ জলেৰে বিদৌত, অসংখ্য শীতলানেৰে সমাৰ্জন কামৰূপৰ
প্ৰধান নগৰ গুৱাহাটীত, যাৰ প্ৰাগ্জ্যোতিৰ নাম কুৱন বিদিত, যাৰ বজা, কোল
হাজাৰ কণ্ঠাৰ অধিপতি পুণিমাৰ পুত্ৰ নৰকাহুৰ আৰু মহাভাৰতৰ যুদ্ধৰ বিখ্যাত
হস্তী-বখাৰোহী মতানীৰ বৃদ্ধ বগদত্ত, যি গুৱাহাটীৰ নিলাচল পৰ্বতত মহাগায়
ভগৱতীৰ পদান পীঠস্থান কামাখ্যা বহুমান, যাৰ পশ্চিম-দক্ষিণ ফালে প্ৰাচীন
ৰাজ্যৰ বিজয়সামৰ্য্যকাৰী নৰকাহুৰৰ পৰ্বত নিউড চিত্তে দণ্ডায়মান, যাৰ অগ্নি
কোণৰ সন্ধ্যাচল পৰ্বতত দিসকা-পৰিপূৰ্ণ জদয় পৱিত্ৰতাত্মা বশিষ্ঠ মুনিৰ আশ্ৰয়,
যি গুৱাহাটীৰ বেলতলা নামেৰে স্থান বহু মহত্মা শিষ্ণু-পৰিবেষ্টিত মহামুনি
গান্ধৰ্ব অমৃত নিস্তাকিনী বেদধৰ্ম্মিৰে প্ৰতিধ্বনিত হৈছিল, পৃথনীৰ গোৰ্ণ অবিৰ
সামবেদ গীতত যি গুৱাহাটীৰ তাজোনাৰক হৰগৌৰ মাধৱৰ পূণ্যস্থানৰ কৰ্ম আশ্ৰিত

হৈছিল, এনে গুৱাহাটীত হৰদত্ত নামে এজন ধনী, প্ৰতাপী সম্প্ৰদায় কাৰ্যসূচকলোকে
লোক ১৭১৭ শকত বাস কৰিছিল। তেওঁৰ পৰিয়ালৰ ভিতৰত এই কেইটি
লোক : তেওঁৰ অতি ধনাগ্ৰহী আৰু ধাৰ্মিক সহধৰ্ম্মিণী, এটা লৰা, এজনী
ছোৱালী আৰু বীৰদত্ত নামে ডায়েক। সেই সকলৰ কথা কোৱাৰ আগেয়ে
হৰদত্তৰ বিষয়ে অলপ কোৱা যাওক।

আমি যি সময়ৰ কথা কবলৈ আৰম্ভ কৰিছোঁ, সেই সময়ত হৰদত্তৰ বয়স
৫৬ বছৰ। কিন্তু তেওঁৰ মুখ দেখিলে তেওঁক ৩৫ বছৰাধাৰমান বুলিহে অনুমান হয়।
তেওঁৰ ঘন কলা ঢুলিৰে ভৰা ডাঙৰ মূৰত বগা ঢুলি এডালো বিচাৰি পাবলৈ নাই,
তেওঁৰ বহুসীয়া মানুহৰ গাত এলাহ, সুখৰ উচ্ছা আদি যি বিলাক গুণ বা অগুণে
বাস লয়, সেই বিলাকৰ নাম পঢ়াশু তেওঁৰ গাত নাই। চকুৰ সেই ডেকা কালৰ
জ্যোতি, বহল বগা কপালত সেই মঙ্গলতা, শকত হাত ভৰিত সেই দৃঢ়তা বৰ্ত্তমান।
সৰ্বসাধাৰণ সুখীয়া ডাঙৰীয়া সকলৰ নিচিনা যদিও তেওঁৰ গা দুলালুৰ আৰু মঙ্গল,
তথাপি সেই সকলৰ দৰে এবিধও নোৱৰা, ধৰিও নোৱৰা, বদৰ ভাপতে পমা,
মঙ্গলৰ নোজা তেওঁৰ গাত নাই। তেওঁৰ মস্তক কেৱল মনুষ্যৰ, বীৰত অসীম উচ্চম,
অনমা কাৰ্য্যকৰী শক্তি, তেজ, বাঁহা, আৰু বলৰ থকা ঠাইহে। বাস্তৱিক পক্ষে
কবলৈ গলে হৰদত্ত এজন উন্নতমনা, প্ৰশস্তকদয়, আৰু বুদ্ধিমন্ত ডাঙৰলোক
আছিল। তেওঁক কেতিয়াও নেদেখা, তেওঁৰ নাম শুনা এটা মানুহেও যদি
তেওঁক তথাং দেখে সেই মানুহৰ মনতো তেওঁৰ প্ৰতি ভয়, ভক্তি আদি ভাব নকৈ
নোৱাৰে। তেওঁৰ গৰীন মাত, ওখ আৰু শকত আকৃতি, গধুৰ আৰু জুখি-জুখি-
কোৱা কথা; যেনেকি ডাঠ মনৰ মানুহটো নহওক, ছোৱাৰ কথাৰে ঘোৱাৰ পৰা
ক্ষমতা; লোকক তথা লগোৱা কাৰ্য্য; মনৰ দৃঢ়তা, আপোনাৰ কথা প্ৰাণপণে বখা
স্বভাৱ আদিক, দাম্পত্য প্ৰণয়, অপত্যপ্ৰেত, বন্ধুবান্ধৱৰ প্ৰতি আগ্ৰহ, স্বদেশ-প্ৰিয়তা
প্ৰভৃতি কোমল ভাবে গোৱাণিত কৰি থৈছিল। তুচ্ছ বিদ্বেষী
মোহামৰায়াবিলাকৰ হাতত তেওঁৰ, প্ৰিয় জন্মভূমি গুৱাহাটী লগতও নোহোৱাকৈ
ৰাখিবলৈ তেওঁৰ অতি বহু থকা তেওঁ দৰজাৰ বজা কক্ষ নাৰায়ণে সৈতে গোট
খাই মুকুৰিছাত লিপ্ত থাকিব লগাত পৰিছিল দেখিয়েই, বোধ কৰোঁ, তেওঁৰ স্বভাৱত
কেতিয়াও, কেতিয়াও কৰ্কশতা, নিষ্ঠুৰতা, মট-মট আৰু কাৰো কথা শুনা গতি
এটা দেখিবলৈ পোৱা যায়; কাৰণ মুক্ত ভাসমিক কাৰ্য্য; ভাসমিক কাৰ্য্য ভাসমিক
ভাবৰ জন্মদাতা, তাৰ আগত সাহিত্যিক আৰু বাস্তৱিক ভাবৰ পূৰ্ণ বিকাশ হব
নোৱাৰে। সি যি হওক, স্বাভাৱিকৈই হওক বা অৱস্থানুযায়ীয়েই হওক, হৰদত্তৰ

উচ্চাকাঙ্ক্ষা আৰু আত্মাভিমান প্ৰভৃতি গোটাটোৰেৰে ভুগিব পৰা প্ৰৱণতা আছিল, যাৰ বশবৰ্তী হৈয়েই তেওঁ কৰোঁ কৰ, কৰোঁ উপদেশ, কৰোঁ পৰামৰ্শ, আন কি তেওঁৰ অতি মৰমৰ ভাগ্য আৰু কল্যাণ প্ৰাৰ্থনা, কাৰুণিক মিনতি প্ৰশান্তি কেতিয়াও অগ্ৰাহ্য কৰিছিল, পাঠক, হৰদত্তৰ সংক্ষেপে অল্প চিনাকি পালে, এতিয়া তেওঁৰ সন্তানশ্ৰীৰ বিষয়ে চুসাবমান কণা কও :

হৰদত্তৰ ভাগ্যৰ নাম কি আমি কব নোৱাৰোঁ, কাৰণ তেওঁৰ স্বামীতে তেওঁৰ নাম কাঢ়ি মতা কেতিয়াও কোনোৱে শুন নাই। কেৱল 'বয়সৰ মাক' বুলি মতাটোৱেই আমি কব পাৰোঁ। বয়সৰ হৰদত্তৰ পুত্ৰক, সেই বাবেই, বোধ কৰোঁ, তেওঁক বয়সৰ মাক বুলি মাতে। পাঠকে যদি এই খিনিহে আমাক সোধে বোলে, বয়সৰ ওপৰত আধাৰে হৰদত্তই তেওঁৰ ভাগ্যক কি বুলি মাতিছিল? তেন্তে আমাৰ মাতৃ জেবাৰ, কাৰণ, সেই ডোখৰ কালৰ কণা আমি বৰকৈ কব নোৱাৰোঁ। তেওঁ যদি আকোৰগজালি পাঠকে আমাক নেৰে, তেন্তে আমি কও, যে আমাৰ দেশত গিৰীয়েকে দৈন্যয়েকৰ, দৈন্যয়েকে গিৰীয়েকৰ নাম কাঢ়ি মতা প্ৰৱণ নাই। ল'ৰা এটা বা ছোৱালী এজনী নোভোৱালৈকে গিৰীয়েকে দৈন্যয়েকক "ঐ-অ" "কলৈ গলি অ," "হেৰ এউ জমী," "শুনিছনে অ" বুলি মাতে, ল'ৰা ছোৱালী হলে অমুকৰ মাক বুলি মাতে। সেইখিনি কাললৈকে দৈন্যয়েকে গিৰীয়েকক কি বুলি মনোৱান কৰে সেই কথা আজিলৈকে এপোন আমাৰ কৰ্ণগোচৰ হোৱা নাই, তলে তপতে তপতে তাক পাঠক সকলৰো কৰ্ণগোচৰ কৰা দাব। যাওক সেই বিলাক ৰাজ্য কণা, সম্পত্তি আমি কবলগীয়া কণা কও। হৰদত্তটোক হৰদত্তৰ দৈন্যয়েক ১৯ বছৰৰ সৰু। তেওঁৰ ১৭ বছৰ বয়সত বয়সৰ ওপৰত আৰু তাৰ তিনি বছৰৰ পাছত এটি ছোৱালী জন্ম, তাৰ কণা আমি পিছত কব। এতিয়া তেওঁৰ বয়স ৩৭ বছৰ হৈছে। কিন্তু ঈশ্বৰে কি মিলাই দিছে, কব নোৱাৰি, গিৰীয়েকৰ নিচিনাকৈ এওঁকো নিচেই অল্প বয়সীয়া বুলি জানি। অল্প বয়সীয়া হিবোতাৰ নিচিনা তেওঁৰ মুখত সেই কোমলতা, সেই মধুৰতা, সেই সৌন্দৰ্য্য বিস্তাৰিত। এতিয়াও তেওঁৰ মাতৃ মিহি, এতিয়াও তেওঁৰ মাতৃ মিঠা, এতিয়াও তেওঁৰ কপাত সেই গৌৰৱ-সুলভ লালিতা আছে। তেওঁ বাহিৰে যেনে মধুময়, দিতৰেও তেনে মধুময়, পৱিত্ৰ, নিষ্পাপ। এনে সাদৰি, পতিভাৱ আৰু ধাৰ্মিক হিবোতা প্ৰায় দুপ্ৰাপ্য। স্বামীত তেওঁৰ অচলা ভক্তি। প্ৰভুৰে উঠি স্নানকাণা কৰি হৰিমন্দিৰ মাৰ্জ্জনা কৰা, আৰু বজা-বঢ়াদি গৃহৰ আন আন কাণা কৰা তেওঁৰ নিত্যকৰ্ম। তেওঁৰ পুত্ৰক আৰু জীয়েকক তেওঁ প্ৰাণতকৈ অধিককৈ ভাল পাই, কিন্তু এটি

কণাত স-সন্নিহিত আন আন ভিৰোভাৰ আহিব বাটৰ পৰা তেওঁ আঁতৰ হ'ব নোৱাৰিলে। কণাটো এই : পুতেকলৈ তেওঁৰ যিমান মৰম, জীয়েকলৈ তাতকৈ এখান মান বেচি। পো-জী থকা পাঠিকাই এই কণা শুনি পো-জী কালি দেখুৱাইছিলোঁ বুলি আমাৰ ওপৰত যেন খন্ত নকৰে, এই আশা।

এওঁৰ কণা ইমানতে এবি হৰদন্তৰ ভায়েক বীৰদন্তৰ ওচৰলৈ যাত্ৰা হ'লক। পাঠক : বীৰদন্ত নাৱে গাঁৱে বীৰদন্ত ! তেওঁৰ কণাত বীৰত্ব, কাণত বীৰত্ব, বুদ্ধি সঞ্চিত বীৰত্ব। মৃত্যুত কবলৈ গলে এটা বসৰ ভিতৰত বীৰ বসটো বীৰদন্তৰ গাত মোল কলা আছিল। আক এই বসে তেওঁৰ ওপৰত ইমান প্ৰাধান্য স্থাপন কৰিছিল যে ককণ, শাস্ত্ৰ, আৰু হস্তবন্দ প্ৰভৃতি বস বিলাকৰ কোনোটোক সঁচি, কোনোটোক বৰলী, কোনোটোক শূলত দি, সি সিহঁতৰ সঁচ মাৰিছিল। উপজিবৰে পৰা তেওঁ উদাৰ চিত্তেৰে পাঁচ বাৰী হাঁহিছে নে নাট সি সন্দেহৰ স্থলাত। চকলৰ প্ৰতি দয়া, মানুহৰ প্ৰতি মৰম, জীৱ জন্তুৰ প্ৰতি ককণা, কি পদাৰ্থ তেওঁ ক'ব নোৱাৰে। কচিহ যদি তেনে ভাব তেওঁৰ মনত ওলাব নুজিলে, বাৰ ভাব (যদি বাস্তৱিক পক্ষে তাক বাৰভাৰ বুলিব পাৰি) তাতত টাংগোন লৈ সেই নিমিত্ত চাফিৰ হ'লকি, সেই বিলাকৰ আক মূৰ ডাঙিৰ সাধা নাই। কিয় তেওঁ সেইটো গতি ললে ক'ব নোৱাৰি। তেওঁ অবিবাহিত আছিল, আৰু কোনোকালে যে তেওঁ বিয়া কৰাব, এনে এটা ভাবে তেওঁৰ মনৰ দুৱাৰ-মুখ শস্যলু থোকা নাছিল। মানুহে কয় বোলে বিয়া নকৰোঁতা মানুহৰ মনৰ কোমল ভাগ সদাই অৱিকলিত থাকে। যদিহে এই কণা বিশ্বাসৰ যোগা, তেন্তে আন আন কাৰণৰ লগতে ইও এটা কাৰণ হ'ব পাৰে, কিন্তু সম্প্ৰতি আমি এই কণাত একো হয়, নহয় দিব নোৱাৰিলোঁ। আমি আকৌ, পাঠক সকলৰ অনুমতি লৈ, বীৰ দন্তৰ বিয়া নোহোৱাৰ কাৰণ এটাহে অনুমান কৰিব খুজিছোঁ, জানো সেইটো বাটলু গুটি লাগে নে নেলাগে :—বীৰদন্ত দেখিবলৈ বৰ শুৱনি পুৰুষ নাছিল যেন আমি পিব কৰিছোঁ; কাৰণ, তেওঁ জীয়াই থকা কালত কোনো সুন্দৰীয়ে কি অসুন্দৰীয়ে তেওঁৰ কণা ভালকৈ কোৱা নুশুনিলে। কথটি শিলত নগহিলে সোণৰ সঁচা মিছা ধৰিব নোৱাৰি, তিকতাৰ মুখৰ কথা নুশুনিলে পুৰুষৰ সুন্দৰ অসুন্দৰ জানিব নোৱাৰি। পুৰুষে পুৰুষক হেজাৰ সুন্দৰ বুলি সজা কৰি প্ৰস্তাব কৰে, তিকতাই, বিশেষকৈ সুন্দৰী তিকতাই উঠি সেই প্ৰস্তাব সমৰ্থন বা ভৰণ পোষণ নকৰিলে সি ভোমৰ লগত যোৱা। সুন্দৰীয়ে কি অসুন্দৰীয়ে বুলি ওপৰত কৈছোঁ, এই বাবেই যে সুন্দৰীকটো প্ৰস্তাৱৰ পোষকতা কৰিবৰ সম্পূৰ্ণ অধিকাৰ আছেই আৰু সেই হেতুকে তেওঁ কৰেই, অসুন্দৰীয়েও

ইয়াত তেওঁৰ নিচেই কম ছাত আছে বুলি নেভাবে । কাৰণ কোনো তিকতাই নিজক গুপ্তকৰী আৰু আনক গুপ্তকৰী বুলি নেভাবে । অকল তিকতাব সত্যত, পুৰুষৰ সাহায্য নললে, এওঁ প্ৰশ্নৰ মিমাংসা হ'ব নোৱাৰে, গতিকেই এই কথাত আমাৰ ভাগ থাকিল বুলি গুপ্তকৰী সকলক লাহেহে কৈ থওঁ ।

এই বিলাক বাজে কৰাৰ টোৱাৰ কোবাই আমাক ঘাই কপাব পৰা বস্তুত আঁতৰত পেলালেহি, আকৌ ঘাই কপাব ওচৰ চপা যাওক । পাঠকে শূন্যৰ পাৰে বোলে, বীৰদত্তক দেখিবলৈ ভালবেয়াৰ কথা যে আপুনি ইমান খন গালে, তেওঁৰ নো গঢ় কেনেটে আমাক কওক চোন ? শূন্যক,—তেওঁৰ বুৰটো এটা বজালাওৰ মিচিনা, যদিও তেওঁ পাহ কাতি দাঁমল চুলি বাধিছে তথাপি তেওঁৰ ভালুখনত খন মেলি শুকাব পাৰি, গোফ মেৰুৱাৰ গোফৰ মিচিনা, বৰণ চুৱা চকৰ তুলিতকৈ অলপহে পোচৰ, চকু দুটা সৰু, নাকটো ফাকোটোটি যেন, গাল মেৰোটো মেকটি, হালু ওলোৱা, হাত-ভৰি বৰ নৰ একোটা ইত্যাদি । বাস্তৱিক পক্ষে বীৰদত্তক হৰদত্তৰ ভায়েক বুলি কোনো প্ৰকাৰে নেজানি । সেই বিলাক গেটকি বা নহওক, বীৰদত্তৰ এটা সদৃশ্য আমি উল্লেখ নকৰিলে তেওঁক অনায়াস কৰা হ'ব । তেওঁ ককায়েকৰ কথা কেতিয়াও অমান্য নকৰে আৰু তেওঁৰ যদি সঁচা সঁচিকৈ কাৰবালৈ অলপ গ্ৰেহ আছে, সেই গ্ৰেহ ককায়েকলৈ । বীৰদত্তক আমি ইমানতে এৰি, আমাৰ নায়িকা হৰদত্তৰ জীয়েকে সৈতে পাঠকক চিনাকী কৰি দিওঁতক । পাঠক ! নামটো শুনিয়েই আপুনি যাক ভাল পাব খুজিছিল, আপোনাৰ সেই পছন্দেই এই হৰদত্তৰ জীয়েক । আমি নি সময়ৰ কথা কৈছে, সেই সময়ত পছন্দে ১৪ বছৰ পাব হৈ ১৫ বছৰত ভৰি নিচে, মাকৰ মৰম, বাপেকৰ ভালপোৱাৰ বাহিৰে আগেয়ে যি পছন্দে সন্সাবত আৰু কিবা বস্তু আছে বুলি সমাজিকভাৱে নেজানিছিল, সেই পছন্দৰ ক্ষয় এতিয়া কিবা এটা ভাবেৰে উৰ্দ্ধগত । আগৰ দৰে কোনো এটা কামতে সবহ বেলি মন লগাই তেওঁ থাকিব নোৱাৰে, হেজাৰাখোঁধা পুথি পঢ়িবলৈ পালে যি পছন্দে ভাত-পানী খাবলৈ পাহৰিছিল, ভাত-সূত বোৱা, পাঁজিকটা, দৰা কল্লা সৰু আদি কামত যি পছন্দে মন প্ৰাণ উছৰ্গিছিল, সেই পছন্দৰ মন আৰু এতিয়া সেই বিলাক কামত নাই । তেওঁৰ মনো-বাজাত প্ৰবল চোৰ-ডকাইতৰ উপভোগ হবলৈ আৰম্ভ হৈছে ; কেনেকৈ তেওঁৰ মন শ্বিৰ থাকে ? তেওঁ এতিয়া আগৰ মিচিনাকৈ বাপেক মাকৰ আগত কথা কবলৈ সন্কোচ কৰে, ককায়েক আৰু দাদায়েকৰ মুখলৈ চাই কথা ক'ব লাগিলে বৰণ সলায় । যি সমন্বীয়া সখীয়েকৰ আগত আগেয়ে তেওঁ হিৰা উৰুৱাই ক'ব কৈছিল সেই

সকলোকেইকৰ আগত তেওঁৰ মনৰ ভাৱ এতিয়া তেওঁ এডোখৰ এডোখৰেই প্ৰকাশ কৰিব পাৰে।

পাঠক এই কথা শুনি আপুনি এনে নেভাবিব, যে পবিত্ৰ আৰু সবলতাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি পদুমৰ তিয়াত পাপ ৰাক্ষস প্ৰৱেশ কৰিলে। এতিয়াও তেওঁৰ মূখ, ধৰ্ম্ম আৰু সাধুতাৰ কাশ্মিৰে পোহৰ, এতিয়াও তেওঁ সবলতা, পৱিত্ৰতা আৰু মধুৰতাৰ প্ৰতিমা। যি পৰিবৰ্ত্তনৰ কথা কৈছো, এই পৰিবৰ্ত্তন কেৱল স্বাভাৱিক পৰিবৰ্ত্তন মলয় বস্ত্ৰত বোৱা, গোলপ, কেতকী, মল্লিকা মালতীৰ ন গোকৈৰে আমোদিত কুলিৰ হৃদয় উদ্ধাপক মাত আৰু ভোমোৰাৰ গুন্-গুন্ ধ্বনিৰে প্ৰতিধ্বনিত, আমগছৰ কোমল নতুন কুঁহি পাহেৰে পৰিপূৰ্ণ, কুঞ্জলতাদিৰে ঢকা বমা যৌৱন বাগিচাত লাহে লাহে ৰাজহ-স গতিৰে তেওঁ প্ৰথম প্ৰবেশ কৰাতকৈ তেওঁৰ স্তাৱৰ এই অকৃতপূৰ্ণ পৰিবৰ্ত্তন। এই পৰিবৰ্ত্তনে তেওঁৰ আগৰ দুখ কেনেদৰে গালত সেকুৱা তালিলে, নিশ্চল চকুত পৱিত্ৰ প্ৰেমৰ জ্যোতি দিলে, লৱশ্বৰে ভৰা কোমল তিয়াত ভালপোৱা ছুটৰ অলপ তাপ দিলে; শৰীৰৰ অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গ শিলাকত লাৱণ্য, শ্ৰদ্ধতা, আৰু সৌন্দৰ্য্য প্ৰদান কৰিলে। মুঠতে কনলৈ গলে, পদুম এতিয়া হেজাৰ গুণে পদুমী হ'ল।

পদুমৰ ককায়েক বন্ধুৰ এতিয়ালৈকে পাঠকে সৈতে চিনাকী কৰি দিব পৰা নাই, পাঠক, যাঁ নকৰিব। লাহে লাহে তেওঁৰ সৈতে আপুনি চিনাকী হৈ থাকিব; সম্প্ৰতি তেওঁৰ বিষয়ে আমি দুপাৰমান কৈয়েই এই অধ্যায় শেষ কৰিম। ববু কুৰি-বছৰীয়া উচ্চ ডেকা, ডেকাতেজৰ বলত বনৰীয়া মহ ফুৰাদি ফুৰে। মাক বাপেকৰ কথাটো বৰ কাণ দিয়া তেওঁৰ অভিাস নাই। কোনো এটা কথা ভবাতকৈ তেওঁ কৰাটো বৰ উজু পাই। তেওঁ দেখিবলৈ বেয়া নহয়, এক প্ৰকাৰ ধুনীয়াই বুলিব পাৰি, কেৱল বাও চকুটোত অলপমান ফুল পৰা দোষ আছে। দাড়ি গোফ চুটিয়াইছে, ভালকৈ গাঁজ উঠা নাই। পদুমলৈ তেওঁৰ কিমান মৰম আছে ক'ব নোৱাৰে। (অধিক থাকিবৰ কথা) কিন্তু পদুমৰ ওপৰত হালে তেওঁ বৰ আছুৰ চলাবলৈ বিচাৰি ফুৰে। সেই বুলি পদুমে ককায়েকক যে ম'হা নকৰে এনে নহয়, তেওঁ ককায়েকৰ মৰমতে পামেহে।

দ্বিতীয় অধ্যায় ।

‘পদ্মগৰ কি হৈছে’ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ আমি এতিয়া দিবলৈ কাৰ্য্য্য কৰোঁ ।

চৰদন্ত যদিও এজন সংস্কাৰতৰ আৰু স্বদেশপ্ৰিয় হৈন্দী লোক, তথাপি তেওঁৰ অন্তৰত অতি উচ্চ আশা সদাতি অৰ্হিপাত কৰে আছিল নুলি আমি আগেয়ে কৈছোঁ । তেওঁৰ এই আশা বৰ্জিত বনকনায়, শুকান নৰি পেলাই দিওঁ আ হৈছে তেওঁৰ ভায়েক বীৰদন্ত । চৰদন্তই সেউ কামকে কৰিম নুলি ভাবিব, বীৰদন্তই তাকে সিংহ নিৰুমেবে সমৰ্পন কৰি তেওঁক সেউ কাম কৰিবলৈ তুগুণ উৎসাহী কৰিব । আম কি, কেতিয়াবা চৰদন্তই কৰিব নোখোজা কোনো কোনো কামে, বীৰদন্তৰ উদগনিত কৰিবলৈ বাধ্য হয় । চমুকৈ ক'ব গ'লে, চৰদন্ত নুব বীৰদন্ত হাত । আৰু যুবে চাতক চলাব লাগে দেখি হাতৰ ওচৰত যুবে* কেতিয়াবা সেও ক'ব লগাত পাব ।

মোঁৱামৰীয়াবিলাকে আসাম উপাস্ত কৰিলে, দেশত চলন্তল, প্ৰজাৰ সুখ-শান্তি নাই, ধন প্ৰাণ সকলো সৰুট জালেবে মেৰখোৱ, কত লোক ভাগি দেশ দেশান্তৰে গ'ল, মাগুতৰ পগাবৰ পকা ধান পথাৰতে শুচিল, ভঁড়ালৰ ধান ভঁড়ালতে এন্দুৰ, শলিখা, চোৰ, ডকাইতৰ ভোজ চল, বাড়াৰ ডামোলে পান জয়পাতেক্ষয়, আৰু গাও-ফুটত মহাপ্ৰলয় উপস্থিত, চাৰিও ফালে হাঙ্গাকাৰ । অৱশেষত প্ৰজাৰ আৰ্ত্তনাদৰ সলনি পৰমেশ্বৰৰ সিংহাসন পালেগৈ । ঔশ্বৰ ঘন কুমলিল, আৰু তেওঁৰ ইচ্ছামতে ইংৰাজসিংহই নিৰ্ভয় হাত তুগুনী আসামৰ ফালে ডাঙিলে । মহাবাজ গোবীনাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ প্ৰাৰ্থনা যতে, মহামতি লৰ্ড কৰ্ণওয়ালিচ্ বাগাডৰ গৱৰ্ণৰ জেনাৰেল চাহাবৰ আজ্ঞাত ১৭৯২ খ্ৰীষ্টাব্দত কাপ্তান ওৱেলচ্ চাহাব আসামলৈ আহি মোঁৱামৰীয়া বিদ্রোহ দমন কৰে । কিন্তু পৰবাজাত চম্ভুক্ষপ নকৰা নীতি প্ৰৱৰ্ত্তক, গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল সাবজন সোণৰ বাগাডৰে ভাৰতবৰ্ষৰ শাসন দণ্ড গ্ৰহণ কৰিলত ১৭৯৮ খ্ৰীঃ কাপ্তান চাহাব তুগুনী আসামক আকৌ দুখৰ একাৰ গাটত পেলাই কলিকতালৈ শুচি গ'ল । ওৱেলচ্ আসামলৈ অহাৰ অলপ আগেয়ে দৰঙ্গৰ কৃষ্ণনাৰায়ণ বজাৰে সৈতে মিল হৈ চৰদন্তই মোঁৱামৰীয়াবিলাকৰ হাতৰ পৰা কামৰূপ বজা কৰিবলৈ প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰিছিল । তেওঁৰ প্ৰধান ইচ্ছা এইটো আছিল, যে এই সুযোগতে ঢেকেৰী-বিঘ্নেৰী অত্যাচাৰী জাচেমবিলাকৰ হাতৰ পৰা স্বদেশ উদ্ধাৰ কৰি সুশাসনৰ নিমিত্তে কোচবেহাৰৰ মহাবাজক বা কৃষ্ণনাৰায়ণ বজাক দিহে, নাইবা তেওঁ নিজে বাখে পাছে কাপ্তান চাহাব আহি

কৃষ্ণনাৰায়ণক কৈ ৫৮০০০ টকা কৰ বজাৰি তেওঁ আহোম বজাক দিবলৈ নিৰ্বন্ধ কৰি সন্ধি কৰাট দিলত হৰদত্তই, তোক চিগি কিছু দিনৰ নিমিত্তে শাস্ত্ৰ ভাৱ ধাৰণ কৰিলে। কিন্তু তেওঁকো মানুহৰ প্ৰতি আহোমবিলাকৰ তুচ্ছ ভাৰ্জিলাভাৱ, অমানুষিক ঘৃণা, আৰু কুৎসিত ব্যৱহাৰ নিমিত্তে তেওঁৰ অন্তৰ বিধাক্ষ কৰি পৈছিল। তেওঁৰ নিচিনা উন্নতমনা আৰু স্বদেশ প্ৰেমী লোকৰ পক্ষে, আপোন দেশৰ লোক আৰু জাতি কুটুম্ব প্ৰভৃতিৰ লাঞ্ছনা নিজ চকুৰে আগত দাৰ্শকাল চাই থকা অসম্ভৱ কথা। কতদিন কতবাৰ আপোনদেশী লোকৰ, আহোমবিলাকৰ ভাৰত, অলপমান অমমাত্ৰ দেখি তেওঁ চকুলো ঢুকিছে। পৰাক্ৰমা ইংৰাজ সৈন্য আসামৰ পৰা উদ্ভূতি গলত আকৌ হৰদত্ত অত্যাচাৰী আহোম বজাৰ বিপক্ষে সিংহ নিক্ৰমে উঠিল আকৌ তেওঁ বড় নিগোষ স্বৰে স্বদেশীয় সকলক আহোমৰ বিপক্ষে উত্তেজিত কৰিবলৈ ধৰিলে। আকৌ তেওঁ “কায়া” বা সাধয়েং শৰীৰ” বা পাতয়েং” মহামন্ত্ৰেৰে জাতি ভাই সকলৰ জিয়াত আকৃতি দিবলৈ ধৰিলে। আকৌ তেওঁৰ শক্তি সামৰ্থ্য তেওঁ অদমা উৎসাহেৰে যুদ্ধৰ আয়োজনত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ লাগিল।

মোঁৱামৰীয়া বিৰুদ্ধে দমন কোঠাৰ পাছত মহামন্ত্ৰী পূৰ্ণানন্দ বৃঢ়াগোচাইদেৱে জগা দেশ নকৈ পাতিবলৈ লাগিল। তেওঁৰ গোটেই যত্ন উজনি খণ্ডতে ব্যয়িত হৈছিল, গুৱাহাটীৰ ফালে তেওঁ বিশেষ মন দিব নোৱাৰিছিল। বিশেষতঃ গোকৈলা ৰাজখোৱা বৰফুকনে (কলীয়াভোমোৰা বৰফুকন) ন কৈ কামৰূপৰ শাসন কৰা হৈ অহা বানে তাৰ অৱস্থা ভালকৈ জানিব নোৱাৰিছিল। সেট দেখি কামৰূপত ন না অগ্ৰায় অত্যাচাৰাদি হৈছিল।

হৰদত্তই কোচবেহাৰৰ মহাৰাজলৈ এখন চিঠি লিখিলে, যে কামৰূপ চিলাৰায় আৰু বগুদেৱ ৰজাৰ দিনৰে পৰা, কোচবেহাৰৰ ৰজাসকলৰ সম্পত্তি, শ্যাম বা শ্যাম দেশৰ মেলেচ আহোমবিলাকৰ গৰাহৰ পৰা কামৰূপ ৰক্ষা কৰি শ্বশাসন কৰাটো তেওঁবিলাকৰ নিত্যশ্ৰু কৰ্তব্য। আৰু এই কাৰ্গাত তেওঁ মহাৰাজক প্ৰাণ পৰ্যাস্ত দি সাঙাৰা কৰিবলৈ সাজু আছে। সম্পত্তি এই কথাৰ স্থিৰতাৰ নিমিত্তে তেওঁৰ সকলসুলক্ষণী আৰু ৰাজযোগা শুদ্ধৰী কথা পদ্মকুমাৰীক মহাৰাজৰ কৌন্তৰক সমৰ্পণ কৰিছে। পত্ৰ প্ৰাপ্তমাত্ৰকৈ যেন কৌন্তৰ আৰু পদ্মকুমাৰীক শুভ নিবাহ কৰি লৈ যায়।

পদ্মকুমাৰীৰ অপাৰ্থিৱ ৰূপ গুণৰ কথা কোচবেহাৰে বহুদিনৰ আগৰে পৰা শুনি লুভীয়া হৈ আছিল, বিশেষতঃ হৰদত্তৰ নিচিনা কমতালালী মানুহ একজনৰ সাহায্যত কামৰূপ লাভ, ৰাজত ৰূপ চৰোৱাৰ নৱে। চিঠি পোৱা মাত্ৰকৈ

পদ্মকুমারীক বিয়া কবাবলৈ মহাবাজে কোঁৱৰক ডোলাই দৌড়াই, হাতায়ে মানুহে দি মহা পয়োভৰেৰে পঠাই দিলে ।

সূৰ্য্যকুমাৰ বকরা নামে এটি লৰা পাঁচ বছৰ বয়সতে হৰদন্তই তেওঁৰ ঘৰলৈ আনি তুলি-হালি ডাকৰ দাঁঘল কৰিছিল । পাঁচ বছৰতে সূৰ্য্যৰ বাপেক মাক মৰিল । বাপেক-মাকৰ অন্তৰত তেওঁক পোহপাল কৰোঁতা কোনো নাছিল দেখি দয়ালু হৰদন্তই আনি তেওঁক প্ৰতিপাল কৰিবলৈ ধৰিলে । তেওঁৰ বাপেক ঘনিও দুখীয়া আছিল, তথাপি ভাল মানুহৰ ঘৰৰ, আৰু হৰদন্তৰ ঘৰত সদাই উপাসা গুৱাহা কৰি থকা মানুহ । সেইবাবে হৰদন্তই কেওঁকিছু নাইকিয়া সেই মাউৰা লৰাটিক দৰ মৰম কৰি অতি আদৰেৰে তুলিছিল । সূৰ্য্যয়ো হৰদন্ত আৰু তেওঁৰ পত্নীৰ ওচৰত সেইবাবে কৃতজ্ঞ আছিল, আৰু আপোনাৰ ঘৰত থকাটকৈও বৰ সুখেৰে আছিল । সূৰ্য্য দেখিবলৈ বগা আৰু ধুনীয়া আছিল । তেতিয়াৰে পৰা সূৰ্য্যৰ খোৱা, থকা, ধেমালি কৰা, কুৰা, কথাকোৱাৰ লগৰীয়ানী হৈছে পদ্ম পদ্ম যত সূৰ্য্য তত, সূৰ্য্য যত পদ্ম তত । পদ্মটো ধেমালি নকৰিলে সূৰ্য্যই ধেমালি নকৰে, পদ্মই বেজাৰ কৰিলে সূৰ্য্যই বেজাৰ কৰে, পদ্মই ভাত নেখালে সূৰ্য্যই ভাত নেখায় । মুঠতে কবলৈ গলে বাতিৰ ৩৭ ঘণ্টাৰ বাতিৰে পদ্ম-সূৰ্য্যৰ এৰাএবি নাই । পদ্মৰ মনটো সদাই কেনেকৈ আনন্দত ফুলি থাকিব সূৰ্য্যৰ এই চেষ্টা, আৰু সূৰ্য্যৰ মনটো সদাই কেনেকৈ ভালৈ থাকিব পদ্মৰ এই চেষ্টা । দুইবোৰ ভিতৰত এনে নিৰ্ম্মল জালপোৱাৰ দৃশ্য অতি সুন্দৰ, অতি মোহলগা । হৰদন্ত আৰু তেওঁৰ পত্নীয়ে পদ্ম-সূৰ্য্যৰ সজ-সজাৱ আৰু ব্যৱহাৰত সদাই আনন্দ লাভ কৰি আছিল ।

এটোদৰে কিছুকাল গল । পদ্ম আৰু সূৰ্য্য লাতে লাহে ডাকৰ হৈ আছিল । বয়সৰ লগে লগে তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত মৰমো বাঢ়ি আছিল । পদ্মৰ বয়স এতিয়া চোখা বছৰত সূৰ্য্যৰ ১৭ বছৰত সোমাল । কিন্তু আভ্যাত্মিক পৰিবৰ্ত্তনত কোনে বাধা দিব পাৰে ? তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত লৰাকালৰ মৰমেই ক্ষেমে এটা অভিনৱ আকৃতি ধৰিলে ; আগতে দুয়ো ছিয়া উবুৰিয়াই কথা নেপাৰিলে নহৈছিল, এতিয়া দুয়ো একেফাৰ বা দুৱেফাৰ কথাতকৈ সবহকৈ পাতিব নোৱাৰে । আগতে দুয়ো মুখলৈ চোৱা-চুই কৰি মিনটো থাকিলেও মুখৰ তাব নলবিছিল, এতিয়া চকুৱে চকুৱে এবাৰ পৰিলেই দুইবোৰ মুখ বক্সা লাহুৰমণিৰ নিচিনা হৈ যায়, আৰু মূৰ তললৈ দোকাই পৰে । একবামকালি এজন এজনক ওচৰত দেখিলেহে ঝৈপাহ পলুৱাই চাব পাৰিছিল, এতিয়া এজনে এজনক আঁতৰৰ পৰা লুকাই চালেহে মনৰ সুখেৰে ঝৈপাহ পলুৱাই চাব পাৰে । আগতে এজনে

এজনক আগত থাকে মান মনত বান্ধিছিল, আৰু তেওঁৰ আগৰ পৰা নাইকিয়া হাল পাৰিছিল, এতিয়া সেউজনৰ আগৰ পৰা নাইকিয়া হলেও তেওঁৰ তেওঁলৈ বেচিকৈ মনত পৰা হ'ল। আগৰ ভালপোৱা আৰু মৰম যুগৰ কথা-বাৰ্তাটো জনাইছিল, এতিয়াৰ ভালপোৱা আৰু মৰম স্থিৰ চকু আৰু যুগৰ বৰণ সলনিহে জনায়।

পাঠক, এই পৰিবৰ্তনৰ কাৰণ কি কৰ পাৰে নে? পৰে যদি ভালই, নোৱাৰে যদি আমাক মোদক, আমিয়েট কও পদ্ম আৰু সূৰ্যৰ মাজত এতিয়া লবাকলীয়া ভালপোৱা যৈ মোৱন স্থলত ভালপোৱাৰ উদ্ভৱ, পদ্মৰ ইচ্ছা, তেওঁ যেন চিৰকালৰ নিশিহে সূৰ্যৰ হাতত তেওঁৰ শাণ মন সমৰ্পন কৰিব, সূৰ্যৰ মনতো এনে ভাব চল যে তেওঁৰ হিয়া কেনে একেবাৰেই পদ্মক বিলাব, পদ্মক যেন তেওঁৰ চিৰচুখ সুখৰ ভাগিনা আৰু চিৰসজ্জিনা কৰিব। এই ইচ্ছাৰ বশবৰ্তীয়ে উজ্জয়ে উভয়ক মনতে বৰণ কৰিলে। কিন্তু প্ৰেম, মৰম আৰু কামা এই বিলাকৰ ওপৰতো এজন নপত্ৰ-মুকন আছে। সন্ধ্যাত থাকি ধুবুৰিত প্ৰেম কৰিব পাৰি, ব্ৰহ্মকৃত্যৰ পৰা মৰম-একপুৰুষ উটি আঁঠি উমানন্দ লাগিব পাৰি, সাতোটা নগা-পৰ্বত নগাই ওপৰ চোকাৰ নগাৰ কাম পাবলৈ পাৰি, কিন্তু এই নপত্ৰ-মুকন-জনৰ তাপত চাৰি আঙুল আঁহৰত পক এজনক এফালে পাৰ নোৱাৰি। এইজন নপত্ৰ-মুকন ধনুজৰ কোন, কানেনে, পাঠক? এওঁকে বোলে লাজ। সময় নাই, অসময় নাই, ঠাই নাই, অন্য ঠাই নাই, এওঁ সদায়ে সকলোতে উপস্থিত এওঁ যেতিয়কৈও ওখ, সাগৰতকৈও নতল, পৃথিৱীতকৈও ডাঙৰ। এওঁৰ আশেষ কীৰ্ত্তি। সচাই মিচাই চকত অনাচকত লোকৰ, নিশেৰকৈ অলপ-বয়সীয়া মানুহৰ, ওপৰত বৰ-মটা ওলাৱাত এওঁৰ কাম। চকৰ বোকাৰা কত চেপেটা লাগি পৰি আছে এওঁ তাতে কুৰুগিয়ালৈগৈ, নকৰা কত বিয়া কৰিবলৈ গল, এওঁগৈ তাত উপস্থিত হ'ল, কত কালৰ খবৰ গিৰীয়েক পৰলৈ উৰ্দ্ধিত আছিল, গৈনীয়েক আনন্দত উৎক্লেশ, কিন্তু ইমান খাউচিব বস্তু গিৰীয়েক যোঁহিয়া আগত উপস্থিত হৈ মৰমৰ মাতেৰে গৈনীয়েকক মাতিলে, ততালিকে আমাৰ লাজ ডাঙৰীয়া কৰবাৰ পৰা আহি থিয় হল, আৰু গৈনীয়েকৰ মূৰ দোখাই গল। হিমালয় পৰ্বতৰ কান্ধ-জঙ্গা টিকক কাপু কৰি, লোন সাগৰক মহা কৰি লেখিবলৈ ধৰিলেও এই মহা-পুৰুষৰ হৃদ-লীল শুধুকাই। এই লাকৰ তলটীয়া হৈয়েই পড়মে সূৰ্যক আৰু সূৰ্য্যক পড়মক এতিয়ালৈকে তেওঁলোকৰ এই নতুন মনৰ ভাগ বান্ধি কৰিব পৰা নাই। কিন্তু এই ভাব আন সাধাৰণ মানৱ নিচিনা নহয়। ইয়াৰ সহস্ৰ যুগ।

ই নানা প্রকারে প্রকাশিত হয় । সেই দেশি, দেশি নীলাকর যুগ জাপ খাতি
পকাতে, এই ভাণ অমৃত, অমৃতের ভাষা কোড়াকুট করিব পারিছিল ।

আমি আকৌ আগর কপালে যাও, পদ্মের মনোবদনাব কারণ কণ্ঠে । এই
নীলাক যুগ সমাজিকর মাজতে হঠাৎ পদ্মের চেতনা হল, অকস্মাৎ তেঁদের নবত
আকাশী-চরণ জাগি পবিল । তেঁদের সখায়েক আতি হঠাৎ এট, আমরু কলা
পরি যোরা বাকরি তেঁদের কা দিলে, বাতরি শুনি চরণ-পরা যেন হৈ অলপমান পর হৈ
থাকি তেঁদের লুটি খাতি পবিল । সখায়েক তেল-পানী আনি যুবত খপিয়াই দি
নিচি নিচি পদ্মের চেতনা আনিলে, জ্ঞান পাউ হবা যেন চকু চুটি মেলি
লাহেতৈ পদ্মে স্থমিলে, —“সখি, তুমি খেমালি করিছা নে কি ? খেমালি
করিছো নুলি কোরো সখি !”

“মই মো গ্রন্থের কপালে তোমারে সৈতে খেমালি করবোনে সখি !” এই
নুলি সখায়েক বিচার আচলার নিজর চকুর-লে, টুকিবলে খদিলে ।
পদ্মে আকৌ স্থমিলে : “একবারে বিচার হিক করি চিঠি দিলে নে ?”
সখায়েক উত্তর দিলে : “এবা হিক করি চিঠি দিলে । আকৌ শুনিছো
বোলে বাজকোর বিচার নিমিত্ত হাব পরা আছিলেই, কালি আজিতে
পারিছি” ।

সখায়েকর কপার অমৃত পদ্মে “সূমা, সূমা !” নুলি চুবাব মাতি আকৌ
মুচু কচ্ গল । সখায়েক বর মতনেরে আকৌ পদ্মের চেতনা আনি কলে, “সখি,
বিপদকালত খেমাত খবির লাগে, অস্তির হলে কি হবে - লাজ করি থাকোতে
থাকোতে জোর পুরি হাত পালতি আটক মই সকলো কপা জাগি চিহ্নি কণ্ঠে,
বোলে সূমাইছে পদ্মের স্বামী, সূমার বাতির পদ্মে কাকো নেজানে আয়ে
দেউতার আগত কৈবিয়া জাগি দিয়ক !”

পদ্ম ! আক করো, “সূমা নতলে পদ্ম জীয়াই থাকিব মো ।” এই নুলিয়েই
পদ্মের কণ্ঠবোধ হল, কটিকর দাব যেন চুধাবা লো চকুর পরা যেন আছিল, আক
একো কব নোরাবিলে । সখায়েক আপোনার বিচার আচলেবে পদ্মের চকুর
লো টুকি দি লাহেতৈ চুমা এটি খালে । পাঠক ! কৃষ্ণপক্ষর প্রতিপদর জোনে
জোনে চুমা খোরা দেশিডানে ? নাই দেখা, কত দেশিয়া ? দেখা হেঁতেন বিদ্যাসত
মলিনমুখী এই জোন দুটির মুখে মুখে লাগি কেনে লোভা হৈছিল, তাক অলপ
অসুখান করিব পারিলাহেঁতেন, চুমা খাই সখায়েক পদ্মের কলে, “সখি এই
কপাত পলমকে থাকিলে কামা নাশ, সেই দেশি মই এতিয়া আটক ওচবলে

যাওঁ।” এই বুলি সখীয়েক উঠি আঁঠি দুৱাৰমুখ পাইছেহি, এনেতে পত্নীয়েক মিহিকৈ কলে, “আঁঠক কৰা, এটা বিয়া কঁচা পত্নীয়েক নহয়।”

পত্নীয়েক সখীয়েকক এই বিলাক সকলো কথা পত্নীয়েক মাকৰ আগত কলত তেওঁ স্বামীৰ আগত, এটাইবিলাক অন্যটো মৰমৰ ভাৱে কৰি স্বামীক কাকুতি-মিনতি কৰিবলৈ ধৰিলে। ইবদন্তই এই কথা শুনি খঙত দুস্তাভি হৈ সখীয়েকৰ ফলীয়া হৈ কথা কোৱাত সৈমীয়েকক ত্ৰিহাস কৰিলে, আৰু ওলমুৱা মাথুত পঠিয়াই বাবদন্তক মন্তাই আনি লগৰ অগোচৰ এই নতুন কথা বৰনা কৰিলে :—

ইবদন্ত :—“শুনিছনে বীৰ, আমাৰ বংশধৰী জীয়াৰী কীৰ্ত্তি-কলাপ ! আমি চাই দিয়া দৰা তটিক নেলাগে হেনো, তাই নিজে দৰা বাচি লৈছে। চুকতে থাকি বুকতে কামোৰা এটোটা সূতানেকি, তাতেহে হেনো তাই বিয়া সোমায়। তাকে আকৌ এই মাক ভূমুনায়ে মোক কবলৈ আহিছে। ইমান সাহ ডিকৰা যেন ছোৱালী এজনীৰ ! বাপেক মাকে দৰা বিচাৰি দিব নোৱাৰে, তাই নিজে দৰা বাচিছে। ওঁ—বাক অ, বেছ কথা শুনিলোঁ। শলাগোতে শলাগোতে শলাগাণি লাগিল। দিনে-ৰাতিৰে ঘোণা পুখি পঢ়া, নাম গোৱা, বোপেক-মাকক ভক্তি কৰাৰ এই কল ! এই সকলোৰ ঘৰৰ লৰাটো কণমানৰে পৰা ভুলি ভাল ডাকৰ দীঘল কৰিলোঁ, ই যে এনেটো কাম কৰিব তাক কোনে জানিছিল ? স্বভাৱ চৰিত্ৰ ভাল বুলি জানিলে আৰু বাহিৰে দেখিব শুনিবলৈ ভাল হলেও যে মাথুতক চিনা টান এতিয়াহে বুজিলোঁ।”

বীৰদন্ত :—“তেঃ, হেঃ, বুজিলে নে এতিয়া ? ইমান সোনকালে যে বুজিব আশা নাছিল। আপুনিয়ৈও গুচালে সেইজনী ছোৱালী। সূন্দৰ হৈছে এতিয়া। এতিয়া মৰম দেখুৱাবতে দেখুৱাব, মোৰ পত্নীয়েক, মোৰ মইনায়ে, মোৰ অমুকহে মোৰ ভটুকহে, ভেকুলিৰ ছালহে, লৰা ছোৱালীক বাপৰ চকুৰে চাব দিছে। ওলাওঁতে এডুক, সোমোওঁতে এডুক, হেঁচ লৰা ছোৱালী, লৰা ছোৱালী হৈ থাকে। আপোনাৰ আৰু বোৰ মুখতহে ‘পত্নী ভাল,’ আমি হলে যে ‘পত্নী নহয় বম কাল’ তাক কেতিয়াবাৰ পৰা জানো, বোক কণক, মাণক লৰ মাৰি গৈ পত্নীক নাল-লগা চুমা এটা দি আঁঠক গৈ। আপোনাৰ সূৰ্য্যকুমাৰ এতিয়া বেয়া কল নে ? কিয় বেয়া হব ? এনে কথা কত আছে ? এনে সৎস্বভাৱৰ, এনে সূন্দৰ লৰা কত আছে দেখি ? আৰু কৰাব লৰা-লুৰী এই দেশত আজিকালি পাবলৈ নাই নে ? গোটাটোৰেক মান আনি ভুলি লৈ পত্নীয়েক সৈতে খেমালি খুন্দা কৰিবলৈ লগ লগাই দিয়ক।”

ইবদন্ত : “সেই বোৰ কথা কলে কি হব ? এতিয়া কি কৰিম, সেইটোবহে

বুদ্ধি দিব লাগে; সি হল হল । সি কালে কোচবেহারৰ বাজকৌৱৰ আজি বা কাইলৈ আহি পাবতি, এইখন গোলমাল লুনিতে তেওঁ বা কি বুলিব, আৰু আন মানুহে বা কি বুলিব ? মোৰ বাবে পাচো শত্ৰু, সেউবিলাকে হো মোৰ চোৱালীৰ মিছাই-সঁচাই বদনাম বটিব ।”

নীৰদত্ত । “কি কৰিম, কি কৰিম,” এইটো কথাটোকে নে ইমানটো ভাবিব লাগিছে নে ? “লালুকাঁটে আৰু আকৌ তপত্ৰ পানী লাগিছে” । কাণখনত ধৰি সূৰ্য্য নে সূৰ্য্য সেউটোক আপোনাৰ ঘৰৰ পৰা উলিয়াই দিবক, পত্ৰমক ভালকৈ দাবি গোটাচেৰেক লগাউ দিয়ক, সকলো ঠিক হৈ যাব ।”

এই কথা লুনি হৰদত্তৰ ঘৈণীয়েকে চকু লো টুকি কলে, “সূৰ্য্যক খেদিলে মোৰ পত্ৰমক আৰু নেপাওঁ ।”

হৰদত্ত ।—“তই ইয়াৰ পৰা শুচ । মোৰ সি মন বাই থাকে কৰিম । ‘পত্ৰমক নেপাওঁ,’ পত্ৰম কটল যাব ? বাক কটল যাউ যাকচোন গাওঁ ।”

স্বামীৰ এই কথা লুনি, মাক কান্দি লাহে লাহে তিতবলৈ শুচি গল । হৰদত্তই সেই দিনাৰ তিতবতে সূৰ্য্যক তেওঁৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই যাবলৈ, আৰু পত্ৰমেৰে সৈতে কেতিয়াও দেখা নকৰিবলৈ আশ্ৰা দিলে । অনামেঘত বড়াবাড়ৰ নিচিনা নিষ্ঠুৰ কথা কানত পৰিছে আৰু পত্ৰম ইমান বাকুল, অস্থিৰ, চিন্তাত নিমগ্ন, আৰু টোপনি নাইকিয়া ।

কৃপানন্দ নন্দহান কাকতৰ ভৌপোলা ।

পুৰণিতৰ ।

আজি কালিৰ লেখা-পঢ়াৰ পোতাৰ পোতা বুঢ়া ডেকা সকলোৰে বাস্তৱতা
বেজাৰ :—ভাৰতবৰ্ষৰ “প্ৰতিগ্ৰাম পৰা পুৰণি বুৰঞ্জী নাই। এই দেশৰ
মুনিয়ে চকৰ বোৱাৰা আসামকো পাঠাচে গৈ। লেখকে লেখিবলৈ কাপ
তুলিয়েওঁ টকক মাৰিব, পাঠকে শাৰীয়ে পঢ়ি কল্পনিয়াত পেলাব, কপকে মুগ
মেলিয়েই কামিয়াই হেৰুৱিয়াই বিননি ধৰিব, “অসমৰ পুৰাতন কাগাকলাপ, ইতিহাস
আৰু ঘটনাকালী অনন্ত কাল সমুদ্ৰৰ গৰ্ভত।” (হয় : তাৰে কিছুমান ভৌমবা-
আমাৰ গৰ্ভত) । কল্পক কৃষ্ণ “মাগন্তা জনকত কলদান” দিয়া, কামধেনুক
ভুলিলেহে গাখীৰ পোৱা যায়। আগো নাই পুৰিও নাই, টিকাত চপৰিয়াই দেওদি
খিতিজালিকৈ ফুৰি, কামাৰ বেলিকা মূৰ খজুৱাই খজুৱাই তিনিদিনৰ বাটৰ পৰা
বিদ্যায়, “বুৰঞ্জী নাই,” “ইতিহাস নাই” “একো নাই” (কেৱল মাথোন আছে
ভেৰেই) । চকুমদা মানুহৰ পাক একো নাই বজাও নাই, প্ৰকাও নাই, সজাও
নাই, সজাও নাই, বামুণো নাই, লগুণো নাই । থকাটো এটাইবোৰ আছে । আমাৰ
হলে এই জাতি মানুহলৈ অলপো কৃপা নাই, য’ৰ মানুহ তত চিঞৰি বাথৰি মৰক,
আমি চকু মেলিয়েওঁ নেচাওঁ সচা কপা কনোঁল গলে, আমিও আগেয়ে এনেবিলাক
লেখক, পাঠক আৰু কপকৰ শাৰীত কলাগছৰাৰ কঠে পাৰি বতি শাৰা পুৰাইছিলোঁ ।
সম্প্ৰতি আমি হেনেলোকৰ শাৰীৰ পৰা পাৰিছ। ” কৃপানন্দ বকতা আগেয়ে এক
এতিয়া এক । এতিয়াৰ পৰা হেওঁ ওপৰত কোৱা ভকত সকললৈ আৰু
উত্তৰিত নেচাই, বৰ হেনে খিতিজা, বিস্ত দি খোৱা দিখিত ভৰি দি পালোৱা, ভৰ-
চেহেলী, উত্তমুৱা লোকক চল পালাই এপোটোকা দিবহে । সি যেই কিবা
নহওক, এতিয়া আমি পুৰণিতৰ অৰ্থে অসমীয়া ভাষাত লেখা পুৰণি পুণি বিচাৰি
খোৱা-চাং পাত পাত কৰিছোঁ । এলাকুৰে চক-চোৱা হেওঁ (কোন ?) যেন হৈছোঁ ।

হেও আমি শুদাই এৰা ভকত নহয়, আসামৰ ধোৱা চাও এখনো বাকী নাৰাওঁ।
সোধ-পোছ নাই আৰু ধোৱা চাওত উঠিম। সম্পত্তি আমি এখন পুথি পাইছোঁ।
পুথিখন ভাঁৱৰ খনি বুলিলেও ভানি নাই। চান্দ বিস্তৰ সামাজিক, নৈতিক, ৰাজ-
নৈতিক, বৈশ্বায়িক, বৈদিক, সাহিত্যিক, ৰাজনৈতিক, ভাষাসিক, উৎকলৌকিক, পাবলৌকিক,
কৈনিক, ক্ৰমিক, মৌসিক, পেৰুত, মৈত্ৰিক, ভৌতিক আদি কথা আছে। তাত
পুৰণিতত্ত্বৰ, আনন্দ-পুত্ৰ মহাশয় পঞ্চাবৰ শালি ধানৰ দৰে পক উঠি আছে, মুঠেই
দানী, ডাঙৰী বান্ধিওঁ আৰু কঢ়িয়াওঁ। যিটো সেউ পুৰণিতত্ত্বৰ ডাঙৰী এটাৰ এঠো-
কেৰে আজি ভালভাৱে শুধিম বুলি মানোৱাত্ত কৰিছোঁ। শেষত আমাৰ আলনী ভকত
সকলক এটি কথা কৈ থও, এই বাৰ নতুন পাতে আকৌ মোৰ ওচৰলৈ তেওঁলোক
আছিলে 'ঢেকিঠোৱাটি' লৈ মাৰ লাগিব। শুনক :—

“জৈমিনীয়ে ধৰ্মপক্ষক প্ৰশ্ন কৰে :— ‘হে পক্ষা-পুত্ৰ’ হে মহাত্মা !
আপুনি পৰম কৃপা প্ৰদৰ্শন কৰি অনেক অনলা অমৃতোপম পুণা আখ্যান মোক
শ্ৰৱণ কৰালে। এনে পবিত্ৰ বাক্যামৃত পান কৰি মোৰ হৃদয় পলোৱা দূৰত থাকক
কুখাৰে বাঢ়িছে। সম্পত্তি মোৰ আৰু এটি কথা শুনিবৰ উচ্ছা কৈছে :— চুলি,
কাড়ি, আৰু গোফৰ উপস্থিতি কি ? আৰু কোনকৈ মনুষ্যৰ সৰ্বাংগত অঙ্গ মন্থকত
সিঁচতৰ ঠাই হল। সিঁচতৰ ভূত, ভৱিষ্যত, বৰ্তমান, অৱস্থা কি ? বৰ্ণনা কৰি
মোক অনুগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰক।”

ধৰ্মপক্ষায়ে কয় :— ‘হে মহাত্মা’ হে কমলভ ! হে অমৰ ! আপুনি
মোঁত সাধু কথা প্ৰশ্ন কৰিছে। আপোনাৰ নিচিনা মহন্তৰ এনে প্ৰশ্ন পৰম
শোভন হৈছে। এইটো কথা অতি শুপুত, মাকে মাকে ‘কতিবাক শূনিকৈ যুগুত।’
পূৰ্বত বিবিধিক নাৰদে এই কথা পুচ্ছিছিল। ‘নাৰদত চন্দ্ৰ’ মোৰ কৰ্ণ গোচৰ
হল। আজি আপুনি কেনে মহাত্মা হৈ এই কথা সংক্ষেপে বেকত কৰিবলৈ পালে,
আহা ! মোৰ কি ভাৱা ! সাৱধানে কৰ্ণভৰি শ্ৰৱণ কৰক :

‘স্বষ্টিকৰ্তা হিৰণ্যগৰ্ভ প্ৰজাপতিয়ে একদিনাপতি পৌষমাসৰ প্ৰভাত কালত
শীতৰ দ্বাৰা প্ৰসীড়িত হৈ কাশীলয়ক প্ৰতি গতি নকৰি স্ব পৰ্যাতে উপবেশন কৰি
এটা মনুষ্যৰ মন্থক আনি ললাটলিখন কাগা সম্পন্ন কৰিছিল। চতুৰ্দ্ধিত কাপ
মৈলমস্বিত মৰ্ভাত স্নান কৰোৱা মাত্ৰ বাতাহত কমলোপত্ৰৰ কাষ অকস্মাৎ চতুৰ্দ্ধিত
উপস্থিত হৈ অধোমুখ হোৱা মহাধাৰৰ পৰা কল কল নিনাদে মৰ্ভী নিৰ্গত হৈ সমস্ত
গাক আৰু মনুষ্যমন্ত্ৰক সিকু কৰি পেলালে। মৰ্ভী গাক শীতত স্থাননিশেয়ে
শীৰ্ণ-শীৰ্ণবাদি দোষ আছিল। তৎ তৎ চিত্ত দ্বাৰা তুল্য নিৰ্গত হৈ থকা হেতু সেই

মনুষ্যমুণ্ডৰ স্থানে স্থানে সংযোজিত হ'ল। মনুষ্য সংযোজিত সমূহ চুলি, গালত আৰু ওঠত সংযোজিত হোৱা সনুহ দাড়ি আৰু গোফ নামে খ্যাত হ'ল। কোকিল মৎস্যস্ত লক্ষণং বিজ্ঞতে অত্র উক্তি দাড়ি। চলতি বায়ুভবেণ ইতি চুলি। গো ফলতাত্ৰ গোফঃ ইতি দুহুবোধঃ। অৰ্থাৎ ককিলা মৎস্যৰ দাড়িৰ লক্ষণ ইয়াত বিজ্ঞমান দেখি দাড়ি, বায়ুৰ কোবত লৰে দেখি চুলি, আৰু বেদৰ ফল ইয়াত ফলে দেখি গোফ বুলি দুহুবোধ ব্যাকৰণে উক্তি কৰিছে। হে মহাভাগ! দাড়ি, গোফ, আৰু চুলিৰ এবম্প্ৰকাৰে সৃষ্টি হ'ল। এই সমূহ বৰ্তমান যুগত সাধু-চৰিত্ৰ, পৱিত্ৰ জনয়, ধাৰ্ম্য মান মনুষ্যসকলৰ দ্বাৰাই কিকপে ব্যৱহৃত হৈছে সি ভৱাদৃশ মহৰ্ষিৰ অবিদিত নাই। ভবিষ্যতে এই সকলৰ কিকপে ব্যৱহাৰ হ'ব তাক পূৰ্বেই মই ভবিষ্য পুৰাণত কলিমুগৰ ঋষি কথনোপলক্ষে ব্যাখ্যান কৰিছোঁ। সম্প্ৰতি ভৱদীয় আনন্দবৰ্দ্ধনৰ্থ উক্ত পুৰাণৰ পৰা বাক্য উদ্ধাৰ কৰি ৰাস্তা কৰোঁ।”

পাঠক! আপোনাক এই পিন্ধিত এটি কথা কওঁ। ঋষ্যপৰ্বৰ ভবিষ্যপুৰাণৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি কোৱা কপাৰ ভাষা ইমান কেৰকেৰায়া, যে তাৰ অৰ্থ অৱগাহ কৰোঁতে মই কেনে পণ্ডিতৰে ‘গোবদামে ঘাই বহি’ কৈছে, আৰু ‘উতবন্ত কা কথা।’ সেই দেখি তাক ভাঙি পিঠাখুৰি যেন কৈ হ'লত দিলোঁ, এটাগাখীৰ এটুপি আৰু গুড় অলপমান খৰচ কৰি সানি খাব। টোমৰ পঢ়লা হৈ বহি থাকিলে নহয়, মই সানিপটিকি নিজে খায়ে দিব নোৱাৰোঁ। মোৰ আজৰি নাই।

“কলিত দাড়ি, গোফ, আৰু চুলিৰ বৰ আদৰ হ'ব। ককিৰ-ককৰা বৰাগী-ভ্ৰম্ভাৰী সকলোৱে ইয়াকৈ পিন্ধিব। চুলিয়ে ককিৰৰ মূৰত মোহনী জালৰ কলি যেন হৈ, দাড়িয়ে ভ্ৰম্ভাৰীৰ গালত মকড়াৰ জালৰ নিচিনা হৈ, আৰু গোফে সোণাৰিৰ মুখত মচৰ শিং যেন হৈ পোতা কৰিব। জাৰতবসৰ উত্তৰ পশ্চিম কালে কামপিঠ বা কামকপ বা আসাম নামে প্ৰদেশত চুলিৰ বৰ প্ৰভাৱ হ'ব তিবোতা, মটা, সকলোৱে মেলি দিলে কলাফুলত পৰা চুলি বৰ ভাল পাব। মটাই সেই চুলি মূৰত জখলাখুশীয়াকৈ লৈ উধানটি যেন কৰি বান্ধি খব। জাপীৰ টুপটিক যেনেকৈ বাওটোৱে চাৰিওফালে বেডি থাকে, সেই উধানটিকো শাহকটা ছুটি চুলিয়ে চাৰিও ফালে বেডি থাকিব। ইয়াৰ পিছত লাহে লাহে কলিমুগৰ শেহলৈ সেই দেশৰ ডেকাসকলে উধানটি বেয়া পাই বচাবৰ ইচ্ছা কৰিব, আৰু খোপবিলাকে সন্মান কৰিবৰ অভিজ্ঞা কৰিব। উধনীয়া বুঢ়াসকলে সেই ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কঁকালত টালালি বান্ধি সাধু হ'ব। দুই দলৰ ভিতৰত তুমুল বণ হ'ব। উত্তৰ কালৰে বনী-মহাবনী সেই দোৰ্দোৰ সংগ্ৰামত জ্বলন্তমান পৰিব। শেহত দুই দলৰে ভিতৰত নকি স্থাপিত

হৈ তাৰ ফলস্বৰূপে ডেকাসকলৰ মূৰৰ উধান খচি তাৰ ঠাইত লালুকীৰ নেগুৰ যেন একোডালি হব । সি, টিকনী নাম পাব । খোপ সমান হৈ মূৰ বুঢ়া জালুকৰ টিকা যেন হব । লালুকীৰ ঠেং গছি জঁপিয়াই বাম উঠিলে যেনেকৈ নেগুৰ ডাল ছিগি পৰে, সেই ডেকাসকলৰো গাত বল-শক্তি হৈ বুঢ়াসকলৰ লগৰ পৰা জঁপিয়াই আঁতৰ হ'লেই টিকনি সৰি পৰিব । দাড়ি আৰু গোক গোৰ্গাউ, মহন্ত, আৰু শুকন্তসকলৰ চকুৰ কুটা, দাঁতৰ শাল হ'ব । আটোহটীয়া শীঘল চুলিতহে তেওঁবিলাকৰ মৰম সোপাই সোমাব । দাঁড়ত গামোছা মেলাদি মূৰত চুলি মেলি পোৱাটো বৰ ধুনীয়া কথা বুলি তেওঁলোকে ভাবিব । চেংকলী-টোপোৱা-বৰলীৰ আগত বৰলটোপে যেনে শোভাকৰে, সেই মেলি দিয়া চুলিৰ আগত মৰালোকৰ-জুৰ যেন সক গাখি এটাই তেওঁবিলাকৰ শিঠিত পৰি হেনে শোভাবৰ্দ্ধন কৰিব । যি তেনে শোভাৰ পক্ষপাতী নহ'ব সি "ফ্লাইমট্টাউন" বা বাণু নাম পাব লাৰিব ! দাড়ি গোক তেওঁবিলাকৰ মুখৰ পৰা পলাই পৰাং দি ভাৱনাৰ মুখত 'শব্দে শব্দে।' কিন্তু লাহে লাহে সেই যুগৰ উঠি অহা ডেকাসকলে দাড়ি গোকক অভয়দান দি নিজৰ গাল মুখত ফুলি ল'ব ।

"হে মহাভাগ ! ভৱদীয় আনন্দবৰ্দ্ধনार्थে আজি সংক্ষেপে এই পৰম বক্তৃতা কথা বাক্য কৰিলো, ইয়াক ভৱণ মাত্ৰকে অকুই চকু পায়, বন্ধাটি সম্ভৱান লাভ কৰে, নিৰ্ভনীৰ ধন হয়, ভাকোলাই ডেও দি পৰ্বত পাব হ'ব পাৰে ।" (পৰীক্ষা "পাছ" কৰিব পাৰিনে ?)

* এই গল্প প্ৰৱন্ধৰ কথা । এতিয়া আমি এই বিষয়ে আমাৰ নিজৰ স্থলীৰ্ঘ, 'স্থখাৰা' শ্লোকোমল, মনোহৰ, বক্তৃতা এবুৰিমান কৰি পাঠক আৰু পাঠিকাৰ মন চুব কৰি লৈ পলাই ফুটি যাবিম, তেওঁলোকে বিচাৰি চলণ কৰি কান্দি মৰিলেও আৰু আমাক আপায় ।

১ম বক্তৃতা — বিলাতৰ বিখ্যাত প্ৰৱন্ধকাৰি পণ্ডিত অধ্যাপক সম্ (টোল) চাহাবে মোলৈ লিখিছে : - প্ৰৱন্ধৰ বিষয়ে আপোনাৰ অমানুষিক অধ্যৱসায়ৰ কথা শুনি আমি পৰম আনন্দিত হৈছোঁ । এই মহৎ কাণ্ডৰ বাবে আপোনাক ধন্যবাদ দিবলৈ বিলাতত আমি এখন বাক্স (monster) সভা কৰি আপোনাৰ স্বাস্থ্য পি খালোঁহক ।

২য় বক্তৃতা । - বনগাৱঁত, হগ চাহাবে লেখা সঁচিপটীয়া "পুথি এখন পুখুৰী খানোতে ওলাইছে, তাত দাড়ি, গোক, চুলী আৰু কৃপাবৰ বৰবৰকয়াক নথৈ খলাগিছে

৩য় বক্তৃতা।—তিতাবৰ মৌজাৰ গোন্ধীয়াগোঠায়ে জুলীয়া পিঠাভুড়ি এবাটি পি খাই, পাছৰি মুখ নোদোৱাকৈ এটা বৰ সবাহত গৈ বহিছিল, পাছে পাঠল ডেকা লৰা এমখাই তেওঁৰ মুখলৈ চাই গিৰতনি মাৰি ক'হি দিলে গোন্ধীয়াগোঠায়ে খ'কৈ সবাহৰ পৰা একেচাতিয়েই উঠি আহি দৰত লাপোণত মুখ চাই ঘৈন্যেৰে পিঠিত চোৰাত মেলিলে ।

৪র্থ বক্তৃতা । তব খোজা কল্যা একনায়ে হব-খোজা দৰা একনক লাবৰ জলজাউদি জুমি চাই দাড়িয়ে গোন্ধে ভোবোকাৰ দেখি তেওঁ লৈ বিয়া নোসোমাওঁ বুলি কৈছে !

৫ম বক্তৃতা । পিকিন নগৰৰ পৰা কু-কু চাহাবে মোলৈ বুকি স্থধি পঠিয়াইছে গোলে, সেই নগৰত কোনো 'ফটোগাফৰ' তেওঁৰ মুখত দাগল দাড়ি থকা বাবে তেওঁৰ ছবি নোহোলে ! উফালে তেওঁৰ মোমে দটাই দটাই তেওঁৰ ছবি খুজি পঠিয়াইছে । দাড়ি গোন্ধ খুৰাই ছবি কৰাবলৈকো মোমে চিনি নেপান, গতিকে চাহাব মহা মশ্বিলত পৰিছে । 'ময়ো বিবুকি' !

৬ষ্ঠ বক্তৃতা । -জন্মোনাৰ পৰা পেটেত চাত ভৰি লুকুৱা বাহৰি আতিথ : - তাৰ শুচৰায়া পদকায়া বিলাকে মড়গল্প কৰিছে, 'দড়িয়া উকীলক কোনো গোচৰত উকীল নধৰোঁটক বুলি' !

৭ম বক্তৃতা ।—আমেৰিকাত এফ্ হালোৱ নামে পকা বৈজ্ঞানিক পণ্ডিত এজনে কুৰি বছৰ ভাবি ভাবি ঠিক কৰিছে, বোলে বৈজ্ঞানিক কাপ পুৰেৰে মানুহৰ মূৰটো ডকচি তাত সাৰ-জাবৰ দিলে খাগৰি একোডাল যেন শব্দ হৈ চুলি গৰ্জিব । আক কৈছে :—দড়ীয়া মানুহে সকলো খোৱাবস্তুত গাইমুৱা মানুহতকৈ বেচি মোৱাদ পায় । (ভালতোহে বৰ বকৱাই নিজ হাতৰ নখ সদাই কাটুৰি থাকে ।)

৮ম বক্তৃতা ।—বৰ্টন নগৰত ৩০০ গাভৰু গোট খাই "দাড়ি নিবাৰিণী" সভা স্থাপন কৰি বক্তৃতা দি, আন্দোলন কৰি তল-ওপৰ লগাইছে । তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত যাব দড়ীয়া, গিবিয়েক আছে তেওঁ তেওঁৰ স্বামীক হয় নিদৰ্জীয়া কৰিব, নহয় তেওঁক পৰিত্যাগ কৰিব । বিয়া-নোহোৱা সকলে দড়ীয়া মানুহলৈ বিয়া নোসোমায় । (উইতৰ তাপত দেশ এবিধ লগাত পৰিলোঁ দেখিছোঁ !) ইতি—

শ্ৰদ্ধতহৰিদ পণ্ডিত মহামহোপাধ্যায়

শ্ৰীকৃপাবৰ বৰবৰুৱা ।

অসমীয়া জাতি ডাক্তৰ জাতি ।

যি এই কথাত সন্মত কৰে তেওঁক বৰবকৰাটো চমক বা 'গিলিপুন্দাৰী' পদবা দি 'গিলিপুন্দাৰ' কৰি ধৰি আনিব, কিন্তুনো তেওঁ সন্মত কৰে, তাৰ কাৰণ দেখুৱাবলৈ । বৰবকৰাটো কয়, অসমীয়া জাতি ডাক্তৰ জাতি । ডাক্তৰ জাতিৰ যি যি কেইটা ডাক্তৰ ডাক্তৰ লক্ষণ এটাইকেটা অসমীয়া জাতিৰ গাঢ়—পাতা মাথু দিলে হাত । অলমতি অমুকৰ চকু-ঘাটত এই ডাক্তৰ লক্ষণ নপৰিব পাৰে, কিন্তু মজাযতি বৃহৎ বকৰাৰ চকু-শক্তিশেলত সে এই লাখটকায়া লক্ষণ-লক্ষণ নপৰিব তাৰ মানে দিবলৈ কোনো অভিধানে ব্ৰজাৰ বৰ পাই অহা নাই । কি কথাত শেপনি পিটিনো অসমীয়া জাতিক লটীয়া দি ডাক্তৰ জাতিৰ শাবীলৈ বগৰাই দিয়া তৈছে, তাক কোৱা ভাল । সেই গুণে কোন কোন গুণে অসমীয়া জাতিকটোনি উজাই নি ডাক্তৰ জাতিৰ শাবী পোৱাটোহে গৈ, বৰবকৰাটো তেওঁৰ মনৰ পৰা তাক উদ্ধৃত কৰি বা টুকি উলুঙ দিলে ।

কোনো এটা জাতিক ডাক্তৰ কৰিব লাগিলে কিছুমান সজুলিৰ আৱশ্যক । জাতীয় ডাক্তৰতালৈ সেই সজুলিনিলাক নহলে নহয় । কোনো নাটোয়ে চাঙা, চাকুনি, বেন্ধা, বটাণি প্ৰভৃতি নহলে কোনো বৰ পেৰা সাজিব নোৱাৰে । জাতীয় বৰ পেৰা সাজিবলৈকো তেজৰ চাঙা, বগৰ বটাণি, সঠিকভাৱে বেন্ধা, একতাৰ গজাল, শ্বিৰতাৰ কবচ, গাখীয়াৰ চাকুৰী, বাজাডাক্তৰৰ পাক-ভেঁতৰ, ধনুনিষ্ঠাৰ শিলি, সদাচাৰৰ গৰ্ভগজাল লাগে । অসমীয়াৰ জাতীয় বৰ পেৰালৈ এটাবিলাক পূৰ্বাপূৰ্ব আছে । তেখেত নো অসমীয়া জাতি ডাক্তৰ জাতি নহব কিয় ? অসমীয়া জাতি ডাক্তৰায়া-জাতি, জাতিক ডাক্তৰায়া কৰিবৰ হাল যি যি বিলাক উপকৰণৰ আৱশ্যক সেই বিলাক অসমীয়া জাতিৰ সমান ভাৰতবৰ্ষৰ আন আন জাতিত আছে নে নাই সন্দেহৰ বিষয় । সন্দেহৰ বিষয় কি, নায়েই । কোনোৱে কয় ডাক্তৰ জাতিৰ আক গোটাচেৰেক লক্ষণ আছে, বৰবকৰাটোও কয় উপাস্থ । গণা, দেশ-গৌৰৱ, বংশগৌৰৱ আৰু আত্মগৌৰৱ, অনুসন্ধানচ্ছা, আত্মবিসৰ্জন আৰু পৰোপকাৰিতা । অসমীয়া জাতিত এই কেইটাৰো ষোল কলা বহুমান । প্ৰমাণৰ ভাৱ বৰবকৰাৰ গাত, দেখি শুনি, বিশ্বাস কৰি সাধু সাধু বুলি বৰবকৰাক শলগাৰ ভাৱ ভোমাৰ আৰু ভোমাৰ তেওঁৰ গাত ।

অসমীয়া জাতিক নো ডাক্তৰীয়া জাতি বুলিটো কয়, কৈ দিওঁ । অসমত ডাক্তৰীয়াৰ ভাগ সবধ গাৱঁ গাৱঁ নগৰে নগৰে ডাক্তৰীয়া বৃন্দ বৃন্দ । আগৈয়ে ব্ৰজাৰ দিনত

অসমত সমাই ডাঙৰীয়া নাছিল স্বীকাৰ কৰোঁ, কিন্তু আজি কালি ইমান ডাঙৰীয়া বাঢ়িছে, যে অসম বৰপুখুৰী ডাঙৰীয়া লালুকীৰে কলা পৰি আহিছে। তিনিজন ডাঙৰীয়া, বৰ বকুৱা, চৰাৰ চয় ফুকন, আৰু বাৰজনা বাজখোৱা আগেয়ে অসমৰ ঘাই ডাঙৰীয়া, আৰু তেওঁ বিলাকৰ কাষৰে পাঁজৰে কিছুমান পালি-ডাঙৰীয়া আছিল। আজি কালি কিন্তু সেই কেজন ডাঙৰীয়াৰ পৰা পাবাকৈট বা অপবাকৈট অসমত অকৌড়িনী লেখী-ডাঙৰীয়া আৰু পিজলা-ডাঙৰীয়া হৈ অসম দেশখন উড়াই বাতগছৰ আগ পোৱাইছেগৈ। দেশৰ ই এটা উন্নতিৰ প্ৰধান চিন্ নহয় নে? Aristocracy অৰ্থাৎ ডাঙৰীয়া সকলেই দেশৰ ইড়া-পিজলা-ভুসুয়া নাড়ী। এই তিনাডীয়েই মনুষ্যজীৱনৰ ত্ৰিবেণী। তিবেণী যদি সহস্ৰবেণী হৈ গোটেই অসম দেশক স্নান কৰায়, তেন্তে ইয়াতকৈ আৰু মঙ্গলৰ চিন্ কি হ'ব পাৰে?

জাতীয় ডাঙৰতাৰ লক্ষণ বিলাকৰ সম্পৰ্কে অলপ অলপ কোৱা যাওক।

ভেজ।—কোনে ক'ব পাৰে যে অসমীয়াৰ ভেজ ই-বাজ, ফ্ৰেন্স, এমেৰিকান আৰু জৰ্মান জাতিতকৈ কম। ৰসায়ন শাস্ত্ৰ জনাসকলেপৰীক্ষা কৰি বঢ়িয়াটকৈ জানিব পাৰিব যে এই কেই দেশৰ মানুহৰ ভেজত যি যি কেইটা পদাৰ্থ আছে, অসমীয়া মানুহৰ ভেজতো সেই সেই কেইটা পদাৰ্থই আছে। বিশেষ চাহাবৰো ভেজ ৰজা আমাৰো ভেজ ৰজা। সূক্ষ্মদৰ্শী বিচক্ষণ বনৰজাই বস্তুপান কৰিবৰ সময়ত চাহাব আৰু অসমীয়াৰ মাজত নিৰাপেক্ষ বিচাৰ কৰে। জনাপন আৰু জনাৰ্দন, ব্ৰিটিচ-বৰ্ণ (British born) আৰু বনৰ্গাও-বৰ্ণ, এণ্ড্ৰ পেন্স আৰু একাক পদো, হেট্'বুট আৰু জাপি কানটি, চুবট পাইপ আৰু হোকা গুৰগুৰী, এইবিলাকৰ মাজত পাৰ্থক্য উলিয়াই উক্ত মচাবাজ ৰাজাধিৰাজ কাননৰাজে অলপো পক্ষপাত্তিচৰণ নকৰে। মুঠতে ক'বলৈ গলে, তেওঁ ইলবাৰ্টবিল নেমানে অৰ্থাৎ তেওঁৰ মানত ইলবাৰ্টবিল আৰু দেলাবিল সমান।

বল।—বলৰ পাকেও অসমীয়াক পেলাওঁতে নাই। কাৰণ অসমীয়াই শাৰীৰিক বলতকৈ দৈব বল বা কপালত বেচি নিৰ্ভৰ কৰে। শাস্ত্ৰত কৈছে “দৈববলঃ এব নাথবলঃ।” বস্তুত বুঢ়ালোকে কয়, “মাঘমহায়া কল, পুহমহায়া জল, ইয় ক খায় যি তাৰ সাত ভটৰাৰ বল।” অসমীয়াক জল কলে জল কল্য কৰি যে থৈছে, মাহেকীয়াৰ পৰা অঠিয়া কল খোৱা বাহুবলী বৰবকুৱাই তাৰ প্ৰকৃষ্ট প্ৰমাণ।

সহিষ্ণুতা।—এই গুণ অসমীয়া জাতিত যিমান আছে, বঙ্গালীৰ বাহিৰে আন কোনো জাতিত সিমান আছে নে নাই ঠিক নাই। এই পাকেও অসমীয়াক মানুহ

যে পেলাওঁতে নায়েই হালৰ আৰু গাভীৰ গৰুৱেও অসমীয়াত আঠ লব । কেছাৰীৰ আমোলা ডাঙৰীয়াসকলক সুধিলেই আমুকাইৰ কপাৰ সঁচা মিছাৰ প্ৰমাণ কৰ । এই শুণো বৰ শুণ । গৰুৰ এই সত্ৰন শুণ আছে দেখিয়েই, অৰ্থাৎ তাৰে হাল বাৰ পাৰি দেখিয়েই, গো আৰু একগৰাক বেমে একে লাৰাত থৈছে, আৰু একগৰাক মুখৰ পৰা ওলাইছে বুলি কৈছে । অসমীয়াও গছক গো-জাতিৰ তুল্য, আৰু একগৰাক মুখ হস্তে বাজ । কোনো প্ৰভুত্ববিহীন পণ্ডিত অনুমে, গো একগৰাক মুখত এবাৰ প্ৰথমতে নোসোমালে তাৰ পৰা ওলাব কেনেকৈ ? গোহালিত গমলি গৰু সুস্থমালে, পুৱা তাৰ পৰা উলিয়াব কি ? বৰবৰুৱাই কিন্তু এনে অসম্ভৱ কথালৈ কৰ্ণপাত নকৰে ।

একতা ।—একতাৰ বিষয়ে অসমীয়া জাতি পুণিৰীত অধিষ্ঠীয় । একতা মানে একেতা, অৰ্থাৎ এটা, অৰ্থাৎ গাউপতি এটা এটা, গোটে বগাট । অসমীয়া মানুহ গাইগোটা পেটে ভঁৰাল বুলি ধুবন বিদিত । অসমীয়া আপুনি শকত, তেওঁ কেতিয়াও নিবিচাৰে পৰৰ ভকত । লোকৰ dependent পৰমুখাপেক্ষী বুলি অসমীয়াক কোনেও দোষৰ চাত দিব নোৱাৰে । যদি একতাৰ নিচিনা মহৎ শুণ এটা অসমীয়াৰ থাকিল, তেন্তে তুমি আৰু অসমীয়াৰ গাত কি বিচাৰা ? আৰু কিবা লাগে যদি চোৱা ।

স্থিৰতা ।—অসমীয়া যে অস্থিৰ এইটো কথা নো তুমি কত শুনিলা ? বোধ কৰো তুমি কতো কানিপোলা দেখা নাই ।

গাভীয়া ।—অসমীয়াই কথা কৈছে নে, গৰ্ভীনকৈ ডবাতে কোব মাৰিছে, তত ধৰিব নোৱাৰি । বিশেষকৈ, অসমীয়া ডাঙৰীয়াৰ প্ৰাণকৃত্যৰ পৰা সায়-কৃত্যলৈকে গৰ্ভীনতাৰ ইমান ধুমধাম যে “গৰ্ভীন নহে গৰ্ভীনাই কৈও” তাৰ অশ্ব কৰিব নোৱাৰে ।

বাহাড়ম্বৰ ।—ডাঙৰ লোক বুলিলেই বাহিৰা আড়ম্বৰ আছে । অমৰাৱতীৰ মহাশলোচনৰ পৰা শিলাকুটী মৌজাৰ বৰমেধি ত্ৰিলাচনলৈকে আমি ইতস্ততঃ যি সমুদয় বাহাড়ম্বৰপূৰ্ণ প্ৰাণী দেখিবলৈ পাওঁ, সেই সমুদয়কে ডাঙৰ মানুহ বোলে । অৱশ্যে তাৰ ভিতৰতে চেতন, অচেতন, উদ্ভিদ আছে । ডাঙৰ অসমীয়া জাতিৰো যে এই বাহাড়ম্বৰ থাকিব তাৰ কোনো বিচিত্ৰ নাই । সবহ কি, ইন্দুৰ মেঘাডম্বৰ অসমীয়াৰ বাহাড়ম্বৰ । অসমীয়াৰ শোৱাপাটীৰ পৰা চালৰ “মাকৈ দি দৃষ্টিপাত কৰিলে আকাশ নয়নমোচৰ হয়, কিন্তু তাত জানি কি, আলিবাটলৈ ওলালে তেওঁ চুৰীয়াই, কাপোৰে, ঠেংকাই, বুকু-খোলা কোটে, কমিলাবৰ লৰা বা চুনাগলীয়া বৰ

চাহিব। পেটৰ ভিতৰত বেয়া বস্তু “চিপ্ কমিচন্” চাহাবৰো আছে, “গগৰ্ণমণ্ডলৰো” (Government) আছে। অসমীয়াৰ ঘৰৰ ভিতৰত কেনে অৱস্থা তাৰ বাবাই অসমীয়াৰ ডাক্তৰ সকলক কবিনলৈ মোতা সকলৰ বৃদ্ধিৰ বৰবকৰা চাহাবৰে শলাগ লব মোতাৰে।

ধন্যনিষ্ঠা। —কোনো কয় অসমীয়াৰ ধন্যনিষ্ঠা নাই? “কওনেৱালা” সকলে অসমীয়াই কৰা বাজন্তৰা বৰসনাহ, বাজন্তৰা কালাপূজা আদি দেখিছেনে নাই? যদি নাই দেখা, কোনখন যুখেৰে ভেঙনিলাকে তেনেকথা কয় - বৰবকৰাই স্বচক্ষে দেখিছে, বৰসনাহৰ দিনা উলুৰি হোৱা লৰাৰ পৰা উলুৰি হোৱা বুঢ়ালৈকে সকলো অসমীয়াই বাজন্তৰা নাম ঘৰলৈ গৈ ভাস্কৰ ফোটলৈ জপিয়াই জপিয়াই হাতনাউলি দি “কালয় জগৰে লৈ যায় টা—আ নি” গোৱ। অৱশ্যে কালাপূজাৰ দিনা বহু নৈষ্ঠিক অসমীয়া ভক্টকৈ কালাতকৈ পাঠাত ঈশ্বৰ বেচি উৎসব হয়। কিন্তু তাত নো মোহ কি? ভক্টৰ লক্ষণেই সেই। ঈশ্বৰতকৈ ঈশ্বৰৰ প্ৰসাদ ডাক্তৰ, শাস্ত্ৰত আছে। আকৌ মোধো, “কওনেৱালা” সকলে অসমীয়াই সজা কৰা, পূজা কৰা, অশোকাস্তমী মাৰ্গাসপুৰ্ণীমাত স্নান কৰা, ফাকুৱা খেলা, অশুচি হাতী মাতত খেদাই মিছে মাতত হৈ হাতী চলাই নিজ গুৰুত অনা দেখিছেনে নাই? নিন্দকে কয়, “অসমীয়াৰ সজা মানুহ-চুৰুত দেখিলে দীঘল হয়, নেদেখিলে ছুটি হৈ জপ নাইবা তদন্তানে, এটা যত প্ৰমাণ, অৰ্থাৎ য খানৰ তুলা সক প্ৰমাণত পৰে। দুৰ্গাপূজাদিত দেৱৰ আমনাসা নষ্টকীৰ্ত্তনৰ পূজাভাগ দেৱীৰ ভাগতকৈ অলপ বঞ্চিত হয়। অশোকাস্তমীৰ স্নানতকৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালি-ভাতত তীৰ্থগাঠী সকলৰ ভাব বেচি হয়। ইত্যাদি ইত্যাদি।” নিন্দকৰ নিন্দা কৰোঁতেই কাল মান। সজ কপাত পেছলাই কৰা যাৰ স্বভাৱ তেনে শিখৰ্ত্তীক দেখিলে বৰবকৰাই তাতৰ খেনু-কাড় দলিয়াই পেলায়। জানি কি, অসমীয়া নৈষ্ঠিক ধাৰ্মিক-সকলে পূজাসজাত নিমগ্ন হৈ থকাৰ মাজৰ পৰা মাজে মাজে “চেৰ ভাত হল নে? ছুঃ! ছুঃ! চেৰ চোতালত মেলি দিয়া খান গকৰে খালে” ইত্যাদি কথা কয়। শাস্ত্ৰত কৈছে, “আগেয়ে চাউল কঠা, তাৰ পাছতহে হৰি কথা।” যদি হৰি কথাত লাগি থাকোঁতে গকৰে চোতালৰ চাউল কঠা পাউ আৰুৰি কৰে, তেন্তে দেখোন বাপুৰ চিলিম ছিগিল, দিনৰ দিনটো কাপ্-কাপ্টকৈ থাকিব লাগিব। বিশেষ, ইমান খেৱা-জীয়াৰ লক্ষণ যি জাতিত আছে, সেই জাতি যে সোণৰ জখলাৰে নামি অহা আহোম বজাবেসেতে আকৌ উঠি গৈ ভাতত হেংমাং হস্তে স্বৰ্গ প্ৰবেশিব, তাক কোন মাইকীৰ পোৱে সুই কৰিব পাৰে?

সদাচাৰ অসমীয়াৰ সদাচাৰ জগত্ জ্ঞাননী পত্ৰিকাপাঠনী, বামুণভৈকোলাবেমৈতে অসমীয়া সমানে পানীত পৰি থাকে বুলিলেও বৃহৎ বকৱাৰ গাত অত্যাধিক দশাদোষ গ্ৰহদোষ নপৰে। বৰবকৱাই হিচাপ কৰি চাই অনগত হৈছে, যে গৰ হিচাপে অসমত “গাৰে” পঁচুসত্ৰৰ জন অসমীয়াই দিনটোত তিনি ছোৰোৰা মাৰে। অৱশ্যে নিম্নকৈ কয়, “ভালেমান সদাচাৰী অসমীয়াই গাধুনলৈ গৈ, বিশেষকৈ ৰাতি এঘণ্টা পানীলৈ কোনোৱে পানাপাচ্ছত কোনোৱে গাত চৰুতৰুৈক ঢালি তিনি খাৰা বোৱাই শেতাই ফোপাই ‘গন্ধে ত্ৰিভুবন ভাবিনী ত্ৰাহি মা তবন্ধে’ বা ‘মোৰ পৰম গু-উ-উ-ক’ বুলি গৰৰ দ্ৰিতৰ পায়হি।” নিম্নকৰ জাত সৰা টান। বৰবকৱাৰ বাচিৰে নিম্নকক “জক কবনেৱালা আউৰ কট নাহি হৈয়।” তেওঁ “মৃগ-মীন-মজ্জনানা-” এই শ্লোকৰ মোখোৰা লগাট বাহ নিম্নকক হালে হালে সাক্ষৰি সদাচাৰৰ মৰণা মাৰিবলৈ নো কত দিন লগাইছে তাৰ এভাৱশু নাই। ঘটীৰ পানী তিনি খাৰা হৈ যোৱাত জানি কি? চক্ৰিৰ জানিলে ভাৱে গুঢ়াৰ্থ আছে। সেই তিনি খাৰা সংক্ষেপে গন্ধা, মমুনা, সবন্ধতাৰ বাচিৰে আৰু কি হ'ল পাৰে? ধন্যতঃ কবলৈ গলে সদাচাৰৰ পাক অসমীয়া শিৱৰ মুকুট, বজ্জাচুৰীয়া, বামনামী কাপোৰলৈ যেতিয়া তেওঁ যা খুই ধুতি হৈ আহিব, তেতিয়া নেওঁক ‘দৰ্শনে পুণ্য’ ‘স্পৰ্শনে পাপনাশনঃ’। নিম্নকৰ চকুত বজ্জাচুৰীয়াৰ তিনি পুৰুষীয়া মলি আৰু নাকত বামনামী কাপোৰৰ শিৱসিংহীয়া শিয়াল-কটীয়া গোন্ধ পৰিবৰ কথাই; কাৰণ, যাব বি বস্ত্ৰ, কিন্তু বৰবকৱাৰ হলে এনে সাজেৰে অসমীয়া দৰ্শন কৰিলে তেওঁৰ “কোটা পুৰুষৰ” পাপ পলোৱা ঘেন লাগি গাটো পাতল পায়। অসমীয়াৰ নিচিনা এনে কোন সদাচাৰী জাতি আছে, যি তুল-কেচাৰী-বজ্জাৰ পৰা আহি ভামোল নেথায়; কাৰো দৰত আন কি, মিতিৰ কুটুমৰ ঘৰত, বা নিজ পুতেকৰ হাতে, সিকান-পকান জক্ষণ নকৰে? সবহ কথাৰ সকাম কি, অসমীয়া জাতিৰ পুণ্যৰ বলতহে ভাৰতত আন আন জাতি আক্ৰিলৈকে তললৈ নোৰোৱাকৈ আছে। পাপৰ গোহালি কলিকতাৰ গন্ধাভীৰত যদি অসমীয়া ভেকো-ককাৰ পাটচেৰেক মৰচেৰেল, শৰ্ম্মা-বকৱা-খৰম নেথাকিল হেঁতেন এই কলিকতাক সাগৰে কেতিয়াবাই বুৰাই লেঠা-চিফি খলেহেঁতেন। দেশ-গোবৰ, বংশ-গোবৰ আৰু আত্ম গোবৰ এই কেটা মহৎ গুণ অসমীয়াৰ সম্পূৰ্ণৰূপে থকাটো প্ৰমাণ কৰিবলৈ যোৱাটো বাহুলা মাত্ৰ। বিদেশীমাত্ৰে প্ৰতি ঘূণায়েই দেশ-গোবৰৰ প্ৰমাণ। বংশ গোবৰৰ কথা কবৰে সকাম নাই; “ভগা হক, ছিগা হক, জুঁয়াৰ পোৱালী” কথাই অসমীয়াৰ বংশগোবৰৰ সাক্ষী। ভেম বুলি ৰে অসমীয়াৰ এটা মাত-পুৰুষীয়া বহুমূলীয়া সম্পত্তি আছে, সিয়েই

আত্ম-গৌৰৱৰ চিন। এই ভেঁমৰ কথা মান কি “বিলাইতৰ গেজেপতো” (Daxolto) ফট্‌ফটীয়া আখৰেৰে মৰা আছে। তবু ?

অমুসন্ধানেচ্ছা অসমীয়াৰ কিমান প্ৰবল, তাক কবলৈ একাৰ চাৰি মুখ ধাব কৰিব লাগিব। আত্মবিসৰ্জন আৰু পৰোপকাৰিতাও তত্ব। লোকক ভাল কৰিবৰ ইচ্ছাৰে অৰ্থাৎ পৰোপকাৰায় আত্মবিসৰ্জন কৰি অৰ্থাৎ আপোনাৰ সময় খৰচ কৰি অমুসন্ধিৎসু অসমীয়া পৰৰ দোষ-ছিদ্ৰাদি অমুসন্ধানত সন্ধ্যা তৎপৰ। এনে বিলাক মহৎ গুণ একাধাৰে কেনি জাতিৰ আছে ?

আমাৰ নাই কি ? উমানন্দ আছে, কামাখ্যা আছে, জয়সাগৰৰ দল আছে, শিৱসাগৰৰ দল আছে, ব্ৰহ্মপুত্ৰ আছে, তাঁৰৌ আছে, অসমীয়া শ্বেতপিয়েৰ আছে, অসমীয়া শ্বেলি আছে, অসমীয়া পপু অল বম আছে, অসমীয়া মাটিৰ লুণাৰ আছে। অসমীয়াৰ কল কৰণনা বা নাই ? কুঁহিয়াৰ পেৰা কলৰ পৰা এন্দুৰ মৰা কললৈকে, বাড়ীয়ে ধাপে অসমীয়াৰ কলৰ অন্ত নাই। বিলাতত টেম্‌চ্‌ আমাৰ দিখৌ। বিলাতত জাহাজ, আমাৰ খেলনাও। লোকৰ চাপাখানা, আমাৰ “মদতখানা”। বেইল গাড়া তকৈও আমাৰ ভাল বস্তু আছিল, যেনে, কক্ষ কুণ্ডিনলৈ বা সদিয়ালৈ গোৱা বস্তু। বেদনিখিৰ নিচিনা হৰকবাই আমাৰ অসমত চিঠি বিলাইছিল। মোমাই তামুলী বৰবক্ৰা, নৰকাসুৰ, ভগদত্ত, নৰনাৰায়ণ বক্ৰা, বক্ৰবাহন, লেকাই চুতীয়া, হিড়িমা, তেম্‌কলাট বাপু, বশিষ্ঠ, পূৰ্ণানন্দ বুড়াগোঁহাই, অনন্ত কন্দলী, মণিৰাম দেৱান, শঙ্কৰদেৱ, কলা অধ্যাপক, কল্পসি-ই বক্ৰা আৰু শিৱসাগৰীয়া বক্ৰা এই এটাইবোৰ অসমীয়া। তেন্তে, “আউৰ কামা-তা চেয় ?” কোনোৱে কয় অসমত পকা ঘৰ নাই। সেইবোৰে পাহৰে যে অসমত ভূঁইকঁপ আছে। পকা ঘৰ জানো আমি সাজি লব নোৱাৰোঁ ? ভূঁইকঁপৰ দৌৰাজাত পকাঘৰ সাজোঁ কেনেকৈ ? আকৌ কয় অসমীয়াৰ টকা নাই। সেইবোৰে আকৌ পাহৰে যে “অৰ্থমনৰ্থ” জীৱয় নিতাং। নাস্তি ততঃ সুখলেশঃ সত্যং ॥” অসমীয়া মানুহ ইমান মুৰ্খ হোৱা নাই যে টকা উপাৰ্জন কৰি চিন্তাচৰ্চ্চা বচাই অনৰ্থৰ গুটি মিঁচি লব। বিশেষতঃ “অসমত একালো নাই, ভৰালো নাই।” বুধিয়ক অসমীয়াই বেছ জানে যে অসমত ভঁৰাল হালৈই একাল তব, গতিকে তেওঁ সেই কালে কিয় কাৰবাৰ কৰিব ? কোনোৱো কয় “অসমীয়াই বেচা-বেপাৰ নকৰে, সোৰোপা ?” অসমীয়াই মান মৰ্গ্যাত সকলোকে দীলিয়াই পেলায় দোকানী, পোহাৰী আৰু বেপাৰী হলেহে এই লপলপীয়াকৈ কথা কোৱাবোৰৰ সুখ লাগে। অসমীয়াই আপোন বজা হেৰুৱালে বাজা হেৰুৱালে স্বাধীনতা হেৰুৱালে, শেহত এই কুৰ্কিচীয়াখনৰ কথা শুনি খোদাবক্ৰচ

মুদি আৰু কালুবুন্ধ কেৱল বাবসায়ত ধৰি যাউতিমুখীয় মান-মৰ্গাত ফেৰাও
হেৰুৱাব লাগে ? দেহি, এনে উপদেশ অহা দিনে কোনটো পুনৰ্জন্মত পুতাই
পৈছিল ? বৰবকুৱাই কিম্বা ভাই অসমীয়াক এই শুল্কবিলাকৰ কথা শুলি পালাথেনে
মনহিবলৈ সাৱধান কৰি দিছে । উঠিব কথা আৰ্জি শুলিলে, কাউলৈ উঠতে মৰা
গৰুৰ ছাগ বখলিওৱা মুঠা বা চমাৰ হকলৈ অসমীয়াক উপদেশ দিব, নাইবা বাব
বন্ধৰ বনলৈ দেখি অসমীয়াৰ ভেটি মাটি ঘৰ ভৱাৰ সোপাকে কাটি লব ।
ধৰ্ম্মতঃ অসমীয়া জাতি ডাক্তৰ জাতি । কেয় মুদি বিধিমেতে হেৰুৱিলাকৰ
যোগদায়্যৰ । কত শুল্ক ডাক্তৰীয়াৰ লগুৱাৰ কাম কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়া ।

দিয়াৰ পক্ষেও এই কুবলুৰ্ণ্যবিলাকৰ কথা শুলিবলৈ বৰবকুৱাই দেশী
জাতিসকলক কয় । বৰবকুৱাৰ পৰামৰ্শ : দেশত বচ বিবাহ, বালা বিবাহ,
আদি যিমান পাবে, সিমান চলক । শিক্ষিতবিলাকে এই কাৰ্য্যৰ গুৰি ধৰক ।
অসমৰ মাটি নম, মানুহ তাকৰ, আমাক মানুহ দেহিটোক লগ হৈছে ।

কোনোৱে কয়, “অসমীয়া পঢ়া শুনাৰ বেচি মনোযোগী নহয় ।” নহবাত্তা ।
খাবলৈ নোপোৱাৰ পক্ষেহে পঢ়া-শুনা : কৃষিকাৰৰ লৱাৰ, ডাক্তৰীয়াৰ লৱাৰ
খাবলৈ ভাত নাইনে পিকিবলৈ কাপোৰ নাই, সে পঢ়ি-শুলি চোৱাকোৱা চৰ
লাগিছে ?

আকৌ কয় “বিলাতী সভাত্তাত পৰি অসমীয়াই মদ মাংসাদি অভক্ষ্য ভক্ষণ
কৰিবলৈ শিকিছে ” আজ্ঞা নলেনেৱালা ! যি মানুহৰ এই ফেৰা জ্ঞান নাই যে
মদ-মাংস নেখালে জাতি ডাক্তৰ হ'ব নোৱাৰে, তাক আৰু বৰবকুৱাই কি বুলি
সম্বোধন কৰিব ? বৰমান ডাক্তৰ সভা জাতিমানকে মদমাংস-ভোজী, থেড্‌ষ্টোন
চাহানেও মদ মাংস খাইছে থেড্‌ষ্টোন হ'ব পাৰিছ । আগবিলাকে মদ মাংস
(সোমবল আৰু গোমাংস) পোৱালৈকে অধীন ডাক্তৰ জাতি হৈ আছিল, তেতিয়াই
কুমতিয়ে পাই সেইবিলাক এবিলে, তেতিয়াৰ পৰাই হেৰুৱিলাকৰ পতন আৰু
পৰাধীনতা । বাক, যদি দেশত এই কাৰ্গা চলিত নাই বুলি ভূমি আপত্তি কৰা,
ভেস্তে খাইবৈ উঠি দিনো “ভক্ষ্যভক্ষ্যনিভ পাপ” বুলি এধেমু এধেমু পৰাচিত
হলেই দেশেৰে লেঠা ছিগে । বিশেষ, “ঐশ্বৰ্য্যে” বচন আছেই ; আকৌ “নেখালে
আমাৰ নৰীয়া হয়” কথাও আছে, ভেস্তে কাৰাও ? বৰবকুৱাৰ মাত, অসমত
যে আকৌ পূৰ্ব পুৰণসকলৰ শিয় বস্ত্ৰ মদ মাংসৰ প্ৰচাৰ হৈছে, ই উন্নতিৰ চিন
হে । চুলি কটা, এলবাৰ্ট ফেশ্বন কৰা, পটলু কোট পিন্ধা, এখাডুখৰীয়া ই-ৰাজীকৈ
নাম ছুটিকৈ লেখা, এই বিলাক গোটেই উন্নতিৰ লক্ষণ । বাস্তৱিকতে, political

economy পুথিৰ দিনত সুপাৰব বকৰাটো লে ছুটিটো K Barooah লেখিছিল
উ হবই মোকাবে। নাম ছুটিটো লেখাত যি আপত্তি কৰে, তেওঁ বৰবকৰাটো সৈতে
বণ দিয়ক, নতুবা তেওঁক বৰবকৰাটো শুদাই মোৰ ।

অসমীয়া জাতি যুজাক জাতি । মাজ-পোতাৰীয়ে সৈতে যুদ্ধ বা "চেপেচি"
কৰি মাজ কাটি নিয়া অসমীয়া মহাবীৰ কনিষ্ঠবোৰেই তাৰ প্ৰমাণ

সজ্জাভূত অলুবাণ । আনৰ কথা নকওৱেই অসমৰ ডোম-গাঁওত ডোমৰ
লবা পদাশু শয়নে, সপোনৰে মাচতে "অধোমুখে বটলি কেন" গান গাই গছৰ পাতি
সহায় । চোৱালোক হনুৱাৰ ভো "শুম শুম টেৰে/কটা ধেউ"ৰ কথাই নাঠি ।

উত্থানি অসংখ্য গুণ বৰবকৰা ডাক্তাৰীয়াই অসমীয়া জাতিৰ গাত দেখুৱাব
পাৰে, মিনলাকৰ জৰাট প্ৰমাণ হয় যে অসমীয়া জাতি, ডাক্তৰ জাতি ।

বৰবকৰা চাৰাৰ শ্ৰীকৃপাবৰ ।

সৰু ১ ।

পিকি কলা সাজ সৰুৱা জাতি
লাহে লাহে চৰণ চলায়
বহু মনে চল উপাগতা ॥
যেনে, সতাইয়া নিজ অগ্ন,
নৱকধু কৰি জাব উজ,
পতি পাশে যায় লক্ষ্যবিন্দু ॥

শোভিত্তে খোপাত নানা ফুল,
মনোহৰ গন্ধত আমোল,
মনক যি বলিয়া কৰিছে ।
কলম কেতকী কবনীৰ
কপৰী মালতী, জাই ধীৰ,
মিটিকাই জাতিক মাৰিছে ॥

জোনাৰী পকতা সাতসৰি
জলিছে ডিম্বিত শাবী শাবী
জিলিকনি ধবক চকুত ।

সেইজন প্রবর মন্তুলত,
মল্ল পমি ডালে ওপবত,
দেখি মন নাক, তুপি যুত ॥

কুস্তব আলকা শ্রেণী লোভে,
গুবিয়া বতাহ মাঝ লোভে,
পাকি পাকি ধেমালি কবিছে ।
কপ দেখি পশ্চিমত স্তম্ভি,
সূন্যে অস্বচ্ছন্দ অবলম্বি
ভবতিয়া নহন চোতিছে ॥

কিন্তু ঠাক ! কিনো তুর্ভগীয়া,
সেখানেই পড়িল পমিকা,
সংসারের মায়া আচরিত ।
তপসি আমারে মুচ মন,
মহা মন অতি অনুজন,
মবে মতি কণিক সৃষ্টিত ॥

শিলি লুপ্তবর কপ ধবি,
নাহে পারে কলু কলু কবি,
সি কলিত পমি যায় মন ।
মতচরী মেঁচার উকলি
মিয়ে থাকি থাকি স্তব তুলি
শুনি তিয়া কয় উচ্চাটন ॥

লক্ষ বাহু কাবো শিয়ালব,
হোর্য হোর্য বব খবতব,
দিশ বিমিশক পূরি যায় ।
হাম্মা একে লকব পোতালা,
খোজে খোজে উকরাই শলি,
গোমুখব বাহুক বজায় ॥

দ্বিসৰ পৰিশৰ মত,
ভাগৰে আকুল প্ৰাণী মত,
দেখি আই বিয়াকুল ।
ফোকাৰিছে শোকৰ নিখাস,
বিব্ বিব্ বায়ুৰ উচ্ছ্বাস ;
যেনে বিবৰিণী বিনা পতি ॥

প্ৰশান্ত মূৰতি প্ৰকাশিয়া,
মূলীতল কোলা বিন্দুবিয়া
আত্মসিঁচে তনয় মনক ।
সি কোলাত পৰিয়া কণত,
মজিয়া শান্তিৰ সাগৰত,
দয়াকৰ চিহ্নে প্ৰিয়ক ॥

সজ্জা আই আহিব দেখি,
নিলাচৰ ফাঁত সব তুৰী
হই, আপোনাৰ কামে বত ।
দিনাচাৰে জানি অশুকাল
লগে লই নিজ নিজ পাল
আপোন স্থানত উপগত ॥

দেৱালয়ে আৰতি কৰিয়া,
দূপ দীপ নৈবেদ্যাদি দিয়া,
গাইছে ত্ৰাঙ্কণে স্তব স্তোত্ৰ ।
ভকত মহন্ত সাধু মনে
হৰিশৰ্মা কৰে উচ্চৰণে
কুনি মন হোৱয় পবিত্ৰ ॥

চৰা, ঘণ্টা, তাল, কবতাল,
বৃন্দা গোমুখ বাজে তাল,
সি সবে মনক মোহি নিছে ।

মৃত্যু শয্যা ।

১৭১

ঠাণ্ডে ঠাণ্ডে ত্রৈকাত্তান দল
মন কাণ কবিতা মৌতল,
সুসমধুর সংগীত কবিতা ॥

এউকপে অল্পক্ষণ আঁচ,
পড়িল "পারদা" সন্ধ্যা পাড়ে
লুকালে আপোন কলোবর ।
আপোনার পাল উপস্থিত,
মেঘি নিশা চই পুলকিত
সমাগত। আকৃতি গম্ভীর ॥

মৃত্যু শয্যা ।

কি আশ্চর্য্য বন্ধনব ? কি হ'ল তোমার ?
কিয়া তুমি পুণিমৌত কবিতা শয়ন ?
হেন ভাব মেঘি মেঘি, কপিলে শবাব মোন,
কবিতা নোরাবো মন বলেবেও নিব,
অনিশ্চান্দে আঁধি মোব কবিতা ক্রন্দন ॥

কিনা লোক কাঁড়ে আসি নিকিলে তোমাক,
মশ্মাহিত চই জানো আঁচা ভাব ছোটে,
কিনা তুমি ফাকি কবি, মাটিত লেটিলে পবি,
গভীক্ষিতা বাক্যব মনব জ্বরক,
মেধা চতুর্দিকে পবি সিঁথিলাককা লোটে ॥

পূর্ন আশা যোগী সবে সি যোগ আঁচি,
পবমান্না ঐশ্বরক কবিছিল ধান,
স্মরি কিনা সেই যোগ ভাজি সাংসারিক ভোগ,
নিমজ্জিতা ঐশ্বরক সমাধিক খবি,
নতুবা কলৈ তোমার গল পূর্নজ্ঞান ॥

উঠা উঠা পিয় বন্ধু, ক'ত আছা পৰি,
এই কি তোমাৰ উপযুক্ত শোভা পাটী ?
মগ্‌মল্ কমলাদি, শিমলুৰ তুলি গাৰি
গি সৰাত্তা শুই গাৰ হেজ গৈছিল মৰি,
এতিয়া সি সৰ এৰি কলা পাত মাটি ॥

হৰ আদি এড়ি শুধু অবহায়েো যাব,
নোৱাৰে কোমল ভৰি পেলাব মাটিত,
হেনে ভৰি আছিল হায় । কেনে গড়াগড়ি যায়,
খোলাহেঁত লুটিয়া দুখ নাই তোয়া তাব,
নিয়ন্ত পড়ি শুখ লভিছে বাহিৰ ॥

কোৱা কৈলৈ আমাক নকৰা সম্ভাষণ ?
নসম্ভাৰা নুঠা আউ ভাষাক তোমাৰ ।
“পিতা—পিতা—” বুলি আতি আকুটনি মা'ত মাতি,
চোৱা ফাঁগাই কেনেকৈ কৰিছে বোদন,
মমতাই কি তোমাক কৈলৈ পৰিহাৰ ?

আউলী বাউলী ক্ৰীক চোৱা চকু মেলি ।
এতি লোক লক্ষ্য ভয় কান্দিয়া অস্থিৰ
মেখি হিয়া ফটিয়ায়, কান্ধাকাণ্ড জ্ঞান মাট,
ধৰিছে তোমাৰ চাত ভৰি হাত মেলি,
চুনিছে বিবৰ্ণ মুখ আশিছে শবাব ।

কিবা তুমি পাছৰিলা দুখ বিধৱাৰ ।
শ্মদিল লিয়ৰি নোম যাই যাব গাৰ ।
চোৱা কাতি কৰি মূৰ বৈধবা যন্তনা হুৰ,
থপিয়াইছে ব'মনে ভাষাক তোমাৰ ।

• উঠা অগ্ন লট তাক কৰাহি স'তাব ॥

কিহৰ কান্ধিলে শোক কৰিলে, কিহৰ ?
অনিভা সংসাৰ বিধি কৰিলে সজ্জন ।

পাতিছে মারনা মায়া, নকরি প্রণীক দায়া ।
বাতি পুরা ফলে কর কোন কৈলে নাব ।
অচিনাকী কর আঁকি ভাই বড়গণ ॥

বিধবা বিলাপ ।

বাতিছিলো মারবত মারব কোলাহ
কবিছিলো বজ্রমানে পিড়ব সাক্ষাত ॥
ভোগিলো অমৃত কণে মারত খুঁটিয়া ।
তুংখ যোনে পাত্রে আই আছিল ঢাতিয়া ॥

মিঞা খোজো পিড় স্নেহে দেখু বেছি কিনি,
নাপালে ভায়াই যোনে তৈর অভাগিনী
পিঙ্কি উষি লম্বনীয়া লবীর লগত,
কপ গুল গন্ধুয়াই সুবিলো গরুত ॥

পিড় মারত সদা মোর কাগাক আপেকি,
মোর অনুরূপ নবা কবিছিল দেখি ।
ভাল বাতি পিড় বস্ত্র দেখু মবমত ।
ভাকো ফালি চিবি পেলাই দিছিলো বজ্রত ॥

বোতত নেখাই ভাত আছিলো শুউয়া ।
স্নেহে মারত খুঁয়াইছিল অন্নক মাতিয়া ॥
কঠন্য কাগাক নিশিকিলে মোর আই ।
খজিরন্তু ক্রোধভাব মুখত দেখায় ॥

মতামত্রে ময়ো নিশিছিলো ভাসমাক ।
মুহুর্তক নেভাবিয়া লেবর দশাক ॥
বর আনি পিড় মোক বিবাহক দিল ।
উভয়ব স্তম্ব ইচ্ছি বিব্রত পূজিলা ॥

পতি গৃহে যালে আউ কান্দিলা বিন্দব ।
মোৰো পিতৃ মাতৃ শোকে দিহিলে অন্তৰ ॥
ভাল ভাল সৰা মাতৃ বিচাৰি আনিয় ॥
গৃহে আসি মোক লৈয়ে ভাসিয়া ভাসিয়া ॥

শুকভাৱে পতি দল পৃষ্ঠি কত কাল ।
ছিলোঁ মুখে তায় বিধি পাতিলা জজাল ॥
অকালে কবাল মোৰ বুকুতলৈ চিৰি ।
কোন সন্ত পতি মোৰ নিলি বধি তিৰি ॥

নিজ কাগা যথামতে সমালিয়া পতি ।
মৰমৰ মাতে মোক মাতে কষ্টমতি ॥
অমায় মাতৃত অভাগিনী মুখ দৈয়া ।
নিজ পুত্ৰকক দিহো কোলত তুলিয়া ॥

লক্ষ লক্ষ চুমা দিয়া পুত্ৰৰ গালত,
“ভোৱা” বুলি কহে দিব মোহোৰ হাতত ॥
শুখ ভংগ বাহা শুনি শুনি মোত বসন্ত ।
পুত্ৰ বুকৈ থাকি পতি শুন শুন্তবসন্ত ॥

মতা যত্নে ভোজন কৰাই আলখৰি ।
আছিলো পতিক সদা তায়, গ’লা এড়ি ॥
কোনে তবু পুত্ৰ মুখে চুখি কোলে লব ।
কান্দিলা পুত্ৰ, কোনো লোৱা বুলি দিব ॥

মাটিত বাগৰে গিহে ছিলে তবু বুকৈ ।
কোনে পুত্ৰী কৰে প্ৰাণ সূটে মোৰ শোকে ॥
কোলে তুলি দিউ মো পুত্ৰীত তুলিছিলো
এবে দিব খাম বুলি ভোকত মৰিলা ॥

মৈতে নিজা আস বৈততে পড়িয়া থাকয় ।
সাব পাউ পুত্ৰ তবু কোলা বিচাৰয় ॥
ছেই ছেই মাত্ৰ মাতৃ পাতে দিনে ৰাতি ।
কলৈ গলা প্ৰাণ মোৰ ছিয়া যায় কাটি ॥

কাঁইট নগর। রূপহ গোলাপ,
বোলে সুখিবাত নাই,
একোকে নেমাত্রি প্রিয়াব হৃদয়াল,
থাকিল ধবিলে' চাই ।
কত আছে এনে অপূর্ণ পদ্ম,
বাতি দিন থাকে ফুলি !
চকুবে দি ঠাব দেখালে' প্রিয়াক
যুখেবে একো মন্থলি ।
প্রেমের পুতলা চেনেক প্রতিমা,
কোন খনিকের করে ?
মেয়েবা কবক, সেইটি প্রতিমা,
এই ছোরা মোর ঘরে ।

প্রিয়তম্যাক সৌন্দর্য্য ।

কোলেই লাগিছে সেন্দূৰীয়া গাল ফাট' প্রেমিকৰ হুই,
কোৱা ভাঙুৰীয়া ওঠৰ তলত কেটী সাপ থাকে শুই
কিয় বা লাগিছে হিৰনিৰ চকু যেনে স্বৰ্গৰ তৰা,
তথ বুকু কিয় লতনু কোমল মনন পিচলি পৰা ।
কি কাম দাসল মেঘ বৰণীয়া সাগৰৰ চউ চুলি,
প্ৰেম পগলাৰ তদন্ত ভৰণী কৃষি পায় গই তলি ।
যুগল ডুবাত কিকাম সাধিব মনু প্ৰণয়ীৰ ভোল,
মিহি মউ মাত বিয়াধৰ বাঁচী বাগৰ কৰি মুঠে ভোল ।
সুগোল সুঠাম সবলি বলিত বাত জজা উক কৰ,
সকলে' বিলাক চোকা চোকা অস্ত্ৰ শনাইত শুভাঙ্কু শৰ ৬
নেলাগে সুন্দৰা মন প্ৰাণ হাবী, দিয়া মোক এনে দিয়া,
মি, দিয়াত মজি মোৰ এই দিয়া হই বায় নাইকিয়া ॥
দিয়া এনে প্ৰেম যি পেমে বেলেগ অস্তিত্ব বিলোপ কৰে,
ভালোপাতা মউ দিয়া এনে মোক চিৰকাল বাগি নেৰে ।

এনে চুমা লাগে যি চুম দুখন নিভাঁজ ছিয়াব জোকা,
চকু নোহে দুই মুকলি চুতাব অশ্রুব প্রেম ভবা ।
কথা নোহে প্রেম মুকলি'র মাত্ৰ কপটতা আক নাই,
মবমে মবমে মবম নিগড় বাকনা বোলে মিটাই ।
নিদ্রিবা নিদ্রিবা শুক্লব পহিমা মাত্ৰ শুক্লবৰ খনি,
গোলপুৰা হাঁচি মুগ্ধ নদবা অশ্রুবত কাল কণী ।
কোমল অশ্রুব প্রেমময় আত্মা কোমল জ্বৰ কদয়,
দ্বিয়া গড় দিন বাতি মোক মন অচল অচল বয় ॥

ভ্রম ।

কেনে কলে সেয়া বাঁহী বাজে নুলি বনদেবী গীত গায়,
সেতালী'র মালা নহয় এখাব, তথাবে শুণিছে কায় ।
নহয় কুলনি কুমারী সমুত, দটাই দটাই কণ্ড,
গোলাপ নহয় প্রিয়তমা আখি, দেখি পর তৈ বণ্ড ।
কোনে কয় এটি হরিণা পোহালা, ইমান চেতনা নাই ?
ননক সৌন্দর্য্য রূপ খরি আহি ডেওদি চুববি খায় ।
নহয় পুখুরী প্রেমিকব নুক, পানী নোহে প্রেমবস,
নই নোহে টিক প্রেমব আবেগ বিচাৰি প্রেম বিবল ।
বাণব আত্মাটি উবি শুণ গায় কোনেনো ভোমোকা বোলে,
শোপাব কুলটি উড়িয়ে পিয়াব পখিলাব নাম পালে ।
কুম্ভা পখী, কৈচ, পাতিব মাজত “কুম্ভা” “কুম্ভা” ডাক দিছে,
পখী নোহে জানা বাখাব কান্দোন প্রতিফলি কপে আছে,
ময়না নহয় নিবতা কুম্ভব সমষ্টি ভুমুনিয়া,
প্রিয়তমা মুখ ওফলি পবিছে সেয়েহে জানা মকিয়া ।

চন্দ্রকুমাৰ ভাগৱতলাল।

উদগনি।

উঠা অসমীয়া চোৱা চকু মেলি

এলাহ পাটীত নেলাগে লাজ

কহালি টোপনি ভাখি উঠি বহা

পেলোৱা পেলোৱা টোকেনা সাজ।

অসহ্য অসহ বনৰীয়া বুলি

“টাহিছে হোমাক লবেও শুনা।

এতিয়াও বহু পিচত পৰিল।

আগলৈ নো কৰ কি দশা শুনা।

উঠিল জগত নিজৰ কামলৈ

—বাৰ ঠীৰ্খ বাতী শুনা কয়োল।

মানুহে উন্নতি পুজিছে আটায়ে

কানিব কালত তুমিহে তোল।

উঠা অসমীয়া এতিয়াও উঠা

সোৱা লগৰীয়া নহয় দূৰ।

জাতীয় মন্তব দীক্ষা লোৱা আহি

নিজৰ গীতৰ খবাহি শুব।

উঠা অসমীয়া চোৱা চকুমেলা

এলাহ পাটীত নেলাগে লাজ ?

কহালি টোপনি ভাখি উঠি বহা

পেলোৱা পেলোৱা টোকেনা সাজ।

কি আছে হোমাব অসমীয়া ভাই

ধন, মান, জ্ঞান পেলোৱা কত ?

কি নি পুজিবা জগতী চৰণ

নিচিন্তা উপায় ক্ৰিয়ল হত।

কিটলৈ নেছিলো আপোন মোক
কি ধাৰে শুভিলা মেজাৰ তেজ ?
কবম নাশাত্ত খবম উটালো,
খবম সলনি কি পালো বেচ ?
লখিমী মালিলা কুলটা তজিলা,
হিলা আপোনাক, কাসক মানি ।
এতিয়া বাগিৰা কলানুমটিয়ে
হবিলে চেতন, কি আছে জানি ?
খালা পুৰি হায় পুকখক সোণা
মানুহ জনম ধবিলো কিয় ।
মানুহৰ কাম একো নকৰিলা,
পাখা নদি হোৱা এতিয়াও পিয় ।
উঠা অসমীয়া, চোকা চকু মেলি
এলাক পাটাত নেলাগে লাভ ?
কপালি টোপনি জালি উঠি বচা
পেলোৱা পেলোৱা টোকেলো সাজ ।

আছে কি ভোমাব লুনা অসমীয়া
গজাটোপ কেন ডাকৰ গপ ।
ঘৰে ঘৰে আছে কানি পান গোলা,
নিতে নিতে ইন্দ্ৰ দেৱতা জপ ।
চুকৰ জুহাল জগতৰ আহি
ভাবে 'ডাকৰীয়া' অসমীয়া জাই ।
নাদৰ ভেকুলী নাদৰ গবাকী
কোনৰা তাকোতো নেজানে হায় ।
পৈকী ভিঁসা ঘেৰ কুকুৰ বিৰালি
আপোন পেটৰ ভঁৰাল বখা ।
আৰ্জৰ টোপোলা সেয়েহে সামগ্ৰী
মৰেও মৰোক ভায়েক মখা ।

চিনিও নেপায় ভায়েক ককাই
 আকুলি মূৰতে গাণিব পৰা ।
 মিল শ্ৰীতি নাই, আছে মাত্ৰ হায়
 ম'সাব বিহুৰ চাটোৰে ভৰা !
 উঠা অসমীয়া চোৱা চকু মেলি
 এলাহ পাটাত নেলাগে লাভ ?
 ককালি টোপনি ভাৰি উঠি বহা
 পেলোৱা পেলোৱা টোকেল সাজ ।

নোহোৱা মিছাৰ, পাৰিবা উঠিব
 • কলামলা ইটো টোপনি ভাল ।
 একে চিপে উঠি ভূমিত ভৰি দি
 'প্ৰতিজ্ঞা টকালি' বাকী কঁকাল ।
 চাত্ত কোবলৈ প্ৰথমেই পোতা
 এলাহ লতুক গাতলৈ যোতা ।
 ভয়ৰ ভকাৰে কপাই জগত
 মৰ্মৰ কিৰীট শিৰত লোৱা !
 জীৱনৰ আৰ্হি গালি অসমীয়া
 উধাৰা তুখনী অসম আই ।
 পূৰ্ণৰ কাহিনী সোৱৰা মাথোন
 অজ্ঞাৰ হোমাব একোৰে নাই ।
 আৰ্গা হেজকণা আছে ধমনীত
 মৰেও আগত শিৰ নোৱাৰ ।
 পাৰা যদি উঠা উঠা এটিবাৰ
 জগতে হোমাব যশস্তা গাব ।
 উঠা অসমীয়া উঠা এটিবাৰ
 পিছ পৰি বলা নেলাগে লাভ ?
 জীৱন্ত উচ্চাহে একে উশাহতে
 লোৱাহিহে আহি বীৰব সাজ ।

ভেজিমলা ।

ভেজগোরা বেলি, ভিলিফনি মেলি মানটর জাহি ধবা ,
 পুনাহু মলয়া, উঠি চ্যাময়া, বোলে উঠা ভেজিমলা ।
 মেগ মল, বক্ষা, পিঙ্গি দিগন্তন মিচিচ্চ আলাব ধাবি ।
 উদারুল পানী, বক্ষা ঠাঠি সানি, বলকিচ্চ ভুই ভবি
 কপাচ্চ কপ ভুলি, পাবিচ্চাচ্চ ভুলি, ভেজিমলা ককমকায়ে ।
 চাবিচ্চ কামে কেবি, যুকলি সামবি, পানীৰ লতা বগায় ।
 মানুষক কুটুমে, দলিঘাই পেলালে, কাকমে কুটুম পালি ।
 মবমে সামব, আজলী কুরবা, এটাটকে নিজা কবিলি ।
 ভোবে পানীৰ চবাট, সাভবি কুৰিচ্চ, কটো ন উবিচ্চ বনাট ।
 মলয়া নাগুবে, মিঠিৰ পাতিলি, খববচে বতবা নাট ।

চপবায়া বেলি, পানীয়া উছালি, মিচিচ্চ যুকতা তবা
 কটিক পানীৰ মাজে মাজে ধাব, চবিচ্চ পেলাল দবা ,
 সোণকপ মাচ্চ আভিচ্চ গটচ্চ, যব পেচনীয়া দবে ।
 মনত পাবনে, কপৌ জুবি ভোব, মাতিলে ছাত্ৰে পবে ।
 ফুলদাৰাপনি, পবিযেহে আচ্চ, চবেনে চবিগাকনী ।
 কোনে ভু-লইচ্চ, মবমব হোব শোভলী পোবালি কণি ।
 সখীৰ বাভবি, কোনে কব পাবে, —ভোব জীৱনৰ লগ ।
 মবমব সখী, আভবালে, কোনে, আকোনে মিলিব সঙ্গ ।
 কুমাবী ছোৱালা, কুটুমে পেলালি, দলিঘাই মবম কেবি ।
 মানুষহে মানুষহে, ইমানহে মবম, চকু-লো পবে স্তব বি ।

মানুহৰ চোতালত, মাধুৰী কুটিলে, মাধুহে নিচিনি হায় ।
 সাবি ভুলি ভিহি, মোতাৰি পেলালে, মাধুহৰ মৰমো নাট ।
 মবমব পানী নোহোতা ঠাইত, কেনেকৈ বিশ্বাস পয় ।
 মেয়ে ভেজিমলা, ভুইৰেত লিপাই, পাবিচ্চাচ্চ ভুই বয় ।
 শকত বাক্কাৰ, ভলিৰ সইচ্চ, বাকিলে নিচিগা কবি, -
 ধুমুতা বতাবে, শক্ত বাগে আক কানো কবির পাৰি ।

সিদিনা সন্ধিয়া ধৰে আজি কিয় ছেনেকুৱা কৰে মন ?
 বন্ধেৰে মাৰ গৈ, বেলিয়েও তোক, দিছিলে নে বিসজ্জন ।
 আজ পুৱাই বোলে, ঠাতি চকু মেলি, পঠালে বাতৰি কিবা ।
 চিকুন নাৱে খনি, আনাৰে উজ্জলি, আহিছে উধাই বা ।

মাশুহৰ নাও, মাশুহৰ ভাৱ, দেখিব লাগিছে ভাল ।
 মাশুহ মিতিৰ, বৰ মৰমৰ, পাতিছে কিহৰ জাল ?
 গঠীন মুখনি, মৰমেৰে সনা,—কোনবা দেৱতা এওঁ ?
 কেলেই লাগিছে, মাশুহ পৰিয়াল,—আহিয়ে দেখোঁ ধৰেও ।
 —“হাতে নেমেলিবি, ফুলো নিচিকিতি, ক'ব নাতৰীয়া তই ?
 মাশুহে ফুলৰ, নেজানে আদৰ, তেতিমলাচে মই ।”

জলকুৰীৰী ।

পুৱতী নিশাৰ ডাক নটে পৰা নোৱৰ নিখৰ বাঁহী ।
 কোনোবা লোকৰ নিমাত প্ৰাণীয়ে ঠাতিছে নিফুট ঠাতি ॥
 পখালি চকুত একাৰ একাৰ, তবাই তবালৈ চায় ।
 উলত পানীৰ দাপোণলৈ চাই ঠাতিছে মিটিকিয়াই ॥
 শেষ নিশা কেনে ৰ লাগি বঠিছে, লগৰীয়া কোনো নাই ।
 ভয়ক চকুটো ফুটুচকুটো কোন একাৰে একাৰে যায় ?
 গঠীন পাৰত, গঠীন বননি কি লৰে গছৰ পৰা ?
 তৰ্-তৰ্-কৰি কিবা গল উৰি 'খক খক' মাত্ৰে বাতিচৰা ॥
 দাবিতে লাগিল তথা বহুক্ষণ এৰিলে নিশাহ এটি ।
 নিয়ৰে বনৰ গছ পাত আঁঠা, কঁপিছে বতাহ ছাতি ॥
 উষাৰ কাননা দিলে তীক্ষ্ণবৰে, পুৱত বাতলী ঠাতি ।
 ভূমুকি মাৰি চাইছেহি কোনে ? উটি আহে ফুল পাহি ॥
 কলৈ যায় সোৱা ফুলৰ পাহিটি, চিন্তিনো ভালে কোনে ?
 কি বাতিৰি যায় ফুলাম নাৱ বাই কোনবা কুৰীৰী পোনে ?
 কি'বেল খেদিছে, কোনে বা কাক পড়িম ফাললৈ চাই ?
 কোন আছে তাত, কলৈ বা পঠায়, বাতৰি পায় নে নাই ?

ঢৌরে ঢৌরে আহা ! কুল-নাও খনি বাজহংসে নিছে টানি ।
 ফুলে ফুলে ফুলি, পদ্মা কুমারী শিবত নাগর মণি ॥
 বক্সা হাত ভরি, বক্সা মুখখনি, কাকন উজ্জ্বলা চুলি ।
 নাচিছে আটাই দিগন্তবী বালা গাইছে প্রভাতী গুলি ।
 নাগ কাল শারী ধরিছে চাপরি স্তনিয়ে আনন্দ-মিলন ।
 মাসুহ লোকর মোহে কপ খেল, নফনা বিচিত্র লীলা ॥
 একাব পোহবে মিলন মাধুরী, কপর ধেমালী দবা ।
 কিবা কি বিচারি কেজনা কুব দি উঠিল পানীর পবা ।
 মুকুতাৰ মলা আঁরি ঝাঁক-গলে, চুমাৰে বজিলে ঠোঁট ।
 এৰা পাই ঝাঁক, ফুৰিছে বনাই, চৰিছে চতুৰি গোটে ।
 কতো জনী গই পতমৰ বেণু ঘঁহিছে সৰসাক্ষয় ।
 বাজলো জনীয়ে চিত্রি পদ চুলি মুঠিয়ে মুঠিয়ে লয় ॥
 অগ্নিৰ চঞ্চল ইজনীয়ে হাঁহি সিঁচিছে ঝাঁকলৈ পানী ।
 সখীলৈ এচাটি মাৰিয়েট আঁকো বুৰিল টুপুকী জনী ॥
 ‘মৰম পিয়াও’ বুলি কতোজনী ঝাঁক পিয়াহ দিয়ে ।
 পদুম পাতত উঠি ডিঙ্গি ধৰি হালে জালে চুজনীয়ে ॥
 কেতেকো চৰাইয়ে ‘কত কি ? কত কি ?’ দিলেহি দিনৰ হাক ।
 ফুলাম চইৰ তল পবা কোনে মাতিলে মৃদল বাক ?
 বীণাব জৌকাৰ, মলয়া বতাহে উটাই আনিলে ধেন ।
 জলৰ কুর্বাণী কুর্বাণী মাঝেৰে পৰিতর্জিয়াবী হেন ॥
 গলত হাঁহক খোপাত মানিক, ঝাঁহিত মুকুতা পাশ্বে ।
 নীলোৎপল হাঁহে, চৰণৰ পালে শঙ্খৰ ধরল কাশ্বে ॥
 শুভ্র পূবত উষাদেবী সৈতে মিলিলে কুর্বাণী গই ।
 মিলন হাঁহিৰে উজ্জল চৌদিশ লুকাল পোহৰ ময়ী ।
 আনন্দ লহবা, নাচি পৰি হাঁহি গাইছে কুললু তান ।
 বেক্সি কাকন-পোহৰৰ ঢৌৰে উটালে প্রাণীৰ প্রাণ !

মৌমাৰি ।

১

ই ফুলৰ পৰা সি ফুললৈ উৰি,
 গুন্ গুন্ গুন্ হুবে নাম ধৰি,
 মাতিছা ইটিক, চাইছা সিটিক,
 প্ৰেমৰ আলাপে মুক্তিছা মন,
 পাইছা অমৃত প্ৰাণৰ ধন ॥

২

‘বাও’ ‘বাও’ কৰি আহিছা তুমি ।
 আকৌ উত্ততি আহাগৈ তুমি ।
 এখশুক বোৱা, পিছফালে চোৱা,
 কি হবনো তেৰা ফুলটিৰ গতি ।
 হব পোৱা এনে নিৰ্দ্দয় অতি ?

৩

সমাই সপক বিচ্ছেদ কিবা,
 প্ৰাণেৰে প্ৰাণৰ বান্ধোন যিবা ।
 যোৱা যোৱা যোৱা, আহিবা, আহিবা,
 মৰমৰ কথা মিলনৰ বেথা,
 নহয় খন্তেকোৱা দুদিন থকা ॥

সন্ধিয়া ।

বন্ধা মুখে বন্ধা বেলি মাটিলৈ তিলায়,
 দেখা দিয়ে নিমিষতে সন্ধিয়া লুকাই ।
 প্ৰথম চুমাৰ বেৰ নৌ পৰোঁতেই,
 নিচুৰ বিবাহে তাক মচিয়ে নিলেই ।
 হেঙ্গুলী বিচ্ছেদ-মেখে অঁঠবাই ধৰে,
 বিধিৰ লিখন হয় : নলবে নচৰে ।

ই বজ্র বাতনি তই কত পুহিছিলি,
মিঠা মূগে মেঘ তেব শুকুৰ খালিলি ।
সন্ধিয়া আঁঠৌ ছায় । মুকলি চুলিবে,
নীৰৱে একাক কৰি বিশ্ব পৰিচৰে ।
গোৱা। আঁঠৈ গোৱা। আঁঠৈ পশ্চিম সাগৰ,
বুৰ দি শুকুৰ। গাই সমুদ্র ভাগৰ ।
আঁঠৌ ছোৱালী ছায় । স-সাৰব মোৰ,
মৌ বুড়ু তেই গল, - ইচ্ছা বিধতাৰ ।

জোনাকী ।

উষাৰ হাঁচিটি বজিলে পূবত ।
কৰ বা ধেমালি-কথা
নিমিত্তে নামি বসুধা জুৰিব !
প্রকৃতি খন্তেক তথা ।
সোণালি মৌ তত সঁচুৰি নাচুৰি
উটি আহে সমীৰণ ।
প্রকৃতিৰ ঢকাবুকু উৰাজাত
শিকালে যুকুতা সোণ ।
পৰ্দাত পাৰাণে অৰণ্যে আকাশে
বিলালে অগৌৰৱ বিভা ।
কণ্ কণ্ কণ্ গছ পাত লতা,
আঁঠৈ বাতনি কিবা !
সপোন বাজাব কত বে কুমাৰী
মলয়াত উটি আহে,
অথব আবেশে পখিলাৰ দৰে
নাচি হাঁহি লাহে লাহে ।
নীল আকাশত বগলী-পানিৰে
মেঘ হে নামিছে বীৰে,
ফুৰলী বিয়পা অৰণ্যৰ দৃশ্য
জয়ামতা গিৰি-শিৰে ।

পাহৰা বাজাৰ একাৰ চুকত
 মানস-সৰসী সাজে,
 প্ৰফুল্ল অধিব আনন্দ কমল
 অপূৰ্ণ স্থলৰ সাজে ।
 পাহৰণি কোলে অত দিন পৰি
 আছিল নিমাতী বীণা—
 কোনে চাবিছিল এই বীণাধনি
 বাজিব নে কোনো দিনা ।
 আজি মাত-ফুটা প্ৰাণৰ বাঁপৰ
 উত্তীৰ্ত পৰিল টান,
 ঢাকালী হাতৰ গম পাই উঠি
 মুকলি হইছে প্ৰাণ ।
 গুন্ গুন্ কৰি প্ৰাণৰ বীণত
 বাজিছে আশাৰ সুৰ ।
 স্বৰ্গীৰ জাবৰ প্ৰতিধ্বনি তাত,
 আজি জাবে জব পূৰ ।
 পাহৰণি পমি মধুৰ কলত
 মিলি যায় স্মৃতি স'তে ।
 কিবা দৃশ্য আজি মানসৰ তীৰে
 সৰস দেখি আগতে ।
 সকলিছে যেন জাব-চউবোৰ,
 ধৰিছে মৃদল তাল ।
 চপলা কল্পনা-কুমাৰীবিলাকে
 গুণিছে কবিতা-জাল ।
 অফুট সুৰেৰে বাজিছে গাইছে
 লুপ্তনা স্বৰ্গৰ গীত ।
 ধেমালিৰ প্ৰাণ ধেমালি মগন,
 হৰিছে মাগুছ চিত্ত ।
 চায়াময়ী কবিতাৰ আনৰণে
 শোভে মানসী প্ৰতিমা,

তুলিলে সেই কদম্ব বীণ
বদ্যিছে মধুবিম্ব ।

অকলসবায়ী ।

অকলই উবি কুবে প্রাণব পখীটি,
কল্পনা-নিচারা, নিবন্ধন আকাশেশদি ।
বিশাল অঙ্গাশু তার চকুৰ অগন্ত,
অনন্ত শৃঙ্গব বাজ্য জুবি ওপবত ।
শাস্ত পৰ্বতব টিং, অবশ্য, সাগর,
প্রকৃতির তিয়া যেন বৈবাগ্য আধার ।
মাসুহবো বাজ্য পবে চকুত অশেষ,
কোলাহল পূর্ণ কিন্তু নিমগ্ন সি দেশ ।
প্রাণ পখী উটি যায় শূন্য বহুশূন্য,
লগ হেঁকটাই মেঘ আকাশ মাড়ত ।
উদাস কদম্ব তার অকলে আকুল,
প্রাণব প্রাণত বাজে বিনাদব সুর ।
জনপূর্ণ নিজন্তনত কথা লগবীয়া ?
বিশ্ব সংসারত তার অকলসবায়ী !

সংগীত ।

আছিলো এদিন যেমালি যগন,
কুমলীয়া বয়সত ।
নাচি নাচি উবি পখীলাটি আহি
কলেছি মোর কাণত—
“আমার ই দিন নেপাংকো সঙ্গাই,
কাম্বির লীগিল মিডা ।

মউৰ সোৱাদ হাঁহি ধেমালিও,
 হবহে এদিন ভিত্তা ।”
 সপোনৰ মৰে উৰি আহিছিল,
 উৰি গল মিৰা কলৈ ।
 এতিয়া মেখিচৌ ভাব সেই কথা,
 ধৰিছে ফলিয়ানলৈ ।

বজানীকাহ্ন মনোমৰ্তী ।

মনোমৰ্তী ।

মানমৰ্ত্তে পৰ্মীলাকে আৰু মনোমৰ্ত্তীকে একে লগে পোৱাত মনোমৰ্ত্তীৰ দুখতো অলপ সুখ হৈছিল। বাস্তৱালী পৰ্মীলাই মনোমৰ্ত্তীক নানা ভৱৰ্থ কণা বতৰা কৈ উচাই দি আছিল; আৰু সেই বিপদৰ সময়তো পুৰাতীয়া কথা কৈ মনোমৰ্ত্তীৰ অঁই পৰা মনত অলপ বড় লগাইছিল।

মটনবৰি গাৱঁতো পৰ্মীলা আৰু মনোমৰ্ত্তীৰ আজি দুদিন নিবাহাৰ। মানমৰ্ত্তে তেওঁবিলাকৰ জাতকুল মাৰিবৰ অভ্যপ্ৰায়ে তেওঁবিলাকক সিহঁতৰ বন্ধা জাত আনি আনি দিছিল। চতুৰী পৰ্মীলাই ঘৰৰ ভিতৰতে নিজৰ কঁকালত থকা ঠাচতিৰ কটাৰী এখানেক গাঁত এটা খানি লৈ মানমৰ্ত্তৰ ডাঙৰিলাক সেই গাঁতত পেলাই পেলাই দিছিল, আৰু ডোকে লগোণে তেওঁবিলাকে দুদিন চুৰাতি কটাইছিল। এতিয়া গধূলি ছোৱাত দুইও সখীয়েকে চুক এটাত পৰি ডিক্ৰিত ধৰাধৰি কৰি কথা বতৰা পাতি মনৰ দুখ মনতে সামৰিছিল। মনোমৰ্ত্তীয়ে কৈছিল:— “সখি! আমাকনো কিহে পালে?” পৰ্মীলা—“আন একো নহয় সখি, আমাক কালেহে পাইছে!” মনোমৰ্ত্তী—“সখি! ইহঁতে আমাৰ দেউতাকনো কলৈ নিলে? কি কৰিলে? প্ৰভুয়েনো আমাৰ কপালত ইয়াকেহে লেখিছিলনে?” পৰ্মীলা—“সখি! ইয়াকে নেলেখিলেনো আমাৰ এনেকুৱা বিলাই কেলেই হল হেতেন?” মনোমৰ্ত্তী—“সখি! এই পিশাচহঁতে আমাকনো কি কৰিব খুজিছে?” পৰ্মীলা—“ইহঁতে হেনো বুঢ়ী আৰু ছোৱালীবিলাকক কাটি পেলায়। ভাল ভাল গাভৰুবিলাকৰ হেনো জাতকুল মাৰে।” মনোমৰ্ত্তী—“সখি! পিশাচহঁতে আমাক ইয়াকে কৰিবলৈহে বাখিছেনে?” পৰ্মীলা—“এবা সখি? তোমাৰ ওপৰত মানব সেনাপতি তিলোৱাৰ চকু পৰিছে, মোৰ ওপৰত বা বিশেষকৈ কাৰ চকু পৰিছে কব নোৱাৰে।। বাক! তোমাক এটা কথা সোধো। তুমিনো মানব জাত খাব পাৰিবানে?” মনোমৰ্ত্তী—“জীউটো গলেও মই পিশাচৰ তিকতাপ্ৰহৰ নোৱাৰিম।” পৰ্মীলা—“বদি বল কৰি সেনাপতিয়ে তোমাৰ গাত ধৰে তেন্তেনো কি কৰিবা?”

মনোমৰ্তী—(কাশোৰৰ তলৰ পৰা কুবখান উলিয়াই দেখুৱাই) “এই কুবখান ভয় ভাৰ ডিঙ্গিও, নহয় মোৰ নিজৰ ডিঙ্গিওত ৰেপ দিম ।” পমীলা “তোমাৰ নিজৰ ডিঙ্গিওত ৰেপ দিয়া ভাবটো এৰা । পাৰিলে পিশাচৰ ডিঙ্গিওত কুবখান বহুৱাবা । মনোমৰ্তী—“বাক তাকে হলেও কৰিম । কিন্তু কোৱাচোন সখি ! তুমিনো কি কৰিবা ।” পমীলা “সখি ! মই পিশাচক বান্ধবৰ দৰে নচুৱায় । চুটাক নচুৱাইছো দেখিছাই । কেৱল সেনাপতিক নচুৱাব পাৰা নাই ।” এই দৰে দুইও সখীয়েকক কথা বাতৰা পাতি থাকোঁতেই মিজিমাহা আহি দৰৰ ভিতৰত সোমাল । সি ঘৰৰ ভিতৰত সোমোৱা মাত্ৰেই মনোমৰ্তী ভয়তে চুকত সোমালগৈ । চকুৰী পমীলাই মিচিক কৰি ইঁহি এটি মাৰি আগবাঢ়ি আহি মিজিমাহাক কলে :— “সেনাপতি ! আজি আমাৰ কি ভাগ্য সে আপুনি আমাৰ ঘৰলৈ আহিল ।” মিজিমাহা— “তোমালোক কেনে আচা । মই তাকে চানলৈ আহিছোঁ ।” পমীলা— “সেনাপতিৰ আমালৈ বৰ মৰম ।” মিজিমাহা— “এবা বৰ মৰম । আমি তোমালোকৰ নিচিনা গাভৰুক বৰ ভাল পাই নহয়নে ? বাক ! তোমালোক কেনে আচা ?” পমীলা— “সেনাপতিৰ অনুগ্ৰহত আমি এই ঘৰৰ ভিতৰতে বজাৰ ঘৰত থকা যেন পাইছোঁ ।” মিজিমাহা— “তোমালোকৰ খোৱা লোৱাত একো দুখ হোৱা নাইতো ?” পমীলা— “সেনাপতি ! তোমালোকৰ ভাত বিলাক বৰ মিঠা । কিবা সেই ফটিকা বিলাকহে দেখোন কেনেবা কেচেমা কেচেম গোকাই । মিজিমাহা— “তুমি এতিয়াও ফটিকাৰ সোৱাদ বুজিব পৰা নাই । এবাৰ ফটিকাৰ সোৱাদ পালে বুজিবা, ফটিকা কেনে ভাল বস্তু । এবাৰ ফটিকাত মুখ বহিলে সদাই আমাৰ ফটিকা খাবলৈহে মন কৰিবা ।” পমীলা “হব পাৰে । আপোনালোকৰ নিচিনা দিখিজনী বীৰ সকলে যেতিয়া ফটিকা ইমান ভাল বস্তু বুলি কৈছে তেতিয়া ফটিকানো কেনেকৈ বেয়া হব পাৰে ? আমাৰ খাৰ খোৱা জিভাত ভাল নালাগিলেই কি এনে দেৱতাৰ দুৰ্ভক্ত বস্তু বেয়া হব পাবেনে ?” মিজিমাহা— “হয় । তুমি যথার্থ কথা কইছা ; বাক কোৱাচোন তোমাৰ লগৰ সিজনী কলৈ গল ।” পমীলা— “তাই ভয় পাই সৌ চুকত সোমাইছে গৈ ।” মিজিমাহা— (ইঁহি ইঁহি) কিবনো ভয় । আমি কিবা বাগনে তাইক ৰাই পেলাম ।” পমীলা— “সেনাপতি ! তাই ন চোৱালী । একোকে নেজানে । সেই দেখি তাই আপোনাক অহা দেখি ভয়তে মুচকচ গৈ চুকত সোমাইছে ।” মিজিমাহা “একো ভয় নাই । তাইক এবাৰ ইফালে আহিবলৈ কোৱা ।” মিজিমাহাৰ এই কথাত পমীলাই সখীয়েকক মাতিকলে :— “সখি ! এবাৰ ইফালে নাহা কৈলেই ?” পমীলাৰ এই কথাত মনোমৰ্তীয়ে

একে। উত্তর নিদি আক কুচিমুচি চুকত সোমাল; এনেতে মিজিমাহাই এথোক দুখোক
কৰি মনোমতীৰ ফাললৈ গল আক হেউৰ ওচৰ চাপি বকলৈ ধৰিলে :—“তুমি ভয়
কৰিছা কেলেই” ? মনোমতীয়ে কলে : “সেনাপতি” তোমাৰ যদি অলপো ধৰ্ম্মৰ
ভয় আছে তেন্তে তুমি মোৰ ওচৰ মাচাপিবা । কোনো কবিওঁ মোক এৰি দিয়া ।”
মিজিমাহা “মইনা ! তোমাক এৰি দিব নোৱাৰোঁ । তোমাক মই বৰ ভাল
পাওঁ । তোমাৰ কপত মই হেনেই ভাল গৈছোঁ ।” মনোমতী —“সেনাপতি ।
আপুনি বাৰ । আপুনি ডাঙৰ মানুহ । আপুনি আপোনাৰ স্বদেশীয় কপতী-
নিলাকক মৰম কৰগৈ । আমাৰ নিচিনা দুৰ্ভাগীয়া আপোনাৰ মৰমৰ যোগ্য নহও ।
বিশেষ আপুনি আমাৰ পিতৃ । আপোনাক কেতিয়াও আমি ভাল পাব নোৱাৰিম ।”
মিজিমাহা “বুকৰ জাউ” তুমি যিহকে ভাল পোৱা মই তাকে কৰিম । তোমাৰ
পিতৃবাক এৰি দিম, আক আন আন বাক এৰি দিবলৈ কোৱা তাকে এৰি দিম ।
মোত তুমি জজা ।” মনোমতী —“বাৰ ! আপোনাৰ যদি দৰাচলতে মোলৈ
কুপা আছে তেন্তে অনুগ্ৰহ কৰি আমাৰ এটাইবিলাককে এৰি দিয়ক । আমাক
মাৰিনো আপোনাৰ কি লাভ হব । আপুনি আমাক এৰি দিয়ক । আমি
আপোনাৰ অক্ষয় কাহ্নি গাম ।” মিজিমাহা —তোমালোকক এটাইবিলাককে
বাক মই এৰি দিম ; কিন্তু তুমি কোৱাচোন মোক তুমি ভাল পাবানে ?”
মনোমতী “আপুনি যদি আমাৰ এটাইবিলাককে এৰি দিয়ে তেন্তে আপোনাক মই
নিজৰ পিতৃৰ দৰে ভাল পাম ।” মনোমতীৰ এই কথাত মিজিমাহাৰ মুখ কলা পৰিল ।
বিসম মনেৰে কলে : “তুমি মোক পিতৃৰ দৰে মৰম কৰিব নেলাগে । তোমাৰ গোলাম
বুলিহে মৰম কৰিব লাগে ।” মনোমতী —“মই আপোনাৰ নিচিনা বাঁৰ একজনক গোলাম
বুলিবলৈ কি সাধ আছে ?” মিজিমাহা —“তোমাৰ তেন্তে সামী বুলি মৰম কৰিবা ।”
মনোমতী —“আপুনি যেতিয়াই ইমান বিলাক বাঁৰৰ সামী, তেনে স্থলত মই সামী বুলি-
লেহে আপুনি সামী হবানে ?” মিজিমাহা “মই সেই ভাবত সামী বুলিবলৈ কোৱা
নাই । মই কইছোঁ তুমি মোৰ ভিকতা হবা নে ?” মনোমতী —“মই কেতিয়াও
তোমাৰ ভিকতা হব নোৱাৰোঁ ।” মিজিমাহা —“নাহবা ! তুমি ফুল, মই
ভোমোৰা । তুমি যদি মোক তোমাৰ ফুলৰ মৌ স্ব ইচ্ছাতে খাব নিদিয়া তেন্তে মই
বল কৰি খাম ।” মনোমতী —“আপোনাৰ চিৰকাললৈকে কলক বব ।” মিজিমাহা
“মোৰ কলক হলেও তোমাক মই মোৰ মনৰ পৰা বাজ কৰিব নোৱাৰিম ।
কোৱাচোন তুমি মোৰ হবানে ?” মনোমতী —“এই জাউটো গলেও মই
তোমাৰ ওৰ নোৱাৰিম ।” মনোমতীৰ এই কথাত মিজিমাহাই চকু দুটা বহা

কৰি বাহু আঁফালি “বাক ভোকনো কোনো বাপে চাওঁ” এই বুলিয়েই সি মনোমতাক খেদা মাৰি গল। মনোমতীয়েও বিপদত থৈয়া নেহেঁকড়াই হত্যালিকে কাপোৰৰ তলৰ পৰা কুবখান উলিয়াই দেখুৱাই কলে :—“পিলাচ! আহ। এই কুব ভোৰ ডিঙ্গিত বহুৱাম।” মিজিমাছাইও তৎক্ষণাত কঁকালৰ খাপৰ পৰা হৰোৱাল খন উলিয়াই দেখুৱাই কলে,—“ভোক এই হৰোৱালোৰে একেকোনে কাটম।” মনোমতী—“তই মোক হৰোৱালোৰ কাট, মোৰ পক্ষে সিও ভাল, তেওঁ মই ভোক মোৰ গা চুব নিদিওঁ।” মিজিমাছাই মনোমতীৰ সাত দেখি আক কথা শুনি, হৰোৱালখন সুমাই পৈ কলে :—“বাক! আজিলৈ ভোক এৰিলোঁ। কিন্তু মই চোম, তই নো মানব ভাত পাবনে নেখাত।” ইয়াৰ পাছতই সি পমীলাক চকুৰ আগতে দেখি কলে :—“তই নব তুটী। তয়েই তইক এনে ঠিলাক বৃদ্ধি দিছ।” পমীলা—“সৈন্যপতি’ আপুনি পুকপটৈ এজনী ঠিকতাক বশ কৰিব নোৱাৰিলে। এতিয়া মটহে দোবা চলু’?” মিজিমাচা—“ভোক তাক মই তইৰে সৈতে একলগে নলওঁ।” পমীলা—“ভাল। কিন্তু তুমি মোক সকলৈ এঠাইত থলে তোমাৰ বগুৱা ছুটাই কটাকটিকৈ মৰিব।” মিজিমাচা—“মই ভোকে কাকো নিদিওঁ। তইও মোৰে চনি। বাক, আজিলৈ মই যাওঁ” এই বুলি মিজিমাচা ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাল। ওলায়েই তেওঁ সমুখতে এটা বড়া পাগুৰীৰে সৈতে মানুহ পালে। সেই মানুহটোৱে মিজিমাচাৰ ভাতত এখান চিঠি দিলে। মিজিমাচাই সেই চিঠিখন লৈ মানুহটোক বিদায় দি নিজৰ বড়ালৈ গল।

পঞ্চম অধ্যায়।

মানব উপহাৰ।

বৰনগৰীয়া বকুৱাৰ গড় আক্ৰমণ কৰিবৰ পাছ দিনা মিজিমাচাৰ আদেশ মতে চলকান্ত বকুৱাই ইজাক মান লৈ নব নগৰৰ আমবাৰি, চকুচকা ইত্যাদি ঠাইলৈ গল। সেই ঠাইবিলাকত লুটপাট কৰি মানহঁতে কপসীৰ কল গেছিয়া, উদমাৰি ইত্যাদি গাৱেদি ক্ৰমে মটনখৰিব ফালে ভটিয়াবলৈ ধৰিলে। সিহঁতৰ অত্যাচাৰ, ভীষণ নিষ্ঠুৰতা আৰু পৈশাচিক কাণ্ডত অসমীয়া মানুহ জলাকলা পৰিল। মানহঁতে যি যি গাওঁত গাবলীয়া মানুহৰ পৰা কোনো বাধা নথিহি

নাপাউছিল সেই সেই গাৱঁত ত খন সোণ লুটপাও কৰাত বাজে আন একো বিশেষ উপদ্রৱ কৰা নাছিল। কিন্তু সি সি গাৱঁত গাবলৈয়া মানুহ বিলাকে সাহ কৰি সিহঁতৰ লগত যুগ সি গাটীছিল, সেই সেই গাৱঁত সিহঁতৰ উপদ্রৱ বৰ্ণনাৰ অস্তিত্ব হৈছিল। সিহঁতে ঠায়ে ঠায়ে মটাকে মাটীকৈকে একেলগে তলা ওপৰা কৰি বাকি দুইকো একে গাৱে কাটিছিল। গিৰিয়েকটোক বাকি পৈ, তাৰ চকুৰ আগতে তাৰ গাভৰু হিকহাকানীৰ সৰ্ভাঁহ নাশ কৰি গিৰিয়েকৰ আগত সৈন্যয়েকক, সৈন্যয়েককৰ আগত গিৰিয়েকক কাটিছিল। কিছুমান মানুহক সিহঁতে হাতত খিলামাৰি কঁকালত ডোল লগাই লৈ ফুৰাইছিল। কোনো কোনো মানুহক সিহঁতে বাটে পথে, খাচ পতৰ দৰে বাকি বাকি পেলাই লৈ সিহঁতক জাঠি জোড়োৰে পুচিনিকি মাৰি সিহঁতৰ মজত কাটুৱ লগুগক পুতালে। ঠায়ে ঠায়ে সিহঁতে অসমীয়া মানুহ কেতবিলোকক একেটা ঘৰতু শুমাই লৈ চুৱাব বাকি ঘৰত ছুট লগাই দি জাকি দি পুৰি মাৰিলে। ঠায়ে ঠায়ে মাকৰ বুকৰ পৰা কেচুৱা লৰা কাটি লৈ মাকৰ চকুৰ আগতে সেই কেচুৱা লৰাক ওপৰলৈ নোপমাৰি দি তলত তৰোৱাল পাতি কাটি, সেই কেচুৱা লৰাৰ মজত মাকৰ মুখত কঢ়িয়ালে। সিহঁতৰ অত্যাচাৰত, সিহঁতৰ উপদ্রৱত অসমীয়া মানুহে গাওঁ এৰি হাবিয়ে বননিয়ে পলাল, ভালেমান মানুহ বিজনী, গোৰাপুৰ, গোৱালপাৰা ইত্যাদি ঠাইত সোমালগৈ। অনেক মানুহ পলাই চিলমাৰি, ধুবুৰীৰ ফাললৈ গল। কিছুমান মানুহ পলাই কোনো ভোটান পাৰাডেছি ভিতৰত পলেগৈ। কিছুমান মানুহক সিহঁতে লগতে ধৰি ধৰি ললে।

এই দৰে নিচল। অসমীয়া জাতিৰ একালৰ পৰা কাটি মাৰি নাশ কৰি বৰ-
নগৰ, কপৰী শ্মশানত পৰিণত কৰি হলকালু বকৱাৰ মানজাক মটনবৰিৰ ফাললৈ
যাবলৈ ধৰিলে।

কলক লাল বলহা ।

আমাব শিল ।

সকলোৱে মানিব লাগিব যে আমাব শিলৰ উন্নতি আগেয়ে অধিক আছিল । আমাব এতিয়ালৈকে পকা পুৰণি বস্ত্ৰ বিলাক দেখিলেই সেই কথা ভালকৈ বুজিব পাৰি । শিলকটা, কাপোৰ বোতা, অলকাৰ আৰু কাঁহি বাটি গঢ়া, হাতীৰ দাঁত বা পহুৰ শিল্পৰ বন কৰা প্ৰভৃতি কামত, বুঢ়াবিলাক বহুত গুণে আমাতকৈ শ্ৰেষ্ঠ আছিল, সেই বিলাক গুণ লাহে লাহে আমাব গাব পৰা গাব লাগিছে, আমিহে তাক দেখিও দেখা নাই । অসম-বঙা সকলৰ লগে লগে দেৱ-মন্দিৰ বিলাকত দেৱমূৰ্ত্তি, শিলৰ খুটা, শিলৰ চুতাৰ কটাও শেষ হল । সেই নিছা এতিয়া আমাব মাজত লোপ হৈছে । আমাব দেশত আগেয়ে বহুত ভাল ভাল কাপোৰ শিয়া হৈছিল । বজা-ঘৰৰ আৰু ডাক্তাৰীয়া সতলৰ কাপোৰ কানি জোলা বিলাকৰ আৰাই বোতা হৈছিল । জোলাৰ বংশই এতিয়া ধ্বংস পালে । সিহঁতে কপাহী, পাট, মুগা, মেজাফৰী, কেটকুৰি, এৰি প্ৰভৃতি কাপোৰ বৰ চিকণকৈ বৈছিল । হিমান মিহি কাপোৰ এতিয়া আমাব দেশত নাই । অসমীয়া পাট সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ, কিন্তু বঙ্গদেশৰ পৰা এতিয়া সস্তা ভাৱেৰে পাট আমদানি হোৱাত সেই কাপোৰৰ ব্যৱহাৰ একেবাৰে বন্ধ হল । মেজাফৰী আৰু কেটকুৰিৰো দশা সেইয়ে । মুঠেই মুগা আৰু এৰি এই দুই কাপোৰ হৈ আমাব দেশত আভিলৈকে আছে । তাৰো অৱস্থা ভাল নহয় । তাৰ কাৰণ প্ৰথমতঃ—বহুত ঠাইত আমাব ডেকা সকলে মুগাৰ মেখলা গাকৰ গিলিপ বুলি এৰি দিছে । দ্বিতীয়তঃ—এই বিলাক কাপোৰ বহু মূলীয়া, বহুতে সেই বাবেই পাট মুগা কাপোৰ পিন্ধিব নোৱাৰে । এই দেখি মুগা এৰি কাপোৰ আগৰ সমান বোতা নহয় । কিন্তু বহুতে এই কথা নেমানে । হেওঁলোকে কয় যে আগতকৈ মুগা বা এৰি কাপোৰ বোতা একো কম হোৱা নাই বৰং অধিক হৈছে ; গবৰ্ণমেণ্টেও তাকে কয় ।

আমাব প্ৰজা সংখ্যা আগতকৈ এতিয়া অধিক হবও পাৰে । কিন্তু সেই বুলি অসমীয়া মানুহৰ সংখ্যা অধিক হোৱা নাই । বঙ্গালী, হিন্দুস্থানী প্ৰভৃতি ভাৰতৰ

আমাব আন ঠাঠিব মানুহ আতিহে অসমৰ প্ৰজা সখা অধিক কৰিছে । আক সেই বিলাকে অসমায়্য মুগা বা এবি কাপোৰ কেতিয়াও বান্ধিব নকৰে । আগেয়ে আমাব পুৰুষ মানুহবিলাকেও মুগাৰ চুৰিয়া আক এবিয়া কাপোৰ লৈছিল । এতিয়া সেই পৰিচ্ছন্ন বস্ত্ৰ নাই । পাঠক সকলে এতিয়া বুজি লওক, এই বিলাক কাপোৰ আগতকৈ সবত বোৱা হয়নে কম হয় । ক্ৰমে আক বোৱা কমিহে আহিব । অলপৰ পৰা ইংৰাজ বেপাৰী কিছুমানে আমাব দেশৰ পৰা এবি (cocoon) লৈ গই কলত কাপোৰ বট এই দেশলৈ আনিছে । বোধ কৰে । বস্ত্ৰে সেই কাপোৰ দেখে নাই । সি বৰ চিকণ আক মিঠি হৈছে, কলত তৈয়াৰি হোৱা বাবে বেচো কম হয় । কেতিয়া অসমায়্য মানুহে সেই কাপোৰ সস্তাত নিকিনি আক আমাব দেশত বোৱা কাপোৰ লবনে ? এতিয়া পাঁচ সেৰ এবিৰ নেচ যদি ১০ টাকা হয়, সেই পাঁচসেৰ এবিৰ সুতা কাটী কাপোৰ বট বেচিলে ১২ টকাৰ ওপৰ নহয় । এনে স্থলত অসমায়্য মানুহে এবি নেবেচি কাপোৰ বেচিবলৈ ইচ্ছা কৰিব কিয় ? সেই দেখি এই কণ্ড মুগা আক এবি কাপোৰৰ অগ্ৰহা ভাল নহয় । কপাহি কাপোৰৰ ভিতৰত আছে খনীয়া, চকটীয়া, ঢেলেং আক গামোড়া, পুৰুষৰ মাজৰ পৰা খনীয়া কাপোৰ শুচি খনীয়া বেপাৰ হল । এতিয়াও ভাল ভাল গুণাকটা খনীয়া আক ঢেলেং আছে কিন্তু আমাব মানুহৰ উৎসাহ নোহোৱাৰ বাবেই সেই বিলাকৰ উন্নতি হয় পৰা নাই ।

বস্ত্ৰে আমাব অলকাৰ বিলাক দেখিবলৈ পুৰণী নহয় আক বৰ গধুৰ বুলি অপিত কৰে, ই কথা একেধাৰে মিছা নহয় । ঢোল যেন বিৰি, আক খামুচীয়া কেকএই তাৰ প্ৰমান । কিন্তু সেই বুলি এটাইবিলাক অলকাৰ বেয়া নহয় । আমাব কিছুমান গহনা দেখি কোনেও নিন্দা কৰিব নোৱাৰে এই বিলাক গহনাও আগেয়ে ঘিমান ভালকৈ গঢ়া হৈছিল এতিয়া তেনেকৈ নহয় । সেইদেখি আমাব মানুহৰ পুৰণি নিভাজ গহনালৈ ইমান হেঁপাই ।

আগেয়ে আমাব দেশত হাঠীৰ দাঁত আক শিল্পৰ কাম শূন্যৰূপে কৰা হৈছিল খবমৰ চুলা, কাকই, ফনি, কাণ খজুৱা প্ৰভৃতি কাম এতিয়াও জোৰহাত আক বৰপেটাত বিশেষকৈ কৰা হয় । কিন্তু সেই বিষয়ে কোনেও শিল্পীবিলাকক উৎসাহ নিদিয় আক সেইবিলাক বস্ত্ৰৰ প্ৰতি মানুহৰ আদৰ নোহোৱা হৈছে । গড়ৰ খবগৰ কোণা আজি কালি খুব কম পোৱা যায় । কক্ষসৰ পত্ৰৰ শিল্পৰ লাখুটি আজি কালি প্ৰায় নোহোৱা হৈছে । কাহি বাটী লোটা চৰীয়া প্ৰভৃতি ঘৰুৱা বস্ত্ৰৰ গঢ়ন বৰ সামান্য ৰূপে হয় । অসমত এই বিলাক গঢ়োৱা ঠাই বিশেষ কৈ

বহা আৰু সৰ্গেবাৰি ৭ কাঠৰ কামো আগভট্টক এতিয়া বেয়া কৈছে । এতিয়া আমাৰ দেশত যিমান বাঢ়ি আছে সকলো বিলাকেই বজাৰীৰ আঁঠি লৈ শিকা, আগৰ পঢ়িদোলা বা চালপীৰা বিলাক এতিয়াৰ বাঢ়োঁয় সাজিব নোৱাৰে ।

এই বিলাক কামৰ অগেয়ে আমাৰ দেশত বিশেষ উন্নতি নাছিল । কিন্তু আগেয়ে যি যি ফেৰা আছিল, এতিয়া সিও নাইকিয়া হৈছে । ভাল আঁঠি লৈ আমাৰ মানুহে শিল্পৰ কাম যে নিশাকৈই আগৰ যি আছিল তাকে পাহৰিছে । উইলায়েমছন চাঙাবে অনুগ্ৰহ কৰি আমাৰ উন্নতিৰ অৰ্থে জোৰঙাটত এটি শিল্প বিজ্ঞালয় পাতি দিছে, কিন্তু গবৰ্ণমেণ্টে বৰ চুপেৰে প্ৰকাশ কৰিছে যে, শিল্প শিক্ষাত অসমীয়াৰে সিমানে উৎসাহ নপকাৰ বাবে 'বিজ্ঞালয়টিয়ে উন্নতি কৰিব শৰা নাই । ই কম দুখৰ কথা নহয় । আমাৰ মানুহে মিচা কপাত উৎসাহ আৰু সময়ৰ অগ্ৰায় পৰচ কৰে, কিন্তু এনেকুৱ লাগতিয়াল শিক্ষাটিলৈ তেওঁলোকে আওকাণ কৰি আছে । আমাৰ এবিয়া, মুগা কাপোৰ তল পৰিল আৰু তাৰ ঠাট বিলাতি কাপোৰে আহি অধিকাৰ কৰিলে । বিলাতি বেপাৰীক আমি আমাৰ জাৰ পুচাবৰ নিমিত্তে কিমান টকা দিছোঁ তাক এতিয়াও ভাবি চোৱা নাই । ইমান দ কথাও কাৰো মনত সোমোৱা নাই, ই কম আচৰিত কথা নহয় । আমাৰ ডেকা সকলে আকৌ সৈন্যৈকৰ্ত্তক বজাৰী সাক পিন্ধাবলৈ ভাল পায় কিন্তু ইফালে বজাৰী সাক পিন্ধালে যে বিলাতি কাপোৰৰ অন্তৰ্ভুক্ত হব, আৰু বিলাতি কাপোৰ কিনিলে যে দেশৰ টকা ওলাই সাত সাগৰ তেৰ মদা পাব হৈ যাব তাক কোনে ভাবিছে ? পুৰুষৰ সাজৰ বাবেই বিলাতি বেপাৰীক ধন দি তত নেপাও তিকতাৰ সাজৰ বাবেও মাকেটোৰ কাললৈ গলে দেশী আমাৰ মানুহ সম্বল শূন্য হব, বৰ্ত্ততে আপত্তি কৰে যে মুগা এবি কাপোৰৰ বেচ বিলাতি কাপোৰৰ তিনি গুণ, কিন্তু তেওঁলোকে ভাবি নেচায়, যে অসমীয়া কাপোৰৰ বাবে ধন ভগন কৰিলে তাক অসমীয়াইহে পাব । কিন্তু বিলাতি কাপোৰৰ বাবে যি ধন দিয়া যায় সি আৰু এই দেশত নেপাকে । আৰু তেওঁলোকে অনাহক কপাত কত টকা পৰচ কৰে, কিন্তু অসমীয়া কাপোৰৰ বাবে এটি টকা সবহ দিবলৈ গলেহে গাত নসতে । 'দেশীয় আৰু বিদেশী সাজ' বোলা প্ৰবন্ধৰ লেখক "আসাম বন্ধু" পত্ৰ প্ৰেৰকে এটি যুক্তিৰ ভালকপে উত্তৰ দিছিল বোলে "জাহাজ নিৰ্মিলে লোণ পিটিকীত যায় চাবি গুণ" । আমাৰ মানুহে এতিয়া বোম্বাইৰ দৰে কল কাৰখানা পুলি বিদেশী কাপোৰ এই দেশৰ পৰা আঁতৰাব নোৱাৰে হয়, কিন্তু তেওঁলোকে যদি চেষ্টা কৰি আমাৰ দেশজাত শিল্পৰ উন্নতি কৰে আৰু বিদেশী কাপোৰ ব্যৱহাৰ নকৰো বুলি ধৰে

সহানুভূতি ।

৫০৩

তেনে হলে দেশের কিমান উপকার হয় ভাবি চাওক । বশুনি কবা দেশজাত বস্তুৰ পৰা ধন আমি নাপাওঁ এই, ইয়াৰ ওপৰত আকৌ বিদেশী বৈপ্যবীক বিদেশী কাপে বন কাপে ইমান ধন চিন লাগে ! দেশৰ শিল্পৰ প্ৰসংস কৰ লগীয়া হলকি, কিন্তু কোনোবাই ইয়াৰ প্ৰতিকার চেষ্টা কৰিছেনে ? কোনোবাট ভাবিছেনে কেনেকৈ দেশৰ পৰা বিলাতি বস্তুৰ বৰঙণিৰ গুচান পৰা যায় ।

আমাৰ বজা ইংৰাজ, সেইদেশি বিলাতি বস্তুৰ আমদানি কমানলৈ আমাক সেই বজায় তেতিয়াও মত দিয়া নকৰে । এতেকে আমি নিজে প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈ নিজ উৎসাহ আৰু সাহস ওপৰত ভৰ দি যেতিয়ালৈকে বিদেশী বস্তুৰ ব্যৱহাৰ গুচানলৈ আৰু আমাৰ শিল্পৰ বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম নকৰো তেতিয়ালৈকে দেশৰ মঙ্গল নাই । একন বা দুজনৰ উৎসাহৰ ভাৰটো কৰ নোহাব । পুৰিষ্ঠিত যিমান ডাঙৰ কামৰ অনুষ্ঠান হোৱা দেখা গৈছে সকলো মুঠবন্ধাৰেহে । আমিও যুগপতি এই কামত নযাবিলে কৃতকাৰ্য্য হ'ব নোৱাৰিম ।

সহানুভূতি ।

লোকৰ মনৰ ভাববোৰে আমাৰ মনৰ ভাবৰ ঠেকাই সহানুভূতিৰ মূল । আমাৰ চাৰিও ফালে যতে আমাৰ মনৰ ভাবৰ প্ৰতিবিম্ব দেখোঁ, তাৰে সৈতে আমি মিলোঁ, তাকে আমি সহানুভূতি দেখুৱাওঁ । ইয়াকে কবা মানুহৰ লক্ষণ ।

এই সহানুভূতিৰ বলত মানুহৰ সমাজ স্থাপিত হৈছে, পৰিয়ালৰ মাজত মিল আৰু একে ভাতিৰ মানুহৰ মাজত ঠেকাত । অকল যে আমি জানিলে সহানুভূতি দেখুৱাবলৈকে বাগ্ৰ এনে নহয় । আমাৰ অন্তৰে আনৰ সহানুভূতি সদাই পিচাবে । যেয়ে আমাক সেই সহানুভূতি দেখুৱাই তাকে ভাল পাওঁ, সেয়ে আমাৰ বন্ধু, যেয়ে নেদেখুৱায়, তাকে ভাল নেপাওঁ, তাৰে সৈতেই আমাৰ মত ভেদ আৰু বিবাদ ।

নিচেই কম বয়সৰ পৰাই মানুহৰ মনত সহানুভূতিৰ গুটি সিঁচা হয় । কেঁচুৱা লবাই লোকে হাঁহিলে হাঁহা, আৰু লোকে কান্ধিব খুজিলে কেঁচুৰিবলৈ ধৰাই তাৰ প্ৰণমায়না । পাছত ক্ৰমে এই কৃতিৰ বিকাশ হয় । বহুত মানুহে একে ঠাইতে গোটিখাই একেটা জাব প্ৰকাশ কৰিলে আমাৰ মনেও সেই ভাবকে প্ৰকাশ কৰে । বেজাৰকৈ মনমাৰি থকা লবা এটিক বজ্জিয়াল আন লবা কিছুমানৰ মাজলৈ আনিলে, তাৰ মনৰ পৰা বেজাৰ আঁতৰি যায়, সি তেতিয়া বজ্জিয়াল লবাবিলাকক সহানুভূতি

দেখুৱাই। ইয়াক "contagion of feeling" বোলে। মহানুভূতিৰ ই প্ৰথম অৱস্থা।

কিন্তু আমৰ ভাৱেৰে আমাৰ ভাব মিলিলেই মহানুভূতি সম্পূৰ্ণ নহয়। লোকৰ মনত কি হ'ব লাগে তাক ভালকৈ চাবলৈ আমাৰ মনেই দাখোণৰ নিচিনা। কোন সময়ত আমাৰ মনত কোন ভাবৰ উদয় হয়, তাক সেই সময়ৰ আমাৰ মনৰ ভাৱেৰে সৈতে বিজ্ঞাই জানিব পাৰে। কথাটো অলপ বিশদৰূপে বুজোৱা যাওক। যেনে কোনো মানুহ এটি দুখত পৰিলে তেওঁৰ ভাব কেনে হয়, তাৰে সৈতে মিলালেই সহজে বুজিব পাৰে। সেই দেখি সেই মানুহটিৰ দুখত আমি দুখ অনুভৱ কৰিব পাৰে। আৰু সুখত সুখ অনুভৱ কৰে।। লোকৰ দুখ বা সুখ দেখি তাক অনুভৱ কৰিলেই, সেই অনুসাৰে কাৰ্য্য কৰিবলৈ আমাৰ ইচ্ছা হয়; অৰ্থাৎ দুখ দেখিলে সেই দুখ হুচাবলৈ যত্ন কৰিবলৈ আৰু সুখ দেখিলে তাক সন্তোষ কৰিবলৈ আমাৰ প্ৰবৃত্তি জন্মে। সেয়েই মহানুভূতিৰ সম্পূৰ্ণাৱস্থা। দুখীয়াৰ দুখ দেখি আমাৰ যি মহানুভূতি হয় তাৰে পূৰ্ণাৱস্থাৰ নাম দান্ধিগাভাৱ (benevolence)।

মহানুভূতিপূৰ্ণ মন কেনে সোচত ঢোকা হ'ব লাগে? প্ৰথমত, আমাৰ মন এনেকুৱা হ'ব লাগে যেন লোকৰ অলপ সুখ বা দুখ দেখিলেই আমাৰ মনও তুলি ভাবযুক্ত হয়। দ্বিতীয়ত, আমি লোকৰ মুখ বা আকৃতি দেখিয়েই তেওঁলোকৰ মনৰ ভাব কেনে তাক বুজিব পাৰিব লাগে। তেওঁলোকৰ কোনো অৱস্থাত আমাৰ মনৰ ভাব কেনে হ'ব পাৰে তাক কল্পনা কৰিব পৰা শক্তি থাকিব লাগে। মনত বৈকা ভাব পকা মানুহৰ মহানুভূতি কম। সেই দেখি হিংস্ৰক মানুহে লোকক মহানুভূতি দেখুৱাব নোৱাৰে।

লোকৰ সুখত আমাৰ যি মহানুভূতি হয়, দুখত তাতকৈ অনেক অংশে বেছি হয়। যি মহানুভূতি দেখুৱাই তাতকৈ যাক দেখুওৱা হয়, তাৰ মনত বেছি হ'ব লাগে। উমলি থকা সৰু লৰাটিৰ মেমালিত ডাঙৰে যোগ দিলে বা আন কোনো বকমে তাৰ মেমালিত মহানুভূতি দেখুৱালে, সি আনন্দত বিভোৰ হয়; দুখীয়াৰ দুখত জানে মহানুভূতি দেখুৱালে তাৰ দুখ কম। মহানুভূতি পালে সকলো আমি বা পাণ্ডা এনে নহয়, মহানুভূতিৰ ঘাৰাই আমাৰ ধাৰণাবিলাক দৃঢ়ীভূত হয়। এটা লৰাই কোনো এটা কামত কৃতকাৰী হ'ব পাৰিলে নিজৰ পক্ষিত্ব সি যি ধাৰণা কৰিব পাৰিব, আন মানুহে তাক কৃতকাৰী হোৱা দেখি প্ৰশংসা কৰিলে, সেই ধাৰণা আৰু গধুৰ হ'ব।

পৰস্পৰ সহানুভূতিৰ এট এটা লক্ষণ যে, যাক আমি সহানুভূতি দেখুৱাওঁ সি আমাক যুঁথি সহানুভূতি নেদেখুৱালে তাৰ প্ৰতি আমাৰ আক সহানুভূতি নেথাকে। সেই কাৰণেই, যাক আমি আপোন পেটাত মাৰুচ বোলে। যেনে মানুহে কেৰিয়াও লোকৰ পৰা সহানুভূতিলৈ আনা কৰিব নোৱাৰে। পৰস্পৰ সহানুভূতি নিশেষলৈকৈ দুৰিষ। প্ৰথমত, আমাৰ নকু ব কৰিব তুমি সুখত সহানুভূতি প্ৰকাশ কৰে।। দ্বিতীয়ত, আমি এটা বা দুটাৰ প্ৰতি সহানুভূতি নেদেখুৱাই সহানুভূতিৰ ক্ষেত্ৰ বহল বৰে। কোনো কাৰ্য্য অসম্ভৱ এটিৰ প্ৰতি আমাৰ যি সহানুভূতি হয়, সেটায় এওঁ নিখৰ

প্ৰতিয়া কোনে অৱস্থাৰ আমাৰ সহানুভূতি ভাৱি পাবে তাক দেখা যাওক। পৰস্পৰ সহানুভূতি তল লাগিলে, দুয়োপক্ষৰ মেৰুজ, মনৰ ভাৱৰ বৈকা তল লাগে, আৰু দুয়োপক্ষৰ মাজত বৰ্ণনাত তল লাগে। সহানুভূতিটোক দয়া (Pity)। অলপ বেছি। দুখত পৰা, নিঃসহায় মানুহলৈ আমাৰ কোমল, মৰম তাৰ এটি উপজ, সেয়ে দয়া। দয়া সহানুভূতিৰ এবিধ নগা জৱস্থা, অৰ্থাৎ সহানুভূতি বাঢ়িলে বা গাঢ় হলে দয়াত পৰিণত হয়। এনেকুৱা সহানুভূতি দেখুৱাত সদায় আনন্দৰ চিন থাকে, সেই দেখিয়েই কোনো কোনো মানৱবিজ্ঞানবিৎ পণ্ডিতে *Laughter of Pity*ৰ কথা উল্লেখ কৰে।

আমি আগেয়ে কৈছোঁ, যে কম বয়সৰ লৰাই লৰাৰ মনত সহানুভূতিৰ উদ্ভৱ হয়। ডাৰউইনে কৈছে, তেওঁৰ চমকীয় লৰা এটিয়ে, তাৰ খাউজনায়ে কান্দিব পুজিলেই ফেকুৰিসলৈ ধৰে। ক্ৰমে সিমান অভিজ্ঞতা বাঢ়ে সিমান লৰাৰ সহানুভূতিৰ বিকাশ হয়। লোকৰ দুখ দেখি বা দুখৰ কথা শুনি আমাৰ প্ৰাণয়েই দয়া জন্মে। সকলোৰ আগত আন কোনো মানুহৰ কষ্টৰ কথা কাল সি সদায় নেজবৰ চিন দেখুৱাই লৰাই সোনকালে লোকৰ দুখ বুজিব পৰিলেও আনৰ দুখ অলপ ডাঙৰ হলেহে বুজিব পাৰে। সিমান লৰাই দয়া দেখুৱাবলৈ ধৰে, সিমান ক্ৰমে পাছত সি লোকৰ দুখৰ কথা ধাৰণা কৰিব পাৰে। কাৰণ, দয়া হলে সদায় আনৰ দুখ গুচি সুখ হোৱাহে দেখিবলৈ আমি বাঙা কৰে।। প্ৰথমত নিজৰ ঘৰত হৈ লৰাৰ সহানুভূতিৰ কাম কৰে। পাছত তাৰ সিমান অভিজ্ঞতা, বুদ্ধি আৰু অসুভৱ কৰিব পৰা শক্তি বাঢ়ে সিমান সহানুভূতিৰ ক্ষেত্ৰ বহলহে যায়। সি লৰাই ঘৰৰ ভাট ভনী আৰু মাক বাপেককহে সহানুভূতি দেখুৱাব আনিছিল, পাছত সি বাটকুৱা মগনায়া আৰু ভনীয়া বন কৰা মানুহৰ প্ৰতিও সহানুভূতি দেখুৱাবলৈ ধৰে। শেষত ক্ৰমে সহানুভূতিৰ বিকাশ হৈ তাৰ শেষ সম্পূৰ্ণাৱস্থা *Benevolence* ত পৰিণত হয়।

লবাব নি-আত সত্যসুভূতিৰ বক্তৱ্য ব্যৱহাৰ চিন্তিবলৈ পোৱা যায়। পঢ়াশালিত উটোমিটোৰ মাজত মহাসুভূতিৰ জন্মোৱা শিক্ষকৰ এটি প্ৰধান কাম। তাৰ নিমিত্তে শিক্ষকে নিজে লবাবিলোকক মহাসুভূতিৰ দেখুৱাব লাগে, হেঁচত সিহঁতে আনকো পৰস্পৰ মহাসুভূতি দেখুৱাবলৈ থাকে। জ্ঞানৰ অমূল্যলন আৰু চৰিত্ৰ গঠন কৰাত মহাসুভূতিৰ বিশেষ সম্বন্ধ আছে। সেই দেখি আমাৰ মন মহাসুভূতি পূৰ্ণ হ'ব লাগে।

প্ৰাণীজ্ঞ।

বক্তৱ্য বিশ্বাস এই যে, মানুহে যিমান বিজ্ঞানৰ উন্নতি সাধন কৰে যিমান স্বভাৱৰ কাণা কলাপবিলোক দেখি তাৰ উৎপত্তিৰ কাৰণ স্থিৰ কৰিব পাৰি, মানুহৰ বোধগম্য নোহোৱা ঈশ্বৰৰ অসীম ক্ষমতাৰ প্ৰতি আস্থা কমি আছে, যিমান মানুহে ঈশ্বৰৰ সমকক্ষ হ'ব পাৰিব বুলি আশা কৰে। এই বিশ্বাসটো অমূলক, কাৰণ ডাক্তৰ ডাক্তৰ বিজ্ঞানবিৎ পণ্ডিতসকলেই কৈছে যে যিমান বিজ্ঞানৰ এতিয়া আগ বঢ়া যায় সিমান পৰমেশ্বৰ সৃষ্টি কোলল বৃদ্ধিৰ পাৰি, হেঁচৰ অসাধাৰণ বুদ্ধি আৰু ক্ষমতাৰ চিনাকি পোৱা যায় আৰু হেঁচৰ তুলনাত আমি যে কিমান নিকৃষ্ট থাকো। স্তম্ভবকৈ বৃদ্ধা যায়।

বৈজ্ঞানিক কল্পনাৰ বলত আমি জড়জগতৰ পৰিবৰ্তনবিলাকৰ আদি অনু নিচাৰি উলিয়াইছোঁ। এই কল্পনাৰ সহায়ত আমি পৃথিৱী, চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য প্ৰভৃতি সৌৰজগতৰ গ্ৰহবিলাকৰ প্ৰথমদৰ্শনা কেনে আছিল তাক জানিব পাৰিছোঁ। অকল কল্পনাৰ ওপৰতে আমাৰ বৈজ্ঞানিক শিক্ষা হোৱা নাই। উন্নতিৰ সোঁতত নিতে ন ন বৈজ্ঞানিক যন্ত্ৰবিলাকৰ আৱিষ্কাৰ হ'ব লাগিছে। সেই যন্ত্ৰবিলাকৰ কাণাৰ দ্বাৰাই আমি পণ্ডিতসকলৰ অনুমানবোৰৰ সত্যতা প্ৰমাণ কৰি চাইছোঁ। এই এটাইবিলাক সাধাৰণ কথা। আন গ্ৰহবিলাকৰ কথা এৰি অকল পৃথিৱী সম্বন্ধীয় কথাবোৰ আলচ কৰিয়েই শুধা মানিবলৈগৈ।

পৃথিৱীৰ বিৱৰণ সম্পৰ্কে এটি ঘাই প্ৰশ্ন এই যে, পৃথিৱীত প্ৰাণীৰ সৃষ্টি কৰ পৰা হ'ল ? জড়বস্তুৰ যোগত প্ৰাণৰ উদ্ভৱ হৈছে নে, ই এক পৰমেশ্বৰৰ সৃষ্টি ? এই কথা বৰ গুৰু আৰু ই আমাৰ আলোচনাৰ ভিতৰৰ নহয়। প্ৰাণ কি বস্তু, প্ৰাণী মাত্ৰেই সেই সম্বন্ধে এটা মুঠ জ্ঞান আছে, সেই জ্ঞানটি কেনে তাক জাৰাৰে বিশদৰূপে বুজোৱা টান। প্ৰত্যেক জীৱৰ এই সম্বন্ধে বি-আত-প্ৰত্যয় আছে

সেয়ে যথেষ্ট । আমি যুগান্ত ইয়াকে জানো যে জড়বস্তুৰ লগত প্ৰাণ লাগি পালি হৈছে ।

প্ৰাণীৰ উৎপত্তি আৰু পৰিবৰ্ত্তনৰ গতি নিৰ্ণয়ৰ আৱিষ্কাৰ আধুনিক বৈজ্ঞানিক জগতৰ এটি নব ডাঙ্গৰ ঘটনা । সেয়ে সেয়ে দেখিছে যে পৃথিৱীত মানুহ, বান্দৰ, ঘোঁৰা, হাতী, গৰু, মৰু, চৰাই প্ৰভৃতি নানা শ্ৰেণীৰ জন্তুৰ প্ৰাণী আৰু মাৰু, কাঁচ প্ৰভৃতি জন্তুৰ প্ৰাণী আছে । হাত ব্যক্তকৈ গৰু, লহা ইত্যাদি উদ্ভিদ প্ৰাণীও পৃথিৱীত আছে । এই এটাই বিলাকৰ মে প্ৰথমতে একে উৎপত্তি ঠাই, এনেকুৱা মেৰ-পাক-খোৱা প্ৰাণী-জন্তুৰ মে আদিত একেডালি মাপান আত আছিল, তাক ভাবিলেও আচৰিত কৰ লাগে । সুশাসিত পণ্ডিত ডাৰউউনে প্ৰথমতে এই আচৰিত কথা উলিয়াই সাধাৰণৰ চকুৰ আগত ডাকি ধৰে ।

জীৱবিলাকৰ মাজত প্ৰাণৰ পৰিমাণৰ ভাবতমা প্ৰকাৰ বাবে বেলেগ বেলেগ শ্ৰেণীত প্ৰাণীবিলাকক ভাগ কৰিব পাৰি । মাজতকৈ জীৱ প্ৰাণৰ পৰিমাণ বেচি, বান্দৰতকৈ মানুহৰ প্ৰাণৰ পৰিমাণ বেচি, সেই দেখি জীৱ-জন্তুলাত মাজ হাঁহৰ আৰু বান্দৰ মানুহৰ তলৰ স্থাপত্য থাকিব । জীৱ জন্তুলাত সকলোতকৈ ওখ ঠাই সম্পত্তি মানুহেই অধিকাৰ কৰিছে । পাছত মে কালৰ গতিত নানা পৰিবৰ্ত্তন হৈ এই জন্তুলাৰ অৱস্থা কেনেকৈ লৰে তাক কোনে কব পাৰে ? এই জীৱ-জন্তুলাৰ নিচেই তলৰ স্থাপত্য প্ৰটোপ্ৰজম বা প্ৰাণপক নামে এবিধ প্ৰাণী আছে । সমুদ্ৰত ইহঁতৰ উৎপত্তি হয় । সাধাৰণত দেখিলে উহঁতৰ মে প্ৰাণ আছে তাক বুজা টান, উহঁতৰ কোনো অঙ্গ বা উদ্ভিদ নাই ডোমৰ ডোমবকৈ কাটি দিলেও প্ৰত্যেক কট অংশই একোটা বেলেগ প্ৰটোপ্ৰজম হৈ উঠে, আকৌ কেবাডোমৰ একে লগ কৰি দিলে সেই এটাইবোৰ মিলি এটা জীৱৰ নিচিনা কাম কৰে । কোনো বিশেষ কোষৰ মাজত এই প্ৰটোপ্ৰজম উৎপত্তি হলে তেতিয়া নিৰ্দ্দিশ্ট আকাৰৰ এটা জীৱৰ সৃষ্টি হয় তেতিয়া সেই প্ৰাণক জীৱ-জন্তুলাৰ নীচেই তলৰ স্থাপত্য ওপৰত ঠাই দিয়া হয় । এনেকুৱা প্ৰথম নিৰ্দ্দিশ্ট আকাৰৰ প্ৰাণীবিলাকৰ অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গৰ সিমানে ভেদ-ভেদ নেনাথকৈ । জোক কেচু পাখ এই শ্ৰেণীৰ জীৱ । কোনো বস্তু ধৰিব লাগিলে সিহঁতে গাটোৰ এচোৱা কঁপলকৈ মেলি দিয়ে বা কোনো বিপদৰ আশংকা হলে তেতিয়াই গোটেই গাটো কঁচাই গুৰ্ণগুৰু বাতলু গুটিৰ দৰে হয় । কোনো আহাৰ খাব লাগিলে আহাৰীয় বস্তুটিৰ চাৰিও ফালে মেৰাই ধৰি তাৰ সাৰ শুহি পেলায় ।

এই প্ৰটোপ্ৰজম অৱস্থাৰ পৰা উন্নতি কৈয়েই পৃথিৱীত নানা জৰুজন্তু সৃষ্টি হৈছে । প্ৰকৃতিৰ প্ৰণালীৰ দ্বাৰাই জীৱবিলাকৰ আদিত একোটা উৎপত্তিৰ ঠাই

হৈয়ো, অনন্ত কালৰ গতিত নানা শ্ৰেণী ভেদ হৈছে । প্ৰত্যেক শ্ৰেণীৰ জীৱ, প্ৰাণী জগতৰ ক্ৰমিক উন্নতিৰ প্ৰত্যেক অৱস্থাৰ একোটা গঢ় মাথোন । এই ক্ৰমিক উন্নতি এটা বৰ প্ৰাকৃতিক নিয়ন্ত্ৰণৰ দ্বাৰাই সমা হৈছে, আৰু সেই নিয়ন্ত্ৰণৰ এতিয়ালৈকে শেষ ফল মানুহৰ সৃষ্টি । এই ক্ৰমোন্নতিৰ সাধক, পৰিবৰ্ত্তন সদাই চলি আছে আৰু ভবিষ্যতলৈও সেই দৰেই চলি থাকিব ।

এতিয়া এনে প্ৰশ্ন হ'ব পাৰে যে প্ৰকৃতিৰ কি প্ৰণালী অসুমাৰে জীৱজগতত শ্ৰেণীভেদ হৈছে ? এই প্ৰণালী এই বিলাক নিয়মৰ দ্বাৰাই গঢ়া । যেনে (১) বৃদ্ধি আৰু পুনৰুৎপত্তি (২) পুৰুষাশু ক্ৰমিক গুণাধিকাৰ, (৩) বহিৰ্ভাগতৰ অৱস্থাৰ আৰু দাৱতাৰ অনাৱতাৰৰ ভাৱতঃ (৪) জাতিসমূহৰ ঘনত্ব, মিহতৰ মাজত জাতিৰ বন্ধাৰ নিৰ্মিত্তে মুক্ত আৰু তাৰ ফল স্বৰূপ প্ৰাকৃতিক নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰাই হোৱা জীৱজগতৰ প্ৰকৃতি ভেদ আৰু উন্নতিজনক জীৱৰ লোপ । এই কেইটা নিয়ম বৰ গুৰু আৰু বুজিবলৈ বৰ টান, সেই দেখি এই বিষয় অলপ বিশদৰূপে বুজাবলৈ চেষ্টা কৰা যাওক ।

বৃদ্ধি আৰু পুনৰুৎপত্তি এই দুটা গুণ সকলো জীৱৰেই আছে । সময়ৰ গতিত মানুহ, গৰু, ঘোঁৰা, চৰাই, তৃণ সকলো বাঢ়ে আৰু মিহতৰ সন্ততি উৎপাদন কৰি জীৱসংখ্যা বঢ়ায় । এই দুটা গুণ নসক হলে জগতত প্ৰাণী নাপাকিলহেঁতেন ।

দ্বিতীয় নিয়মটি বৰ আৱশ্যকীয় । পৃথিৱীৰ সকলো প্ৰকাৰ জীৱই নিজ নিজ গুণ নিজ সন্তান সন্ততিবিলাকক দি যায় । সকলোৱেই দেখিছে যে বহুত মানুহৰ কিছুমান বোমা মিহতৰ পুৰুষপুৰুষ বিলাকৰ পৰা অধিকাৰ কৰা । ডাক্তৰী শাস্ত্ৰত এনেকুৱা বহুত ঘটনাৰ কথা উল্লেখ কৰা আছে । উদাহৰণ স্বৰূপে এটা ঘটনাৰ উল্লেখ কৰি এই কথাৰ সত্যতা দেখুওৱা যাওক । এসময়ত অষ্ট্ৰেলীয়া দেশৰ এজন চহা মানুহে তাৰ ভেড়া পোৱালি এটাৰ ঠেং কেইটো আন আন তাৰ সমসীয়া পোৱালিৰ ঠেংতকৈ ছুটি যেন দেখিলে । ঠেং ছুটি হোৱাৰ পৰা চহা মানুহটোৱে বুজিলে যে সেই ভেড়া পোৱালিটি ডাক্তৰ হলে আন ভেড়াৰ নিচিনাকৈ সি দেও দি চকোৱা পাব হৈ পলাব নোৱাৰিব । এটো বৰ প্ৰবিধা যেন দেখি সেই ভেড়াৰ যিবিলাক পোৱালিৰ সেই দৰে ঠেং ছুটি হল সেই বিলাকক বেলেগে থৈ মিহতৰ সন্ততি কৰোৱালে । তেতিয়া সেই সন্ততিবিলাকৰ ঠেং ছুটি হোৱা আৰু স্পষ্টকৈ দেখা গল । এইদৰে কেবাৰো ছুটি ঠেংগীয়া ভেড়াৰ যোৰ মিলাই দিয়াৰ পৰা এবিধ নতুন জাতিৰ ভেড়া সৃষ্টি হল । আগৰ পুৰুষৰ গুণবিলাক তাৰ পাছৰ পুৰুষে অধিকাৰ কৰাত কিছুমান নিয়মে কাম কৰে যেনে, মটো জীৱটিৰ বিশেষত্ব সাধাৰণত

যটো সম্ভৱতয়ে অধিকাৰ কৰে, মাইকীৰ বিশেষকৰ মাইকী সম্ভৱতয়ে অধিকাৰ কৰে । আকৌ দেখা যায় যে এটা জীৱৰ জীৱনৰ নি সময়ত এটা বিশেষকৰ অৰ্জা হৈছিল তাৰ সম্ভৱতিলোকেও পাচত জীৱনৰ ঠিক তেনে সময়ত সেই বিশেষকৰ অধিকাৰ কৰে । সেই নিয়মে কোনো এক শ্ৰেণীৰ জীৱবিলাকৰ বৰঙাৰ আদিত অৰ্জা গুণবিলাকৰ চিন এটা শ্ৰেণীৰ জীৱৰ প্ৰত্যেক পুৰুষৰ সম্ভৱিবোৰৰ জীৱনৰ প্ৰথম ভাগতে দেখিবলৈ পোৱা যায়, শেষ ভাগত অৰ্জা গুণ বা বিশেষকৰবিলাক জীৱনৰ পাচ ভাগত হে ফুটি ওলায় ।

এতিয়া বহিৰ্জগতৰ বেলেগ বেলেগ অৱস্থাৰ বাবে আক অত্যাস, ব্যৱহাৰ আৰু অব্যৱহাৰৰ দ্বাৰাই জীৱবিলাকৰ কি নিয়মে লক্ষণ ভেদ হব লাগিছে তাক বিচাৰ কৰি চোৱা যাওক । বহিৰ্জগতৰ অৱস্থা বুলিলে বহুত কম, সুকাই, ইয়াত আমি জল, বায়ু, ঠাইৰ প্ৰাকৃতিক অৱস্থা প্ৰভৃতিৰ কথা উল্লেখ কৰিম । কোনো ঠাই বৰ গৰম বা শীত প্ৰধান হলে, সেই ঠাইৰ জীৱবিলাকে জল বায়ুৰ সেই অৱস্থাৰ উপযোগী হব লাগিব, তেতিয়া সিহঁত তিষ্ঠিব পাৰিব । জল বায়ুৰ অৱস্থাৰ ওপৰত উদ্ভিদ বস্তুৰ অৱস্থাই নিম্নত নিউব কৰে তদুৰ অৱস্থাই নিম্নত নকৰে । প্ৰাণীতত্ত্ববিৎ পণ্ডিত সকলে দেখিছে যে ঠাইৰ গুণৰ ভাৱতমাত্ৰ পৰা জীৱবিলাকৰ মাজত প্ৰভেদ দেখা যায় । মহাদেশবিলাকত মিনিলাক চৰাই আছে সেই বিলাকৰ বৰণ ধীপাৰোৱত থকা চৰাইৰ বৰণতকৈ বহুত উজ্বল । সাগৰৰ দাঁতিত থকা গছগছনিৰ পাতবিলাক সাধাৰণত বেছি ডাঠ দেখা যায় । এনেকুৱা প্ৰভেদৰ বহুত উদাহৰণ আছে । তাৰ্হ এটা উদাহৰণ দেখুৱালেই হব । ঘৰচীয়া ঠাইৰ ঠেঙ্গৰ গধুৰতাকৈ বনৰীয়া ঠাইৰ ঠেঙ্গৰ গধুৰত বহুত কম । তাৰ কাৰণ এই যে ঘৰচীয়া ঠাইবিলাকে ঠেঙ্গেবেই সদাই কাম কৰে, লৰিচৰি ফুৰিব লাগিলে খোজ কাটে, কিন্তু বনৰীয়া ঠাইবিলাকে প্ৰায় সদাই উড়ি বে, সেই দেখি সিহঁতৰ ঠেঙ্গৰ কাম নিম্নত নহয়, এই কাৰণৰ নিমিত্তেই ঘৰচীয়া ঠাইৰ ঠেং বনৰীয়া ঠাইৰ ঠেঙ্গতকৈ গধুৰ । ব্যৱহাৰ আৰু অব্যৱহাৰৰ কাৰণ উদাহৰণ প্ৰায় এনেকুৱাই । কোনো বিশেষ অৱস্থাত পৰাৰ বাবে কেতিয়াবা কোনো প্ৰকাৰ জীৱৰ এটা বিশেষ অঙ্গৰ কাম নোহোৱা হৈ পৰে । তেনেকুৱা হলে সেই অঙ্গৰ ক্ৰমে হীন অৱস্থা হয় স্বাক এই বাক্যে বহুত পুৰুষৰ পাচত হয়তো জীৱটিৰ সেই অনাবশ্যকীয় অঙ্গটিয়ে লোপ পায় । অস্ত্ৰীচ বা উটচৰাইয়ে কেতিয়াও তাৰ ডৌকাৰ ব্যৱহাৰ নকৰে । কোনো বিপদ উপস্থিত হলে সি তাৰ বৰী ঠেংটোৱে গোৰ মাৰি পক্ষক বিমুখ কৰে । অনুমান কৰি জানিব পৰা যায় যে এটা উটচৰাইৰ পূৰ্বপুৰুষ বিলাকে সম্ভৱতঃ ডৌকাৰ কোনো আবশ্যক

নেদেখি থাক ব্যৱহাৰ নকৰিছিল, বা কেতিয়াবা কদাচিত হৈ কৰিছিল। এনেকুৱা হোৱাৰ পৰা উটচৰাইৰ ডোকাবোৰ দুৰ্ভল হবলৈ ধৰিলে আৰু ঠেংৰ কাণা বাটি অহাত সেই অক্ষৰে কালত ক্ৰমিক উন্নতি হবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত উটচৰাইৰ ডোকাচুখন কাম কৰিবলৈ একেবাৰে অক্ষম হৈ পৰিল আৰু ঠেংৰ শক্তি ইমান বাঢ়িল যে তাৰ একে গোৰত ডাঙৰ ডাঙৰ চক্ষুৰো প্ৰাণ বধ হব লাগিছে। কেকোবা প্ৰভৃতি সদাই মাটিৰ তলৰ আন্ধাৰ গাঁতত সোমাই থকা নষ্ট জীৱন চকুৰ আৱশ্যক আৰু কাণা প্ৰায় নথকাৰ বাবে সিহঁতৰ সেই অন্ধৰীন বা বিকৃতি হোৱা দেখা গৈছে।

প্ৰাণীবিলাকৰ অপৰিসীম বুদ্ধিযেই সিহঁতৰ মাজত জীৱন বন্ধাৰ বাবে ঘটা যুদ্ধলব কাৰণ। পাত্ৰ্যক জীৱই বিবিলাক সন্ততি উৎপাদন কৰে সেই এটাই বিলাক যদি চিহ্নিত পাৰি যাতে, তেনেহলে অতি অলপ কালতে পৃথিৱী প্ৰাণীৰে ভৰি পৰিব। কিন্তু তেনে কেতিয়াও নহয়। প্ৰাণীৰ সংখ্যা সবহ হলে সিহঁতৰ মাজত নানা কাৰণৰ বাবে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা হৈ উঠে, যি যোগ্য সি বন্ধা পায়, যি অযোগ্য সি মৰি পায়। জীৱন বন্ধাৰ নিমিত্ত যুজ এটোটা অলপ বুদ্ধিবলগীয়া কথা। পাছ নোহোৱাৰ সময়ত দুটা কুকুৰৰ মাজত জীৱন বন্ধাৰ কাৰণে যুজ হোৱা বুলিব পাৰি। মিচলুটো নামৰে এবিধ গছত গছা উদ্ভিদ আছে। সেইবিলাক সাধাৰণত এপলু গছত হয়, যদি একেডাল গছতে তেনেকুৱা বহুত মিচলুটো গছে তেনেহলে এডালো বাঢ়িব নোৱাৰে, হেচাফেচি চোৱাত এটাইবিলাক মৰি যাব। আকৌ মিচলুটোবিলাক এডাল গছৰ পৰা আন গছ এডালত হবলৈ চৰাই-বিলাকৰ সহায়তা লাগে, কাৰণ চৰাইবিলাকে সিহঁতৰ গুটিবিলাক নি আন গছৰ খোবোন্ধত নেপেলালে আৰু আন উপায়ে সেই গছত মিচলুটো হব নোৱাৰে। চৰাইবিলাক সদাই মিচলুটো পকা গছলৈ নাহে, সেই দেখি ভাবি চালে মিচলুটো বোৰে, আন আন বিবিলাক গছে ফল উৎপাদন কৰি চৰাইবিলাকক আকৰ্ষণ কৰে, তেনেবোৰ গছেৰে জীৱন বন্ধাৰ কাৰণে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰে। এইদৰে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰি জীৱ সংখ্যা নকমা হলে পৃথিৱীত এক ভয়ানক ঘটনা হৈ উঠিব বৈতেন। হাতীয়ে সকলোতকৈ কম সন্ততি উৎপাদন কৰে। ডাবউতিনে স্থিৰ কৰিছে যে সাধাৰণত হাতীয়ে ৩০ বছৰ বয়সৰ পৰা পোৱালী জগাবলৈ আৰম্ভ কৰি ৯০ বছৰ বয়সলৈকে তিনিঘোৰ মাপোন পোৱালী প্ৰসৱ কৰে। এই নিয়মে চলি গলে ১০০ বছৰৰ মূৰত পৃথিৱীত একেঘোৰ হাতীৰ পৰা ১৪ নিম্বুত হাতী উৎপন্ন হয়। কিন্তু হাতীৰ সংখ্যা ইমান সবহ হলে কেতিয়াও এটাইবিলাক চিহ্নিত নোৱাৰে, সিহঁতৰ

মাজত তেতিয়া প্ৰতিঘন্টাত হৈ সংখ্যা কমি যায়, আমি এতিয়া দেখিলো যে কোনো, জীৱৰ সংখ্যা পৃথিৱীত সম্বৎ তলে সিহঁতৰ মাজত জাহ্নন বন্ধাৰ কাৰণে যুদ্ধ হয়, তত কিছুমানে বন্ধ পায় আনবিলাক মাৰে। ইয়াৰ বহুত কি বুজা নাওক। পৃথিৱীত যেতিয়া জীৱবিলাক চাৰিও ফালে চিটিকি পৰিল তেতিয়া সিহঁতৰ এক ঠাইৰ মাজত প্ৰভেদ চপিলে ধৰিলে। কিছুমান গৰম দেশলৈ, কিছুমান শীতপ্ৰধান দেশলৈ, কিছুমান পৰ্বতভাগা ঠাইলৈ, আনবিলাক ভৈয়ামৰ ফালে এইদৰে বিহাৰিহি গল। যিবিলাক পৰ্বতপূৰ্ণ ঠাইবোৰলৈ গল সিহঁতৰ ভিতৰত যিবিলাক অযোগ্য আছিল সিবিলাক মৰিল। সেইদৰে শীতপ্ৰধান ঠাইলৈ যোৱাবিলাকৰ মাজত যিবোৰ নোমাল আছিল বা যিবিলাকৰ জাৰ গুচাবৰ কোনো উপায় আছিল সিহঁত হল বাকবিলাক লোপ পালে। এইদৰে যিবিলাক, ঠাইৰ প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ উপযোগী হোৱাৰ বাবে হিঠিল, সেইবিলাকে সেই ঠাইবোৰতে থাকি বেলেগ বেলেগ বিশেষত্ব আকিডালে। সেইবোৰ বিশেষত্ব পুৰুষাশুৰুমে প্ৰাণীবিলাকৰ মাজত চলি আহি সিহঁত এক বেলেগ জাতৰ প্ৰাণী হৈ উঠিল। এইদৰে কোনো কোনো শ্ৰেণীৰ একেবাৰে লোপ হৈছে, কিছুমানে কোনো বিশেষ ঠাইত পৰি সেই ঠাইৰ উপযোগী হোৱাত তহে কোনো বিশেষ গুণ অধিকাৰ কৰি এক শ্ৰেণী নতুন জীৱৰ সৃষ্টি কৰিলে।

প্ৰাকৃতিক নিৰ্মাচন বোলাত কি বুজা যায়, তাৰ অলপ কু বোধ কৰোঁ। এতিয়া পোৱা গৈছে। আগেয়েই কৈছো যে নানা কাৰণৰ বাবে জীৱবিলাকৰ মাজত বহুত প্ৰভেদ জন্মিছে, প্ৰত্যেক শ্ৰেণী জীৱৰ বেলেগ বেলেগ ফালে পৰিবৰ্ত্তন হোৱাৰ বাবেই এনে প্ৰভেদ হৈছে। এই পৰিবৰ্ত্তন বিলাক কিছুমান জীৱৰ নিৰ্মিত উপকাৰী আক কিছুমানৰ অনিষ্টকৰ। এই অনিষ্টকৰ পৰিবৰ্ত্তনবিলাক এৰি উপকাৰী পৰিবৰ্ত্তনবিলাক এক আচৰিত প্ৰাকৃতিক নিয়মৰ খাবাই বশা হয়। ইয়াকে আমি প্ৰাকৃতিক নিৰ্মাচন বুলিছোঁ। যিবিলাক জীৱৰ উপকাৰী পৰিবৰ্ত্তন নহৈ কেৱল অনিষ্টকৰ পৰিবৰ্ত্তন হয়, সিহঁত হিঠিব নোৱাৰে, কালত সিহঁতৰ বিনাশ হয়। এইদৰে একো শ্ৰেণীৰ জাৰ অন্তৰ্ভুক্ত অৱস্থাত থকাৰ নিৰ্মিত লোপ পাই জীৱমণ্ডলীৰ একোটা শ্ৰেণী হীন কৰিছে। লোপ পাই যোৱা প্ৰাণীবিলাক আৰু তেনাই পৃথিৱীত নোলায়, কাৰণ প্ৰাণী-সৃষ্টৰ পৰা সিহঁত ছিগি পৰিল। এতিয়াও ভূগৰ্ভৰ পৰা সময়ে সময়ে সেই লোপ পোৱা প্ৰাণীবোৰৰ কিছুমানৰ চিন দেখিবলৈ পোৱা যায়। কত দেশত আগেয়ে মামণ নামেৰে হাৰ্ভাৰ্টকৈও ডাকৰ নোম থকা এবিধ কস্ত আছিল, সেই কস্ত আজি কালি আৰু পৃথিৱীত নাই,

কিন্তু তাৰ হাড় মূৰ এতিয়াও কচলেশৰ ফালে মাটিৰ বহলত ওলায় । প্ৰাকৃতিক নিৰ্মাণচৰ্মৰ জৰাই এই নিয়মে জীৱবিলাকৰ মাজত তাৰতম্য ঘটাব জৰাই সিহঁতৰ এক ডাঙ্গৰ উপকাৰ সম্ভা হব লাগিছে । যিমান প্ৰভেদ বাঢ়িছে সিমান জীৱবিলাক নতুন নতুন জাতিত বিভক্ত হৈছে, যিমান সেই বাবে জীৱন বন্ধাব কাৰণে কৰা যুক্তৰ হেজ কমিছে, কাৰণ একে বকমৰ জীৱৰ পৰা প্ৰভেদ ঘটি নানাবিধ জীৱৰ সৃষ্টি হোৱাৰ পৰা সিহঁতৰ সংখ্যা কমি সিহঁতৰ মাজত প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা লগু হৈছে প্ৰকৃতিৰ ইও এক আচৰিত কোশল ।

আমি আগতে জীৱশ্ৰেণীক এডাল জখলাৰে তুলনা কৰিছোঁ, এতিয়া আকৌ কওঁ যে জীৱসমূহক ঘাইকৈ এডাল ডাঙ্গৰ গছৰে তালকৈ তুলনা কৰিব পাৰি । গছডাল মাটিৰ পৰা ওপৰলৈ উঠোঁতে একেডাল ডাঙ্গৰ খুৰি হৈ থাকে, তাৰ ওপৰৰ পৰা বেলেগ বেলেগ ডালত বিভক্ত হয়, গছডালৰ সৰুতে পাকোঁতে বহুত পোখা ওলাই, কিন্তু সেই এটাই বিলাক নেবাঢ়ে । কিছুমান বস নোহোৱা হৈ সৰি পৰে, কিছুমানত বাঢ়ি ডাঙৰ দাগল হয় । সিহঁতৰ পৰা সেইদৰে আৰু বহুত সৰু ডাল হয়, তাৰে কিছুমান মৰে । মৰা ডালবিলাক ভাগি পৰি মাটিত পোত খাই থাকে । আমি জীৱবিলাকৰ যি ক্ৰমিক অভিযান্ত্ৰিক অলপ দেখুৱালোঁ সিও ঠিক এনেকুৱাই ।

বহুতে এই অভিযান্ত্ৰিকবাদৰ প্ৰতিবাদ কৰি কয়, যে যদি নবাচলতে সকলো প্ৰকাৰৰ প্ৰাণী মূলতে একেটা উৎপত্তিৰ পৰা জন্মিছে, তেনে হলে আমি জীৱ-শ্ৰেণীকে এনে অকৰ্ণীন দেখোঁ কিয় ? যদি পৰিবৰ্ত্তনৰ সোঁতত জীৱবিলাকৰ বহুত জাতি লোপ পোৱাৰ বাবে তেনে অকৰ্ণীন হৈছে, তুংগৰ্ভত সেই এটাইবোৰ হোৱোৱা অকৰ্ণীন চিন দেখা নেগায় কিয় ? কিন্তু অলপ জাবি চালেই বুজিব পাৰি যে আচলত তুংগৰ্ভতৰ এতিয়াও উন্নতি হোৱা নাই । তুংগৰ্ভৰ আৰু কত কি আছে এতিয়াও আমি জানিব পৰা নাই । আৰু এটা কথা, অকৰ্ণীন একে সময়তে হীন হোৱা নাই, সেই বাবে একে ঠাইতে সিহঁতৰ চিন পোৱা টান । মাটিৰ তলৰ পৰা এটাইবিলাক লুপ্ত হোৱা জীৱৰ চিন বিচাৰি উলিয়াবলৈ আৰু কত যুগ লাগিব তাক কোনে কব পাৰে ? আকৌ এটা ঘাই আপত্তি এই যে, যদি একেটা মূল জীৱৰ পৰা সকলো জীৱৰ সৃষ্টি হৈছে তেনেহলে বিস্তীৰ্ণ সাগৰ আৰু অভেদ পৰ্বতমালাৰ জৰাই পৃথক্ হোৱা পৃথিবীৰ বেলেগ বেলেগ অংশত প্ৰায় একে বকমৰ জীৱ কৰপৰা হল । এইটো ভাবিব লগীয়া কথা । কিন্তু বৈজ্ঞানিক পণ্ডিত সকলে কয়, যে আজি কালি পৃথিবীৰ ওপৰ ভাগত যেনেকৈ মাটি আৰু

পানীৰ ভাগ কৰ আৰু আগৈয়ে ভেনে নাছিল। আগৈয়ে সম্ভৱতঃ ডাকৰ ডাকৰ মহাদেশবিলাক লগলগা আছিল। আটলাণ্টিক মহাসাগৰত বহুত দ্বীপমালাৰ পৰা এইটো অনুমান হয় যে এসময়ত ইউৰোপ আৰু আমেৰিকাৰ মাজত সাগৰৰ ব্যৱধান নাছিল। সকলো বৈজ্ঞানিকেই স্বীকাৰ কৰে যে, যি সমুদ্ৰ আগৈয়ে বহুত দ আছিল কালত সিও এতিয়া নাম হৈ আহিছে। সেই নিয়মে নাম পানীও কমে দ হৈছে। যদি এনে এক সময়ত ডাকৰ মহাদেশবিলাক আৰু দ্বীপবোৰ একেলগে পূৰ্ণাৱস্থাত আছিল, তেন্তেই যে জাঁৰবিলাক পৃথিৱীৰ চাৰিও ফালে বিস্তাৰিত হৈ গৈছে তাতো একো সন্দেহ নাই। উল্লেখ্য নাজেও প্ৰকৃতিৰ আৰু বহুত আচৰিত কোণালৰ বাৰাট জাঁৰবিলাকক চাৰিও ফালে চাইয়াই দিয়া হৈছে। গছৰ গুটি বতাহত উড়ি বহুত দূৰ ঠাইলৈ গৈ তাত আকৌ গছ গছোৱা বহুতে জানে। কোনো কোনো গছৰ গুচৰত বহু ছাঁপ পকাৰ নিমিত্তে তলত গুটি মাৰি পৰিলেও চাৰিও ফালেৰে তাত গছিব নোৱাৰে। ভগৱানৰ কোণলত তেনে বহুত গছৰ গুটিবোৰ নোমেৰে চকা। নোম পকা গুটিবিলাক বতাহত উড়ি বহুত দূৰৈত পৰেগৈ আৰু তাত মুকলি ঠাই পালে গছ গছায়। জলপ্ৰাৱন, বতাহ আৰু কেতিয়াবা চৰাইৰ সাহায্যত বহুত পানাত পকা জাগ আৰু উদ্ভিদ প্ৰাণী এঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ যাব পাৰে।

আমি ওপৰত প্ৰাণীবিলাকৰ সাধাৰণত ঘটা শাৰাবিক অভিসন্ধিৰ কথা কলো। তাত নাজেও প্ৰাণীৰ মানসিক জগতত যে কি এক আচৰিত অভিব্যক্তি ঘটিছে তাক আলোচ কৰিলে আৰু তথা মানিব লাগে। সাগৰৰ বস্তু প্ৰটোপ্ৰজেক্টৰৰ পৰা কমিক অভিব্যক্তি হৈ শেষ ফল মানুহ হল, কিন্তু কি বস্তুৰ পৰা অভিব্যক্তি হৈ মানুহত সোমাই পকা ওখ ভাব আৰু প্ৰকৃতিবিলাক - ধন্যজ্ঞান, শ্ৰীয়া অশ্ৰীয়া বোধ প্ৰকৃতি উৎপন্ন হল তাক নিৰ্ণয় কৰা টান। মানুহৰ এই বিলাক ভাব প্ৰকৃতি যি মূল উপ কৰণৰ অভিব্যক্তিৰ পৰা হৈছে সি কি, তাৰ আলোচনা আমি প্ৰটোপ্ৰজেক্টৰৰ ভিতৰত প্ৰাণ কৰ পৰা হল, এই কথাৰ আলোচনাৰ নিচিনাকৈ ইয়াতে এৰিলো।

• মানৱ জাতিৰ সভ্যতা ।

মানুহ আৰু পশুবিলাকৰ ভিতৰত এটা বৰ ডাকৰ প্ৰভেদ এই যে, মানুহ উন্নতিশীল জাঁৰ, কিন্তু পশুবোৰ তেনে নহয়। এই প্ৰভেদৰ বাবেই মানুহ যিমান অসভ্য হওক, পশুবিলাকতকৈ বহুত গুণে শ্ৰেষ্ঠ। চৰায়ে তাৰ বাহ সাজে, বিবাহ

তাৰ গড়াল সাজে, মৌ বৰলে সিহঁতৰ চাক বাক্কে; চৰাইৰ বাহ, বিবৰ গড়াল, মৌ বৰলৰ চাক, আদিৰে পৰা একে নিয়মে সজা হৈ আহিছে। এহেজাৰ বছৰৰ আগেয়ে কাউৰীয়ে যেনেকৈ বাহ সাজিছিল, এতিয়াও সেই দৰে সাজিছে; কিন্তু এশ বছৰৰ আগেয়ে মানুহে যেনেকৈ ঘৰ সাজিছিল, এতিয়া তেনেকৈ নেসাজে। চৰাইৰ বাহ, বিবৰ গড়াল, আৰু মৌ-বৰলৰ চাক কালৰ গতিত একো উন্নতি নহৈ আদিম অৱস্থাতে আছে; কিন্তু যি মানুহে প্ৰথমে আদিম অৱস্থাত বীজপাত্ৰৰ পঁজাঘৰ সাজিছিল, সিহঁতৰ সন্ততিবোৰে আজি কালি প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড গট্টালিকা সাজিছে। ইয়াৰ জৰাই বুজা যায়, মানৱ জাতি উন্নতিশীল, কিন্তু পশুবিলাকৰ উন্নতি নাই। স্বভাৱৰ পৰা যিবিলাক শক্তি পাইছে, তাৰ লগে লগে নিজ বুদ্ধিৰ বলত আন আন উপায় উলিয়াই মানুহ আন জীৱবোৰতকৈ শ্ৰেষ্ঠ হৈছে। কোনো জন্তুৱে মানুহৰ নিচিনাকৈ কাৰুণ্য বৈ পিকিৰ পৰা নাই, পাত্তা বাকি খাব জনা নাই, আন আন জন্তু পুহিব জনা নাই। কিন্তু মানুহে এনেকুৱা বহুত জীৱনোপায় উলিয়াই জগতত সভ্য হৈছে। যিবিলাকে সবতকৈ এনেকুৱা স্বাধীন উপায় উলিয়াব পৰিছে, সিহঁতেই সিমানে সভ্য হৈছে। ঘেয়ে পৰা নাই, সেয়ে সিমানে অসভ্য আৰু বৰ্ণৰ হৈ আছে। মানুহৰ মাজত সভ্যতাৰ ভাৰতমাত্ৰ বুল এয়ে। এই প্ৰভেদৰ কাৰণেই কোনোৱে গছৰ ছাল পিকিছে, কোনোৱে মলমল পিকিছে, কোনোৱে বীজৰ চুকাও পানী খাইছে, কোনোৱে সোণ-ৰূপৰ পানত আতাব কৰিছে। কোনোৱে টিঙ্গিৰি ব্যৱহাৰ কৰিছে, কোনোৱে 'দেউলাই' ব্যৱহাৰ কৰিছে। কোনোৱে কলগছৰ ডুব বাকি নৈ পাৰ হৈছে, কোনোৱে ভাপ নাৱেৰে সাগৰৰ ওপৰেদি অহা-কোৱা কৰিছে।

স্বাধীন উপায় বিলাক উলিয়াব পৰা শক্তি, মানুহৰ প্ৰকৃতিগত বা স্বভাৱৰ পৰা পোৱা নহয়। কাৰণ, যি জাতি আজি একেবাৰে অসভ্য, পাঁচশ বছৰৰ পাছত হয়তো দেখিব্যে সেই জাতি সভ্যতাৰ বহুত ওপৰলৈ উঠিছে। বহিৰ্জগতৰ কাৰ্য্যৰ ফলত এনেকুৱা প্ৰভেদ হোৱা নাই। কাৰণ যি ঠাইত আগেয়ে অসভ্যই বাস কৰিছিল, সেই ঠাই পাচত এক সভ্য জাতিৰ থকাটাই হৈছে, আকৌ যি দেশ আগেয়ে সভ্যতাৰ আদি ঠাই আছিল, সেই দেশ পাচত অসভ্য মানুহৰ বাসস্থান হৈছে। তেনেহলে মানুহৰ সভ্যতাৰ উন্নতিৰ ঘাই নিয়ম কি? কি কাৰণে বেলেগ বেলেগ জাতিবোৰ সভ্যতাৰ বেলেগ বেলেগ ৰূপত উঠিব পাৰিছে?

পাশ্চাত্য পণ্ডিত সকলৰ বক্তব্য কয়, প্ৰাণীজগতৰ ক্ৰমিক অভিযান্ত্ৰিক যি নিয়ম, সেই নিয়মেই মানৱজাতিৰ সভ্যতাতো খাটিছে। যোগাৰ উন্নতি, অযোগ্যৰ

অসংপাতি, পূৰ্বপুৰুষৰ গুণ বা বিশেষদৰ অধিকাৰ প্ৰভৃতিৰ ডাক্তৰ ডাক্তৰ নিয়ম বোৰৰ দ্বাৰাই পৃথিবীৰ জাতিবিলাক অসভা অৱস্থাৰ পৰা সভা অৱস্থালৈ উঠিছে। অস্তিত্ববাদী বিলাকে কয়, জাঁৱন বন্ধাৰ নিমিত্তে হোৱা যুঁজলৈ সাজু হবৰ কাৰণে মানুহে নানা উপায়-কৌশল উদ্ভাৱন কৰে, সেই বিলাক অজ্ঞা উপায় আৰু কৌশল এক পুৰুষৰ পৰা আন পুৰুষে অধিকাৰ কৰে, আৰু চৰিত্ৰত সেইবোৰ শক্তি পোত যায় বয়। এই দৰে সি জাতিয়েই সুবিধা জনক নানা উপায় বা কৌশল উলিয়াই পাচলৈও সঁচি পৈ গৈছে, সেই জাতিৰেই উন্নতি হৈছে, সেই জাতিয়েই সদা বুলি জগতত গণ্য হৈছে। সিবিলাকে এই জাঁৱন বন্ধাৰ যুঁজত যোগাতা দেখুৱাব পৰা নাই, সেই বিলাকেই প্ৰাকৃতিক নিয়মানুসাৰে পিচলৈ গৈছে, সেইবিলাক জাতিয়েই অসভা বুলি পৃথিৱীত গণ্য হৈছে। এই মহানুসাৰে মানুহে যুদ্ধ-বিগ্ৰহ, অত্যাচাৰ, কুসংস্কাৰ, ভুক্তি প্ৰভৃতিৰ মাজেদি গৈ উন্নতিৰ অংলাত ভৰি দিব পাৰিছে। সিবিলাক মানুহে এই বিলাক অসুবিধা অতিক্ৰম কৰিব পৰা নাই, সিহঁতৰ উন্নতিত বহুত প্ৰতিবন্ধক হৈছে। এই নিয়মে যদি সঁচাসচিকৈয়ে মানৱজাতিৰ ক্ৰমোন্নতি পঢ়িছে, তেনেহলে মানৱজাতিৰ অৱনতি হবৰ প্ৰায় আশংকা নাই। কাৰণ প্ৰাকৃতিক নিৰ্বাচন প্ৰভৃতি অস্তিত্ববাদী নিয়ম বোৰৰ দ্বাৰাই সমাজৰ অৱনতিজনক অসুবিলাক লোপ পাই সমাজ কেৱল উন্নতিৰ বাটেৰেহে যাব। কিন্তু, এওঁটি সাধাৰণ নিয়ম নে? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰত কওঁ, নহয়। জগতৰ বুৰঞ্জী মেলি চোৱাঁ, আধুনিক সময়ৰ জাতিবোৰৰ সভ্যতাৰ অৱস্থালৈ এখীৰ মন কৰি চোৱাঁ, দেখিব। অস্তিত্ববাদী নিয়মানুসাৰে উন্নতি নহৈ বহুত জাতিৰ সভ্যতাৰ অৱস্থাই লবচৰ কৰিব নোৱাৰা হৈ আছে। এই বিলাক জাতিৰ সভ্যতাৰ প্ৰাণ নাই, সেই নিমিত্তে সি নাড়িব নোৱাৰে। অস্তিত্ববাদীবিলাকৰ মতে সভা জাতিয়ে বহুদিনৰ ক্ৰমোন্নতিৰ মূৰত সভা অৱস্থাত উপস্থিত হৈছে। অসভ্যজাতিৰ কেতিয়াও এনেকুৱা ক্ৰমোন্নতি হোৱা নাই, সেই দেখি অসভা অৱস্থা গুচা নাই। কিন্তু, সেই বুলি ইংৰাজ জাতিক আমি আগৰে পৰা উন্নতিৰ বাটেৰেহে অহা পুৰণি জাতি, আৰু হিন্দু, চীন, গ্ৰীক, ৰোমান প্ৰভৃতি জাতিক কোনো কালে উন্নতিৰ বাটত ভৰি নিদিয়া, আদিম অৱস্থাৰ জাতি বুলিম নে? বুৰঞ্জীয়ে কয়, যি সময়ত পুৰণি হিন্দুবিলাকে, গ্ৰীকবিলাকে, ৰোমানবিলাকে, মিচৰীবিলাকে ডাক্তৰ ডাক্তৰ বৈজ্ঞানিক আৰু কঠিন দাৰ্শনিক প্ৰণালীবিলাকৰ সিদ্ধান্ত বিচৰাত নিযুক্ত আছিল, যি সময়ত সেই সেই জাতিবিলাকে কৃষি, বাণিজ্য, শিল্প প্ৰভৃতিৰ উন্নতি কৰিছিল, যি সময়ত আখ্যৰত পৰাক্ৰমী হিন্দু ৰজাবিলাকে অসংখ্য ডাক্তৰ ডাক্তৰ

নগৰ আৰু ৰাজ্য পাতিছিল, চাননিলাকে প্ৰকাণ্ড গাভৰুৰে গোটেইখন চীন দেশ ধৰি পেলাইছিল, মিচৰত পিৰামিড সজা হৈছিল, নেবিলনৰ নাম গোটেই এচিয়াত বিখ্যাত হৈ উঠিছিল, এলেক্স, থিবচ, মম্মুৰশিলৰ মূৰ্ত্তি আৰু অট্টালিকাৰে পৰিপূৰ্ণ আছিল, টাইবৰৰ পাৰত পৰাক্ৰমী ৰোমানবিলাকৰ ৰাজধানী উডৰোপৰ শ্ৰেষ্ঠ মানুহবিলাকৰ থকা ঠাই হৈ উঠিছিল, সেই সময়ত আধুনিক সভ্য জাতি ইংৰাজ, ফ্ৰান্স, ফৰাচী আৰু প্ৰভুত্ব পূৰ্ণপুৰুষবিলাকে হাবিত বাঁহপাতৰ ঘৰ সাজি বাস কৰিছিল, গছৰ চাল পিকিছিল, আৰু শিল, গছৰ পূজা কৰিছিল। অভিব্যক্তিৰ মতে যদি উন্নতিৰ বাটত ডাঙা জাতিৰ প্ৰাকৃতিক নিয়মানুসাবে কৃত্তিক উন্নতিৰ বাবে অৱশ্যে নহয়, তেন্তেহলে হিন্দু, চীন, মিচৰীয়, গ্ৰীক আৰু ৰোমান সভ্যতাৰ আধুনিক অৱস্থা এনে কিয় ?

অভিব্যক্তিবাদীবিলাকে ইয়াৰ ভাল উত্তৰ দিব নোৱাৰে। আৰু আন এদল মানুহে কয় যে, মানুহ সমাজৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে, সেই সমাজৰ কিছুমান নিয়ম গঢ়া হয়, কালক্ৰমত সেই নিয়ম বিলাক সমাজৰ গাত ইমান দঠৈ পোত যায় যে, মিচৰতক সমাজৰ শৰীৰৰ পৰা ৰাজ কৰা বৰ চীন হৈ উঠে। সমাজে সেই অনাৱশ্যকীয় অশচ এৰিব নোৱাৰা নিয়মবিলাকৰ বাবে নতুন লাগতিয়াল সমাজৰ চিত্তকৰ নিয়ম নকৈ গুমুৱাই ল'ব নোৱাৰে। সেই দেখি সমাজৰ সভ্যতাৰ উন্নতিৰ বাট বন্ধ হয়, সেই সভ্যতাৰ প্ৰাণ মোহোৱা হয়। তাৰি চালে ঘাইকৈ ভাৰতবৰ্ষতে এই নিয়মটি স্তম্ভৰকৈ খাটিছে যেন অনুমান হয়। হিন্দু সমাজৰ কিছুমান পুৰণি নিৰ্জীৱ, কুটিল নিয়ম উদ্ধৃত্ত বাকি লৈ আধুনিক সময়ৰ হিন্দুবিলাকে সমাজত নতুন আৰু আৱশ্যকীয় সাজ পিন্ধাব পৰা নাই। সেই পুৰণি নিয়মবোৰ যিমান পুৰণি হৈছে, যিমান মিচৰত মেৰপাক-খাই-ধৰা কৃষ্ণাৰ হৈ সমাজৰ মানুহৰ মনক ঢাকি তাত ন পোহৰ ন বতাহ একোকে চুটিয়াব নোৱাৰা কৰিছে। কিন্তু যদিও হিন্দু সমাজৰ এনেকুৱা সঙ্কীৰ্ণ আৰু বন্ধগলীল অৱস্থা হৈছে, তথাপি তাত নতুন নতুন সংস্কাৰ নোহোৱাটোকে থকা নাই। হিন্দু ৰাজ্য শেষ হ'ব পৰাই নানা বিদেশী জাতিয়ে আহি ভাৰতবৰ্ষ আক্ৰমণ কৰিছে। কোনোৱে এই দেশৰ ধন-বহু সকলোকে যিমান পাৰে লুটি লৈ নিজ দেশলৈ উলটি গৈছে, কোনোৱে আকৌ নতুন ৰাজ্য পাতি ভাৰতবৰ্ষতে ৰাজত্ব কৰিছে। অতি প্ৰাচীন কালৰ পৰা ভাৰতত বিদেশীৰ প্ৰভুত্ব চলি আহিছে। ইমান দিন বিদেশীৰ প্ৰভুত্বৰ তলত যে হিন্দুসমাজৰ অলপো গঢ় গতি ল'ব নাই এনে নহয়। ৰাজনৈতিক বিপ্লৱবোৰৰ লগে লগে একোটা ভয়ানক সামাজিক বিপ্লৱ হৈ উঠে, তাতে সমাজৰ বহুত ল'ৰচৰ হয়। তাৰ ওপৰত

আকৌ ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰতে নানা নতুন ধৰ্ম্মৰ সৃষ্টি হৈ চলিছে বহুত ধৰ্ম্মবিপ্লৱ হৈছে । সেই ধৰ্ম্মবিপ্লৱবোৰৰ আনুসঙ্গিক সমাজৰ লবচৰো বহুত হৈছে । হিন্দু সমাজৰ ইমান বৰ্ণবৰ্ণীল প্ৰকৃতি নোহোৱা কলে ভাৰতবৰ্ষত বিমান ৰাজ্যবিপ্লৱ আৰু ধৰ্ম্মবিপ্লৱ হৈছে, এই বোৰৰ ওপৰত ইমান দিনে হিন্দু সমাজৰ গঢ় যে একেবাৰেই লবিল-হেঁতেন, এনে অনুমান হয় ।

তেমতেলৈ দেখা গল, সমাজৰ লবচৰ কৰিব নোৱৰা অৱস্থা হৈ তাত নতুন উন্নতি মোমোৱাৰ বাট মাৰ যোৱাৰ বাবেই মানৱজাতিৰ সভ্যতাৰ অৱনতি হৈছে, এনে নহয় । বুৰঞ্জী চালে জানিব পৰা যায় যে, পৃথিৱীৰ সমাজ বিলাকৰ বহুতৰ অকল উন্নতিৰ বাট বন্ধ হৈছেই নহয়, বহুত সমাজে উন্নত অৱস্থাৰ পৰা নামি একেবাৰেই তললৈ গৈছে । দৰাচলত সমাজবোৰৰ গতিৰ ফালে অলপ মন কৰিলেই এনে নোখ হয় যে, কালৰ গতিত প্ৰত্যেক সমাজৰে উত্থান, উন্নতি আৰু অধঃপাত্ত ভৱ লাগিছে । পৃথিৱী বহুত উন্নত সভ্যতাৰ সমাধি ঠাই । বৰ্ত্ততে সমাজৰ সভ্যতাক কালানুক্ৰমে চৰাই ফেনিগৰে তুলনা কৰে । এনে প্ৰবাদ আছে যে, এটা ফেনিগ চৰাই বহুত দিন ভায়াই থাকি পাচত মৰিলে তাৰ শৰীৰৰ যি অৱশেষ থাকে, তাৰে পৰা আৰু এটি নতুন ফেনিগৰ সৃষ্টি হয় । সেই ফেনিগটোও সেই দৰে মৰি আৰু এটি নতুন ফেনিগৰ জন্ম লোৱায় । সেই দৰে এক সভ্যতা মৰি, তাৰ ঠাইত আৰু নসভ্যতা এটাৰ সৃষ্টি হয় । পৃথিৱীত এই দৰে বহুত সমাজ, সভ্যতাৰ জগলাত ভৰি দি ওপৰলৈ উঠিল, কালক্ৰমে আকৌ তললৈ নামিল, কতবোৰ বিজ্ঞান দৰ্শন, নানিফা শিল্পৰ উন্নতি হৈ আকৌ অধোগতি হৈছে । যি জাতিয়ে এক সময়ত পিৰামীড সাজিব পাৰিছিল, কলোচৰ গঢ়িব পাৰিছিল, পৰ্ব্বত শিলকাটি ডোখৰ ডোখৰ কৰিছিল, সাগৰত সেতু বান্ধিছিল, সেই জাতি আজি অক্ষসভ্য বুলি পৃথিৱীত গণ্য হৈছে । এতিয়া সেই জাতিৰ মানুহবোৰে সিঁচহৰ পূৰ্ব্বপুৰুষবিলাকৰ কীৰ্ত্তিৰ চিনবোৰ দেখি তথা মানি তেওঁলোক দেৱশক্তি সম্পন্ন আছিল বুলি অনুমান কৰে ।

মানৱজাতিৰ সভ্যতাৰ উন্নতি আৰু অৱনতিৰ নিয়ম তেনেজনে কি ? আমি ওপৰত আলোচনা কৰাৰ পৰা দেখিছোঁ যে, সমাজৰ উন্নতি বা অৱনতি সমাজৰ ভিতৰৰ মানুহবিলাকৰ স্বাভাৱিক গুণ বা দোষৰ কাৰণে নহয়, আৰু দেখিছোঁ বহিৰ্জগতৰ কাৰ্য্য, যেনে, থকা ঠাইৰ গুণ বা দোষৰ বাবে, জাতি সভ্য বা অসভ্য নহয় । কালৰ গতিত মানুহৰ সমাজে বহুত অৱস্থা পায় । সেই সেই অৱস্থাৰ সমাজত এক প্ৰকাৰৰ ৰীতি, নীতি, বিশ্বাস, ভাষা, নিয়ম, অনুষ্ঠান প্ৰভৃতিৰ সৃষ্টি

হয়। সমাজৰ সেই বিলাক অঙ্গৰ কোনোটিৰ কোনো বিশেষ অৱস্থাৰ বাবে সমাজৰ উন্নতি বা অৱনতি হৈ থাকে। সেই বিশেষ অৱস্থাবিলাক কেনে, তাক ক্ৰমে বিচাৰ কৰা বাব।

আমি আগেয়েই উল্লেখ কৰিছোঁ যে, অভিব্যক্তিৰ নিয়মবিলাকৰ দ্বাৰাই সমাজৰ উন্নতি হোৱা দেখুৱাব পাৰিলেও সমাজৰ উন্নতিৰ গতিবোধ বা অৱনতিৰ কাৰণ নিৰ্দ্ধেশ কৰিবলৈ অভিব্যক্তিবাদবিলাক অপাৰগ। বাস্তৱিক অভিব্যক্তিৰ নিয়ম অনুসাৰেই মানুহে বেলেগ বেলেগ জীৱন এৰি সামাজিক জীৱন নিৰ্দ্ধাৰ কৰে, সেই নিয়ম বোৰৰ মতেই সমাজৰ সৰু সৰু অৱস্থা হুচি নিম্ন অৱস্থা হয়। বিষম শব্দৰ দ্বাৰা ইয়াত বুজিল আৰু মেৰ-পাক খোৱা বুজুৱা গৈছে। সমাজ স্থাপিত হোৱাৰ আগেয়ে প্ৰত্যেক মানুহ বেলেগ তৈ আছিল, পাচ কালৰ গতিত মানুহবোৰে দেখিলে যে, বেলেগ পেলেগ ভাৱে জীৱনযাত্ৰা নিৰ্দ্ধাৰ নকৰি বহুত একে লগে মিলি থাকিলে নানা ফালে নানা সুবিধা হয়। অনুমান হয়, মানুহবোৰৰ মাজত যুদ্ধ বিগ্ৰহ আৰু প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা পকাৰ পৰাই এই একেলগে থকা ভাব মানুহৰ মনত উপস্থিত। সেই সুবিধা বিলাক পাবৰ কাৰণে পাচত বহুত পৰিচাল গোট গোট সিহঁতৰ মাজত এক সমাজ গঢ়িলে। অভিব্যক্তিৰ নিয়মানুসাৰে অনিশ্চিত অসংখ্য আৰু সহজ একাকী অৱস্থাৰ পৰা সমাজ লাহে লাহে নিকলিত সামঞ্জস্য থকা আৰু সক্ষমকৃত নিয়মাত্মকতালৈ যাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া সমাজত বেলেগ কৰ্মবিভাগ হ'লৈ ধৰিলে। কৰ্মবিভাগ, বহুত মানুহৰ সন্মিলন, পৰস্পৰৰ সাহায্যৰ দ্বাৰাই সমাজ ক্ৰমে উন্নতিৰ বাটত আগ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। এই সন্মিলনৰ লগত আৰু দুটি গুণ থকাত সমাজে সোনকালে উন্নতি লাভ কৰিলে। সেই গুণ দুটিৰ এটি সামন্ত্য, আনটি স্বাধীনতা। সমাজৰ সকলো মানুহ সমান, সকলোৰে সমান অধিকাৰ, এয়ে সামন্ত্য। সমাজৰ কোনো মানুহ কাৰো দাস নহয়, কোনো মানুহে কিছুমান আত্মাৰিক গুণ অধিকাৰ কৰি আন মানুহৰ ওপৰত বাজৰ কৰিব নোৱাৰে, মূল কথা সমাজত কাৰো আগত কোনোৱে মূৰ দোৱাব নেলাগে, এয়ে স্বাধীনতা। এই তিনিটা অঙ্গ সমাজত থাকিলে সমাজ সভ্য হৈ থাকে, সেই গুণ কেইটা আঁতৰিলে সমাজৰ উন্নতিৰ গতিবোধ তৈ সি তললৈ নামি আহে। মাজত সন্মিলন আৰু পৰস্পৰ সহানুভূতি থাকিলে মানুহৰ অৱস্থা উন্নত হয়, এটাইবিলাক মানুহে লগ লাগি সমাজৰ উন্নতিৰ কাৰণে পৰিশ্ৰম কৰিলে সিহঁতে সভ্য নাম লয়। সন্মিলন আৰু ঐক্যনৈই সমাজত বিবাদ আৰু যুদ্ধ-বিগ্ৰহ হলে সমাজৰ অৱনতি হয়। মানুহবিলাকে বিবাদত লিপ্ত থাকি সমাজৰ উন্নতিৰ কাৰণে পৰিশ্ৰম কৰিব

নোৱাৰে। পৰস্পৰ বিবাদ জীৱবালেই আকৌ সমাজৰ উন্নতি হবলৈ ধৰে। বুৰঞ্জী চালে ইয়াৰ বহুত উদাহৰণ পোৱা যায়। প্ৰাচীন কালত এথেন্স আৰু স্পাৰ্টাৰ মাজত যি যুদ্ধ-বিগ্ৰহ হৈছিল, তাৰ নিমিত্তে বহুত দিন গ্ৰীচত সভ্যতাৰ উন্নতি নহৈ আগৰ সভ্যতাই লোপ পাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। এনেতে মেচিডন ক্ষমতাটো বৃদ্ধি পাই যেতিয়া গোটটোই যেন গ্ৰীচ অধিকাৰ কৰিলে, তেতিয়া এথেন্স স্পাৰ্টাৰ পৰস্পৰ বিবাদ নোহোৱা হল। মেচিডনৰ অধীনত গ্ৰীক জাতি আকৌ উন্নত হৈ উঠিল। ইংলণ্ডত নন্দান অধিকাৰ হোৱাৰ আগেয়ে, সেই দেশৰ বেলেগ বেলেগ সম্পদায়বোৰৰ মাজত অতৈল্য আছিল। ডেন্স বিলাকে চেঞ্চৰবিলাকেৰে বিবাদ কৰিছিল। প্ৰথম উইলিয়মে ৰাজত্ব কৰাৰ সময়ৰ পৰাই সেই বিবাদৰ অন্ত পৰিল। এডল্ফ, চেঞ্চৰ, জুডেচন প্ৰভৃতি বেলেগ বেলেগ জাতিবিলাক নন্দান ৰাজত্বৰ তলত গোটখাটো এটা জাতি হল। সেই জাতিৰ মাজত সন্মিলন হবলৈ ধৰিলে। ই-ৰাজ জাতিৰ সভ্যতাৰ স্তৰপাত তেতিয়াৰ পৰাই চয়। আধুনিক সময়ত ভাৰতবৰ্ষতো এই দৰে ই-ৰাজ ৰাজত্বৰ অধীনত সম্পদায়বিলাকৰ মাজত বিবাদ হ্ৰচিনলৈ আৰম্ভ হৈছে। এনে এটা দিন জাতিৰ, যেতিয়া ভাৰতবৰ্ষৰ সমাজত সন্মিলন হয়, তাৰতনত আকৌ সভ্যতাৰ উন্নতি হয়। মানুহৰ মাজত সন্মিলন ওপজোৱাৰ এটা ঘাই উপায় বাণিজ্য। বাণিজ্যত সংলিপ্ত থকা মানুহবোৰে অকল সুবিধা আৰু আৰ্থৰ দানে পৰস্পৰৰ মাজত সন্ধাৰ বাগে এনে নহয়, বাণিজ্যৰ কাৰণে নানা দেশত ফুৰি মানুহবিলাকৰ যেন যুক্তি হয়, কুসংস্কাৰৰ নিচিনা কুৰ্মীলী আঁতৰাত মন ফৰকাল হয়। কুসংস্কাৰ, সকলো বৰ্ষম বিবাদ আৰু অতৈল্যৰ মূল। সি আঁতৰিলে কল্কলৰ কাৰণ নোহোৱা হয়। তেতিয়া মানুহৰ মাজত সন্মিলন হবলৈ ধৰে। ধৰ্ম্মৰ জৰীবে বান্ধ খায়ো বহুত মানুহে পৰস্পৰৰ মাজত সন্ধাৰ বাগে। কিন্তু কালত সেই ধৰ্ম্মানুৰাগ ঠেক হৈ গলে, সমাজত বিপৰীত জ্ঞান হৈ উঠে; পৰস্পৰৰ মাজত সন্ধাৰ পৰিবৰ্ত্তে সমাজত কল্কল তেতিয়া আৰু বাঢ়ে।

সামাজিক আৰু স্বাধীনতাৰ বিষয় একে ঠাইতে আলচ কৰিব পাৰি। আগেয়েই কোৱা হৈছে, অভিব্যক্তিৰ নিয়ম অনুসাৰে সমাজে সহজৱিন্দাৰ পৰা কুটিলৱিন্দালৈ যায়। সমাজত কৰ্ম্মবিভাগ হৈ পৰে। অৰ্থাৎ, বেলেগ বেলেগ কামৰ নিমিত্তে বেলেগ বেলেগ মানুহ নিযুক্ত হয়। মানুহবিলাকৰ মাজত পৰস্পৰৰ ওপৰত বেচিকৈ নিৰ্ভৰ কৰা আবশ্যক হৈ উঠে। প্ৰাণীৰ অভিব্যক্তিত যেনেকৈ অঙ্গহীন পিঙাৰ জীৱৰ পৰা সন্ধিস্কৃত নানা অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গ থকা জীৱ হৈছে, সমাজৰ অভিব্যক্তিতে।

সেইকালে সমাজত প্ৰথমে মানুহবোৰে নিজে নিজে আপোনাৰ সকলোবিলাক আৱশ্যকীয় কাম সাধি লয়, ইটোৱে সিটোৰ কাৰ্যত সহায়তা নকৰে, পাচত কাম-বিলাকৰ বেলেগ বেলেগ ভাগ হৈ প্ৰত্যেক ভাগৰ কাৰণে বেলেগ বেলেগ শ্ৰেণীৰ মানুহ লগোৱা হয়। তেতিয়া সমাজৰ অঙ্গ হয়। প্ৰাণৰ যিমান উন্নতি তা সিমান অঙ্গ বাঢ়ি এটা অঙ্গৰ অনঙ্গৰ ওপৰত আনবিলাকৰ অৱস্থা নিৰ্ভৰ কৰে, সিমান অঙ্গবিলাক সিহঁতৰ আৱশ্যকীয় হৈ উঠে। সমাজবোৰো সেইদৰে নানা অঙ্গ বাঢ়ি অৱশেষত সমাজৰ জঁৱনৰ কাৰণে প্ৰত্যেক অঙ্গ আৱশ্যকীয় হৈ উঠে। কিন্তু সমাজৰ এই অভিব্যক্তিৰ গতিত এটি বিপদ উপস্থিত হ'বৰ আশংকা সদাই হয়, আৰু আগৰে পৰা সাৱধান নহলে সেই বিপদ যথার্থই ঘটি, সমাজক লাও-লোৱা কৰে। সেই বিপদটি, সমাজত সামা ভাৱৰ বিনাশ।

কিন্তু, কেনে কাৰ্যৰ গতিত পৰি এটা বিপদৰ আশংকা উপস্থিত হয়? আমি জানো, সমাজৰ আদিম অৱস্থাত মানুহৰ মাজত প্ৰত্যেক পৰিয়ালেই একোটা সমাজ হৈ পৰে। পৰিয়ালৰ নয়সিয়াল মানুহ মানুহটিয়েই জ্ঞান বিলাক পৰিয়াল ভুক্ত মানুহৰ ওপৰত কৰ্তৃত্ব চলায়। এই পাৰিবাৰিক শাসনৰ (patriarchal government) পাচত, প্ৰত্যেক পৰিয়ালৰ ভেতৰুৱা মুখ্য মানুহবিলাকৰ মাজৰ পৰা এজনক বাছি সকলোৰে দলপতি কৰি লোৱা হয়; কালক্ৰমত সেই দলপতিবিলাকে বজা নাম পায়। ই-ৰাজবিলাকৰ পূৰ্বপুৰুষ চেঙ্গন-বিলাক যেতিয়া জগন্মোহিত আছিল, সেই সময়ত সিহঁতৰ সমাজত কোনো বিশেষ দলপতি বা বজা নাছিল। বহুত পৰিয়াল একে ঠাইতে লগলাগি পৰস্পৰৰ ভিতৰত সজাগুহুতি আৰু সন্তোষ বাগি আছিল মাথোন। কেতিয়াবা যুদ্ধৰ সময়ত মুণিয়াল মানুহবোৰৰ মাজৰ পৰা এজনক বাছি সিহঁতৰ দলপতি কৰি লোৱা হৈছে। ব্ৰিটন আক্ৰমণ কৰিবৰ সময়ত সেইদৰে বেলেগ বেলেগ দলে বেলেগ বেলেগ দলপতি পাতি লৈছিল। কালক্ৰমত সেই বেলেগ বেলেগ দল-পতিবিলাক বজা হৈ বেলেগ বেলেগ ৰাজ্য পাতিলে। ষ্টেক্‌এ-গ্ৰীয়া, মাৰ্চিয়া প্ৰভৃতি মন্তু-ৰাজ্যৰ তেতিয়াৰ সৃষ্টি হয়। অৱশেষত সেই সৰু সৰু ৰাজ্যবিলাকৰ পৰস্পৰৰ মাজত যুদ্ধ-বিগ্ৰহ হৈ সিহঁত দুৰ্বল হোৱাত, এটাইবোৰ ৰাজ্য পৰাক্ৰমী ওয়েচেৰ ৰাজ্যৰ তললৈ আহিল। তেতিয়া ওয়েচেৰ ৰাজ্য ডাঙৰ হল, ওয়েচেৰ ৰাজ্যৰ বজাবোৰৰ ক্ষমতা বাঢ়িল। বজাৰ যিমান ক্ষমতা বাঢ়ি যায়, সিমান বজা ও প্ৰজাৰ মাজত প্ৰভেদ বহল হয়। অৱশেষত বজাৰ ক্ষমতা স্বেচ্ছাচাৰী হৈ উঠে, ৰাজ্যত অত্যাচাৰ হ'বলৈ ধৰে, এজন বজাৰ সুখৰ কাৰণে হেজাৰ হেজাৰ

মানুহে খাটিব লাগে, হেঙাৰ হেঙাৰ মানুহে বাক সিংহাসনৰ আগত দীঘল হৈ পৰি থাকেহি । অকল সেয়েই নহয়, বজাৰ ওচৰত কিছুমান বিখ্যাসী বন্ধু থাকে । সিহঁতক বজাই আদৰ কৰি বিষয় সম্পত্তি দি ডাক্তৰ মানুহ কৰে, সিহঁতেই দেশত উপাধি পোৱা ডাক্তৰীয়া বুলি বিখ্যাত হৈ উঠে । সেইবিলাক ডাক্তৰীয়াৰ সুখৰ নিমিত্তে আকৌ বহুত মানুহে খাটিব লাগে । এটদৰে দেশত এফালে এক শ্ৰেণী কুলিন ডাক্তৰীয়াৰ সৃষ্টি হয়, আনফালে একশ্ৰেণী দাসবাৰসায়ী মানুহৰ আৰম্ভ হয় । উয়াৰ ভাৰাই সমাজত সামান্য নোহোৱা হৈ পৰে । যেতিয়া এনেকুৱা কুলিন প্ৰথা দেশত নবকৈ চলিবলৈ ধৰে, যেতিয়া ডাক্তৰীয়াবিলাক ওপৰলৈ উঠে আৰু সাধাৰণবিলাকে দাসহৰ শিকলি পিন্ধে, যেতিয়া বজাৰ ক্ষমতাৰ আৰু উজ্জ্বল একো প্ৰতিবন্ধক নেথাকে, যেতিয়া সমাজে এক ভয় লগা গঢ় লয় । দেশত সামাজ্যৰ পৰিবৰ্ত্তে দাসহৰ বাক দিনে দিনে টান হবলৈ ধৰে । জাতিয় সভ্যতা, সমাজৰ এনেকুৱা অৱস্থাৰ বাবে ক্ৰমে পিচলৈ ত হকিবলৈ আৰম্ভ কৰে ।

এই গল সমাজত বাকদৈনন্দিক আধীনতাৰ কথা । মানুহৰ ধৰ্ম্ম বিষয়ে সামাজ্য নতলে দেশীয় সভ্যতাৰ অন্তৰ আৰু বেদ্য হয় । ওপৰত দেখুউৱা মতে সমাজত যেনেকৈ এমল কুলান ডাক্তৰীয়াৰ সৃষ্টি হয়, সেই মতে ধৰ্ম্মমাজকবিলাকে সমাজৰ অভিব্যক্তিৰ সাধাৰণ মানুহৰ পৰা বহুত দূৰৈত গৈ পৰে । নিজ সুবিধাৰ নিমিত্তে ধৰ্ম্মমাজকবোৰে নানা নিয়ম-প্ৰণালী কৰি সমাজত সিহঁতৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব ভালকৈ থাপি লয় ।* সিহঁতে যি বিধি দিয়ে, তাক লক্ষণ কৰিলে সাধাৰণ মানুহবোৰ সমাজ-চুত হয় । আধাৰাত্মক আধীনতা নেপাবৰ কাৰণে নাচ শ্ৰেণীৰ মানুহবোৰৰ শিক্ষা নিষিদ্ধ বুলি সিহঁতে নিয়ম কৰে । এই বকমে সমাজত ধৰ্ম্ম বিষয়ে সমাজ আৰু আধীনতা নোহোৱা হয় আৰু ক্ৰমে দেশীয় সভ্যতাও তললৈ নামে ।

সমাজত এনেকুৱা সন্মিলন, সামাজ্য আৰু আধীনতা নোহোৱাৰ কাৰণেই যে জাতিৰ সভ্যতাৰ উন্নতিৰ গতিবোধ হৈ শেষত সি মল-ম পাটছে, তাৰ বহুত উদাহৰণ দেখুৱাব পৰা যায় । পুৰণিত যি বিলাক পুৰণি জাতিৰ সভ্যতাই লোপ পাইছে, সেইবিলাকৰ অৱনতিৰ কাৰণ বিচাৰি চালেই এই কথাৰ সভ্যতা ভালকৈ বুজিব পৰা চৰ । হিন্দু সমাজৰ বহুত অনিষ্টকৰ ভিত্তকৰা পৰিবৰ্ত্তন হোৱাৰ বাবেই যে হিন্দু সভ্যতাৰ অধোগতি হ'ল, তাক হিন্দু মাত্ৰেই জানে । পুৰণি ভাৰতবৰ্ষৰ বুৰঞ্জী পঢ়োতা সকলে দেখিছে যে, প্ৰায় মহাভাৰতৰ সময়ৰ পৰাই ভাৰতবৰ্ষত সন্মিলন নাই । তেতিয়াৰ পৰা পৃথীৰাজৰ সময়লৈকে ভাৰতবৰ্ষত

নানা সৰু সৰু বাজা হৈ পৰস্পৰৰ মাজত বিবাদ আৰু অনৈক্য চলি আহিছিল। সেই অনৈক্যৰ ফলত ভাৰতবৰ্ষত মুছলমানৰ বাজৰ হ'ল, হিন্দু গোঁৱৰ, হিন্দু স্বাধীনতা আৰু সভ্যতাৰ মূৰত কুঠাবৰ যা পৰিল। ভাৰতবৰ্ষত অকল সন্মিলনৰ আভাৱৰ নিমিত্তেই হিন্দু সভ্যতাৰ অৱনতি হোৱা নাই। বহুদিনৰ আগৰ পৰা হিন্দু সমাজৰ পৰা সামান্য আৰু স্বাধীনতাই বিদায় লৈছে। শেহত বজাৰ ক্ষমতা স্বেচ্ছাচাৰী হৈ উঠিল, বজা প্ৰজাৰ মাজত স্বৰ্গ মৰ্ত্যৰ প্ৰভেদ চল, ব্ৰাহ্মণবিলাকৰ ক্ষমতা বঢ়াত সিহঁতে নানা উপায়েৰে নিজৰ প্ৰাধিক্ত স্থাপন কৰিলে। ব্ৰাহ্মণ পূজা আৰু দেৱ পূজা প্ৰায় একে হৈ পৰিল, টান নিয়মবিলাকৰ নিমিত্তে নাচকুলীয়া মানুহবোৰ নানা স্বৰূপ পৰা বৰ্দ্ধিত হ'ল, সাধাৰণ মানুহৰ আধাৰ্মিক স্বাধীনতা নোহোৱা হ'ল। তেতিয়া হিন্দু সভ্যতাবোৰ শোচনীয় অৱস্থা হৈ পৰিল। ভাৰত-বৰ্ষৰ নিচিনা, ইংলণ্ডো এসময়ত সমাজত সন্মিলন, সামান্য আৰু স্বাধীনতা লাহে লাহে কমি গৈছিল হয়, কিন্তু সোভাগ্যক্ৰমে কিছুমান কাৰগৰ গতিত ইংলণ্ডীয় সভ্যতাৰ অৱস্থা বেয়া হ'বলৈ নেপালে, বৰং তীব্ৰ উন্নতিৰ বাট মুকলি হ'ল। আগতে কোৱা হৈছে যে, ইংলণ্ডত দেশীয় সমাজত অনৈক্য খুচি নশ্বান আৰু এণ্ড্ৰাভাইন ফৈদৰ বজাবিলাকৰ বাজৰ সময়ত মানুহবোৰৰ মাজত সন্মিলন হ'বলৈ ধৰিলে। কিন্তু সন্মিলন হোৱাতো, সমাজত সামান্য আৰু স্বাধীনতা নষ্টকৰ বাবে ইংৰাজ-বিলাকৰ জাতীয় সভ্যতাৰ উন্নতিয়ে বহুত দিন প্ৰতিবন্ধক পাই আছিল। সামাজ্য পৰাৰ পৰা প্ৰথম চেষ্টাত বজাৰ স্বেচ্ছাচাৰী ক্ষমতাক দমানলৈ কাৰণ হৈছিল। বেৰণবিলাকে এই কামাত সাধাৰণ মানুহৰ নেতৃত্ব কৰিছিল। ইজাক দমানলৈ চেষ্টা কৰোঁতে দেশত সমৰাগি হ'লি উঠিল, বহুত বক্তৃতাৰ ফলত মেথাকটা সাধাৰণ মানুহবিলাকে পালে। ইংলণ্ডীয় সমাজত সামান্য আৰু স্বাধীনতা স্থাপনৰ এয়ে প্ৰথম শোভা। সেই সময়ৰ পৰাই ইংৰাজ প্ৰজাবিলাকৰ বজাৰ ওপৰত ক্ষমতা দিনে দিনে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। মেথাকটাৰ প্ৰায় ৪৫০ বছৰৰ পাছত স্বেচ্ছাচাৰিতাব বাবে প্ৰথম চাৰ্ভেন পিৰছেদ কৰি ইংলণ্ডীয় প্ৰজা-বিলাকে বজাৰ ওপৰত সিহঁতৰ প্ৰভুত্ব সম্পূৰ্ণ চিনাকি দিয়ে। কিন্তু অকল বজাৰ ক্ষমতা খৰ্চ কৰাৰ পৰা একো ফল লাভ নহ'ল। বজাৰ অপৰিসীম ক্ষমতাৰ পৰিৱৰ্ত্তে ফিউডেল নিয়মৰ কণত বেৰণবোৰৰ ক্ষমতা দিনে দিনে বৃদ্ধি পাবলৈ ধৰিলে। বজাৰ বিপক্ষে অস্ত্ৰ খৰোঁতে সাধাৰণ মানুহ আৰু বেৰণবিলাকে একে-লগে গোট খাইছিল হয়, কিন্তু যেতিয়া বজা প্ৰজাৰ হাতৰ তলত আছিল, তেতিয়া সাধাৰণ মানুহবোৰে বেৰণবিলাকৰ অপৰিসীম ক্ষমতা খৰ্চ কৰিবলৈ কাৰণ

কৰিলে, ফিউডেল নিয়মৰ দ্বাৰাই বেৰণবিলাকৰ মাটিত গকা ৰায়ভাৰ্য্যে বেৰণৰ নামহ কৰিছিল। ক্ৰমে ইংৰাজ জাতিৰ মানুহবিলাকৰ মনত সিমান স্বাধীনভাৱৰ উদয় হবলৈ ধৰিলে, সিমান বেৰণৰ ৰায়ভবিলাকে জামহৰ শিকলি ছিঙিবলৈ নানা উপায় উলিয়াবলৈ কাৰণাৰ কৰিলে। শেষত বেৰণবিলাকৰ অভাৱ অসহ্য হোৱাত দ্বিতীয় বিচাৰৰ সময়ত ইংলণ্ডত সাধাৰণ মানুহৰ বিদ্ৰোহানল উপস্থিত হল। ইংলণ্ডৰ বুৰ্জোৱা এই বিদ্ৰোহৰ নাম কৃষক-বিদ্ৰোহ। কৃষক বিদ্ৰোহ ইংৰাজ সমাজলৈ সামাজিক আৰু স্বাধীনতা আনিবৰ উদ্দেশ্যত আৰু এটি প্ৰধান উদ্যম। এই উদ্যমৰ পাচত ইউৰোপত, লিচা, সমাজ, ধৰ্ম, শাসন শ্ৰেণী এই সকলোৱে এক নতুন গঢ় লৈ, এক নতুন যুগ আৰম্ভ কৰে। ইউৰোপীয় বুৰ্জোৱা এই যুগৰ নাম (renaissance period) নব্যযুগ কাল। এই যুগৰ আৰম্ভতে ইংলণ্ডত অক্সফোৰ্ড, কেব্ৰিজ, প্ৰকৃতি ঠাইত ইউনিভাৰ্চিটি বা বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ স্থাপিত হয় আৰু কেথলিক ধৰ্মৰ পৰিৱৰ্ত্তে প্ৰটেষ্টেণ্ট ধৰ্ম ইংলণ্ডত চলিবলৈ ধৰে। ইউনিভাৰ্চিটিবোৰৰ দ্বাৰাই ফিউডেল নিয়মৰ গুণত লোপ পোৱা সমাজৰ সামাজিক আৰু স্বাধীনতাক আকৌ উদ্ধাৰ কৰা হল। বিজ্ঞানৰ বিলাকত বৰ মানুহ, সৰু মানুহৰ মাজত ভেদাভেদ নথকাৰ বাবে মেন্ডত কোলীনৰ টেচা অনেক পৰিমাণে লঘু হল। সিফালে কেথলিক ধৰ্মৰ অৱনতিৰ লগে লগে অৰ্থলোভী ধৰ্ম্মমাজকবোৰৰ প্ৰাধাণ্যও নোহোৱা হল। সাধাৰণ মানুহৰ আধ্যাত্মিক স্বাধীনতা হল। তেতিয়াৰে পৰা আজিলৈকে ইংলণ্ডীয় বুৰ্জোৱা আমাক কেৱল ইংলণ্ডীয় সমাজত সন্মিলন, সামাজিক আৰু স্বাধীনতাৰ উন্নতিৰ কলাহে দেখুৱাইছে।

ইংলণ্ডীয় সমাজৰ এই সামাজিক যে কালত নোহোৱা হব চোছিয়েলিষ্ট নামে এডল মানুহে এনে বিশ্বাস কৰে। তেওঁলোকে কয় যে, সম্পত্তি এফালে কেনেকৈ কিছুমান মানুহৰ গুৰু ধন সম্পত্তি হৈছে, আনফালে তেনেকৈ কিছুমান মানুহ একে-বাৰেই নিঃকিন হৈছে। ইংলণ্ডত মানুহৰ সম্পত্তিৰ এনেকুৱা অসামঞ্জস্য হোৱাৰ পৰা সমাজৰ অৱস্থা বেয়া হব আৰু তাৰ ফলত জাতীয় সভ্যতাৰ অৱনতি হব, এনে কথা তেওঁবিলাকৰ মুখে শুনিবলৈ পোৱা যায়। আজি কালি মাৰ্কিন দেশৰ সমাজত গুৰু ধৰণৰ সন্মিলন, সামাজিক আৰু স্বাধীনতা থকাৰ নিমিত্তে বিখ্যাত ছেনবি জৰ্জ নামে এজন আমেৰিকান অৰ্থনীতিজ্ঞ চোছিয়েলিষ্টৰ পৰা জুনিৰ পৰা যায় যে, বৰ্ত্তমান সময়ত আমেৰিকাতো ইংলণ্ডৰ নিচিনা মানুহৰ মাজত সম্পত্তিৰ যি অসামঞ্জস্য হৈছে তাৰ দ্বাৰাই কালত মাৰ্কিন জাতিৰ সমাজৰ অৱস্থা বেয়াইহে দেশী সভ্যতাৰ অধোগতি হবৰ সম্ভাৱনা আছে।

বসন্ত বিদায় ।

মধুৰ বসন্ত হলহি অম্বু, নাউ আক সি মলয় পৱন,
 নাই কোকিলৰ, সি মধুৰ গব, শুনি থাক কয় হৰিষ মন ।
 বঙা বৰণৰ কুঁহি পাত্ৰত, আক মলয় মুক্ত বাতৈ,
 নকৰে ধেমালি, পৰি হালি ছলি, গৈছে সুমলি পাত্ৰবো বৰণ ॥
 বনত বিচক্সে নেগাই গীত, বনমূল গন্ধে নহবে চিহ্ন
 শুকল দেৱৰ, প্ৰথৰ কিৰণ, দেখি লতাফুল মনে মলিন ।
 তুৰি ডালিয়ে উমা কালে, নেমানে নীয়ে নিজ গালে,
 যুকুৰা মণিটি, বুলি সি নোপাটি, ধৰিনলৈ আক নকৰে মন ॥
 চাউ ফুল এৰি সিটিক্ত পৰি, শুকুৰে ভোমোৰাই গুৰি গুৰি,
 বসন্তত ফুলি, মধু বৰ ফুলি, নকৰে আক শুভবণ ।
 বসন্ত গলে আত্মন ফল, গজিব নটক যতক লগ,
 আতি পালে জাব, কন মতামাৰ, প্ৰকৃতি শোভা কৰিব ইষণ ॥
 মোক গৈ বসন্ত মোকো বাক, বচবৰ মূৰত আত্মনা আক,
 কল ফুলে আকো শুকান গছক, সজাবা আহি কৰি যতন ।
 কনাতি আতি অসম থাক, "শুশুনিগা আক এলাতৰ কাক,
 উমা সাজি পাবি, বুকু সাহ ধৰি, দেখুবা অননক নিজৰ মান ॥"

ভুক্তপুত্ৰ ।

১

এক ধান এক জ্ঞান এক মন্ত্ৰ শ্ৰুতি
 সদায় গইচাঁ তুমি কুল কুল কৰি,
 দিন গই হল বাৰ্ত্তি,
 মন্ত্ৰাহ মাৰক কাটি,
 বচবৰ পাছে গল বচব বাপৰি ।
 সদায় গইচাঁ তুমি কুল কুল কৰি ॥

২

কলট গটছ। তুমি কি কামত লোভে ?
মিনতি করিছো মোক কোরাচোন কোঠে ?
দিন যায় বাড়ি যায়,
ভাগব আমনি নাই,
কুল কুল বর তুলি কিবা গান গোব, ?
মিনতি করিছো মোক কোরাচোন কোঠে ?

৩

কেনেনো স্তম্ভক ভার তোমার গানব,
সংসার চিহ্না হয় মনব আঁতব । ”
সি গানত ভোল গই,
সক্সা কলে বই বই,
লুটিছো কিমান নহি পারত তোমার ।
উষাপি পালোতা নাই টেপাহ মনব ।

৪

কতদিন দেখিছোছি সক্সা সময়ত
কিবাকপ ধব । তুমি তিয়ার মাজত ।
দেখিছো ভাবকা কোটি
অনন্তর শিবে উঠি,
দাপোণ মনেবে ভাবি তোমার লুকুত ।
অধোমুখ হই সরে চায়ছি সময়ত ।

৫

দেখিছো সদায় তুমি ন ন ভাব ধবা,
সদায় তোমার মন আনন্দেবে জবা,
কুল কুল গীত তেও
নেপাকব । কেতিয়াও,
সদায় তোমার বয় প্রেমব নিকবা ।
আপোন লক্ষ্যব বাট কেতিয়াও নেবা ॥

৬

সাগৰেৰে তোমাৰ কি ইমান প্ৰণয় ?
 এখলুক নেদেখিলে পৰাণ নবয় !
 সি প্ৰেমত পৰি গই
 শত ধাৰা কপে বই
 সাগৰক পালে তাতে পোতা তুমি লয়,
 কুল কুল কুল গান তাতে লোপ হয় ॥

৭

বুজিছে, বুজিছে তুমি পৰম প্ৰেমিক,
 তোমাক দেখিয়ে দিওঁ মানৱক ধিক্,
 হব নে মানৱ হয় !
 প্ৰেমিক তোমাৰ প্ৰায়,
 বাণিব আগত সলি লক্ষ্য কৰি ঠিক ।
 —তোমাক দেখিয়ে দিওঁ মানৱক ধিক্ ॥

৮

শিকোৱা শিকোৱা হেৰা নদ পুণানান,
 শিকোৱা আমাক তুমি প্ৰেম কিনো ধন,
 তোমাৰ দৰেই যেন
 কুল কুল তুলি গান
 পাৰিম কৰিব এক মন এক ধান ।
 শিকোৱা শিকোৱা হেৰা নদ পুণানান ॥

৯

তোমাৰ নিচিনা যেন লক্ষ্য দিব কৰি
 চলি যাত্ৰা সেই পথে মহা মন্ত্ৰ স্মৰি ।
 বোগ লোক তাপ হয়
 সকলো কৰিম জয়
 * অশ্রুত কালত যেন সকলোকে এৰি ।
 অনন্ত লীন হব ই জীৱন তৰি ॥

হেনচন্দ্ৰ গোস্বামী।

অসমীয়া ভাষা।

বৰ্তমান যুগ।

ইংৰাজ ৰাজত্বৰ পাৰ্শ্বনৈবে পৰা আঁকিলৈকে এই যুগেই অসমীয়া সাহিত্যৰ বৰ্তমান যুগ। ওপৰত উল্লিখিত হৈছে, অসমদেশ বহুত দিন মানৰ্জতৰ অধ্যাচাৰৰ তলত আছিল। পিছে ১৮২৪ চনত মানৰ্জত ইংৰাজৰ লগত যুদ্ধ কৰি হাবিলত সিঁঠতৰ বজাই ১৮২৬ চনত, ইয়াতলৈ সন্ধি কৰি, অসম দেশ ইংৰাজকে এৰি দিয়ে; তেতিয়াৰে পৰা ই ইংৰাজৰ অধীনলৈ আছিল।

মানে ৭৮ বছৰ লালিকৈ জন্ম কৰি অসম দেশক এখন মৰিশালিকৈ পেলালে। অসমীয়া মানুহে মোৰ বুলিবলৈ সেই মৰিশালিত, হাড়, মূৰ, হাঁই খোলাত বাহিৰে আক একো নেথাকিল। ইংৰাজে দেশ অধিকাৰ কৰি, মানে এৰি লৈ যোৱা সেই হাড় মূৰ বোৰকে গোটেই তাত জঁতন সঞ্চাৰি আকো দেশ নকৈ পাতি ল'ব লগা হল। উদাৰ ইংৰাজৰ আচাৰ্য্যগা ৰাজনীতিৰ নীতল হাঁত আকো অসমীয়া মানুহৰ মূপলৈ বস আছিল। সমাজে ঠন ধৰিলে, চাৰিও পোনে দেশ কাল স্থিতি হল। বহুত দিৱীয়া মৰ টোপনিত পৰি পকা, অসমীয়া মানুহক, মৰামতি ইংৰাজে জগাবলৈ কাৰবাৰ কৰিলে। দেশীয় দুই চাৰি জন মুখীয়াল মানুহক ডাক্তৰ ডাক্তৰ হাকিম কাম দি, যদিও বিদেশী বজা তপালি প্রকাৰে সৈতে কেনে সমান ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰে তাক দেখুৱালে। আক তাত বাজেও অসমীয়া মানুহৰ মাতৃ ভাসাক আদালতৰ ভাষা কৰি তাৰ আদৰ বঢ়ালে। কিন্তু চুবকপলীয়া মানুহৰ ভাষা সবহ দিন এই অবস্থাত থাকিবলৈ নেপালে। অলপ দিনৰ ভিতৰতে তাৰ ভাষা লুটি খালে ইংৰাজে তেতিয়া অসম দেশ লয়, তেতিয়া অসম আক বহু দেশৰ ভিতৰত অহা যোৱাৰ ইমান সুচল নাছিল। সেই কাৰণে তেতিয়া কোনো ভাল বজালীয়ে তাত কাম কৰিবলৈকো নগৈছিল। দেশত কাবলৈ নোপোৱা, আপোন পেটীয়া, ঢাকা, বঙ্গপুৰ আদি অকলৰ, কুলাৰ আগত উৰি যোৱা পছানৰ নিচিনা খেচৰ বজালীয়ে, তাত কাম বিচাৰি গৈছিল। অসমীয়া ভাষা আদালতৰ ভাষা

পাৰ্কেলৈ সিহঁতে কাম কৰিবলৈ টান পাব, সেই বাবেই সিহঁতে ইংৰাজ ভাষিকম বিলাকক বুজাবলৈ ধৰিলে যে অসমীয়া ভাষা এটা বেলেগ ভাষা নহয়। ই বঙ্গালী ভাষাৰে চহা অৱস্থা মাথোনে, আৰু অসমীয়া ভাষাৰে টান টান ভাবৰ একো কথাকে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি।

ইংৰাজ বিদেশী, কি জানে, প্ৰথমতে গৈ সোমাইছে মাথোনে। তাৰ মানুহৰ বীতি নীতি, আচাৰ ব্যৱহাৰ মাত্ৰ কপাব বিষয়ে একো নেজানে। আৰু বঙ্গালীক অসমীয়াত কৈ বেছি শিক্ষিত বুলি জানে। কাজে কাজেই কেবাটাও কামৰ নিমিত্তে বনাই যুবা সেই বঙ্গালী বিলাকক কথাকে সাৰোগত কৰি, অসমীয়া ভাষাক ১৮৩৬ চনত আদালতৰ পৰা বাজ কৰি, তাৰ ঠাইত বঙ্গালী ভাষাক বহুৱালে। ইংৰাজ ৰাজত্বৰ এটা মূল নীতি সাধাৰণৰ শিক্ষা বহুলাই মানুহক জ্ঞানৰ পোহৰলৈ অনা, সেই নীতি অনুসাৰে অসমীয়া মানুহৰ মাজতো জ্ঞানৰ পোহৰ সূমাবলৈ কাৰবাৰ কৰিলে। এই উপলক্ষে অসমৰ ডাঙৰ ইংৰাজ বিষয়া সকলৰ মাজত আলচ চল। অসমীয়া মানুহক অসমীয়া ভাষাৰে শিকোৱা হ'ব নে, বঙ্গালী ভাষাৰে শিকোৱা হ'ব, যি সকলে বঙ্গালীক কটকী পাতি অসমীয়া ভাষাৰ দূৰৈছিল, সিবিলাকে বঙ্গালী ভাষা, আৰু সিবিলাকে নিজে ভাবি চাই অসমীয়া ভাষাক বঙ্গালী ভাষাৰ পৰা বেলেগ আৰু বহুত আঁতৰ দেখিছিল, সি সিলাকে অসমীয়া ভাষা বুলি কলে।

কিন্তু দুৰ্ভাগ্য গতিকে সাধাৰণ শিক্ষাৰ তাৰ আগৰ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ ওপৰত থকাত, অসমীয়া মানুহৰ ল'ৰাৰ পঢ়াশালিত, অসমীয়া ভাষা নহৈ বঙ্গালী ভাষা সূমুৱা হ'ল। এই মতে অসমীয়া ভাষাক আদালত আৰু পঢ়াশালি দুই ঠাইৰ পৰা খেদাই দিয়া হ'ল। অসমত বঙ্গ ভাষাৰ ৰাজত্ব আৰম্ভ হ'ল।

জাকে জাকে পাবলৈ নোপোৱা বঙ্গালী কেবাটাও, আৰু বঙ্গালী ইংকুল মাষ্টৰ ল'ৰা তিবোতা বুকত ধাক্ছিল অসমত জাজিৰ চল গৈ। ইপিনে অসমীয়া মানুহে সাজ সজুলি, ওহল মাতল লৈ, কানি পান কৰিবলৈ, কানি খোলাৰ ওচৰত বহিল। অসমীয়া ভাষাৰ সলনি, অসমীয়া পঢ়াশালিত বঙ্গালী ভাষা সূমুৱাত, অসম দেশৰ যে কিমান হানি হল তাক কৈ কোনে ওৰ পেলাব। প্ৰথমতে দেশী মানুহৰ যুগৰ জাত কাড়ি নি বিদেশীক দিয়া হ'ল। অসমীয়া ভাষা পঢ়াশালি আৰু আদালতৰ ভাষা পকা হ'লে বহুত অসমীয়া মানুহে আদালতৰ কামত সোমাই জীৱিকা আৰ্জিব পাৰিলে হেঁতেন। আমাৰ দুখীয়া দেশৰ ধন, দুখীয়া দেশতে বল হেঁতেন। কিন্তু বঙ্গালী ভাষা হোৱাত অসমীয়া মানুহে, তেনে কাম পাব নোৱাৰা হ'ল আৰু অসমৰ টকা বঙ্গালীৰ ভোজ হ'ল।

ভেটিয়াই অসমত বজালী যি সোমাল আজিলৈকে তাৰ সোত চলি আছে । আৰু সেই কাৰণেই আজি বজালীয়ে এটাটাবিলাক কামৰ মূৰত বহি, এনেদৈ ভিবিলা গিলান পাৰিছে । আজি কালি অনেক অসমীয়াই ইচ্ছা কৰে যে দেশৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কাম বিলাক দেশীয় মানুহে পাওক । কিন্তু কি ভব অসমীয়াৰ গুৰি ধৰোঁতা কোনো নাই । ভেটিয়া অসমীয়া ভাষাৰ মলনি বজালী ভাষা নচলোৱা হলে, অসমীয়া মানুহৰ আজি কালি এনেকুৱা দশা হবলৈ কেতিয়াও নেপালে হেঁতেন । দ্বিতীয়ত অসমীয়া মানুহৰ নিছা বুকি সকলো সোঁমাবন্ধ হল । গৱৰ্ণমেণ্টে সাধাৰণ শিক্ষা বহলাবৰ নিমিত্তে বিমান চেম্টা কৰিলে সকলো বিফল হল । এটা আচৰণ গোচৰ ভাষাত পৈনত হৈ জ্ঞান আভিৰ লগা হোৱাত, জ্ঞানেনা কি, অসমীয়া মানুহে গন্ধকে নেপালে । আৰু অম বচৰ পঢ়ি যি ভাষা শিকিছিল, তাকে শুনিলে ঘাঁচি উঠে । চিৰ শ্বৰণীয় স্বৰ্গীয় আনন্দৰাম ঢেকিয়াল যুকৰ্ণে, সেই কালৰ কোনো পঢ়াশালিৰ গুপৰ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰৰ এজনক এই কথা কেট শাৰী বজালী ভাষালৈ নিবলৈ কলে “উয়াত বহুত লৰা গোটে খাটছে, আমি সম্ভৱতঃ এই দেশ এৰি আন দেশলৈ যাব লাগিব । তুমিও মানুহ মোৰে ভাত মোকোলাবলৈ অপৰিমিত পৰিশ্ৰম কৰ ।” পিছে বজালী ভাষাত শিক্ষিত জ্ঞান জনে তাৰ এনে বজলা কৰিলে “অহ-স্থানতঃ অনেক বালক দ্বিত হৈছে । অহ-গ্ৰাম ভাঙি ভগ্ন হৈয়া গমন কৰা হৈল । হীন হীন ব্যক্তিযে নিচো বৃত্ত কৰ্ম কৰে, আৰু অহ উলিয়াই” এনেকুৱা ভাষা শিকোতেই অম বচৰ গল, তাৰ পিছত জ্ঞান অজ্ঞা । অসমীয়া মানুহৰ জ্ঞানৰ হেঁপাঁও, আজি কালিয়েটেনা কিমান । তাৰ পৰাই সেই কালৰ মানুহৰ মনৰ অৱস্থা বুজি লব পাৰি । এই কৰে তিনি চাৰি বছৰ এনেকুৱা ভাষা শিকোতেই হাঁটবাণ হৈ ছাত্ৰে পঢ়াশালিক চিৰকালৰ নিমিত্তে নমস্কাৰ কৰে । উপিনে আন আন দেশৰ লৰাই নিজ মাতৃ ভাষাৰ ভিতৰে গৈ জ্ঞান আভিৰ লগা হোৱাত দোপত দোপে উঠি গৈ ইংৰাজী সাহিত্য আৰু বিজ্ঞানৰ সোৱাদ ললে গৈ । অসমীয়া লৰাৰ জ্ঞান অজ্ঞা সেই, কুকুৰা ভেটিয়া আখৰ লেখা, বোটাৰি মোটাৰি কিতাপ পঢ়া, আৰু চুটা চাৰিটা বজালী লক্ষৰ মানে শিকোতে লাগি বল ।

ভেটিয়াই যি অসমীয়া, ভাৰতবৰ্ষৰ আন জাতি বিলাকৰ পাছ পৰিল, আজি লৈকে আৰু তাক পুৰাব পৰা নাই । অসমীয়া ভাষাৰে অসমীয়ক সাধাৰণ শিক্ষা দিবলৈ হোৱা কলে, কেতিয়াও এনে দুৰবস্থা নহ'ল হেঁতেন । আৰু এই বোৰ অপকাৰৰ বাহিৰেও বহুত তবল মতায় অসমীয়া মানুহৰ মাতৃ ভাষালৈ আস্থা কমিল । ভেটিয়াবিলাকৰ বিশ্বাস হল, বজালী ভাষা, সাধু ভাষা, এই গুণে হে আমাক বজলা

পাতিবলৈ দিছে : এই বিশ্বাসটো মনত ঠাই লৈ বজাত, মানুহে ঘৰুৱা কথাবাত্তা কওঁতেও তাৰ মাজত ছটা চাৰিটা অন্তৰ্ভুক্ত উচ্চাৰণ কৰা বজালী শব্দ স্তমাই, কথা পত্ৰাটোও বৰ গোৰবৰ কথা যেন ভাবিছিল, এনে আওকণীয়াৰ সঠক আজি লৈকে তেনেই পিৰি উঠা নাই। অনপচে এজন অসমীয়া মানুহে আন এজন গণ্য মানুহ অসমীয়া মানুহৰ সৈতে দেখা কৰিবলৈ আহিছিল। আমি শিমান দূৰ জানো মানুহ জন নিৰ্ম্মিত অসমীয়া। তেওঁৰ কোনো পুৰুষাত বজালীৰ সৈতে লেভ পেত হোৱা নাই। পিচে মানুহ জনে আনজন অসমীয়া মানুহৰ লগত বজলা ভাষাত কথা পাতিবলৈ ধৰিলে। আন জনেও উচ্চা নথকাতে, বজলা ভাষাৰে উত্তৰ দিবলৈ বাধা হল। আমি শুনি অৱাক। এই মানুহ জনৰ মৰত বজালী ভাষা সাধু ভাষা বুলি বিশ্বাস নথকা হলে, অসমীয়া মানুহৰ লগত কথা কওঁতে কেতিয়াও তেওঁ বজালী ভাষা নবকিলে তেঁতেনী। আমি শুনি আচাৰত হৈছোঁ, অনপচে তেনো আক এফনে পদীয়া ভাৰ নিচিনাকৈ যুথ পোকবোৱা, নিৰ্ম্মিত অসমীয়া ডাঙৰীয়াই কিবা এটা কথাত, অসমীয়া ভাষাক তেওঁৰ এলাগী তিবোতা পাতি, বজালী ভাষাকতে লাগী বৈশী বুলিবলৈ ভাল লাটছিল। অসমীয়া মানুহৰ মনত এনেবোৰ বিজাতীয় জাৱ ওপজাব ঘাই কাৰণ, সেই কালত অসম দেশত বজালী ভাষা স্তমুৱাই নহয় নে ?

অসমীয়া ভাষাৰ বদলি আদালতত বজালী ভাষা স্তমুৱাতো যে কম হানি হল এনে নহয়। প্ৰথমতে দেশৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কাম বিলাক বিদেশীৰ হাতলৈ গল, দ্বিতীয়তে আদালতৰ ভাষা সৰ্বসাধাৰণৰ প্ৰতি এটা দোহানৰ নিচিনা হৈ পৰিল। সেই কালত সৰহ ভাগ আদালতীয়া ৰংপুৰ, ঢাকা আদি পূৰ্ববঙ্গৰ মানুহ আছিল। স্বভাৱতেই তেওঁবিলাকৰ ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষা মিহলি হৈ আদালতত এটা অপূৰ্ণ ভাষাৰ সৃষ্টি হল। শুদা অসমীয়া জনা বা শুদা বজালী জনা মানুহৰ পক্ষে এই আদালতৰ ভাষা এটা আনোখা ভাষা হৈ পৰিল। তেতিয়াৰ পৰা আদালতৰ ভাষা আজিলৈকে, এটা বজালী কাচি অসমীয়া চিন্কাৰ খিচিৰি ভাষা হৈ চলি আহিছে। সেই বাবেই পুৰণী শ্ৰেণীৰ মানুহে, আজি কালিও অসমীয়া লেখিবলৈ হলে আদালতৰ ভাষাৰে খিচিৰি পগায়।

তৃতীয়তে—অসমীয়া সৰ্বসাধাৰণ ৰায়তৰ কন্ঠৰ সীমা নাইকিয়া হল, বজাৰ আগত প্ৰজাই যুত দুখৰ কথা গোচৰ কৰে, তাকে আদালত কোলে। এই আদালতত বিদেশী ভাষা হোৱাত, দুখীয়া ৰায়তে যত উকিল নথকাটেকয়ে অনেক সময়ত হাকিমৰ আগত দুখৰ কথা জনাব পাৰিলে হেতেন, তেনে সামান্য কথা এটা জনাবলৈকো,

পয়চাঁ দি উকিলৰ সহায় লব লগা হৈছিল, আৰু অনেক সময়ত উকিল ধৰিবলৈ পয়চাঁ নপকাত, দুখৰ কথা হয়তো বজাক জনাবও নোৱাৰিছিল। বজালী ভাষা, বজাৰো ভাষা নহয়, পজাৰো ভাষা নহয় এনে স্থলত, এই দুই পক্ষৰ মজনা ভাষাৰে চুয়ো দুটাকো বুজিব লগা কোৱাত কিমান অসুবিধা হৈছিল, তাক বুজিবলৈ বক্তৃত্ত গমি নেচালেও হয়। যদিও আমাৰ পঢ়াশালি আৰু আদালতত অসমীয়া ভাষাৰ মলনি বজালী ভাষা স্তম্ভুৱাত আমাৰ ইমান কোৰ তানি হৈছিল, তথাপি হক কপা কবলৈ গলে, আমি সেই বাবে ই-বাজ শাসন প্ৰণালীত দোষ দিব নোৱাৰোঁ। কিয়নো, ই-বাজ গৱৰ্ণমেণ্টে, ১৮৩৭ চনত পাচ হোৱা ২৯ আইন অনুসাবে, সকলো স্থানীয় গৱৰ্ণমেণ্টকে আন ভাষাৰ মলনি দেশীয় ভাষা চলাবলৈ পূৰ্বাধিকাৰ দিছিল। আৰু সেই নিয়ম মতে বঙ্গদেশ আৰু হিন্দুস্তানৰ স্থানীয় গৱৰ্ণমেণ্টে, সেই সেই দেশত নিজ মাতৃ ভাষাৰে সাধাৰণক শিক্ষা দিবৰ উপায়ে কৰিছিল। আমাৰ দেশৰ স্থানীয় গৱৰ্ণমেণ্টে উচ্ছা কৰা হলে অসমীয়া ভাষাও চলাব পাৰিলেহেঁতেন। অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ অক্ষতৰ সোণতেহে অসমীয়া ভাষাৰ এনে লৈ লৈ থৈ থৈ অৱস্থা হৈছিল।

অসমৰ ই-বাজ হাকিম সকলে স্বাৰ্পণৰ বজালী বিয়্যাবিলাকৰ টুটকীয়া কপা স্তম্ভুনি নিজে বিচাৰ কৰি চোৱা হলে, তেওঁবিলাকে কেতিয়াও অসমৰ আদালত আৰু পঢ়াশালিত অসমীয়া ভাষাৰ মলনি বজালী স্তম্ভুমাৰে হেঁতেন। সকলো আমাৰ মানুহৰে উদ্দেশ্য পুলিব লাগিব। এই দৰে বজালী ভাষাই অসমৰ পঢ়াশালি আৰু আদালত, ১৮৭১ চন লৈকে একছন ৰাজহ ভোগ কৰিছিল। কোনো অসমীয়া মানুহে তেওঁবিলাকৰ মাতৃ ভাষাৰ তকে ওঠ লবোৱাও নাছিল। যি হক, এনেতে বোধকৰোঁ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰতি বিধি প্ৰসন্ন হল। বক্তৃত্ত দিনীয়া নিকাৰ দুজাৰ পাছত তাৰ পৰিত্ৰাণৰ দিনে আকৌ ভূমুকি মাৰিলেহি। ১৮৭৮ সনত আমেৰিকাৰ জগত বিখ্যাত বাণ্টষ্টে মিচন চোচাইটিৰ সভা সকলে স্তম্ভ লগত আহি অসমত জৰি দিলেহি। আকৌ অসমীয়া ভাষাৰ কপাল ফুলিবৰ আগন্তুক হল। এই পাছৰী চোচাব সকল একাৰ অসমত খুঁট খুঁটৰ পোতৰ স্তম্ভাবলৈ আহিছিল। তেওঁ বিলাকে ভাবি চিন্তি দেখিলে, ভাষাৰ স্তম্ভাও স্তম্ভাও চাকিটিত তেল নিদিলে স্তম্ভ খুঁট খুঁটৰ আলোকে মানুহৰ মন পোতৰ কৰা টান হব, কাজেই অসমীয়া ভাষাৰ শলিমা গছিব শুভিত তেল ঢালিবলৈ তেওঁ বিলাক সাজু হল। উজনীৰ শিৱসাগৰত তখন চাপাখানা পাতি, দুখন এখনকৈ অসমীয়া ভাষাত খুঁট খুঁটৰ বিষয়ে সৰু সৰু, পুথি ছপাই, তেওঁ বিলাকে মানুহৰ মাজত বিলাবলৈ ধৰিলে।

আৰু তাৰ লগে লগে দুখন চাৰিখন অসমীয়া সাহিত্যৰ বিষয়ে পুণি লেখিও অসমীয়া সাহিত্য ভঁৰালত জাপিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে ।

ইয়াতে শ্ৰীৰামপুৰৰ পাতুৰী চাহাব সকলেও সেই উদ্দেশ্যেৰেই, অসমীয়া ভাষাৰ ফাললৈ চকু দিলে । তেওঁলোকে কলিয়াবৰৰ এজন আত্মাৰাম শৰ্মা নামেৰে অসমীয়া পণ্ডিতক শ্ৰীৰামপুৰলৈ নিয়াই, তেওঁৰ চকুৱাই গোটেইখন বাইবেল পুণি অসমীয়া ভাষালৈ তথাই ১৮৮৩ চনত ছাপা কৰি উলিয়ালে । ১৮৮০ চনত মাননীয় ৰবিকৰ চাহাবে এখনি অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ প্ৰকাশ কৰিলে । এই খনিয়েই অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰথম ব্যাকৰণ ।

১৮৪৬ চনত শিৱসাগৰৰ পাতুৰী চাহাব সকলে গোটি খাই অকণোদয় নামেৰে এখনি বহুমূলীয়া মাহেকীয়া কাকত প্ৰকাশ কৰিলে । এই খনি অসমীয়া ভাষাত প্ৰথম বাতৰি কাকত, আৰু সমালোচনা । এই কাকত খনিও সাহিত্য, বুৰঞ্জী, বিজ্ঞান, ধেমেলীয়া কথা আদি সকলো বিষয় প্ৰস্তাবৰ আলচ কৰি আৰু তাত নানা তথ্যৰ বাতৰি প্ৰকাশ কৰি চকুৰ ডেকাৰ নিচিনা অসমীয়া মানুহক পাৰ্শ্বাত্য লভ্যতাৰ পোছৰলৈ আনিবলৈ পাতুৰী চাহাব সকলে নৈথ চেষ্টা কৰিছিল । অকণোদয় অসমৰ ভাষাৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহৰ মনত আত্মাৰ আলোচনাত বহু হৈ উঠিছিল কোনো পুৰুষত বাতৰি কাকতৰ সোঁতৰ নোপোৱা অসমীয়া মানুহেও বৰ চৈপাতেৰে অকণোদয় পঢ়িছিল । আৰু মানুহৰ মনত ই ইমান দঠৈ শিপাইছিল যে, আজি-কালিও লেখা পঢ়া নজন মানুহে যেই যেই বাতৰি কাকত দেখিলেই “অকণোদয়” বুলিছে কয় ।

১৮৪৮ চনত মাননীয় আউন চাহাবে—“Grammatical Notes of the Assamese Language” বুলি ই-বাকী ভাষাত এখনি অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ প্ৰকাশ কৰিছিল । এই খন অসমীয়া ভাষাৰ দ্বিতীয় ব্যাকৰণ । ১৮৬৮ চনত মাননীয় ব্ৰজেন সাহাবে এখনি অসমীয়াৰ পৰা অসমীয়া আৰু ই-বাকী অভিধান গোটাই প্ৰকাশ কৰে । এইখনেই অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰথম অভিধান । দুখৰ বিষয়, এই খনেই আমাৰ ভাষাত শেষ অভিধান হ'ব লগীয়া হৈছে । মিঃ ব্ৰজেনৰ অভিধান খন অসমীয়া ভাষাৰ আজিকালিও এটাই বোৰ অভাৱ গুচাব পৰা নহল । তেতিয়াৰ পাতুৰী চাহাব সকলে অসমীয়া ভাষাৰ আখৰ ঘেঁটনি বিষয়ে কিছুমান ফুল কৰিছিল । সেই ফুল বিশ্বাস অনুসৰিয়েই এই অভিধান খনিটো আখৰ যোঁটোৱা হৈছে । আগন্তুকীয়া আৰু পৰোপকাৰী পাতুৰী সকলে এই দৰে অকল অসমীয়া ভাষাত ব্যাকৰণ, অভিধান, মাহেকীয়া কাকত উলিয়ায়ে যে ক'ল আছিল এনে নহয় ।

গি গি নিম্নোক্তে সাক্ষিতা অলপ নিচলা আছিল। সেই সেই বিষয়ে তাক পুৰঠ কবিলেই প্ৰাণ টাকি চেপ্টা কৰিছিল। আৰু তাৰ বাহিৰেও গৱৰ্ণমেণ্টৰ মনৰ পৰা অসমীয়া ভাষা বজালী ভাষাৰ চহা অৱস্থা, এই কুল নিশ্বাসটো দূৰ কৰিবলৈ বজালী ভাষা আৰু অসমীয়া ভাষাৰ মাজত থকা মনিৰ নোৱাৰা প্ৰভেদ বিলাকে। গৱৰ্ণমেণ্টৰ আগত ফটকটিয় দৈ দেখুৱাইছিল। তেওঁ বিলাকে অসমীয়া ভাষা এটা যে সন্তানুৰীয়া ভাষা, এইটো প্ৰমাণ কৰিবলৈ বজালী বিষয়া সকলৰ কথাকে নকও, খোদা গৱৰ্ণমেণ্টে সৈতেও যুক্ত কৰিব লগা হৈছিল। তেওঁ বিলাকে শিক্ষা বিভাগৰ ডাক্তৰ বিষয়া বিলাকৰ চকুত আঙ্গুলী দি, অসমীয়া ভাষা অসমৰ মানুহৰ মাতৃ ভাষা, এজেকে সিহঁতক অসমীয়া ভাষাৰে শিক্ষা দিয়াতে যুগুত আৰু মন্তৱ, এই কথা বুজাই দিবলৈকে অসম পৰিভ্ৰম কৰিব লগা হৈছিল। তেওঁৰ বিষয় তেওঁ বিলাকে পাতুৰী চাহাব সকলৰ কপালৈ অলপো কথা মিহা নাছিল। অনেক মানুহ আছে সিহঁতে কাৰণ শুনুজাকৈয়ে অনেক কাম কৰে আৰু আনে উপযাচি তাৰ কাৰণ বুজাই দিলেও বুজনি লবলৈ লাভ পায়। এনে বিষয় মানুহ যদি কেমেবাকৈ কামচা খীল হবলৈ পায়, তেনেকলে আৰু সিহঁতৰ উদ্ভুলিঙ পুৰিখীয়ে চেম্বেলমেল কৰিবলৈ ধৰে; সিহঁতে নিজৰ স্বাৰ্থ নেগাকিলেও আনৰ অপকাৰ কৰি কামচাৰ আপচু ব্যৱহাৰ কৰাটোকে জীৱনৰ সকাম বুলি ভাবে। অসমৰ সেই কালৰ শিক্ষা বিভাগৰ গৰাকী বিলাকৰো অনেকটো এই শ্ৰেণীৰ মানুহ আছিল। তেওঁ বিলাকে অসমীয়া ভাষা, অসমীয়া মানুহৰ প্ৰতিবেদ কিসান লাগতিয়াল হাক বুজিও শুনুজাৰ জিও ধৰিছিল।

পিছে পাতুৰী চাহাব সকলে যেতিয়ালৈকে অসমৰ অদালত আৰু পঢ়াশালিৰ পৰা বজালী ভাষাক পেনাই তাৰ ঠাইত অসমীয়া ভাষাক বহুৱাব নোৱাৰিলে, তেতিয়ালৈকে গৱৰ্ণমেণ্টৰ সৈতে ঘোৰ কাক-বিচণ্ডা কৰিলে। আৰু ১৮৭১ চনত অসমীয়া ভাষাক আকৌ আগৰ ঠাইত যেতিয়া বহুৱালে তেতিয়াহে তেওঁ বিলাক শান্ত হল। শিৱসাগৰৰ পাতুৰী চাহাব সকলে অসমীয়া ভাষাৰ শকাৱলীত বহুত পোহৰ দিলে। তেওঁ বিলাকে ইংৰাজী শব্দৰ ভাব লৈ বহুত অসমীয়া শব্দ গঢ়িলে। আৰু তাতকৈও অসমীয়া ভাষাৰ গিবোৰ মিঠা মিঠা স্তৱলা শব্দত ব্যৱহাৰ নকৰাত মাথৰ বন্ধ গৈছিল, সেই শব্দবোৰ যদি মাজি পাতুৰী চাহাব সকলে আকৌ ব্যৱহাৰৰ উপযুক্ত কৰিলে। এই কাৰণে অসমীয়া ভাষাই কেতিয়াও পাতুৰী চাহাব সকলৰ গুণ নোলোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। কিন্তু তেওঁ বিলাক বেলেগ ধৰ্মী, বেলেগ আচাৰী, বিদেশী মানুহ বাবে, বিমানকৈয়ে অসমীয়া ভাষা শিকক

নিশিকক, ভাষাৰ স্বাভাৱিক গুণ বিলাক (Idioms) অলপহে অধিকাৰ কৰিব পৰিছিল ।

তেওঁবিলাকে কিতাপত আৰু বাতৰি কাকতত যি ভাষা লেখিছিল, সেইটো অসমীয়া ভাষাৰ সহজ অৱস্থা নহয় । তেওঁ বিলাকৰ ভাষাটোক আমি “পুষ্টিগ্ৰামী অসমীয়া” বুলিব পাৰোঁ । কোনো অসমীয়া মানুহে তেনে ভাষা নকয় নৱ নেলেখে । আপোনাৰ কলমে মোৰ কথাটো ভালকৈ বুজিবৰ নিমিত্তে মই এই নিমিত্তে তেওঁ বিলাকৰ ভাষাৰ চানেকিৰ টোকা তুলি শুনাওঁ । —“মৰণৰ ভই কেলা কৰা এজনৰ কথা । চক্কাৰি দেশৰ এজন ঈষ্টিয়ান বজাই এদিন আপোনাৰ মনত বৰ বিয়াকুল পাতিছিল । তেনেতে বজাৰ ভায়েকে তেওঁত সুধিলে, তোমাৰ মনত কিয় এনে চিন্তাৰ বিয়াকুল তৈয়া ? তাতে বজাই মাত লগাই কলে, হে ভাই ! পৰম ঈশ্বৰৰ আগত মই যত অপৰাধী হৈছোঁ, সেই নিমিত্তে মৰণ আৰু বিচাৰৰ সময়ত ঈশ্বৰৰ সাক্ষাতে পিয় হ'ব লাগিব । এই ভুই কথাত মোৰ মনত অতি ভুই জনমিছে । তাতে বজাৰ ভায়েকে ঠাচি কলে এনে বিষয়ত চিন্তা কৰা আপোনাৰ উচিত নকয় । ইয়াতে কেবল মনৰ সুখ হে শুচে । তাতে বজাই একো উত্তৰ নকৰি ভায়েকক কুশলে বিদায় দিলে ।” আৰু এডোখৰ পদ্য শুনক :—“গীত । মই কোত জীৱণি পাওঁ, ক্ৰান্তি কৈ মনৰ নিশ্চয় ; সাগৰ বা ধাপৰ সীমালৈ বিচাৰিলে নেপায় । যি সুখ বিচাৰো মই, সংসারত নাই উত্থাপন, আয়ুসৰ পাচত আয়ুস বই, মৰণৰ পাচ মৰণ ।” তেওঁবিলাকৰ লেখাত কেনে এটা কোমল ভাব আছে দেখিছেনে ? ভালকৈ মাত শুনুটা কেচুৱা লৰাৰ মাতত যেনে এটা মনমোহা সুৱলা ভাব আছে, এই পাতুৰী চাহাব সকলৰ ভাষাতো তেনেকুৱা এটা ভাব নাই নে বাক ; আমাৰ ভাষাৰ শকাবলীত সংযুক্ত আখৰৰ বন্ধ সহজ নগকাত সি স্বভাৱতেই কোমল, আৰু মিঠা, তাতে আকৌ পাতুৰী চাহাব সকলৰ যুগৰ পৰা এখা কুটা এখা শুনুটা হৈ ওলোৱাত, সি আৰু কেনে সোৱাদ হৈছে । তেওঁবিলাকৰ ভাষাটো কিন্তু অসমীয়া সাহিত্যক অলপো ভৰুৱা কৰিব নোৱৰিলে । তেওঁ বিলাকৰ ভাষা তেওঁবিলাকতে লাগি বুলি । তেওঁবিলাকৰ ভাষাৰ যিটো Spirit সিহে অসমীয়া সাহিত্য গোটেইটোত বিয়পিছে । পাতুৰী চাহাব সকলে অসমীয়া সাহিত্যৰ আৰু এটা উপকাৰ কৰি গল । সি তেওঁ বিলাকে কৰা সকলো বোৰ কামতকৈ ডাঙৰ ।

অভিধান ৰূপেয়া, ব্যাকৰণ উলিওৱা, বাতৰি কাকত প্ৰকাশ কৰা সকলো বোৰত কৈ সি প্ৰধান । আন কাৰণে নতলেও অসমীয়াই অসমীয়া ভাষা জগতত থাকে মানে, সেই এটা কামৰ পৰাই পাতুৰী চাহাব ঈশ্বৰৰ গুণ নকৈ থাকিব মোৱাবে ।

সেইটি আৰু একো নহয়। তেওঁ বিলাক আমাৰ ভাষাক এটা সুৰ শিকাই গল। এই সুৰটি আগলৈ অসমীয়া ভাষাই নেজানিছিল। ভাৰতবৰ্ষৰ কোনো ভাষাই নেজানিছিল। সি উংখাড়া সাহিত্যৰ নিজা সম্পত্তি। তাক পাঠ্যবি চাহাব সকলে সাত সাগৰ তেওঁ নৈ পাৰ কৈ আনি ভাৰতবৰ্ষৰ ভাষা বিলাকক শিকাই দিলেহি। এই সুৰৰ ভাৰ ডালিয়ে, ভাৰতবৰ্ষীয় সভাতা (আগামি) আৰু পাশ্চাত্য সভাতা (চাৰাবানি) দুটাৰো মাজত লক্ষ্য গাঁথিব নিচিনা হৈছে। বৰ্তমান যুগৰ ভাৰত নবীয়া আন আন সাহিত্যৰ দৰে, অসমীয়া সাহিত্যৰো মতে টোকৰ মাৰা, এই বিলাতী সুৰটিৰ গুন গুনি শুনিবলৈ পাব। তুমি সেই সুৰটিৰ সত্যৰ স্তুতিৰ পাবা, কিয়নো তুমি এই সুৰটি উপভোগ্যৰে পৰা শুনি ডাকৰ চৈধ্য। কিন্তু লক্ষ্য দেৱক মাতি আনা, মাথোঁৱক মাতি আনা, তেওঁ বিলাকে ততালিকে বুজাই দিব, আঙুলীৰে ধৰি দেখুৱাই দিব, যে এতিয়া ভাৰতবৰ্ষীয় সুৰ নহয়, বিলাতী সুৰ।

জাতি কাল আমি সমাজৰ সেই ফালে চকু দিও, সেই ফালেই এই আগামি আৰু চাৰাবানিৰ মধুৰ সংযোগ দেখিবলৈ পাব। অনেক এই বনকুৱৰীৰ ওচৰত ঢালে তৰোৱালেৰে বীৰ পুৰুষ জনক দেখি ভয়ত অস্তান কৰ। আমি তেওঁ বিলাকক বগে, ভাৰতবৰ্ষীয় সভাতা আৰু পাশ্চাত্য সভাতা দুইটা মিহলি হৈ যি সভাতা জগিব, সেই সভাতাই মূলমাত্ৰ সভাতা। এই বনকুৱৰীৰ ওচৰলৈ ঢালে তৰোৱালে এই বীৰ পুৰুষ জনক আন বাবে পাঠ্যবি চাহাব সকল অমৰ কৰ। আৰু তেওঁ বিলাকেহে অসমীয়া ভাষাক উংখাড়া সাহিত্য ঢালি এই সম্পৃক্তি ঘনিষ্ঠ কৰিলে, তাৰ বাবে তেওঁ বিলাক অসমীয়া মানুহৰ চিৰস্মৰণীয় হৈ থাকিব। শিৱমাগৰৰ পাঠ্যবি সাহাব সকলৰ ওচৰত যে অসমীয়া ভাষা কিমান থকৱা, তাক কৈ অশ্ব কৰিব নোৱাৰি। তেওঁ বিলাকে অসমীয়া ভাষাক বৰ অসময়ত সজায় কৰিছে। উচ্চাৰণ নেমাতি তক উপা কৰলৈ কলে, বোপ্টিস্ট মিচনেৰ এই সমজুৱা সকলে আমাৰ ভাষাক আৰু সাহিত্যক মৰণৰ হাতৰ পৰা বক্ষা কৰিলে। এই যে শুমাব পোতা অসমীয়া সাহিত্যৰ শলিহা গঢ়ি আকৌ টিমিকি ফলিছে, সি কেৱল পাঠ্যবি চাহাব সকলে উচিত সময়ত স্থিতি যি হৈল ঢালিলে, তাৰ বলতহে। নতুবা অসমীয়া ভাষা, অসমীয়া সাহিত্য, কি জানি একেবাৰেই লোপ পালে হোৱেন। একেবাৰেই লোপ নৈপালেও নগা মিকিবৰ নোৱানৰ নিচিনাই এটা নোৱান হল হোৱেন। এনে দুৰ্ভাগ্যনা ভাবিব পাৰি, শিৱ-মাগৰৰ মিচনেৰি সকলে এইদৰে অসমীয়া ভাষাৰ নিমিত্তে যুদ্ধ কৰোঁতে দুজন

এজন দেশীয় ডেকায়ে। তেওঁ বিলাকক বৰ সহায় কৰিছিল। সেই সকলৰ ভিতৰত সকলোতকৈ প্ৰধান স্বৰ্গীয় মহাত্মা আনন্দ ৰাম ঢেকিয়াল ফুকন।

১৭৫১ শকত আহিন মাহত ফুকনৰ জন্ম হয়, তেওঁ ১৮৪১ চনলৈকে গুৱাহাটীৰ ইংৰাজী স্কুলত পঢ়ি তাৰ পিছত কলিকতালৈ গৈ তাৰ হিন্দু কলেজত নাম লগাই, তিনি বছৰৰ মাধ্যম পঢ়িবলৈ পালে। আনেক কাৰণত সোনকালে অসমলৈ উভতি আহিব লগাত পৰিল, ফুকনৰ স্তান আজিও নলৈ বৰ চৈপাহ আছিল। তেওঁ কলেজ এৰি কলিকতাৰ পৰা গুচি আহিলেও ঘৰত আহি পঢ়া শুনা এৰি দিয়া নাছিল। তেওঁ গুৱাহাটীৰ স্থানপুণ পাঠৰা ব্ৰহ্ম চাহাবৰ গুচৰত আকৌ ইংৰাজী পঢ়িবলৈ ধৰিলে। আৰু অলপ দিনৰ ভিতৰত সকলোৱে জনা শুনা এজন বিখ্যাত লোক হৈ উঠিল। তাৰ পিছত ফুকনে আইন পঢ়িবলৈ ধৰে। অলপ দিনৰ ভিতৰত আইন কানুনতো পকা হৈ উঠে।

মত দিনে কিছু ফুকনে অসমীয়া ভাষাৰ বিষয়ে একো ভবা নাছিল। পাছৰী চাহাব সকলে অসমীয়া ভাষাৰ নিমিত্তে ইমান কৈ মতন কৰা দেখি ফুকনেও ভাবি চাই জানিলে, অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ বাতিৰে অসমীয়া মানুহৰ উন্নতিৰ বাট নাই। সেই দিনৰ পৰা ফুকন পেটে সৈতে অসমীয়া ভাষাৰ ভকত হল। শিৱ-সাগৰৰ পাছৰীৰোৰে সৈতে একেগোট হৈ “অকণোদয়” অসমীয়া ভাষাৰে উপদেশ পূৰ্ণ ৰচনা লেখিবলৈ ধৰিলে। অসমীয়া মানুহক ইংৰাজী সাহিত্য আৰু বিজ্ঞানৰ শিক্ষাৰে চিনাকী কৰিবৰ মনেৰে ফুকন ডাকৰীয়াই ১৮৪৯ চনত “অসমীয়া লৰাৰ মিত্ৰ” নাম দি কেবা খনিৰ সাৰ গৰ্ভ পুথি লেখিবলৈ ধৰে, আৰু অসমত থকা ডাকৰ ইংৰাজ ডাকিম সকলৰ আৰু দেশীয় ভাল ভাল মানুহ সকলৰ পৰা পঢ়া তুলি তাৰে সেই কখন পুথি প্ৰকাশো কৰিছিল। অসমীয়া মানুহৰ আগ্ৰহ নেদেখি আৰু গবৰ্ণমেণ্টেও সহায় নকৰাত তেওঁ আৰু তাৰ কৃতীয় ভাগ প্ৰকাশ নকৰিলে। ফুকনৰ “অসমীয়া লৰাৰ মিত্ৰ” নিচিনা কিতাপ অসমীয়া ভাষাত আজিলৈকে ওলোৱা নাই বুলিলেই হয়। বঙ্গদেশত পণ্ডিত ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰৰ “বোধোদয়” গেনে, অসমত এসময়ত ফুকনৰ “লৰাৰ মিত্ৰও” সেনেকুৱা হৈছিল। এই বোৰৰ বাহিৰেও তেওঁ ১৮৫৫ চনত A few remarks on the Assamese language and on Vernacular education নামে এখন ইংৰাজী পুথি লেখি প্ৰচাৰ কৰে। তেওঁ এই পুথি খনিত দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰিছে যে অসমীয়া ভাষা এটা স্বতন্ত্ৰ সাহিত্য থকা নেলগ ভাষা আৰু অসমীয়া মানুহক অসমীয়া ভাষাৰে শিক্ষা দিয়া হৈ যুক্ত। অসমীয়া ভাষাত ডাকৰ ডাকৰ বৈজ্ঞানিক আৰু দাৰ্শনিক

ভাৰ বিলাক প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি বুলি যে অপবাদ দিয়া হৈছিল, ফুকনে এই পুথি খনিত ডাক স্কন্দকৈ খণ্ডাইছে। তেওঁ বিপক্ষ সপক্ষ নানাবিধৰ যুক্তিৰে সৈতে এই কথা কেইটা প্ৰমাণ কৰি তালৈ ই-বাক্স বিষয়া সকলৰ মন আকৰ্ষিতলৈ প্ৰাণ টাকি চেপ্টা কৰিছিল। আৰু তেওঁৰ এই চেপ্টাৰ বক্তৃত্ত ভাৱ ফলো খৰিছিল।

অসমীয়া ভাষা যে ভাৰতবৰ্ষৰ আন কোনো ভাষাতকৈ কোনো মতে নীচ নহয়, ফুকন ডাকৰদ্বাৰায়ে এইটো কথা প্ৰথমতে সৰ্বসন্মতিক্ৰমক প্ৰমাণ কৰি দেখুৱায়। মঁচা কথা কবলৈ গলে আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনে অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে যিমান যত্ন কৰিছিল, আজিলৈকে কোনোও সিমান কৰা নাই। অসমীয়া মানুহৰ দুৰ্ভাগ্য বশতঃ তেওঁ নীচেই ঢেঁকা বয়সত (৩০ বছৰ নো হওতেই) ইচ্ছলোক পৰিত্যাগ কৰিলে। মহলে তেওঁ অসমীয়া ভাষাৰ কত ক্ষেত্ৰ উন্নতি সাধিলে তেনে, তাক কোনো কৰ ৭ গৱৰ্ণমেণ্টৰ চাকৰি কৰি তেওঁ যি এফেৰা আঁতৰি পাইছিল, তাক তেওঁ দেশীয় মানুহ আৰু ভাষাৰ উন্নতিৰ অৰ্থে খৰচ কৰিছিল। তেওঁৰ জীৱনত আছিল লব লগীয়া বক্তৃত্ত ডাকৰ ডাকৰ গুণ আছে। সেই বোৰ গুণ বিবৰি কোৱা এনে এটা ক্ষুদ্ৰ প্ৰস্তাৱৰ কাম নহয়। এখন ডাকৰ কিতাপৰ কাম। ফুকনৰ যুক্তি সঙ্গত নিচাৰ, গভীৰ জ্ঞান, চোকা বুদ্ধি আৰু উদ্ভাবিতা শক্তি, কাৰ্য্যকাৰী বহুদৰ্শিতা আৰু উদাৰ দেশহিতৈষিতাৰ কথা শুনিলে আপোনালোকে আচৰিত নোহোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। কৰ্ণেল উপকিনন্তন চাহাবে যে ফুকনৰ বিষয়ে কৈ গৈছে, বঙ্গদেশত বামমোহন ৰায় যেনে, অসমত আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনো তেনে আছিল। কিন্তু সেই দুই দেশৰ অৱস্থাৰ প্ৰভেদলৈ আৰু আনন্দৰাম ফুকনৰ নিজৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে যিমান স্কুল আছিল, তালৈ চাই তেওঁক বামমোহন ৰায়ত কৈও অসাধাৰণ লোক বোলা উচিত। ইয়াৰ এটা আশৰো মিছা নহয়। বঙ্গালী ভাষা ও-বাক্স বামমোহন ৰায়ৰ ওচৰত যিমান থকৱা, অসমীয়া ভাষাত ও-আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ ওচৰতো সিমান থকৱা। সেতিয়ালৈকে জগতত অসমীয়া ভাষাৰ শেষ শব্দ থাকিব, তেতিয়ালৈকে আনন্দৰাম ফুকনৰ নাম অসম আকাশত ভোটো তৰাৰ নিচিনা কৈ জ্বলিকি থাকিব।

অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ অৰ্থে যুটোন মিচনেৰি সকলৰ লগত যোগ দিয়া দেশীয় জুৱলোকৰ ভিতৰত আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ পিছতে নাম কৰিব লগীয়া ও-মহুৰাম ডেকা বকৱা। এওঁৱেই প্ৰথমতে ১৮৩৯ চনত অসমীয়া আৰু বঙ্গালী ভাষাত এখনি বৰ ডাকৰ অভিধান লেখে। অভিধান খনি সংগ্ৰহ কৰি তেওঁ

কৰ্ণেল জেফ্ৰিন্সনক ভেটি দিয়ে জেফ্ৰিন্সনে আকৌ তাকে শিৱসাগৰৰ মিচন চেচাইটিক দান কৰে।

৬যত্ৰবাম বৰুৱাৰ এই অভিধান খনিকে গড়িলা লৈতে পিচত ব্ৰহ্মন্ চাহাবে অসমীয়া ভাষাৰ অভিধান খনি লেখে। ৬যত্ৰবাম বৰুৱাই লেখা পূৰ্বা অভিধান খনি, কৰবাত পোৱা যায় নে নেমায় আমি এতিয়াও জানিব পৰা নাই। তথাপি সি যেতিয়া চপা হৈ ওলোৱা নাছিল ইমান দিনৰ অপ্ৰতিপালত নষ্ট হোৱাই সম্ভৱ। এই অভিধান খনি ৬আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনে দেখি কৈ গৈছে, বোলে ৬যত্ৰবাম ডেকা বৰুৱাৰ অভিধান খনি, এখনি বৰ ডাঙৰ অভিধান। আক ইয়াত প্ৰায় এটাই বোৰ অসমীয়া লক্ষই আছ। আনৰ ঘোঁৰনি সম্বন্ধে সেই কালৰ অসমীয়া ভাষাৰ লেখক সকলে, কি চাহাব, কি দেশীয় সকলোৱে যত্ৰবাম বৰুৱাৰ আৰ্হি লৈছিল। ৬যত্ৰবাম বৰুৱাৰ মতে, আমি যিটো কথা যেনেকৈ উচ্চাৰণ কৰো, তাক লেনোতেও তেনেকৈ লেখিব লাগে। সেই বাবে তেওঁ এক উচ্চাৰণৰ আখৰ বিলাকৰ (যেনে শ, স, স, চ, ছ, জ, ঞ,) ভিতৰৰ এটা আখৰৰ মাগোন দাঙাক কৰি ইবোৰ এৰি দিছিল। যপাৰ্থ কথা কবলৈ গলে, তেনে মন্তব বাবে ৬যত্ৰবাম বৰুৱা অলপো দোমৌ নহয়। আচলতে উচ্চাৰণলৈ চাই হে কথা লেখা উচিত। সেই বুলিয়েই পাৰিলে এটা লক্ষৰ মূল হেৰাবলৈ দিব নেলাগে। আজিকালি আনৰ নোটাওতে লক্ষৰ মূল আক উচ্চাৰণ দুইটা ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। আক যত মূল ৰাখিলে উচ্চাৰণত বিশেষ ব্যাঘাত হয়, তদাৰ মূল এৰি দি ৬যত্ৰবাম বৰুৱাৰ আৰ্হিৰে কেৱল উচ্চাৰণকৈ মাগোন ৰখা হয়। ৬যত্ৰবাম ডেকা বৰুৱা অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰতি জনচনৰ (Dr. Johnson) নিচিনা হলেও অসমীয়াৰ ভিতৰত কোনো বচৰেল (Baswell) নথকাত তেওঁৰ নাম অতি কম লোকেতে জানে। মই অতি দুখেৰে জনাও যে তেওঁ গোলাঘাটত এজন সকলোৱে জনাস্তনা মুক্তিৰ আছিল। ইয়াৰ বাহিৰে তেওঁৰ জীৱনী সম্বন্ধে আক একো নাজানো। যি ঘটন কৰি ৬যত্ৰবাম ডেকা বৰুৱাৰ জীৱনী বিষয়ে কথা বিলাক গোটাই প্ৰকাশ কৰে, তেওঁ যে সকলোৰে লগাগৰ পাত্ৰ হন তাক আক কবট নেলাগে। ৬আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন ৬যত্ৰবাম ডেকা বৰুৱাৰ বাহিৰে আক দুজন অসমীয়া ডাকবিয়াই অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ অৰ্থে যথেষ্ট পৰিশ্ৰম কৰিছিল। এইজন ৬ৰাধানাথ বৰ বৰুৱা, আনজন ৬কাজীনাথ ভামুলি ফুকন। এই দুজনে গোট খাই ১৮৪৪ চনত অসম দেশৰ এখনি বুৰঞ্জী পুথি গোটাই প্ৰকাশ কৰিছিল। তেওঁবিলাকে আহোমৰ ভাষাত লেখা বুৰঞ্জীৰ পৰা বাইলু- আদিৰ সহায়ত এই পুথি খনি গোটাওঁতে তেওঁ

১. বিলাকৰ য়ে বহুত পৰিশ্ৰম কৰিব লগীয়া হৈছিল অলপো তাত সম্বন্ধ নাই। পূৰ্বে ১৮২৯ চনত ৩৩লিৰাম দুকন ডাকৰীয়াইও বঙালী ভাষাত এখন অসমবুৰঞ্জী প্ৰকাশ কৰিছিল যু, নব বকরা আৰু হামুলি দুকনৰ বুৰঞ্জী তাত কৈ অনেক ডাকৰ। কবলৈ গলে এই পনিয়েই অসমীয়া ভাষাত চপা হোৱা প্ৰথম বুৰঞ্জী। নকৈ চপা নোহোৱাত এই শুকৰ পুৰি খনিৰ নাম সুমাব লগা হৈছে। পুৰি খনি যেনে সাকৰা, কোৱান্নাৰে নকৈ চপা কৰিলে তেওঁৰ য়ে নটন পৰিব আমি এনে নেভাবোঁ। এই দৰে বঙালী বিষয়, আৰু ইংৰাজী হাকিম বিলাকৰ কোপ দৃষ্টিত পৰিও পুষ্টিয়ান মিচেনেৰি আৰু দেশহিষ্টেৰী অসমীয়া ডাকৰীয়া সকলৰ বহুত অসমীয়া ভাষা অলপ অলপ কৈ উন্নতিৰ ফালে আগবাঢ়িব ধৰিছে। অসমীয়া ভাষাৰ অভিধান বাকৰণ চপা চল, বুৰঞ্জী চপা চল, অসমীয়া ভাষাত বাকৰণ ওলাল। এই বোৰ দেখি শুনি অসমীয়া ভাষাৰ শত্ৰু বিলাকৰ মুগুণ আগতকৈ জাপ খালে। "এনে সময়তে বঙ্গদেশৰ (তেতিয়া বঙ্গদেশ আৰু অসম দেশ, এজন সৰু লাট চাহাবৰ ঘৰাটী শাসিত হৈছিল) সৰু লাট, স্থাৰ জুজু কেপ্তেনে, ১৮৭২ চনত অসমীয়া ভাষাক আকৌ আগৰ ঠাইত পাপিলে। অৰ্থাৎ অসম দেশৰ পঢ়াশালি আৰু আদালত বিলাকৰ পৰা বঙালী ভাষা উঠাই তাৰ পলত অসমীয়া ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আদেশ কৰিলে।

সেই দিনৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ সোৱেত যিটো গতি ললে সেই গতিতেই আজিলৈকে চলি আছে। উদাৰ প্ৰকৃতিৰ কেপ্তেন চাহাবে, অসমীয়া ভাষাৰ ভাল ভাল লোক সকলক বঁটা দি উৎসাহ দিয়াত অসমীয়া ভাষাত তেতিয়াৰ পৰা বহুত ন ন লেখক শুলাবলৈ ধৰিলে। আৰু দুখন এখন কৈ সাকৰা কিতাপেও বদৰ পোতৰ দেখিলে। স্থাৰ জুজু কেপ্তেনৰ দিনৰ পৰা আজিলৈকে, কুৰি বছৰত বহুত অসমীয় ভাষা ভাল ভাল লেখক ওলাইছে। আৰু কিতাপ পুথিও লেখা হৈছে, চপা হৈছে। সেই বিলাকৰ বিষয়ে আপোনা সকলে জানেই। সেইবাবেই আৰু নকৈ কোৱাৰ একো প্ৰয়োজন নোহোৱা। তেওঁ বুলি মই আপোনা সকলৰ আগত দুজন অসমীয়া ভাষাৰ লেখকৰ উল্লেখ নকৰি থাকিব নোৱাৰোঁ। তেওঁ বিলাক দুজনৰ নাম আৰু তেওঁবিলাকে অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ অৰ্থে কি কি কৰিছে তাৰ কথা নোকোৱাকৈয়ে মই যদি অসমীয়া ভাষাৰ বুৰঞ্জী সামৰোঁ, তেতিয়া হলে তাক অসমীয়া ভাষাৰ পূৰ্ব বুৰঞ্জী কেৱে নোবেলে। মই কাৰ কথা জাৰিছোঁ কোথকৰোঁ আপোনা সকলে মই নো কওঁতেই বুজিব পাৰিছে। এজন বায় গুণাতিবাম বকরা বাহাদুৰ, যি আজি আমাৰ সভাপতিৰ আসনত বহি গোটেইখন সভাক "এনেকৈ শুৱাই ধৰিছে। আনজন শ্ৰদ্ধাংশদ ডাকৰীয়া শ্ৰীযুক্ত হেমচন্দ্ৰ বকরা। যদিও

আপোনালোক সকলোৱে জনে ডাক্তাৰীয়া গুণাভিৰাম বৰুৱাই, অসমীয়া সাহিত্যৰ কিমান উপকাৰ সাধিছে, তথাপি ডাক্তাৰীয়াৰ প্ৰতি মোৰ আন্তৰিক শ্ৰদ্ধা আৰু ভক্তিৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে, কেই আখৰ মান কথা নোকোৱাকৈ এনে স্তম্ভগে কোনো মতে এৰি দিব নোৱাৰোঁ। ডাক্তাৰীয়া গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ গাত, বিনয়, সৰলতা, ওদাস্য, পৰোপকাৰিতা, আদি যি বিলাক অসংখ্য গুণ আছে, তাৰ ভিতৰত তেওঁৰ স্বদেশৰ প্ৰতি অকপট চেনেহেই সকলোতকৈ প্ৰধান। অসমীয়া মানুহৰ প্ৰতি যবমেই, তেওঁৰ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰতি যবমৰ মূল কাৰণ। তেওঁ অসমীয়া মানুহক পেটে মৈতে ভাল পায়, সেই গুণে অসমীয়া মানুহৰ মূৰৰ মাত অসমীয়া ভাষাত তেওঁৰ ভাল পোৱাৰ বস্তু। আৰু সেই বাবেই তেওঁ নানাপিছ কপ্তালত নাপুত থাকিও অসমীয়া ভাষাৰ কিতাপ বচা সভাৰ চেফ্টেৰা হবলৈ আগবাঢ়িছিল আৰু তেওঁৰ আন আন কৰিবলগায়া কামৰ পৰা অবসৰ পালেই তাক অসমীয়া সাহিত্যৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে উসৰি দিছিল। অসমীয়া সাহিত্যৰ উন্নতি সাধিবলৈ যত বিলাক মাট আছে আপোনাসকলে তাৰ এটাই বোৰতে গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ খোজৰ চিন দেখিবলৈ পাব।

নাটক, কাব্য চৰিত্ৰ, বুৰঞ্জী, ভূগোল, বিজ্ঞান, আদি এটা সাহিত্যৰ সৰ্বস্ব পূৰ কৰিবলৈ যিবোৰ পুথি লাগে, প্ৰায় এটাইবোৰে একোখন তেওঁ লেখিছে, তেওঁৰ এই কিতাপ বিলাক অসমীয়া সাহিত্য ভঁৰালৰ একোখনি বতৰমুলায়া বহু। গুণাভিৰাম বৰুৱাই যি উৎসাহেৰে অসমীয়া সাহিত্যত পোনতে হাত দিছিল, এতিয়া এই বুঢ়া বয়সতো তেওঁৰ সেই উৎসাহ অলপো কমো নাট। জলপ দিন হৈছে মাথোন "আসামবন্ধু" উলিয়াই তেওঁ অসমীয়া সাহিত্যৰ বহুত উপকাৰ কৰিলে। যদিও অসমীয়া মানুহৰ দোষত "আসামবন্ধু" বহুত বছৰ টিকিব নোৱাৰিলে, তথাপি যি জলপ দিন সি জঁয়াই আছিল তাৰ ভিতৰতে সি মাহেকীয়া কাকতৰ আচল কাম কি তাক ভালকৈ দেখুৱাইছিল। "আসাম বন্ধু" আগেয়ে অসমত যিবোৰ মাহেকীয়া কাকত ওলাইছিল, সেই এটাইবোৰ নামতহে মাথোন মাহেকীয়া কাকত আছিল। ডাক্তাৰীয়াৰ অসমীয়া ভাষালৈ যে মৰম অসম আৰু এই বুঢ়া বয়সতো যে তেওঁৰ জন্মত উৎসাহ অপাৰ, তাৰ ফটুফটীয়া প্ৰমাণ এই, যে তেওঁ কষ্টকৈ আহি আমাৰ সভাৰ আজি সভাপতিৰ আসনত বাহি আমাকো উৎসাহিত কৰিছে। ডাক্তাৰীয়া হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ওচৰতো অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য কিমান ধকড়া মই তাক কৈ শেষ কৰিব নোৱাৰোঁ। তেওঁ সকলোৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে, বহুত খাটিছে আৰু আমি দেখাত সেই খাটনিৰ সম্পূৰ্ণ ফল ধৰিছে। অসমীয়া ভাষাৰ দোষ গুণবিলাক তেওঁৰ দৰে পাত পাত কৈ চাই, এটা মত গঢ়ি লোৱা মানুহ

গোটেইখন দেশত দুটা আঁচৰে নাই সাক্ষ্যই। আন আন সাহিত্যলৈ চকু দিলে দেখা যায়, সাহিত্য আৰু ভাষাৰ গুৰিয়ালৰ নিচিনা হবলৈ মানুহে অসমীয়া কিতাপ পুথি লেখিব লাগে। কিন্তু হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই নিচেই ডাকৰ পুথি লেখিও অসমীয়া ভাষাৰ গুৰিয়ালৰ নিচিনা হেঁচৰ "কানীয়াৰ কাহীন" অসমৰ কানী খোলাৰ এখনি ফটফটীয়া চিত্ৰ, "নাচিৰে ব'চ" ভিতৰে কোৱা ভাঙনী" অসম সমাজৰ ভিতৰ ভাগ কেনে পঢ়া আৰু ঘিনলগা হাব পকুত বুজায়। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ "কানীয়াৰ কাহীন" আৰু "কোৱা ভাঙনী" অপঢ়া অসমীয়া মানুহ বোধকৰে। নিচেই কমতে আছে, আৰু কিতাপ চৰ্খনিৰ পৰা সদাট যেন বস টোপাটোপে পৰিব লাগিছে, যতনৰ পঢ়া কেতিয়াও আমনি নেলাগে। তেওঁ খুন্দীয়া ছাত্ৰৰ নিমিত্তে কেবা খনিও পুথি লেখি গৱৰ্ণমেণ্টৰ পৰা বটা পাউছে। কিন্তু তেওঁ লেখা সকলো কিতাপৰ ভিতৰত তেওঁৰ "অসমীয়া ভাষাৰ বাকৰণেই" বজা। অসমীয়া ভাষাত আঁঠিলৈকে যত বাকৰণ ওলাইছে, তাৰ ভিতৰত এই বাকৰণেই আঁচল বাকৰণ নামৰ যোগা। এই বাকৰণখনিৰ পৰাই অনেকই হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাক অসমীয়া ভাষাৰ ওজা বুলি ভাবে। মোৰ মনেৰে চলে তেওঁ সম্পাদন কৰা "আসাম নিউচে" অসমীয়া ভাষাৰ নিমিত্তে সিমান কৰিলে, তেওঁ লিখা এখনি কিতাপেও সিমান কৰিব পৰা নাই। কেতিয়া প্ৰথমে "আসাম নিউচ" ওলাল, তাৰ ভাষা দেখি মানুহে অনেক ইতিহাস কৰিছিল, অনেক সোধ খৰিছিল, বোলে, কি ভাঙ খোৱা, মাছ খোৱা ভাষাৰে বাতৰি কাকত লেখে? তাৰ মূৰত থকী "সাহিত্যীয়া কাকত" এই ফাঁকিতো দেখি অনেক ঠাট্টা কৰি কৈছিল বোলে "কাকত" নেলেখি "ভুলাপাত" লেখিলে আৰু আঁচল অসমীয়া হব। কিন্তু গালি শপনি খাই "আসাম নিউচে" শেষত জয় হল, অলপগী অসমীয়া মানুহৰ অশুভ্ৰত "আসাম নিউচে" মৰিলালি পালে। "আসাম নিউচে" যি ভাষা নিকাই গল, আজি কালি অসমীয়া গল্প ভাষাই তাকেহে আওৰাইছে। শ্ৰীযুক্ত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই "লক্ষকোষ" নাম দি অসমীয়া ভাষাৰ যিখন অভিধান লেখিছে, সি কেতিয়াবা দিনৰ পোহৰলৈ ওলালে আমি আৰু অভিধানৰ নিমিত্তে চিয়ঁৰ বাখৰ কৰিব নলগা হব। ডাক্তৰীয়া হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু জগন্নিবাস বৰুৱা দুই জনেই বুঢ়া হৈছেহি। জগন্নিবাসৰ ওচৰত অন্তৰে সৈতে কামনা কৰিছোঁ, যেন ছয়োজন ডাক্তৰীয়া আৰু অনেক কাল সুস্থ শৰীৰে থাকি, "জাতীয় সাহিত্য পুৰঠ" কৰিব পাৰে। তৃতীয় যুগৰ বিষয়ে আৰু এটা কথা কলেই অসমীয়া ভাষাৰ বুৰঞ্জীৰ বিষয়ে মোৰ কব লগীয়া অন্ত পৰিব।

এই যুগৰ প্ৰধান লেখক সকলৰ কথা মই নি পাবোঁ অলপ কলোঁ। এতিয়া এই যুগতনো আজিলৈকে কি কি সাহিত্য কিতাপ ওলাইছে, তাৰ কথা এবাৰ ভাবি চোৱা যাওক। আপোনালোকৰ আগত কৈ আজিছা যে অসমীয়া ভাষাৰ সলনি অসম দেশত বাকালী ভাষা চলোৱাৰে পৰা আকৌ ঘূৰি অসমীয়া ভাষাক আগৰ ঠাইত পপালৈকে, যুট্টিমান মিচনেৰী সকলেই যি এখন দুখন কিতাপ উলিয়াইছিল, তাৰ পিচভাগত দেশীয় যি দুজন এজন ডাক্তাৰীয়াই অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰতি কৃপা দৃষ্টি কৰিছিল, তেওঁবিলাকৰ কাল অসমীয়া ভাষাক আগৰ ঠাইত বহুদূৰলৈ যুগ কৰোঁতেই গল। তেনে একো ভাল কিতাপ ওলাবলৈ নোপালে। তাৰ পিছত যেতিয়া অসমীয়া ভাষা পুনৰ অসমৰ আদালত আৰু পঢ়াশালিত চলিবৰ হুকুম হল, তেতিয়াৰ পৰা অসমীয়া ভাষাত বহুত ভাল ভাল কিতাপ ওলাব লাগিছিল। কিন্তু তখন বিষয় আপোনাসকলৰ আগত নাম কৰিব লগীয়া অতিকম কিতাপহে ওলাইছে। ত্ৰিযুক্ত বায় শূণ্যভিৰাম লাজুৰৰ “আসাম বুৰঞ্জী” আৰু ডাক্তাৰীয়া হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ “অসমীয়া ভাষাৰ বাকৰণ” এই দুখন কিতাপ বাদ দি ধৰিলে original সাহিত্যৰ ঘৰত কিতাপি শূণ্যহে দিব লাগিব। অন্তৰ্গত পুলীয়া চাউনৰ নিমিত্তে অনেক শলাগিব লগীয়া কিতাপ ওলাইছে কিন্তু এইবোৰ কিতাপে জাতীয় সাহিত্যক কিমান চৰকা কৰিছে তাকহে ক'ব নোৱাৰোঁ। এতিয়ালৈকে তেনে একো ভাল কিতাপ নোলালেও, এটা কথা দেখি আমি পেটে সৈতে ব'ব বন্ধ পাউছোঁ, যে আজি কালি অসমীয়া ভাষাই এটা ঠগ ল'ব খুজিছে। আৰু শিক্ষিত ডেকা সকলে অসমীয়া ভাষাৰ ফাললৈ সদায় দৃষ্টি কৰিছে। এই ডেকা সকলৰ অনেক কালত ভাল লেখক হ'বগৈ পাবিব বুলি আমাৰ বৰ আশা হৈছে। অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে, এই দুইটি ব'ব লাগতিয়াল বস্তু। জগদীশ্বৰে আমাৰ আশা সফল কৰক।

স্থিতি ।

সকলোৰে পিতা ভূমি, ভূমি বিশ্বময়,
সকলো দেশতে পূজা সকলো সময়,
কি ক্ষানী, অক্ষানী, সাধু সকলোতে সমে
পূজিছে ‘মিহোৱা’ ‘প্ৰভু’ আদি নামে।

জ্ঞানব অতীত তুমি অন্যদি কাৰণ,
বাখিছা জ্ঞানক মোৰ কৰি আচ্ছাদন ,
এইমাত্ৰ জানো প্রভু তুমি দয়াময়,
আক জানো মই মৃত্যুত অতিশয় ।

যদিও বাখিছা এনে অন্ধ অৱস্থাত,
দিছা শক্তি ভাল বেয়া বাচিবৰ পাত ;
ভাগ্যৰ লগত টানি বান্ধিও জীৱক,
দিছা চিবপ্ৰাধানতা মৰৰ মনক ।

নিবেক বি কৰে মোক কন্দৰ বিধান,
হৰু যেন বতি তাত লগৰ লমান ;
অথবা মকৰ বুলি মি কাম দটায়,
হক যেন মিন তাত মৰকৰ প্ৰায় ।

অপাৰ কৃপাৰ গুণে যি দিছা ঈশ্বৰ,
অসম্ভৱ তাত যেন নহয় মনৰ ;
ভেটিয়া হে বাপে লোকে তোমাৰ সন্ধান,
যেতিয়া স্তম্বেৰে ভোগে কৃমি দিয়া দান ।

কেৱল ই এচমকামান পুণিৰোত,
বইছে তোমাৰ দয়া নাভাবো কটিতে ,
আক যেন তুমি মাত্ৰ নবৰে ঈশ্বৰ,
নেভাবোঁ যি হেতু প্রভু সহস্ৰ বিশ্বৰ ।

এই যেন বলকীন অজ্ঞানৰ হাত,
নেপেলায় পাপী ভাবি দণ্ড কাৰো পাত ,
তাকো যেন নকৰিম মন্দ ব্যৱহাৰ,
ভাবোঁ যাক পুণিৰোত বিপক্ষ তোমাৰ ।

ধাবিত জ্বাৰৰ হুল যদি বইছোঁ সমান,
তাত যেন বাখা প্রভু কৰি কৃপাদান ,
যদিহে ভ্ৰমত থাকোঁ অজ্ঞায় আচৰি,
শিকোৱা হৃদয়ে লক সুপণ বিচাৰি ।

যি যি বস্তু দিছাঁ, প্ৰভু ভাৰি মোৰ হিত,
কদাচিতো যেন তাক নহওঁ পৰিত;
নিমিছা যি বস্তু যেন তাতো দয়াময়,
নকয় কদাপি অসন্তোষৰ উদয়।

শিকোৱা পৰব চুখ ভাৰোঁ জাপোনাৰ,
দেখিলোঁ পৰ মোম নকাৰ'। প্ৰচাৰ,
দয়াময় যি দয়া নিমিছা মোৰ প্ৰতি,
দেখাওঁ অক্ষকো যেন তাকে দিয়া মতি।

যদিও অধম মই নহওঁ ভিমান,
কিয়নো ভূমিহে প্ৰভু দিছাঁ এই প্ৰাণ,
চলোৱাহে দয়াময় তোমাৰ অৰ্ধানে,
জাবন যুত্যাৰ যুগে যাওঁ গৈ পোনে।

যি আঙু ই জগতত সকলোৱে প'ক,
কেৱল আঙিৰ প্ৰভু অঙ্গ শাস্তি হক,
ভাল বেয়া দিয়া জােন তোমাৰ চৰণ,
তোমাৰ ইচ্ছাই যেন হয় সম্পূৰণ।

সকলো ভুবন প্ৰভু তোমাৰ তৱন,
মাগৰ পূণিবা পূণ্য পৱিত্ৰ আসন,
সকলো প্ৰাণীয়ে যেন এক গীত গাই,
প্ৰকৃতিও পৃষ্ঠে যেন পূনা উকৱাই।

বিজুলী ।

জগতক হাঁহিৰে বুৰাই,
মন প্ৰাণ নৱন জুৰাই,
স্বৰগৰ শোভা দেখুৱাই,
চক্ৰক্ চিক্ৰিক্ কৰি,
জীৱৰ জীৱনি তেজ হৰি,

କିୟତେ ବିଛୁଳୀ ଭୂମି,
 ଘନେ ଘନେ ଭୂମି ଭୂମି,
 ଲୁକୁରା ଲୁକୁରା ଦେଖି ଯେଉଁର ବୁଦ୍ଧ ?
 ମରୁ ଲବା ଯେନେକ୍ରା ଘରର ଚୁକତ ।
 କୋରାଟୋନ କୋରା ଦେଖି କେର ।
 କାବ ଭୟେ ଇନ୍ଦରେ ଲୁକୁରା ?
 କାବ ଭୟେ ଇନ୍ଦରେ ମନାହି,
 ଜଗତର ଚକ୍ର ଚକ୍ରକାହି,
 ଉତ୍ତାଳିକେ ଦେଖା ଦିଅଁ,
 ଉତ୍ତାଳିକେ ଯାବ ଦୋରା,
 ଆତ୍ମକୋ ବା ଗୁରି ଆତ୍ମ ଚକ୍ରମକ୍ କରା ।
 ଜଗତର ଯେଲି ଦିଆ କପର ନିନ୍ଦରା ?
 କିବା କାବରାବ ଦୈତେ ପ୍ରମଦ କରାହି ।
 କାବରାବ ମନ ପ୍ରାଣ ଜନର ମିଶିହି ।
 ତାହେ କି ଚାନ୍ଦର ଘନେ,
 ଏହି ମରେ ଘନେ ଘନେ,
 ଯେଉଁର ବୁଦ୍ଧ ମରା ଯୁଦ୍ଧ ଉଲିଆହି,
 ମରାଣ ମିଶିକା ବାକ ମି ଜନକ ଚାହି,
 ଚକ୍ରରେ ଚକ୍ରରେ ମରି,
 ଲାଜରେ କି ଏନେ କରା,
 ମୂର୍ଖ-ମତା କେନ ଦେହ ଡାକିକା ଯେଉଁର ?
 କିବା ଅଭିମାନ କରା ଲୁକୁରା ଚେତ ?
 ନତୁରା ତୋରାବ କୋନୋ ଲଗବୀୟା ଆଛେ,
 ଏହି ପୃଥିବୀର ଓପବତ ?
 ତାବେହି କି ମହିତେ ଇନ୍ଦରେ,
 ଲଗବୀୟା ପ୍ରମଦର ଭବେ,
 ଘନେ ଘନେ ଆହି ଏନେକେ,
 'କୁକ୍କା', 'କୁକ୍କା', ବୁଲିକେ,
 ଯେଲିକା ଲୁକା-ଭୁକା ଯେଉଁର ଆବତ,
 ତାହେହି ହେ ହାହା ଘନେ ଯୁଦ୍ଧର ଭବତ ।

নতুবা তুমিয়ে সেই উৰলী অঙ্গৰা ,
আৰ্গা কৰি কল্পনাৰ উচ্চৰণ ধৰা ?

হৃন্দুভিব তালৰ চেঁচত,
ইল্ল আদি দেৱৰ আগত,
কপেৰে বুৰাই দেৱপুৰি,
নাচিছা কি ঘনে ঘূৰি ঘূৰি ?
তাৰেই কি এসুতি ওলাই,
জগতক নিচেহি তৌৱাই,
তাৰেই কি এসুতি ওলাই,
জগতক ইদৰে টকাই !

কোৱাঁচোন কোৱাঁ দেৱী কোৱাঁ,
তুমিয়ে উৰলী সেই হোৱা নে নোহোৱা ।
নতুবা কি তুমি কোনো দেৱতাৰ বালা,
বাট হেঁকুৱাই আহি পৃথিৱী ওলালা ?
পিচে জানো মেখে দেখা পাই,
থাপমাৰি নিৱে উকুৱাই ?
তাতে কি বিজুলী তুমি ঘনে,
পলাবৰ চেঁচা কৰি ঘনে,
টকি টকি ইদৰে ওলোৱাঁ,
মেঘৰ গাজনি শুনি আকৌ পলোৱাঁ,

কাৰ ফালে এনেকই চোৱা,
কাৰ ফালে কৰি এনে কটাকৰ শব,
পলোৱা বা কৰি চুব কাৰ মন ঘৰ ?
ভোমাৰ হাঁহিটি মোৰ বৰ মিঠা লাগে,
হাঁহী দেৱী হাঁহী এটিবাৰ,
সদাই সি হাঁহি মোৰ হৃদয়ত লাগে ।

হাঁহা দেৱী হাঁহা এটিবাৰ,
সি হাঁহিয়ে কহয় সুবাৰ,
হাঁহা দেৱী হাঁহা এটিবাৰ,

শিবে শিবে জড়িতব সোত বৈ যায় ।

জাঠা দেবী জাঠা এটিবাব,

সি কাঁহিব লগে লগে কদয়-খুশিত,

শুখ কুল ফুলি মন কৰে আমোলিত ।

অশুভাক্ষা সি কাঁহিব লগে,

নাচি নাচি উঠে উলাহতে ;

সি কাঁহিব লগে লগে কদয় তন্ত্ৰীত

ললিত পকম বাজে অতি সুললিত ।

আঠা দেবী আঠা মোৰ কদয়ত লওঁ,

কদয়ৰ কদয়ত, দিন বাতি অনিবত

মাঁচিওঁ। নিমান কলা, পাউওঁ। নিমান খালা,

ভুগিওঁ। নিমান দুখ, লতিওঁ। নিমান শুখ,

এটি এটি কৰি দেবী সকলোটি কঁওঁ,

কদয়ৰ তলা মেলি সকলো দেখাওঁ,

শিলা সম দুখ ভাব কিছু পাতলাওঁ ।

আঠা দেবী আঠা দেবী আঠা,

কনি-আসনত বহি সি কাঁহিটি কাঁহা ।

ইকল কাঁহিটি কাঁহ কাঁহ !

মেখি যাক পৰাণ জ্বায়,

অশুৰৰ জিতা কোনে কয় ?

যি কয় সি মানুহ নহয় ।

ই কাঁহি বে স্বৰগৰ কাঁহি,

ই কাঁহি বে কুশুমৰ পাহি,

ই কাঁহি বে অমিত্যবে ভবা,

স্বৰগৰ পোতাৰ নিকৰা ;

হায় হায় ভাব মোল মৰ্ত্য ভুবনত,

কি কুজিব উটে যিটো পাপৰ সোঁতত ।

কাটকা আৰু হিয়া নিবিলাওঁ ।

(১)

সকলোৰে মুখে শুনে
ভাঙে বহি বহি গুণো,
মানুহে সঁচানে ভাল পায় ?
ক'ত ভাবোঁ ক'ত পাওঁ,
ক'ত ভাব কেঁকবাওঁ,
একো ভাব অৱধিক নাই ।

(২)

এদিন জাবিলোঁ যেনে,
লম্বু তত যেনেভেনে,
ভালোপোৱা আছে কি জগতে,
এনে ভাবি এজনক
সপি দিলোঁ জমজক,
গাঁথি প্ৰাণ এডালি মোলতে ।
এদিন চুমিন গল,
ক্ৰমে দিন দিন হল,
তথাপিও সি মুখকে চাওঁ ;
বতাক সি মুখ চাওঁ,
তত ন ন বস পাওঁ,
তত লুখে লবীৰ বুৰাওঁ ।
সি মুখকে আগে বই,
কল্পনা লেখনী লই,
আকৌ-চৰি কল্পন কলিত,
জানো পাছে মতি যায়,
ভাবি যেনে যেনে চাই,
লুকুৱাওঁ বুকৰ তলিত ।

কাকো আক চিয়া নিবিলাওঁ ।

৫৪৯

খাকোতে খাকোতে হাত

বুকত ছবিটি নাই,

কান্ধিলে বুকুৱে হাও হাও ;

অনেক বিচাৰি চালে।

নেপায় অপত খালে।

কাকো আক চিয়া নিবিলাওঁ ।

(৩)

মানুহে নাপায় ভাল,

ললে জানি চিবকাল,

কিন্তু ঘূৰি জাবিলে মনত,

সকলো কি এনেকুৱা,

মেখেী বাক কেনেকুৱা,

ভাল-পোৱা নাই নে মনত ?

পুহিলে কাটৌ এটি,

গল দিন এটি দুটি,

দিনে দিনে সিও হল বৰ,

কত দিলে ধান পানী,

কত ন ম গুটি আনি,

যোগালোহি আগত তেঁটিব ;

কিন্তু হায় কাল হল,

জাটৌটি উৰি গল,

‘বুলি ভোৰ মুখকে নাচাওঁ ;

জাবি গতি নিয়তিব,

মনত কৰিলে পিব,

কাকো আক চিয়া নিবিলাওঁ ।

(৪)

কিন্তু যে নিলাজ মন,

জাগিও মোহে ভগ্ন,

তথাপিও লাগে ভাল-পোৱা,

আশা আহি উচটাই,
 কাণে কাণে কৈ থাক,
 ভাল-পোৱা প্ৰকৃতিত চোৱা ।
 একাৰ ওৰণি তৈলি,
 উঠিল অকালে বেলি,
 বনত ফুলিল ফুল দুটি,
 দেখি মন গিৰ ফল,
 সকলো বেজাৰ গল,
 গলোঁ সি দুটিৰ পাশে দুটি ।
 গিমান বেজাৰ পালোঁ,
 বড় বৰামুটি খালোঁ,
 বুকু খুলি সকলো দেখিলোঁ ।
 দেখি জোকাবিলে মূৰ,
 মোৰ হুৱে বাকি হুৱ,
 জাকো মনে এতিয়াহে পালোঁ ।

(৫)

এবিলোঁ পিয়াহ ভোক
 এবিলোঁ বেজাৰ শোক,
 থাকো মাথোঁ সি দুটিকে চাই,
 সি দুটিয়ে যেনে কৰে,
 কৰোঁ ময়ো তেনে দৰে,
 মই যেন আক মোত নাই ।
 বড়াহৰ তালে তালে
 ফুল দুটি হালে জালে,
 যেনে যেনে পাতত লুকাই,
 জাবোঁ নিলে কোনোবাই,
 ফুৰোঁ জুমি জুমি চাই,
 হাঁহি ঘূৰি আগতে ওলায় ।

কাঁকে আঁক তিয়া নিবিলাওঁ ।

৫৫১

ভোমোবাটো লবি আছে,
কানো গিছে ফুটে পাছে,
দিওঁ ডাক দূবেতে খেদাট,
নুকত সানটি লওঁ,
কত কিয়ে কথা কওঁ ;
জানে ডাক নজনা জনাট ।

(৬)

দিনৰ দিনটো হাঁহি
আগেৰে কুসুম পাহি,
ঢালে দেহে জুবণি খাটত,
মোৰ ফুল চুটি ঠায়,
এৰি মোক লবি ডাঢ়,
জালি জুই বুকুৰ মাজত,
কত তিয়া থাকুবাওঁ,
কত জুমি জুমি চাওঁ,
হেওঁ ডাক উত্তৰি মাগাওঁ,
অনেক বিচাৰি চালোঁ,
নেপায় লগত খালোঁ,
কাঁকে আঁক তিয়া নিবিলাওঁ ।

(৭)

চকুত পলক নাই,
বহি পাকোঁ কিবা চাই,
মাজে মাজে মুখে বোলী “হায়”
হৃদয়ৰ তলা ফুটি,
জমুনিয়া এটি উঠি
লাহে লাহে হামিত মিলায়,
শূণ্য মনে, কলা মুখে
দেখোঁ আকাশৰ বুকু,
তৰা চুটি হাঁহে মোক চাই,

ভাবোঁ মনে কৰোঁ। থিৰ,

অৰ্থ আছে ঠাহিটিৰ,

মোৰে কুল দুটি হ'ব পাৰ !

সি গুণেই মোক চাই,

ঠাহি মাৰে মিটকাই,

মতে মোক টিপিহাই চকু,

সি গুণেই এনে কৰি,

ধাঁবে ধাঁবে লৰিচৰি,

ভালে ভালে নচুৱাই বুকু ;

সকলো পাৰিবাৰ্য্য,

য'তকি বেজাৰ পাওঁ

বাক্যে বুৰি জনয়ত বল,

আকৌ আগৰ নবে

লৌকিবাপো কৰে

অন্তৰত প্ৰণয়ৰ ঢল ।

(৮)

তথা দুটি ঠাহি থাকে,

মেঘ উঠি জাকৈ জাকৈ

উৰি আহি গুজৰি গুজৰি,

ভোম্বোৰা আহিছে বুলি

কত কি ধে গালি তুলি,

ভাবি দিওঁ চিয়ৰি চিয়ৰি,

কিন্তু হাৰ মেঘ জাক

দুশুনি নেমানি হাক,

চাকি ধৰে তথা দুটি মোৰ,

কি কৰিম কি নকৰোঁ।,

ভাবোঁ উঠোঁ বহোঁ পৰোঁ।,

মেঘি জাক হাঁহে মেঘবোৰ,

কাচকা আৰু ছিয়া নিবিলাওঁ ।

৫৭৭

বুকু মোৰ কাটি যায়,
নেদেখোঁ একো উপায়
সহি থাকোঁ যত লাভ পাওঁ,
উপাশিও চকু তুলি,
তৰা দুটি আছে বুলি
আকাশৰ কালে যান চাওঁ ।

(৯)

কিন্তু ঠাৱ নাই নাই,
আকাশ কুণ্ডল পায়,
আশা বাদ বায়ত মিলাই,
যত ভাব অবিবৰ্ত
সঁচিছিলোঁ জন্মযত
সকলো পেলালোঁ বলিয়াই,
কাম নাই কাম নাই,
ভাল-পোতা কহোঁ নাই,
ভাল পোতা অৰ্ধচান কপা,
গি কোনোৱে ভাল পায়,
আছে জনা ভাবে ঠাই,
আকাশত বালি-চুৰ্গ গগী ;
যি এদিন বাঢ়ি থাকোঁ,
কাচকা আৰু বুকু নাকোঁ,
কাৰো আৰু যুগল নাচাওঁ
যায় যত কাটি বুকু
কান্দে বা কন্দক চকু,
কাচকা আৰু ছিয়া নিবিলাওঁ ।

७ खाननमस्ताय सकदाव नृगयाऽय ।

অকল্যাৎ কিংবা আজি সুবলোকে
মানসের ধনি উঠছে ঘনে ।

গাইছে গন্ধকাঁ,
নাচিছে ত্রিদিব,
সবে দেহদুঃখ আনন্দ মনে ॥

কিয় কোটিশ্রমিক স্বৰূপ দুয়াব
অকল্যাৎ জাতি মকলি চল ।

নাগে দেহকালো, সবসময় আই
বিমান পথও আপেক্ষিক বল ॥

ইহি ইহি চোৰা। অসম গৌৰৱ,
ভাৰতৰ ধন আশিস্যাম ।

ଶ୍ରୀରାମ ବିଜୟ,
କବିତ୍ୱେ ପ୍ରସନ୍ନ ନାଗଭୁଷଣ ଧ୍ୟାନ ।

চোরা চোর। লগে সবসঙ্গে আই,
উলহ মনেবে কোলাত তুলি ।

পানী কবি হেত,
খাটি মোর শুণে,
কত আগবোরে আচ্ছিন্ন। বলি ।

পিছালে অমৃত, পারিজাত মালা,
 দিলে তলি শিরে দেহ সমাজ ।

বাঁজিল প্রস্তুতি, পাণিনি অমর
শিক্ষালে আপুনি দেহব সাজে ॥

পল্লী আমনত বহুভালে চোর'।
সবদেই আই আকৌরাজি ধবি,

সৌভাগ্য পাবে শুভালে আনন্দ,
কীভাবে ত্রিংশ দেবদগবী ।

আনন্দ ভূমিতে। দেব সমাজত,
চিহ্ন লাগি পাল। আনন্দ লোকে।

কিন্তু তললে,চোদ্দ'। এটি বাৰ
 কি হল পুণিবা তোমাৰ লোকে ॥

ঠাণ্ডাকাৰ মানি উঠিল জগতে,
 ভাৰতত আক আনন্দ নাই ।
 মানিছে পতন, বিনাশ চৰাই,
 ভাৰতত আক আনন্দ নাই ॥
 কোনো আক ঠাণ্ড জগত বাসীক
 বিলাৰ সন্তুষ্ট কৰিব ভাৱ ।
 কান্ধা বুৰঞ্জীৰ সাগৰক মথি,
 নিতে ন অমৃত কৰিব ভাৱ ॥
 চোৱা কণা কৰ মজনা ভোমাৰ
 কননো অসম পৰিল ভাৱ ।
 ভূখণ্ডৰ ভাণ্ডা এটি মাত্ৰ বৰ,
 ভাকো ভেকৰালে প্ৰাণে কি লয় ॥
 ইমান অমূল্য অসমৰ ধন,
 ভক্তিৰ আখাৰ আছিল বুলি ।
 আকিছে মেখিলে অসম বাসীয়ে
 জমজ-ভৰাৱ কৰি মুকলি ॥
 লকলোৰে যেন জমজৰ ধন
 নিলে কোনোবাই বলেৰে কাটি ।
 নোহোৱাতে পূৰ আনন্দৰ জোন,
 বেজাৰ বাতৰে পেলালে গ্ৰাহি ॥
 কেন্দ্ৰকণে থাকি কিম্বা অসমক
 শিকাই দুটাঙু সাধু শিকাব,
 হল্য অকস্মাৎ মাজ সাগৰত,
 কৰ ভবা দৰে মেঘৰ আঁৰ ॥
 শক্তিশেল প্ৰায়, বিবছে ভোমাৰ,
 ভেমিলে মৰম অসমীয়াৰ ।
 ধত দিন শীৰে বৰ ভেক সোঁত,
 বৰ লগে লগে ব্যথা ইয়াৰ ॥

পৰিবহকাৰী কাল সোতে নিভে,
 নতুন শৃঙ্গিকো নিব জোঁৱাই।
 চিহ্নকীৰ্ত্তি সাধু দৃষ্টান্ত তোমাৰ,
 শোক অসমৰ বৰ উধাই ॥

জাতীয় সঙ্গীত ।

ভাৰত সন্তান, আঁচা কিয় বহি,
 অপেক্ষা কৰে দেৱ সহায়।
 জ্ঞা নাচি পাৰি, ধৰা কাম কামে,
 জাতিৰ উত্তৰ আপুনি হয়।
 বন্দাজ নোচোৱা, স্বাধীন বায়ত,
 ফুৰা যে আন্ধাৰে বগুৱা বাই।
 জাততে তোমাৰ আছে শুভাশুভ,
 জাতিৰ উত্তৰ আপুনি হয়।
 লগালে মাতুল দিয়া মৰি হাজি,
 সুখৰ কথাটি নকৰা ব্যয়,
 আপত্তি দেখাই লোৱা নিজ হক,
 জাতিৰ উত্তৰ আপুনি হয়।
 জান কি তোমাৰ, ধন, শিকৰি,
 জসাৰ বিভাগ লোভী বেহায়।
 যথার্থ শাসনে প্রধান সবাবো,
 জাতিৰ উত্তৰ আপুনি হয়।
 পগত তোমাৰ, বাৰী মাটি আগ,
 যদিবাও তুমি খেলত নাই।
 কোৱা কি হে মাঠা, খোজা নিজ হক,
 জাতিৰ উত্তৰ আপুনি হয়।
 ভেৰুৱা হলানে, কেচুৱা হে তুমি,
 জয়ে কুচি-মুচি সবাব প্ৰায়,

চিৰকাল কি হে, থাকিবা কেচুৱা,
 কাতিৰ উদ্ভৱ আপুনি হয় ।
 কাহা কুহা কৰা, কৈকনি গোটনি,
 হাবিয়ে লুকুৱা কঁটাশুচত ।
 উসনৰ পৰা শুচে কি হে হুখ,
 কাতিৰ উদ্ভৱ আপুনি হয় ।
 আচে বসি বোধ, দুখ অপমান,
 উঠা কাতি কৰি সকলো ভয় ।
 যুক্তি প্ৰাপণে, হকৰী দুখক,
 কাতিৰ উদ্ভৱ আপুনি হয় ।
 নালাগে সতীৰ, দেৱ বা দৈতাক,
 উঠা সকলোৱে নিজ সহায়,
 উজ্জা, সাহ হলে সকলোৱে হয়,
 কাতিৰ উদ্ভৱ আপুনি হয় ।
 ভাৰত সন্তান, উঠা ধৰা কামে
 উঠবি পথৰ হত অপায় ।
 চোৱা পূৰ কালে পুৱাৰ কিৰণ,
 কাতিৰ উদ্ভৱ আপুনি হয়

পূৰা ।

গৰ্হীন পুৱতা নিশা, নিতাল ভগত,
 কতো নাই কোনোৰ চিন ।
 নিমাত বিশ্বৰ বাণী, নিজম চেতনা,
 সুবভূলা জীৱনৰ বাণ ।
 জীৱনৰ যুজ এৰি, কাম কৰ্মী হুয়ো
 নতাইছে যুজৰ ভাগৰ ।
 বিয়াপি অসীম বিশ্ব আন্ধাৰ এলাহ,
 গতিহীন দ্বিতি ভগবত ।

কোনোবা দেশৰ পৰা ধীৰ সোত বৰি
আহিছে এখনি জুৰ নৈ ।

বিগিকি বিগিকি এটি নিবৰ কৰিত,
বাঁজিছে বুকুত বৈ বৈ ।

জোনাক জোনাক বুলি জীৱন বিচাৰি
আন্ধাৰত প্ৰকৃতি আহুৰ ।

জোনাক জীৱন পৃষ্টি ওপঙি ফুৰিছে
নিমুঠ আকুল এটি শুব ।

কাতৰ শুবত পমি নিয়ম বিহোতা,
প্ৰকৃতিৰ প্ৰবোধি মনক ।

দিনলৈ মনে মনে জোনাক জাননী,
পাৰ্চিছে পুৱাৰ বতাহক ।

স্বৰ্গৰ বাতৰি পাট অপেক্ষা জোনাক
প্ৰকৃতিৰ উদ্যোগ চিত্ত ।

বলিছে নীতল বায়ু, নাচিছে লতাই,
ফুলকলি হাঁকিছে ধূপিত ।

তুটিমান জোনাকৰ সোণোৱালী বেখ
লাহে লাহে তৈয়াম মামিছে ।

নহি পাতনিৰ সেউ জীৱন্ত চৰিটি,
বুৰি আহি ভুমুকি মাৰিছে ।

লোকালোক সাগৰত উটি বুৰি ফুৰা
জীৱনৰ পৱিত্ৰ জাহটি ।

আধা আলো আধা ছাত ফুলো ফুলো কৰি,
প্ৰকৃতিক খৰিছে সাৰটি ।

জিলিঙনি এটি আহি পটম বনত
স্বৰ্গৰ বতৰ চালিছে ;

অকলসৰীয়া তুটি পটম কলিয়ে,
চুমা খাই হালিছে-হালিছে ।

অগ্নি জেউতি মেপি বাজতাই জ্বি,
 পেমৰ আলচ তুলি গৈ,
 চিকৰ পুতলি হেন আছে খৰ লাগি
 টটিয়ে সিটিক চাই বৈ ।
 আকৌ যুমতি তেজি নিজম চেতনা,
 লাতে লাতে সজাগ চাইছে ।
 পাচৰা শুবটি গুৰি বজাবৰ গুণে,
 বীণখনি হাতত লইছে ।
 নবনী! অনন্তকাল জ্ঞানৰ পোহৰ,
 জ্যোতিষ্মদী জোনাকী সবিজ ।
 স্বজ্ঞান! অনন্তকাল পঞ্চমত তুলি,
 বীণাপানী কোমল কবিজা ।

কাকূতি ।

কানো কবিচোঁ! দেবী নোলাবী নোলাবী,
 আকৌ বেকাই চকু মোলৈ নেচাবী ।
 আকেনে মনত দেয়া ডাকনিৰ কণা,
 মেঘৰ বুকুত মেপি ভোমাব ই লতা,
 কপত বলিয়া হৈ,
 সকলোকে কাতি কৈ,
 কপত জেউতি চালি,
 এতিয়াব হাঁহা বুলি,
 কাবো কোকালি কবি কিমান খাতিলোঁ ।
 বাপাই ভোমাক দেখা কিমান কান্দিলোঁ ।

চাপবিত্ত ঠিয় হৈ,
 বতৰত খং হৈ,
 আম পুলিটিব কবে কত কাল খপিলোঁ ;

চেৰেকনি ধুমুকাৰ,
 স্বৰগৰ চোক। ধৰি
 একোকে নকৰি ভয় ভোমাকেই ভজিলে। ,
 জদযৰ জদযভো সি কপকে জপিলে। ।

তপাপিত্তো ঠাঁয় ঠাঁয়,
 মেখি মোৰ সি বিলাই,
 এবাৰো নোলালা দেবি, এবাৰো নোলালা,
 ধাৰাসাৰে কন্দুৱাই শুদা ব' চালা ।
 ভালপোৱা বোলে কাক,
 আপুনি লিকলা তাক,
 যুঁজিলত ভাল পোৱা কিন্তু ছায় নিদিলে ,
 পিয়াহ লগাই কিম পানী নিদি বধিলা

কিমান যুঁজিলে! মই উজ্জাবৰ গুণে,
 নিৰাসাৰ চেচুক সোতত,
 লাল কাল হলে! ভাগবত,
 হাত তৰি ঠেবেঙা লাগিল,
 ভালপোৱা কুঁহিতে জাগিল,
 মেঘত চৰা বিজুলী, আকাশ-কুসুম বুলি,
 তনাই ভোমাক দেখা—তৰাশাক তেজিলে!,
 কুমুনিয়া টানি টানি,
 আপোন কপাল মানি,
 বুকুত সাৰটি ছাত্ত কামনা তিয়াগিলে!,
 চাপৰিৰ আমপুলি চাপৰিতে থাকিলে। ।

পাকৌতে মৰাৰ শ্ৰাৱ,
 বগাবৰ ছল পাই,
 এজুপি লাহৰী লতা মাটৈমালতী ,
 মেৰাই মেৰাই মোক ললেহি সাৰটি,

নিচুই কেঁমিল লতা,
নজরেনে গ্রাবাকৈ কথা,
কেবল আপোন জানে মরম করিব,
বলব ভাপত মোক আঁকি দিব ।

নেজরেনে কি সুখ তুমি,
সদাই তাঁতিব মন,
নিহত নিহত কন্যে ন ফুল ফুলাই,
বাঁসিছ মনক মোর তুমি পাচকাই ;
আক মোত কথা নাই,
এটি সুখ পথ পাট,
মায়ের ঘরা লবাব নিচিনা শুনা তাঁতিছো,
নজরেনা দেবি মোক ভাত জুবি মাতিছো ।

এতিয়াও লাগে মিঠা ভোমাব তাঁতিটি,
দগিরেনে মোরান বাকি প্রেমের বাক্যটি
কিছু মোর লাগে জয়,
জানো পাচ পথে জয়,
লতাফুলি মোর দেবি চোবকনি শুন,
মিঠো হাঁস শুনা নাই মেঘের পাখনি ।
সদি হে স্বয়ং লাগি,
সাদু অকস্মাৎ ভাগি,
এতিয়াও আক মোর কোনে ভাঁড়ি দিব
আগে আপানি হৈ লগতেই পথিব ।
ভাতভাত বিজুলী মই
যদিও প্রাণে নময়,
কপুটী করিছো দেবি নোলাকা নোলাকা,
আকৌ বেকাই চকু মোলে নেচাকা ।

এপাহি পদুম ।

ফটিকৰ ধাৰ যেন নিফনি বিলত,
 কোমল পদুম পাহি,
 কেনেকৈ কহিছে !
 মহলাত উৰি অহা প্ৰেমৰ গীতটি
 একে ধৰে শুনি শুনি,
 কেনেকৈ কহিছে !
 দেখি এ কেনেকৈ জ্বলিহনি কিটি,
 সৰু ভৌ কেইটিৰ নোকোচাত উঠি,
 পদুমৰ মুখ চাই, কি যেন ফটিকা খাই,
 চলি চলি লবি আহি
 মানন্তি ধৰিছে ।
 এটাইকিটিয়ে কেনে আলফুল কৰি
 মুখতে লগাই মুখ
 মৰম কৰিছে ।
 মলয়া বতাহ হৈ ময়ো যেন গৈ,
 পদুমৰ কাণে কাণে,
 সি গীতটি গায় ;
 চৌতিতে উঠি যেন জ্বলিহনি হৈ,
 ময়ো যেন তেনেকৈয়ে,
 চুমা এটি খায় ।
 আলফুল কৰি যেন বুকুত গুৱাই
 টোপনিত লালকাল মুখ খনি চাম ।
 কিন্তু মই কি বৈ হতাশন,
 দেখিলেই হব মোক এটাইটি লীন,—
 বতাহ নবলা হব,
 চৌকিটি মাৰ মাৰ,
 জ্বলিহনিকিটি গৈ লুকাব মেঘত,
 লাফুকী লতাৰ দৰে পদুম পাহিয়ে

হুঁহা কন্দা ।

৫৬৪

লাঞ্চে মোতমোট খাউ,
মুখখনি গড়িনাই,
ভেতিয়াই তুলি লব ওৰণি মৰত ।

প্ৰকৃতমাব চিঠি ।

সৌন্দৰ্য্যৰ নুকুৰ কাঁচলি উদঙাই,
প্ৰকৃতিৰ চৌ-দৰ ঢালো পিত্তপিত্ত ;
কুকুৰা ঠেংগা এওঁ আখৰ ফিটিত,
যি অমিয়া ঘঁচা আছে কতো আক নাউ ।
কনি নিকুন্তত ফুলি কত কনিচাই,
মলয়াত উট উট ফুৰে পৃথিৱাত,
ভোমাব চিঠিয়ে কিন্তু জানে সিটি গাঁত,
কথিতৰ কাব্যো তাৰ গোকৰ্কা নাপায় ।
ফুল ফুলে সৰি যায় শুকাই বননি,
বসন্তৰ কুঁহি পাত বসন্ত লেবেলে,
ভোমাব চিঠিয়ে প্ৰিয়ে জানে কি মোহিনী,
নিভৌ নোহোৱা বাহি, ন ন ফুল মেলে, ।
যত সুন্দো, চুমা খাওঁ, নালাগে আমনি,
জন্মত হেপাইব ভোটাভৰা কলে ।

হুঁহা কন্দা ।

সংসাৰৰ দলনিৰ এচুক শুভাই,
সঁকল খৰালি হালি ফুৰিছিল চৰি,
আছিল দুয়োটি কেনে দুইকো আবৰি,
স্বৰ্গৰ প্ৰেমৰ চানেকি দেখুৱাই ।
নাছিল ধুমুহা ডাঙৰৰ সঁচ নাই,

নাচিছিল বড়ো বেলি মলিনিত পৰি,
 পাছৰা প্ৰেমৰ কথা শুৱি বি শুৱিদি,
 তাহিছিল কালিয়েই ক'ত চুমা খাই ।
 অদৃষ্ট বগধৰ কাঁড় পেলালে ঘৈয়াই,
 আলমুগাটিক দাব । নিবহ নজন
 সকলস্বাধাটিৰ কি ভাল নিলাই ।
 নৌহওঁহেই পূৰ প্ৰেমৰ মানমা
 প্ৰেমৰ পত্ৰ পাতি পেলালে শুকাই,
 উঠা কক্ষা লৈয়ে চায় সঁসাৰ ভাগমা ।

৬৭ বহুধৰন মৰুপ্ত ।

তথায়া দেশৰ বহু কথৰ সোচৰ,
 বহুত আশাৰ কুমলায়া চোপা কলি,
 নৌহওঁহেই ভাৱ পাতিটি মুকলি,
 হ'লা বলি অকালত কাল তককৰ ।
 নাপাট টে সঁসাৰৰ উচিত আদৰ,
 নগিছিলো যাক কুমি শুণ ঠাই নুলি,
 লবালবি এবি সঁসাৰৰ বালি নুলি,
 গলা গুচি কুখলৈ অনন্ত কাণৰ ।
 তুমোৰো সঁকল্প মাত্ৰ ভাৱা সেৱিবৰ,
 পাছৰি পলাল যোগা, অযোগ্য প কিল
 মহিনৰ শুনে শোক বহু বিবহৰ ।
 যি কৰে ককণাময়ে উচিত সকলো,
 দুৰ্ভাগ নোদাবি অৰি তোমো দাবু নব
 লভা চিব আৰ্হি ভাই দেহাৰ এবিলা ।

আনন্দ উৎসব আয়োজন।

২

রাজনীতিৰ ভায়েক।

ভালেমান দিনৰ পৰা বঙ্গদেশ চাবলৈ হেঁপাত আছিল অসমৰ প্ৰবক্তাৰ্য্য।
সৈতে বঙ্গদেশৰ এই সমস্যা আছে। যি বঙ্গদেশ প্ৰথমে বঙ্গদেশৰ মানুহে অসমত
ভবিষ্যৎ সমস্যা পেলোৱাৰিছে, সেই মন্তব্যৰ পৰাও অসমৰ মানুহৰ উদয় হল, অসমৰ ভাষা-
লক্ষণী চমকলি হল। শেষে ইয়াতলৈকে সন্ধি হ'ল। অৱশ্যে মানুহৰ ভাৱৰ পৰা আমাৰ
দেশ পৰামৰ্শবৰ্ণন কৰাও হ'ল। প্ৰত্যাহ্বানৰ ভাৱে মানুহৰ মনত আছে, আৰু
চক্ৰবৰ্তীৰ বক্তাৰ বক্তব্যৰ সকলৰ বাবেও অলপ পৰা

যি মানুহ অসমত বঙ্গদেশ অসমায় ১৭৮৮ অসমায় আইন কোলাত ডাঙৰ
হয়, তাৰ সন্ধানত বঙ্গদেশ চাবলৈ হেঁপাত হয়। অসমায় আইন কোলাত ডাঙৰ
মাক নাপেক্ষা যুগে যি "মান আৰু ন্যায়" ক'লৈ পোৱা গৈছে। বক্তব্যৰ দ্বাৰা
কৰাও, "মিষ্ট্ৰমাৰ" ক'লৈ গৈছে। বক্তব্যৰ দ্বাৰা ক'লৈ গৈছে। বক্তব্যৰ দ্বাৰা
ডাঙৰ হয়। বক্তব্যৰ দ্বাৰা ক'লৈ গৈছে। বক্তব্যৰ দ্বাৰা ক'লৈ গৈছে।
অৱশ্যে ক'লৈ গৈছে। অসমায় ক'লৈ গৈছে। অসমায় ক'লৈ গৈছে।
মোৱাবলৈ গৈছে। আৰু যি মানুহ ক'লৈ গৈছে। অসমায় ক'লৈ গৈছে।
কোলাৰ সমস্যাৰ দ্বাৰা ক'লৈ গৈছে। অসমায় ক'লৈ গৈছে।
চাবলৈ মানুহৰ উদয় হল।

এতিয় মানুহ দেশ চাবলৈ ক'লৈ গৈছে। মানুহ দেশ চাবলৈ ক'লৈ গৈছে।
অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে।
পৰামৰ্শবৰ্ণন উঠি উঠি গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে।
নিজাৰ মনলৈ দি অৰ্হুত হৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে।
উন্নত হৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে।
বৰ হৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে।
চাব মোৱাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে।
কলীয়া মানুহে অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে। অৱশ্যে চাবলৈ গৈছে।

১১ মাৰ্চ ১৮৯৩।

ট্ৰিটিচ-ইণ্ডিয়া-ষ্টাম্ নেভিগেশ্যন কোম্পানীৰ জাহাজে সপ্তাহত দুবাৰ কলিকতাৰ পৰা বেঙ্গললৈ ডাক অনা নিয়া কৰে। প্ৰতি শনিবাৰ আৰু মঙ্গলবাৰে এই জাহাজ কলিকতাৰ পৰা যায়। আজি শনিবাৰে ৰাতি পূৰ্বা ১১ বজাত “পালিটানা” জাহাজ (S. S. Palitana) ডাক লৈ বেঙ্গললৈ যাব। কলিকতাৰ মেকিননৰ ঘাটত পালিটানাই ধোৱা উগাৰিব লাগিছে। আমাৰ লগত মোৱা বন্ধু বাক্সৰ সকলো আমাক জাহাজত তুলি দি নিদায় ললে। ১১ টা বজাত জাহাজে লক্ষৰ তুলি লাহে লাহে ভাগীৰথীৰ বুকত চলিবলৈ ধৰিলে।

কলিকতাৰ স্তম্ভৰ ঘৰ বাড়া ক্ৰমে এৰি আছিলো। শিবপুৰৰ ইণ্ডিয়ানি-কলেজ জাহাজৰ পৰা দেখি ভাল লাগিল। ১ টা বজাত জাহাজ অলপ পৰ বল। টিফিনৰ ঘণ্টাত কোৰ পৰিল। খানা মোৱা টেবিলৰ চুয়ো কাষে আহি চাহাব মেমবোৰ গিৰ্ গিৰ্ কৰে বহিলতি। টিফিন খোৱা হ'লত জাহাজ আকৌ চলিবলৈ ধৰিলে। গদুলি ডায়মণ্ডহাকৰাৰ আগত জাহাজে লক্ষৰ কৰিলে। জাহাজত ইলেকট্ৰিক্ লাটট বা বিজুলীৰ পোছৰ আছে। এতিয়া সেইবোৰ আপোনা আপুনি জলি উঠিল। তাৰ পাছত ডিনাৰৰ ঘণ্টাত কোৰ পৰিল। এই ডিনাৰ চাহাব-বিলাকৰ প্ৰধান মোৱা। চাহাব আৰু মেমবিলাকে স্তম্ভৰকৈ মূৰ আঁচুৰি, ভাল নিকা কাপোৰ পিন্ধি, খানা খাবলৈ বহিল। “কাটা চামোচৰ কটাকটু শব্দ, বিলাতী পানীৰ ধুমধুমনি খুৰ শুনা গল। চাহাববোৰৰ গিলাচবোৰ পট, ক্লেৰেট্, চেম্পেন প্ৰভৃতিৰ নিমিত্তে নানা বৰণীয়া দেখা গল।

আমাৰ খোটাৰিত মই আৰু মোৰ লগৰীয়া বন্ধুৰ বাহিৰে আৰু কোনো বাগী নাছিল। ৰাতি আঠ বজাৰ পাছত অলপ চাহ খাই চাকি সুমাই দুই বন্ধু শুই থাকিলো। নিশা কোনো উলুকিয়াৰ লগীয়া ঘটনা হোৱা নাই। কালিলৈ সমুদ্ৰ (Bay of Bengal) পাম গৈ।

১২ মাৰ্চ ১৮৯৩।

পুৱা।—পুৱা হাত মুখ ধুই ডেকৰ ওপৰত ফুৰিবলৈ গলো। এজন চাহাবে ৰেলভেতে আউজি ভাগীৰথীৰ চট্ট ধেমালী চাই আছে। নৈৰপৰা জুৰ বায়ু লাহে লাহে বহি আমাৰ শৰীৰ শীতল কৰি গৈছে, পুৱাৰ বতাহ যে কিমান জুৰ আৰু মনোৰম তাক অনুভৱ কৰিব পাৰি, বৰ্ণাব নোৱাৰি। এবাৰ এজন অধ্যাপকে পঢ়াওঁতে কৈছিল “পুৱাৰ শীতল সমাৰণ উপভোগ কৰা। ই মোৰ এশ বন্ধুতাকৈও, বহুমূলীয়া।” তেওঁৰ কথাৰ বেচ মৰ্য্য এতিয়া বুজিব পাৰিছোঁ।

ভাগীৰথী ক্ৰমে বৰ বহল হৈ গৈছে । দুয়োপাৰৰ গছ গছনি বিণি বিণি মনিব পাৰি । “চি গল্” চৰাইবোৰ জাকে জাকে জাহাজৰ কাষত আনন্দ মনেৰে উড়ি ফুৰিছে । কোনো কোনোটা, জাহাজৰ ভিতৰ সোমায়ৈ ওলাই গৈছে । ডেকৰ বেক এখনত বহি পানীৰ লাল খেলা চাইছে । মোৰ গাৰ ওচৰেই কেইবাটাও চৰাই উড়ি গৈছে । এই চৰাইবোৰ দেখিবলৈ চিকোণ, ইহঁতৰ ধেমালিও চাবলৈ বৰ ভাল । কুমাবী মেৰি উডউটৰ তাহানি পঢ়া Sea Gull কবিতালৈ মনত পৰিল ।

৯।০ বাজাত (Breakfast) ব্ৰেকফাষ্টৰ ঘণ্টাত কোৰ পৰিল । চাহাব-বিলাকৰ ভিতৰত প্ৰধান ভোজন তিনিবাৰ হয় : (১ম) দুপৰীয়া আমি ভাত খোৱা সময়ত চাহাববোৰে যি খানা খায় তাকে (Breakfast) ব্ৰেকফাষ্ট বোলে, (২য়) ১ বাজাত চাহাববোৰে ডিনাৰ খায় ; (৩য়) সন্ধ্যা লাগিলে ডিনাৰ (Dinner) খায় । এই ডিনাৰ সকলো বাবৰ ভোজনতকৈ ডাঙৰ ভোজন । ইয়াৰ বাহিৰে আক এনবাৰ অলপ ভোজন হয়—(১ম) পুৱা শুই উঠাৰ পাছতে ছোট হাজিৰি, (২য়) আবেলি ৪ বাজাত, (৩য়) ৰাতি শুবৰ সময়ত অলপ চাহ বা কাকি ৰুটি কিংবা বিস্কুটেৰে সৈতে খায় । ইয়াৰ ওপৰত বুজিব পাৰি ইংৰাজ-বিলাকৰ খোৱাৰ খিতাপ কিমান ।

১০ বাজাৰ পাছত বজোপসাগৰ দেখা পালোঁ ।

বজোপসাগৰত ।

মই মোৰ বন্ধুৰ লগত আমাৰ খোটালিৰ ভিতৰত বহি কপা পাতি আছিলোঁ । চৌৰ ছেন্দোলনিত আমাৰ জাহাজ বৰকৈ কঁপিবলৈ ধৰিলে । এনেতে কিছুমান চাহাব আক মেমে “Sea” “Sea” বুলি চিৰিয়া শুনি আমি বৰ উলাহেৰে ডেকৰ ওপৰলৈ লৰি আহিলোঁ । আহা ! চকুৰ আগত যি অসীম পানীৰ বাজা দেখিলোঁ তাক নমৰোঁমানে পাহৰিব নোৱাৰিম । হেজাৰ হেজাৰ ডো আক ফেনৰ ধূপিৰে সৈতে সাগৰে গৰ্জিছৰ লাগিছে । সাগৰৰ পানী নীল বৰণীয়া । ওপৰত অনন্ত নীলাকাশ মাজে মাজে দুচপৰা এচপৰা বগা বগা ডাঙৰে বাট হেঁকৰাই উৰি ফুৰিছে ; তলত পাৰ-কুল নেদেখা নীল সমুদ্ৰ, এই দুয়োকে ঘত মিলা দেখি সেই মিলন-বেখাটিলৈ চাই পঠিয়ালে মনত এক অপূৰ্ণ ভাবৰ উদ্ভৱ হয় । আমাৰ জাহাজে “সাগৰ-দীপ” এৰিলে ; (pilot) গুৰিয়ালে জাহাজৰ গতি ঠিক কৰি দিলে । দিগদৰ্শণ যন্ত্ৰৰ দক্ষিণমুখ হৈ জাহাজ চলিবলৈ ধৰিলে । আমি ভাৰত ভূমিৰ পাৰ একেবাৰে নেদেখা হলোঁ । আমি বজোপসাগৰত ।

লাহে লাহে সকলো আছিল সাগৰৰ বুকুত নেলি অৰ যাবলৈ ধৰিছে।
মোৰ শুকুটু উ দি সোমাবলৈ কিবচ আৰু সাগৰত পৰিছে। সাগৰৰ চৌমলোক
কটা-আঁজাব লগ ই সেই কিবচ লোক খণ্ড কৰি কোৱানো দেশ পোৱাউতে
গৈ। ইতিয়াৰ এই মানাতৰ লগ দলি নোহ কন, যেন নীল সাগৰৰ গা
কোনোহি সান্ধ বেপুৰি চ'মুত দিলিতি।

বাৰি ডেকৰ উপৰত জৰ লগলৈ বৰ ভাল। সমুদ্ৰৰ বা পাউ গা বৰ জৰ
লাগে। আমি উঠি বুকুয়ে ভালমান নেলি সাগৰৰ পাউল সমাধাৰ উপভোগ কৰি,
এইটো চিহ্নৰ খাট লিলি আৰু লগন কৰিলে।

সমুদ্ৰত বাৰি ওজৰ পলাই জাহাজ বাখিৰ নোৱাৰি, বাহিৰে দিনে জাহাজ
অসিধ্যম গা দাংক সমুদ্ৰগাম জাহাজ বিলাকত পাল চৰিবৰ দিত আঁচে
কলৰ কোৰ আৰু পালৰু সাধায়া জাহাজ চলে। এটাই অসুৰুল ভাল পালনোৰ
পৰি দিও হয়, আৰু প্ৰাচুৰ্য্য ভাল পালনোৰ সামৰি খোলা হয়। আমাৰ
জাহাজত এটিয়া পাল চৰি দিগু নাউ, অকল কলৰ কোৰত চলিব লাগিছে।

১৩ মাৰ্চ ১৮৯৩।

অকল সমুদ্ৰ। গোমিয়ে চাই পঢ়িয়াউ কেৱল পানী, -ঘোৰ নীল বৰণীয়া পানী,
দেখিলে প্ৰপমে ভয়লাগে। কালি সাগৰৰ পানী অলপ নীল বৰণীয়া দেখিছিলোঁ, কিন্তু
আজিৰ পানী ঘোৰ কৃষ্ণবৰ্ণ, মতাৰ নৈচিনা। মচাটোকে আমাৰ মাথুৰে সাগৰক
“কলায়া পানী” বোলে। কেনিও চৰাউ এটিৰ মাত শুকুনা চলোঁ।

সমুদ্ৰত পূৰ্বদায় চাবলৈ বৰ ভাল। আজি অকালত ডাঙৰ লকা বাবে
সূৰ্যোদয়ৰ মূখ দৰ্শন কৰিলি।

সাগৰৰ পানী লুগায়া। এই পানী পিব নোৱাৰি। যাকাসকলৰ ব্যৱহাৰৰ
নিমিত্ত নিক পানী জাহাজত কলিকতাৰ পৰা অনা হৈছে। সাগৰৰ পানীৰে গা
ধুলে গা বৰ লঘু আৰু ভাল লাগে। কোনো কোনো ইংৰাজ বেজ কয় বোলে
এই পানীৰে গা ধুলে ভালৰ ব্যাধি (skin-disease) অনেক পৰিমাণে ভাল হয়।
প্ৰথম ছোৱাৰ যাকাসকলৰ নিমিত্ত বেলগে গা-ধোৱা ঘৰ আছে। বাতি পূৰা এই
গা ধোৱা ঘৰৰ ডাঙৰ মূগত চাহাবিলোক স্নান আৰু গাঢ়মাৰ্চী লৈ গা ধুবলৈ বাট
চাই থাকে। একনে “গা ধুই ওলাই আঁঠিলিওঁ হেহে সতৰাই সোমাব পাৰি।
আমি খুব পুৱাতে” আমাৰ লগৰীয়া যাকাসকল মো উঠোঁতেই গা ধুবলৈ গলোঁ।
গা ধোৱা ঘৰত কল লগোৱা আছে। কলৰ পেঁচ খুলি দিয়া মাত্ৰকে গা ধোৱা

ডাক্তৰ টি. এ. চৰ্ভিয় প্ৰাণৰ ভৰি পল প্ৰদৰ্শন আলাব-লাপ (show-off bath)
আছে আৰু বৰ্ত্তমান সৰু বৰ লুপাণ পানীৰ বেচৰৈৰ ১ মূল সুবৰ চুলি
বিলোক আটাৰ দৰে অলপ লোকৰ লোকৰে লৰিয়া ধৰিলে চৰ্ভিয়া “মিঠা পানী”
আৰু ২ কলিক হাব পৰি নিচু বৈল পানীৰ আশৰ মূল মোৰ গাৰো বৰ পাৰল
গোহিলা, মনত ২০ শতকৰি হ'ল মটৰ পানীৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ পাছৰি গাৰা । মোৰ
গৰ্ভীয় লক্ষণৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল সৰু পানীৰ বা মূট হ'ল বৰ লগু পাৰল

সমুদৰ পানী আৰু বৰতন বৰ পানী কলিক হাব পাৰোৱে মোৰ বন্ধু
গাৰ ডালমান দিনৰ পৰা বৰ আছিল বৰতন হোৱাক সাবলৈ কৰি মজিয়াছিল ।
কিন্তু সমুদৰ পানীৰ ১ মূট, সমুদৰ ২০ ১ লট, বৰতন অলপে ছৰ নোহোৱা
৩০ শতক মাথুৰিৰ দৰে বৰতন পানীৰ কৰি হ'ল । বৰতন নিৰ্মাণৰ দৰে বৰ
বৰতন আছিল সাবৰত পানীৰ বৰ পানীৰ ১০০ এটীয়ে মিচাক পানী মাথ,
সেয়ে হ'লিলে কাৰ মাথ আৰু বৰতন হোৱাৰ লাগে

১৪ মাৰ্চ ১৮৯৭ ।

আজি বৰি পুন এটা “লাইট-ডায়ৰী” লৈল হৈছিল

সমুদৰ কৰিমাৰ কিৰ নহয় মটৰ সমুদৰ ১০ পানী, মটৰ কাৰাক বন্ধলি
বন্ধলি হৈ আৰু সাবৰত বৰতন বৰতন পানীৰ টোবিলাকৈ ভয়কৰ
কপে গৰিষ্ঠনৈৰ দৰে মটৰ বৰ আশাত হ'ল কাৰাক বৰতন বৰতন বৰি
ভয়কৈ গাৰীসকলৰ বৰ বৰি মাথ আৰু গাৰী আচৰনৰ নিচিনা হৈ কেব
দিনলৈকে পৰি পানী, হোৱাক বৰ বৰতন আৰু আৰু বৰতন
বৰতন বৰিষ্ঠনলৈ দৰে সমুদৰ-পানীসকলৰ বৰতন বৰতন (show-
off-bath) বা “সাৰব পানী” বৈল এটা “চি-চিকেনচ্” হ'ল, মটৰি, ১০১০
দিনলৈকে আৰু গাৰী আচৰন হৈ পৰি পানী সমুদৰ গাৰী হ'ল
বৰতন টান বৰতন বৰতন পানী লাগ, আৰু কাৰাক বৰতন বৰতন চাপ
বৈলগৈ । সমুদৰ চাপ পুৰিলা বৰতন বৰতন দৰে নিৰ্মাণ কৰিলে লাগ । আৰু
“চি-চিকেনচ্” ভয় পুৰি বৰতন মাথ আৰু কিন্ত আৰু বৰতন মটৰ বৰিমা
বৰতন চাপিল পৰা নহি ।

হাৰানি কিতাপৰ পৰিষ্ঠাল, আৰু লোকৰ মুখত কানিৰ পাৰিষ্ঠিলে ।
বৈল, সাবৰত বৰিষ্ঠ পানী লাগ মট আৰু এটা মাৰু বৰতন উৰি গ'ল ।
কিন্ত পৰিষ্ঠি উৰি এক হাৰগৈ নহয় । আমি এই উৰণীয় মাৰু (flying-bird)

চাবৰ নিমিত্তে বৰ হেঁপাহ কৰি থাকিও আজি পহুন্তু এই মাছ দেখা নোপালে।
শুনিছোঁ, কলম্বলৈ গলে সময়ে সময়ে সমুদ্ৰত কীসকলে এই মাছ দেখা পায়।

নিশা জাহাজ গৈ মাটাবান উপসাগৰ পালে গৈ। কালিলৈ দুপৰীয়া একা
দেশৰ বাঙালী বেঙ্গল নগৰত ভৰি দিম।

১৫ মাৰ্চ ১৮৯৬।

ঐবাত্তী নৈত।

পূৱৰ পোহৰ সৰু শিলিকি চুৱাবৈদি আজি আমাৰ কেবিনত পৰিভ্ৰমি
গোৱা দিনৰে পৰা চৰাই-চিৰিকতি, গছ বন এডালো সমুদ্ৰত উঠি অহা দেখা নাই।
যেনিয়ে চাই পঠিয়াইছিলোঁ, কেৱল ঘোৰ কল্যাণ পানী আৰু ত্ৰিভুজৰ মুখত
এধূপি এধূপি বগা ফেনাৰ দেখাপাইছিলোঁ, আজি চৰাইৰ মাতে আজি
টোপনিৰ পৰা জগালেহি। বৰ উল্লাহৰে উঠি শিলিকি চুৱাবৈদি মুখ উলিয়াই
অলেখ সামুদ্ৰিক চৰাই দেখি জানিলোঁ অক্ষদেশৰ ওচৰ চাপিছোঁহি। চাহ খাই
ডেকৰ ওপৰলৈ উঠিগৈ নিগি বিনি অক্ষদেশৰ গছগছনি দেখি মনত বৰ বং লাগিল।

ঐবাত্তী নৈৰ বিশাল মুখ দেখা পালোঁ। আমাৰ জাহাজ ঐবাত্তীত সোমাই
কমে উজাট যাবলৈ ধৰিলে। তথো কান্দুৰ গছ-লতা, গৰ-বাড়ী, পলু-পক্ষী,
মানুহ ইত্যাদি দেখি বৰ সন্তোষ পালোঁ। বাস্তৱিক বেপাৰিবোৰে নাবিক উঠি পাল
মেলি দি বেতা কৰিবলৈ গৈছে। দাঁটেয়ে সৰু সৰু নাবিক ইপাবৰ মানুহক
সিপাবলৈ, সিপাবৰ মানুহক উপাবলৈ অনানিয়া কৰিছে। ঐবাত্তীৰ পৰা পানী
নিহলৈ অহা বাস্তৱিক ছোৱালীবোৰৰ কোনো কোনোৱে, আমাৰ জাহাজ দেখি,
চাপৰি বজাই, কোনোৱে নাম গাই, কোনোৱে বা নাচি আমোদ কৰিবলৈ ধৰিলে।

যত ঐবাত্তী নৈ সাগৰেৰে সৈতে মিলিছে সেই খিনিতে সাগৰৰ পাৰত বান্ধৰ
দেখা পালোঁ। বান্ধৰে নিচ্ছন সাগৰৰ পাৰত থাকিবলৈ ভাল পাই হবলা। সেই
দেখিয়েই বোধ কৰোঁ তাহানি শ্ৰীৰাম চন্দ্ৰই লক্ষ্যৰ সেতু বান্ধিবলৈ সাগৰৰ পাৰত
অসংখ্য বান্ধৰ পাইছিল।

১০ বজাত জাহাজ "এলিকেন্ট্ পট্টে" কোঠৰ ওচৰত ভালেমান পৰ বৈ
আছিল।

ঐবাত্তীৰ দুয়োকাষে অনেক কল, কাৰখানা, নাও, জাহাজ আৰু মন্ত্ৰাজৰ
কুলি আছে দেখি জানিলোঁ এই ঠাই ডোণৰ বৰ বেপাৰৰ ঠাই।

ওটা বজাত আমার জাহাজ বেঙ্গল নগরৰ পাতিত লাগিলিহি। বন্দৰত জাহাজ আৰু মানুহৰ বন ভিড়। জাহাজ চপা মাত্ৰক অনেক মুটিয়া বা মোটোৱাক কুলি জাহাজত উঠিলিহি। “বেঙ্গল গোল্ডট” আৰু “বেঙ্গল টাইমচ্” নামেৰে স্থানীয় প্ৰধান দৈনিক কাকতত মোৰ কালিয়েই আমাৰ জাহাজৰ প্ৰথম দেশীৰ যাত্ৰী সকলৰ নাম চপা দেখিলো। শুভবাং আমিও আমাৰ নাম সেই কাকতত চপা দেখিলো। “ব্ৰিটিচ্ ইণ্ডিয়া হোটেল” “চাৰ্কিট হোটেল,” “ইন্ডাৰচেড হোটেল” নামেৰে কেইটিমান প্ৰধান প্ৰধান হোটেল বা পাণ্ডলাল বেঙ্গলত আছে। সেইবিলাক হোটেলৰ পৰা আমাৰ প্ৰথম দেশীৰ যাত্ৰীসকলৰ প্ৰত্যেকৰ নামে একোজন ছপোৱা কাৰ্ড আহিছিল। আমি ওচৰৰ দত্ৰজনক প্ৰতি পুছি, “ব্ৰিটিচ্ ইণ্ডিয়ান হোটেললৈ” যোৱাকে ঠিক কৰি, জাহাজৰ পৰা নাগি মান-দেশৰ ভূমিত পতাপন কৰিলো। কলিকতাৰ দৰে বেঙ্গলৰ খাটোতা অনেক Hackney-Carrage বা মোড়াই টনা লাডী কেৰেয়াটলৈ পোৱা যায়। কিন্তু ভাড়াৰ নিৰিখ কলিকতাতকৈ বেলেগ। গাড়োৱানক “ব্ৰিটিচ্ ইণ্ডিয়া হোটেললৈ” লৈ যাবলৈ অনুমতি কৰি আমি ভাৰম গাড়াৰ ভিতৰত উপস্থাপন কৰিলো। আমাৰ চাকৰ গাড়াৰ আগত বহি গল।

ব্ৰিটিচ্ ইণ্ডিয়া হোটেল।

আমাৰ গাড়া আৰু হোটেলৰ দুৱাৰমুখত বলিহি। “চুলে পেগডা বড্” নামেৰে এটা ডাক্তৰ আলিৰ কামত এই হোটেলটি আছে। টমাচ্ ডচন চাঙান এই হোটেলৰ গৰাকী। হোটেলৰ দুৱাৰীয়ে গৰাকীৰ আগত আমাৰ অঙাৰ স-বান কলত তেওঁ ভিতৰৰ পৰা আপোনেপে ওলাই আৰু আমাক সমুখমুখ সৈতে লৈ গল। হোটেলটি কাঠেৰে সজা, দুই মহল দৰ। কাঠৰ ওপৰত শুকলকৈ বা লগাই ঘৰটি দেখিবলৈ বৰ পৰিপাটি কৰিছে। ওপৰৰ মহলতকৈ তলৰ মহলৰ জাড়া কিছু কম। আমাক মিঃ ডচনে প্ৰত্যেক খোটাৰিৰ দুৱাৰ মুকলি কৰি দেখুৱালে। মোৰ লগৰীয়া বন্ধুবৰ কণীয়া হোৱা বাবে আমি ওপৰৰ মহলত থাকিবৰ ঠিক কৰি তাৰে এটা খোটাৰি ভাড়া কৰি ললো। ও কাঙাৰ পাছত চাহ আৰু কটি খাই অলপ জিৰাই টেলিগ্ৰাফ অফিচলৈ গলো।

টেলিগ্ৰাফ অফিচ্।

টেলিগ্ৰাফ অফিচটে এটা পকাণ্ড দুই মহল দৰ। তলৰ মহলত ডাক ঘৰ আৰু ওপৰৰ মহলত টেলিগ্ৰাফ অফিচ্। কৰ্মচাৰী সকলৰ কিছুমান মান আৰু

খেত দেশৰ মানুহ আৰু কিছুমান মানিকতা । দেশখনক উন্নতিৰে প্ৰদৰ্শন কৰা কাম কাজ চলাওঁতে বজাৰী কামচোৰাও একজনমান দৰ্শিল কিম্বা এওঁ ভুটা অফিচাৰ (ভুটালীকৰ সৰ) হাঁহৰ । গড়কাপ্তানি বা Public Works Department ৰ বজাৰীৰ সাজ পৰা ব'হি । গোটটোকল বজাৰীক এওঁ বজাৰী কৰাণী আছে কাবুলৰ পৰা বজাৰীক আৰু নেপালৰ পৰা লক্ষ্মীলৈকে এওঁ ভুগন্ত বজাৰী কৰাণী নেপালৰ সৰি এওঁ বজাৰী কৰাণী গিৰিক মাঝবান । টেলিগ্ৰাফ অফিচাৰ কাম কৰা ক'লেক্টাৰ 'নিবাস' হৈছে বজাৰী বাবুৰে সৈতে কথ কৈ বৰ ভাল পালে । বেঙ্গল নগৰৰ কৈতৰ চাও আলিবাটেদি কুৰি নগৰীয়া সকলৰ সৰ বাড়া উঠাৰে দেখি আহিলি এ বজাৰী পুৰুষ কস মনেৰে জামাৰ হোটেললৈ উলটি আহিলে । হোটেলৰ নম্বৰ নং ২৫ চুল পেগডা বড এওঁ বাটটোতে "চুল" নামেৰে পেগডা বা বোন্ধ মন্দিৰ আছে ।

• চুল পেগডা ।

এই মন্দিৰটিৰ ওপৰখন সোণোৱালা, দেওনাটল বৰ মুনাতা মন্দিৰৰ দিগন্ত গোহম বৃক্ষৰ প্ৰতিবৃদ্ধি আছে । মাননিলোক বৰ শঙ্কাভংগিৰে সৈতে এই মুঠিক পূজা কৰে । চুল পেগডা মন্দিৰৰ নিৰ্মাতা আলিচোৰ নাম হৈছে "চুল পেগডা বড" ।

বাহিৰ আকাৰ কৰি চুই নকু পমাত পৰি গছ ক'ব থাকে চুই নিম্নাৱেণায়ে লাতে লাতে অতি আমাৰ চকু ভুটা মুদাট ধৰিলতি ।

বাহিপুৱা কাউৰায়ে আহি আমাৰ পিলিকিৰ কামৰ ক ক কৰিলত সাৰ পাচ উঠি নিছমা এৰিলি । হাত মুগ ধুই পৰাম্ভবক আৰাধনা কৰিলি । মতাঙ্গা বাক বাম মোকন বায়ে বচা চুলত লিখ থানটি সলাই আমাৰ মনত পৰি আছিল ।

‘কি প্ৰদৰ্শন কি নিদৰ্শন মতাঙ্গ চপায় থাকি,

হোমাৰ বচনা মাথ হোমাৰে দৰিয় ডাকি

দেশ ভেঙ্গে কাল ভেঙ্গে বচনা অসম,

প্ৰতিফলৈ সাক্ষা দেশ হোমাৰ মহিমা,

হোমাৰ মহিমা দেখি, নাপাকি একাকী ।’

বাহিপুৱা চাই পাচ 'লিটল ইণ্ডিয়' - হোটেলৰ বিজয় মতলৰ কাৰাখান নহি আচো । চুল-পেগডা আলিৰ এপাৰেতি ভাপৰ টেম গাড়া দৰ্ঘ ঘৰ্ঘ কৰি জা

যোন কবিতা, নোৱাৰ পাঠ্য বিলাক চুলিৰ লাগিছে। বাস্তৱিক চিক্কাবিলাকে মুগ্ধ নপাওঁব চোলেড চুলি হান্ধি ছাতি লৈ ভৰিৰ চটি ছোৱাৰ খটপ্ খটপ্ কৰি, প্ৰাপ্ত মনেৰে নিজৰ নিজৰ কামলৈ গৈছে। মতা মানুহ হ'লে চিক্কাবিলাকৰ উৎসাহ আৰু ক্ষুধা বৰ্দ্ধিত হৈছিলো।

মান-চিক্কা।

মান চিক্কা বিলাকৰ যাৰ নবন পায় কেচ আমাৰ নিচিন। সেই বুলি এম ক'লা আৰু শান্ত নবনায় চিক্কা নাওঁ, এনে বেন্দ্ৰাবিলা। চিক্কাবিলাকৰ মুগ্ধ নব পাচ ম'ই চুলিৰ গোপাটে আমাৰ দেশৰ চিক্কাৰ দৰে পাচ পিনে মেনাকি মূৰৰ ওপৰত নাগৈ। ওপৰত ডাঙৰে সিহঁত আমাৰ দেশৰ চিক্কাৰ নিচিনাওঁ। প্ৰত্যেক মান-চিক্কাই ককালৈলৈক পৰি এওঁকো কুই চোলা পিন্ধি সেই কুইৰ ওপৰত বিচাৰি আন কোনো কাপোৰ নলয়। মেখেলাৰ নিচিনাকৈ সিহঁতেও কাপোৰ এওঁকো ডাঙৰ পিন্ধি, কিন্তু আমাৰ অসমীয়া মেখেলাৰ দৰে সিহঁতে সেই কাপোৰ সি নলয়, নিমিয়াহক এনেয়ে মেৰাট পিন্ধি ডিঙিত সিহঁতে একোখন কমাল পেলাই লয়, আৰু ভৰিৰ এওঁকোৰ চটি ছোৱা পিন্ধি। সেই চটি ছোৱা দেখিলেও কিছু পৰিমাণে আমাৰ দেশৰ কান্ধিৰ নিচিন। মান-চিক্কাই মুগ্ধ নব পাঠ্য চোলেড হাঁহৰ পৰা ছাতি, আৰু ভৰিৰ পৰা চটি ছোৱা প্ৰায় লুপুচাই। আমাৰ দেশৰ চিক্কাবিলাকে মেনাকৈ মুগ্ধ নব হামোলা খুচাৰি নো-খোৱাওঁ, তেনেকৈ মান-চিক্কাইও মুগ্ধ নব চোলেড খুচান নোখোজে। কিন্তু বজাৰত আমি প্ৰায় সদায়ে ঘিৰাৰ চৰট দেখোঁ, তাৰ তিনিটামান একেলগে জাপিলোতে সিহঁতৰ এটা চোলেডৰ সমান গোট হয়। সি যিওক মান-চিক্কা নব পৰিহায়া সিহঁতে যকৰা সৰুগুণা কামকে কৰে, তাৰ বাতিৰত নিজ প্ৰাকান দিয়ে আৰু বজাৰত বস্তুৰ বেচা কৰে। আমি যাক "স্ত্ৰী সাদানত" বোলে সেই বস্তুটি সিহঁতৰ ভিতৰত থুল আছে। "কেমেণ্ডান গাল-কুল" নামে বস্তুনত এক প্ৰসিদ্ধ ছোৱালী পঢ়াশালি আছে। আমি আমাৰ ছোৱালীৰ আৱৰ্ণি শাৰী শাৰীকৈ সেই পঢ়াশালিৰ ছোৱালীৰাবক নিয়া দেখিলো। বঙ্গদেশত কৃষিক্ষেত্ৰৰ সৈতে বৰকৈ নবৰ আগশুৰু হৈছে, কিন্তু ভায়। "আমাৰ অসমদেশৰ অক্ষয়কালৰো অধিক কাল সুসভা ইংৰাজ-গবৰ্ণমেণ্টৰ তলত থাকিও কৃষিক্ষেত্ৰৰ উন্নতিত আগ বঢ়িব" নোৱাৰিলে। আজি উন্নয়ন শক্তিকাৰ জ্ঞান নিদ্ভানৰ পোহৰত জগতৰ পায় সকলো দেখা জিলিকে উঠিছে। কিন্তু নব দুখৰ বিষয় যে আমাৰ দেশৰ হেজাৰ হেজাৰ চিক্কাবিলাক

আজিলৈকে অজ্ঞানৰ একাধৰ্ত্ত পৰি থাকিল, তাতেকে দুঃখৰ বিষয় এই যে, আগলৈ উঠি অহা কুমলীয়া ছোৱালীবিলাকৰো শিক্ষাৰ একো ভাল দিহা হোৱা নাহি, খ্ৰীষ্টত্ব অকলৈ এখনি ছিল তেওঁ স্থানশিক্ষাৰ নিমিত্তে যি কৰিছে, আমাৰ অসম উপভাষাৰ ও মন ছিল উত্তৰ এৰা ভাগৰ এভাগো কৰিব পৰা নাহি। খ্ৰীষ্টত্ব সন্মিলনীৰ নিচিনা সভা নো আমাৰ অসমত হব নোৱাৰে নে ?

মান মূনিহ ।

মান-মূনিবিলাক দেখিবলৈ প্ৰায় আমাৰ দেশৰ আত্মশিলাকৰ নিচিনা । সিঁতৰ নাক চেপেটা, চকু সৰু, দাঁড়ি সমূলকৈ নাহি, গোস ফুডাল এডাল কোনো কোনোটোৰ কদাচিৎ দেখিবলৈ পোৱা যায়, মছলমানৰ নিচিনাকৈ সিঁতত পোন্ধৰ নমবাকৈ চুৰীয়া পিন্ধে । * মানদেশৰ সকলো মূনিহ মাসুচে যুৱত এখন কমাল মেৰাই লয়, আৰু ভৱিষ্যত মানহিৰ নিচিনা চটিজোতা পিন্ধে । মাসুহবিলাক, কিছু এলহুৱা চলেও, সাহিয়াল । স্বাধীনতাৰ উপত্ৰ তেওঁ সিঁতৰ এতিয়াও একেবাৰে চেঁচা হোৱা নাহি । আমাৰ দেশৰ গাঁৱলীয়া মাসুহ চাৰাৰ এটা দেখিলে ওয়ত বিতৰ্হ হয় কিন্তু মান মাসুহৰ ওচৰেদি চাৰাৰ পকোটা গেলৈও সিঁতৰ দৃকপাত নাহি ।

১০ বছৰৰ সময়ত বেকফাৰ্টৰ গল্টোত বঁকি পৰিল । আমি আচাৰ কৰিবলৈ গলোঁ । তাৰ পাছত এখন ঘোড়াৰ গাড়ী কেৰেকাৰি বেঙ্গল নগৰ চাবলৈ গলোঁ ।

বাক্স-আলি ।—বেঙ্গল নগৰক এখন "সৰু কলিকতা" বুলিব পাৰি । আলি-বিলাক কলিকতাৰ নবে নব বহল, দুয়ো কান্দে কুটপাপ আছে । বেঙ্গলত মিউনিচিপেলিটি আছে । সেই মিউনিচিপেলিটিয়ে বেলেগ বেলেগ বাস্তাৰ বেলেগ বেলেগ নাম দিছে । যেনে, বৈৰাৱতাৰ কান্দৰ আলিটোৰ নাম "ষ্ট্ৰেণ্ড" ইং-বাক্স-বেপাৰী লকা আলিটোৰ নাম, "মাৰ্চেণ্ট হীট্," টা'নদেশৰ বাটে আৰু বেপাৰীবিলাক লকা আলিটোৰ নাম "চাইনা হীট্," কেমেণ্ডাইন পঢ়াশালিলৈ যোৱা আলিটোৰ নাম, "কেমেণ্ডাইন হীট্," ইত্যাদি । "মাৰ্চেণ্ট হীট্" বোলা আলিটোৱেই বেঙ্গলৰ ভিতৰত সকলো আলিতকৈ ধুনীয়া আৰু চাবলগীয়া

'বেঙ্গল টাইম্‌চ্' আৰু "বেঙ্গল গেজেট" নামে দুখন দৈনিক কাকত এই মাৰ্চেণ্ট হীটৰ পৰাট দিনো ওলায় । গদূলি বৈৰাৱতাৰ কান্দত বহুত লবলৈ ভাল, আৰু নানাবিধ জাহাজ, নাও, কল, কাৰখানা দেখি মনত বৰ ব' লাগে ।

পানীৰ কল — কলিকতাৰ দৰে বেঙ্গলত পানীৰ কল আছে । মাটিৰ তলে তলে প্ৰত্যেক ঘনলৈকে নলৰ ভিতৰেদি পানী যায় । আলিবাটতে, মামুহ আৰু গুৰু ঘোড়াই পানী পিনৰ উপায় কৰা হৈছে ।

চাকি । — বেঙ্গলৰ আলিবাটত বাহি হলে চাকি লগায় । কিন্তু সেই চাকি গাটোৰে নফলে । কেবাচিন হেলৰ সৰু লেম্প্ ডিতৰত আছে, তাৰেহে জ্বলায় ।

গাড়ী — মান দেশত অনেক মোড়া পাতা যায় , সেই ঘোড়াবিলাকক গাড়ী টানিবলৈ বেছিকৈ লগোৱা হয় । কলিকতাৰ দৰে বেঙ্গলত মোড়াই উনা গাড়ী নিপুৰ কেৰেয়াইল লোৱা যায় , কিন্তু কেৰেয়াৰ নিৰ্মাণ কলিকতাতকৈ বেলেগ , আৰু গাড়ীৱানবিলাক মানদেশৰ মানুহ নহয় , সেই বিলাক মান্দ্ৰাজ প্ৰভৃতি ঠাইৰ মানুহ , তিন্দুস্থানা মিঠাতে বৃদ্ধ পায় , মানদেশৰ ভাষাও সিঁতৰ আৱশ্যকমতে শিকিলেছে ।

ঘৰ বেঙ্গল নগৰৰ অধিকাংশ ঘৰ কাঠেৰে সজা । চীনদেশীয় নাটোয়েই প্ৰায় ঘৰবিলাক সাজে । ঘৰবিলাক ২ ৩ মহলায়া আৰু বেগিবলৈ বৰ সুৱনি । কাঠৰ ওপৰত নানা বৰমৰ বাগিচা দিয়াত ঘৰৰ লোভা বৃদ্ধি পাইছে । চৰকাৰি অফিচ ঘৰ কিছুমান উজাৰে পকা কৰোৱা মান্দ্ৰাজ চাকৰ ওপৰত ঘৰ সাজি বাসকৰে । গাঁৱলীয়া গানবিলাকৰা ঘৰবিলাক চাকৰ ওপৰত ।

বেঙ্গলত স্টেচন । বেঙ্গল নগৰৰ অনেক ঠাই ঘূৰি ঘূৰি আমি বেলগুৱে স্টেচনলৈ গালোঁ । “বম্বা ছেণ্ট্ৰেল-বেলগুৱেৰ” গনপমেণ্টে চলায় । বেঙ্গলৰ পৰা ওপৰ বম্বাৰ ৰাজধানী মম্বালয় নগৰলৈকে সম্পৰ্শিত এই বেল খোলা হৈছে , মম্বালয়ৰ পৰা ভামু নগৰলৈ বাট দৈঘ্যবৈতাৰ , অলপতে তালৈকে বেল যাবা শুনিচোঁ ভামুৰ পৰা সেই বেল মণিপুৰলৈকে আহি “অসম বেঙ্গল বেলগুৱেৰ” লগত মিলিত হয় । অসম-বেঙ্গল-বেলগুৱেৰ” লাইন চট্টগ্ৰামৰ পৰা নগা-পৰ্বতৰ ওচৰেদি মণিপুৰলৈকে হব ; আকৌ মণিপুৰৰ পৰা এই বেল ডিব্ৰুগড়ৰ বেলৰ লগত যোগ হব , এয়ে হলে বঙ্গ, অসম আৰু ব্ৰহ্মদেশৰ ভিতৰত অহাযোৱাৰ অশেষ সুবিধা হব ; আৰু তাৰ লগে লগে বাণিজ্য আৰু সভ্যতাৰ বিস্তাৰ আৰু শ্ৰীবৃদ্ধি হব বুলি আশা কৰা যায় । “অসম-বেঙ্গল বেলগুৱেৰ” কাম শেষ হলে অসমত এক যুগান্তৰ হোৱাৰ নিচিনা হব । অসমৰ হাবি জাবনি পৰ্বতবিলাকো বিদেশী মানুহৰ বসতিৰে পৰিপূৰ্ণ হব অসমৰ মাটি ভেটি আৰু খেতি-বেপাৰ সকলোতে খোৱা কামোৱা লাগিব । অসমখা বিদেশী মানুহৰ সংঘৰ্ষত পানীত হেলৰ দৰে, যোগা

ওপৰ উঠিব, আশাশা হুলটেল মান । অসমীয়া জাতি, অসমীয়া সমাজ, অসমীয়া ভাষা সকলোৱে কিছু পৰিমাণে নৱক গঢ় লব ।

"বন্ধুৰ পৰা বন্ধুৰে" কেটনটো দেখিবলৈ শুননি, ছাল আৰু নেৰনিলাক কাঠেৰে সজা, হুলখন উটাৰ পৰা কৰা । বেলৰ গাড়ীবিলাক কলিকতাৰ ফালৰ গাড়ীবিলাক হৈক অন্তৰ্ভুক্তি, প্ৰথম দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় শ্ৰেণী আছে মধ্যম শ্ৰেণী নাই । বন্ধুৰ পৰা প্ৰথম নম্বৰলৈকে এই বেলৰ এটা লাউন গৈছে বেলগুৱে কেটনত কোবয়ালে ঘাড় গাড়ী, গৰু গাড়ী, কুলি উঠাদি পোতা যায় । যাঁতাসকলৰ নিমিত্তে অনানিধ ফল ফল, মিঠাই আৰু বিলাচী পানী উঠাদিৰে বন্ধুৰ আৰু মঙ্গলয় নম্বৰলৈ বোলাৰ যাব পাৰি আৰু জাহাজৰে যাব পাৰি ফুটিলা কোম্পানীৰ দুই মজলীয়া জাহাজকউখন মান সপ্তাহত দুবাৰকৈ বন্ধুৰ পৰা মঙ্গলয়লৈ যাতা অনানিধা কৰা কিন্তু জাহাজকৈ বেলত যোৱাটো বেচি সুবিধাজনক ।

মূলক জাহাজ । মূলক জাহাজ কোম্পানী, ব্ৰিটিছ ইণ্ডিয়া-ষ্টেম নেভিগেশ্যন কোম্পানীৰ বন্ধুৰ মেনেজা-এজেন্ট, বন্ধুৰ পৰা কলিকতালৈ আহিবলৈ চলি এই কোম্পানীৰ জাহাজ টিকট লব লাগে, আমি এই কোম্পানীৰ জাহাজ গৈ কলিকতালৈ অহা জাহাজৰ খোঁটালি এটা চিক কৰি আহিলে "পেন্টাকটা" জাহাজ, ইংক, চিকাপুৰ আৰু মাউলমেইন প্ৰভৃতি ঠাইৰ পৰা আহি বন্ধুৰ পাহৰি । আৰু শনিবাৰে বাৰিচ দুটা বজাত সেই জাহাজ বন্ধুৰ বন্দৰ এৰি কলিকতালৈ যাব সেই জাহাজত আমাৰ যোৱা চিক কৰি হোটেললৈ উলটি আহিলে ।

বন্ধুৰ শত-সংকাৰ । -আমাৰ হোটেলৰ ২য় মজলৰ বাৰাণ্ডাত বহি, দুই বন্ধুৱে কপোপকণন কৰি, আলিবাটৰ মানুহ চাই থাকোঁতে, বন্ধুৰ মানুহৰ শত এটা সংকাৰৰ নিমিত্তে নিয়া দেখিলে । এই শত সংকাৰ চাব লগীয়া বন্ধু : প্ৰথমতে এসম গৰু গাড়ীত বহি কেটন মান মানুহে পেপা আৰু বাজনা বজাই গৈ থাকে । তাৰ পাছত ক্ৰমাগত ৫১৬ খন গৰুগাড়ী যায় । এই গাড়ীবিলাকৰ প্ৰতি প্ৰতি খনতে অনেক হালধীয়া নিচান লগোৱা থাকে । তাৰ পাছত অনেক মূনিহ আৰু তিকতা খোজ কঢ়ি যায় মৰা শতটোক চতুৰ্দোলৰ নিচিনা অতি শব্দৰকৈ সজোৱা এসম মোলাত, শুভ্ৰাই, গাত কাপোৰ দি ঢাকি কেবাটাও মানুহে কান্ধতকৈ নিয়ে শতৰ আগত পাটৰ কাপোৰৰ নিচিনা ঈষৎ হালধীয়া বৰণৰ কাপোৰ পিন্ধি কিছুমান "কুশি" গৈছিল । কুশি মানততৰ বোন্ধ পুৰোচিত, কুশিবিলাকৰ মূৰবিলাক পুন্ধৰ জগন্নাথৰ পাণ্ডাবিলাকে মেনেকুৱা মাল লগা

জাপি লয়, ফুজিবিলাকেও তেনেকুৱা জাপিলৈ ফুৰায়। ফুজিবিলাকে বৌদ্ধধৰ্মৰ শাস্ত্ৰ জানে, আৰু নিজে পৰিশ্ৰম কৰি আৰ্জিৎ নেৰায়, আমাৰ দেশৰ বাপু সকলৰ দৰে সৰ্বসামান্যৰ ওপৰত জীৱিকা নিষ্ঠৰ কৰে। কিন্তু ইয়াৰ ভিতৰত অলপ প্ৰভেদ আছে। আমাৰ বাপু সকলে কুলৰ নিখ্যাতি এপাহ বা আশীকলৈ এজোলাকা দি, দক্ষিণা স্বৰূপে ধন-বিত্ত, বা প্ৰদত্তাসে ভোজনী এটি বা কাপোৰ কাৰি এডোখৰ খুজিলয়, কিন্তু ফুজিবিলাকে কেতিয়াও কোন বস্তু খুজি নলয়, আৰু কি খাবলৈ আচাৰ পঢ়াও খুজি নলয়, সিহঁতে গৈবিক বস্তু পিন্ধি বৌদ্ধধৰ্মৰ শাস্ত্ৰলৈ তললৈ মূৰকৈ পঢ়ি থাকে, যাৰ ইচ্ছা হয় খাবলৈ আহাৰ আৰু পিন্ধিবলৈ কাপোৰ ইত্যাদি দি যায়। যেই সেই মানুহে ৰান্ধি দিয়া জাতকে সিহঁতে খায়; আৰু সিহঁতৰ ভিতৰত শুনিহেঁ, ত্ৰিকতাৰ মুখৰ ফালে চোৱাৰ নিয়ম নাট। মানহঁতৰ ধন্যসম্পদকীয়া সকলো ক্ৰিয়াকে ফুজিহঁতেই সমাধা কৰে। পাঠক, ক্ষমা কৰিব, ফুজিৰ কথা কবলৈ গৈ আচল শব্দ সংকাৰৰ কথা পাৰ্হিয়ে গৈহেঁ। চতুৰ্দোলৰ ওপৰত নিয়া শব্দটোৰ পাছত গোঁৱাৰ গাড়ীত উঠি ভদ্ৰশ্ৰেণীৰ মুনিহ আৰু ত্ৰিকতাবিলাক গৈছিল। শব্দৰ ওচৰে ওচৰে তাল আৰু পেপা বজাইছিল বাজনা বৰ শোকেচ্ছালক। কিন্তু আচৰিত কথা এই যে, শব্দৰ লগত যোৱা মানুহবিলাকৰ কাকো চকু লো টোকা বা শোক কৰা নেদেখিলে।। মহা-শব্দ নিয়া চতুৰ্দোল খন বৰ ধুনিয়া, কপোৱালী আৰু সোণোৱালী বৰণৰ ওপৰত এটি কলাছিল আছে। মানহঁত প্ৰায়েই শব্দনাহ নকৰে, সিহঁতে যৈদাম মাজি পুতি থয়, কিন্তু বৰ ডাক্তৰ মানুহ-সকলৰ শব্দনাহ কৰিবৰ নিয়ম আছে।

নাট্যশালা - কলিকতাৰ দৰে বেঙ্গল নগৰতো নাট্যশালা আছে। দেশীয় মানুহৰ আমোদৰ নিমিত্তে “মুচৰায় পিলেৰ চল” নামে প্ৰকাণ্ড গৰত প্ৰায়েই ৰাতি পাচি থিয়েটাৰ হয়। আজি ৰাতি এই নাট্যশালাত অভিনয় কৰাৰ কথা আছিল। মোৰ লগৰীয়া বন্ধুৰ লৰীৰ অশ্লষ্ট প্ৰকাণ্ড হাসি সাব নোৱাৰিলে।।

১৭ মাৰ্চ ১৮৯৩।

ফয়া।

বেঙ্গল নগৰ পেগডাৰ নিমিত্তে বিখ্যাত। “চুলে” পেগডাৰ কথা ইতিপূৰ্বে কৈ আহিহেঁ। আজি প্ৰধান বস্তুজ পেগডা বা “ফয়া” চাবলৈ গৈছিলোঁ। হিন্দুস্থানৰ ভিতৰত “তাজমহল” যেনে, ব্ৰহ্মদেশৰ ভিতৰত “ফয়া” তেনে এক অতি বৰণীয়া বস্তু। এই ফয়া নোচোৱাকৈ বেঙ্গলৰ পৰা উলটি গলে বেঙ্গললৈ অহা

অসামৰ্থক বুলিব লাগে। এই ফাৰাৰ প্ৰৱেশ-ভৱাৰৰ ভূমিনে ভুটা শিলেৰে সজা
 প্ৰকাণ্ড সিংহমূৰ্ত্তি আছে, প্ৰথম মন্দিৰলৈ সোমাই দ্বিতীয় মন্দিৰলৈ সোমাব লাগে,
 দ্বিতীয় মন্দিৰৰ পৰা তৃতীয় মন্দিৰলৈ, তৃতীয়ৰ পৰা চতুৰ্থ, এই দৰে অনেক মন্দিৰ
 পাৰ হৈ ক্ৰমাগত ওপৰলৈ উঠি গৈ থাকিব লাগে, শেহত এখন বৰ ডাঙৰ বৰ
 দীঘল, শিলেৰ চোতাল পোৱা যায়, এই চোতালৰ চাৰিওফালে আকৌ সৰু সৰু
 মন্দিৰ; চোতালৰ ঠিক মাজত প্ৰধান পেগডাৰ সুবৰ্ণময় ঘৰ; চোতালত দিয় হৈ
 আমি গোটেই মন বেঙুন নগৰৰ দৃশ্য দেখিবলৈ পালে।, পূৰ্বে কৈ অহা বাটৰ
 মন্দিৰবিলাকতো সোণ আৰু কপৰ অনেক কাককাণ্ড কৰা আছে, কিন্তু প্ৰধান
 পেগডাৰ প্ৰায় গোটেই ঘৰটো সুবৰ্ণময়, এই ঘৰটিয়েই মানিক্তৰ প্ৰধান বৌদ্ধ
 মন্দিৰ। এই মন্দিৰৰ ভিতৰত বগা নিমজ শিলেৰ আৰু ধাতুৰ অনেক প্ৰতিমূৰ্ত্তি
 আছে। আমি অনুসন্ধান কৰি জানিব পাৰিলে। সেউবিলাক বুদ্ধদেৱ আৰু তেওঁৰ
 প্ৰধান শিষ্য সকলৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি ফুজিবিলাকে চাকি লগাই, ঘণ্টা কোবাই ফুল-
 নিশ্ৰ্মালিৰে সৈতে এই প্ৰতিমূৰ্ত্তিবিলাকক পূজা কৰা দেখিলোঁ। কোনো কোনো
 ফুজিয়ে ভাল পাতিত লেখা পুণিবিলাক একান্ত মনে পাঠ কৰিছে, কোনোৱে
 ফুলবিলাক মূৰ্ত্তিবিলাকৰ গালে চতিয়াইছে, কোনোৱে মুখেদি কিবা গাইছে।
 চাৰিওফালৰ সৰু সৰু মন্দিৰবিলাকত নানা প্ৰকাৰ গীত আৰু বাস্তৱ কৰ লাগিছে,
 মান-ভিকতাবিলাকে সৰু সৰু দোকান মেৰি বহি আছে, দৰ্শকৰ ভোক পিয়াহ
 লাগিলে সেই দোকানৰ পৰা বস্তু কিনি খাব পাৰে। কোনো ঠাইত কোনো
 মান-গাভৰুৱে বহি ফুলৰ দোকান দিছে, কোনো ঠাইত কোনো বুঢ়া ফুজিয়ে
 বৌদ্ধ-ধৰ্ম্মৰ শাস্ত্ৰ দহত বুৰ গৈ দহ বাৰ জনক গোটাটো লৈ ধৰ্ম্মৰ কণাবান্ধা কৈছে,
 প্ৰধান মন্দিৰলৈ উঠা বাটৰ মন্দিৰবিলাকতো নানা প্ৰকাৰ সুন্দৰ সুন্দৰ বস্তুৰ দোকান
 আছে, আৰু প্ৰায় বিলাক দোকানতেই মান-ভিকতাবিলাকক বস্তু বেচা দেখিলোঁ।
 আমি যেতিয়া প্ৰধান পেগডাৰ ভিতৰ সোমাই গৌৰৱ বুদ্ধৰ মূৰ্ত্তিৰ ওচৰত নমস্কাৰ
 কৰিলোঁ, তেতিয়া ফুজিবিলাকে বৰ বৰ পালে; একজন ফুজিয়ে এধাৰ ফুলৰ মলা
 আনি আমাৰ ভিত্তিত পিন্ধাই দিলেহি, আন এজনে এপোপা গোলাপ ফুল আনি
 দিলেহি, তাৰ পাছত আমাক দক্ষিণা খোজাত আমি কিছু দি সেই মন্দিৰৰ পৰা
 ওলাই আহিলোঁ। প্ৰধান পেগডাৰ সুবৰ্ণমন্দিৰ চূড়া সূৰ্য্যৰ কিৰণত জ্বলমল
 লাগিছে; চূড়াৰ একেধাৰে ওপৰত এডোখৰ বস্তুমূলা পাগৰ আছে; ঐৰাত্তীৰ
 জাজাজৰ পৰাই এই প্ৰকাণ্ড পেগডাৰ সোণৰ চূড়া দেখা পায়, এই পেগডা চাই
 থাকিলেও আমনি নেলাগে, বৰং বতৰৰ চোৱা বায়, ততকাৰ আকৌ চাবলৈহে

চৈপাচ হয়, আৰু তাৰ লগে লগে মানুহৰ কাককাষৰ শক্তি আৰু শিল্প কৌশল দেখি স্তম্ভিত হ'ব লাগে। আমি অতি সংক্ষেপে ফাৰ বিষয়ে কিতাপত বৰ্ণনা কৰিলোঁ।। আশা কৰোঁ, আমাৰ কোনো অসমীয়া ডাকবাঁহাতি মানব দেশ চাবলৈ গলে যেন এই "ফাৰ" নোচোৱাতকৈ উলটি নাহে।

বেঙ্গলত এটা কলেজ আছে, এই কলেজত "এক এ" পদাৰ্থ পঢ়োৱা হয়। আমেৰিকান নেপটিষ্ট মিথাদেবি সকলে "Burnese Girls' School" নামে এখনি ছোৱালীৰ পঢ়াশালী পাতি মান-দেশৰ অনেক ছোৱালীক লিখা-পঢ়া শিকাইছে। এটেন্স পাচ কৰা বৰ্ণিত ছোৱালী বহুত আছে। Diocesan High Schoolত যুৰোপীয় লৰাক মাগোন শিক্ষা দিয়া হয়। মুদে বায়-পিল নামেৰে মাস্তাজ দেশীয় এজন ডাক্তৰ মাস্তাজে যি ভাট খুলি পাতিছে তাৰ অৱস্থাও ভাল। বৰ্ণিত ভাষা বিশ্ববিদ্যালয়ত চলে। এই ভাষাত অনেক শুদ্ধৰ শুদ্ধৰ পুণি আছে। "বেঙ্গল ডিবেলড্" নামে এজন বৰ্ণিত ভাষাৰ বাহৰি কাকত বেঙ্গলৰ পৰা ওলায়।

বেঙ্গল নগৰৰ ওচৰত "বংগল হুণ্ড" আৰু "ভিক্টোৰিয়া হুণ্ড" নামেৰে দুটা হুণ্ডৰ সৰোবৰ আছে বুলি জানিবলৈ পালে।। দুৰ্ভাগ্যবশতঃ আমি এই দুটি বস্তু চাব নোৱাৰিলোঁ।।

মান দেশৰ প্ৰায় সকলো মাটিত খেতি কৰিব পাৰি; তাত অৰ্দ্ধা বস্তু, ধান কুঁচিয়াৰ, নীল, কপাহ, ধপাত ইত্যাদি।। জাতীয় আদি সাজিবৰ নিমিত্তে নানাবিধৰ উন্নয়ন কৰি অপৰ্যাপ্তকৰণে মান-দেশত আছে। টিক নামে এনিধ গছ আছে সি বৰ টান, উঁয়ে কেতিয়াও তাক নোপায়।

মানবিলাক বৌদ্ধ ধৰ্ম্মত প্ৰৱৰ্ত্তে। সিঁহৰ ভিতৰত জাতিভেদ নাই; কিন্তু মধ্যমভেদ খুব আছে। মানব ধৰ্ম্ম মতে একো জীৱজন্তু বধ কৰিব নোপায়। "অহিংসা পৰমো ধৰ্ম্ম" এয়ে বৌদ্ধ ধৰ্ম্মৰ প্ৰধান নীতি। কিন্তু আন মাস্তাজে জীৱজন্তু মাৰি দিলে, মানুহে গৰু আদি সকলোকে খায়।

যুজিবিলাকে দিনটোত এসাজ মাগোন খায়, সিবিলাকে তিক্ততামাসুৰৰ মুখলৈ চাবলৈ নোপায়, বস্তু বেচা-কিনা নকৰে, ধনো নলয়, আৰু অকল হালধীয়া কাপোৰকে লয়, আৰু ধৰ্ম্মৰ কথা কৈ থাকোতে মুখৰ আগত ডাক্তৰ বিচনী জাৰ দি ধৰে।

মানুহে এজনীতকৈ বেছি তিক্ততা নোৱাৰে, কিন্তু বেটী বুলি অনেকক বাখে। বিবাহৰ বন্ধনৰ নিয়ম শক্ত নহয়। ডেকা গাভৰু দুয়োৰো বিবাহৰ ইচ্ছা হলে (কিন্তু মাক বাপেকৰ অনিচ্ছা হলে), দুয়ো পলাইগৈ কিছুদিন চাবিহঁত থাকে, তাৰ পাছত ইফালে দৰা আৰু কস্তাৰ মাক-বাপেকৰ মাজত মিল হলেই, দুয়ো

হাবিব পৰা ওলাই আহি শ্বামী-শ্ৰী ডাৰ নাম কৰেহি আৰু বিবাহৰ বাবে এটি জোজ দিযেহি ।

মানদেহৰ বিবাহৰ নিয়ম উমান টোলা যে প্ৰায় সকলো বিদেশী মানুহেই সেই দেশত কাম বা বেপাৰ কৰিবলৈ গৈ এজনী বা দুজনী মান তিকতা ৰাখিছে । মাস্তাজৰ ফালৰ মছলমানবিলাক আৰু উৰাজনিলাক এই বিমুগ্ধ অগণী বুলি আমি শুনিবলৈ পালোঁ । বৰ দুখৰ বিষয় যে অনেক সুসভা উৰাজে গাইপতি এজনী বা দুজনীকৈ মান-তিকতা ৰাখি, সেই তিকতাৰ দুটি বা এটি লৰা ছোৱলী চলেই তাইক এৰি পেলায় । এইদৰে এৰা তিকতাৰ সংখ্যা অনেক বাঢ়িছে, তাৰ লগে লগে জহৰা লৰা মাউৰা সম্ভ্ৰান, 'নেওড়াবিডি' পুৰুষাৰ সংখ্যাও অনেক বাঢ়িছে । দয়ালু ডাৰত গনৰ্ণমোটে ইয়াৰ সোনকাল প্ৰতিকৰ কৰা উচিত ।

১৮ মাৰ্চ ১৮৯৩ ।

আজি আবেলি ৪ বজাৰ পাছত Letter Street Wharf নামে ঠাইত পেট্টাকটা টিমাবত উঠোঁ । আমাক আগ বঢ়াই পৰলৈ এজন মান বজালী বন্ধু আছিল । ৰাতি ২ বজাত জাহাজ খুলিবৰ কপা আছে । স্তম্ভাং জাহাজত মালবস্তু গৈ আমি আমাৰ বন্ধু সকলৰ লগত পোটখাই "মিউনিসিপ্যাল বজাৰ" চাবলৈ গলোঁ । বজাৰৰ প্ৰায়বিলাক ঘৰ কাপ্তেৰে সজা । প্ৰায় দোকানতে মান তিকতাবিলাকক বস্তু বাছনি নেচা দেখা পালোঁ । আমাৰ লগৰ বজালী বন্ধু কেইজনে কিছু বৰ্শ্বিজতাৰা জানে ; তেওঁলোকৰ সাচাযাত আমি কেইটিমান বস্তু কিনিলোঁ । এজন বন্ধুয়ে মোক "মৰিয়াম" নামে এবিধ ফল কিনি দিছিল, সেই ফলৰ আকৃতি কেঁচা শিলিখাৰ সমান হ'ব ; তাক খাবলৈ টেঙা, এই ফলৰ এটা আচৰিত গুণ শুনিলোঁ, সি এই যে, যদি কোনো মানুহক বলায়া কুকুৰে বা শিয়ালে কামোৰে ভেঙ্গে এই বিধ ফল খালে তৎক্ষণাত আৰোগ্য হয় । এই কথা ব্ৰহ্মদেশৰ অনেক মানুহে কয় ; কিন্তু ইয়াৰ প্ৰমাণ আমি এই পৰ্য্যন্ত পৰীক্ষা কৰি চোৱা নাই । ব্ৰহ্মদেশত আৰু এবিধ ফল আছে ; তাক দেখিবলৈ কঁঠালৰ নিচিনা । কিন্তু কঁঠালতকৈ তাৰ আকৃতি কিছু সৰু ; সেই বিধ ফল খাবলৈ অতি উত্তম ।

আমাৰ লগৰ বন্ধু সকলক বিদায় দি আমি আমাৰ জাহাজৰ কেবিনত সোমালোঁহি । ৰাতি ২ বজাত জাহাজে লজৰ তুলি ধীৰে ধীৰে সাগৰৰ ফাললৈ যাবলৈ ধৰিলে ।

১৯ মাৰ্চ ১৮৯৩।

পুৱা। এতিয়াও আমাৰ জাহাজ ঐকান্তিক বুকুত, দুয়ো পাৰৰ গছ-গছনি বেচকৈ দেখা যায়। বেকুন বিদায়! ব্রহ্ম বিদায়! আকৌ দেখা হয় নে নৱম সন্মুখ।

অৱলি সমুদ্ৰ পালেৰ্গি সমুদ্ৰৰ দৌৱ আমাৰ জাহাজ কঁপিবলৈ ধৰিলে। আকৌ সেই কলংগা পানী, যেমিয়ে চাউ পঢ়িয়াওঁ কেৱল নীল বৰণীয়া পানী। বঙ্গদেশৰ গছগছনিলোক এতিয়াও বিগিৰি বিগিৰি দেখি। লাভ লাভে সুগন্ধৰ সাগৰৰ বুকুত মাংসল, তাৰ লগে লগে ব্রহ্মদেশৰ দৃশ্য আমাৰ চকুৰ পৰা অন্তৰ্হিত হল।

২০ মাৰ্চ ১৮৯৩।

আজি আমি বঙ্গোপসাগৰত নিশা আকাশত অলৌকিক ভাৱ কলিছে, অসীম ভাৱৰ মাজত বহি ছোনে খণীৰ দৰে স্তিমিল ক্ৰিয়ণ সুখা ৰাতি দিছে। নীল সাগৰত ক্ৰিয়ণ মাল্য প্ৰতিবিম্বিত হৈছে। স্বভাৱৰ এট অপরূপ শোভা দেখি পৰম পিতা পৰমেশ্বৰলৈ ভক্তিৰ সঞ্চাৰ নহৈ থাকিব নোৱাৰে।

২১ মাৰ্চ ১৮৯৩।

পুৱা।—আজি পুৱাৰ পৰা বৰ বতাহ মাৰিছে, বঙ্গোপসাগৰত তয়ানক ঢৌ উঠিছে, শৰদতাকাৰ ঢৌবিলাকে আতি তয়ানক গৰ্জ্জন কৰি আমাৰ জাহাজক গুম্ৰ মাৰিছেতি। জাহাজৰ চেম্বলানিত অধিকাংশ বাতীৰেই ঘূৰ ফুৰিয়ে ধৰিলে। আমি আধা মৰাৰ দৰে পৰি আছিলোঁ। সঞ্চাৰ পৰা অলপ ঢৌৰ কোৰ কমিছে। অলপ সামুদ্ৰিক চৰাইহোৱাৰ আতি জাহাজৰ কাষত কোটাল কৰিছে। আমি “সাগৰ পইণ্ট” পালেৰ্গি। পানীৰ বৰণ নীলা শুচি সবুজ হৈছে।

নিশা।—ধুমুহা বতাহ হৈছিল আৰু শিল বৰষিছিল, মেঘে বৰকৈ গাভিছিল আৰু বিভুলীয়াইছিল।

২২ মাৰ্চ ১৮৯৩।

আজি শুই উঠিয়েই দেখিলোঁ আমাৰ জাহাজ ভাগীৰণী নৈত সোমাই ক্ৰমে উজাইছে। ২টা বজাত গাৰ্ডেন্ৰিচ্ পালেৰ্গি। ভাটাৰ নিমিত্তে কলিকতাৰ ঘাটলৈ জাহাজ আঁঠিৰ নোৱাৰিলে। Swift নামে এখন সৰু জাহাজে আমাক কয়লাঘাটত নমাই দিলে। ৫টা বজাত ৩নং অল্ড বৈঠকখানা দ্বিতীয় লেনত পকা শ্বৰ্গীয় ৰায় গুণাভিৰাম বৰুৱা বাহাদুৰৰ ঘৰলৈ আহিলোঁ।

সামৰণি ।

ওপৰত উল্লেখকৰ, সৰ্গীয় বায়বাতাত্ত্বিক মোক অসমীয়ে শ্ৰেষ্ঠ কৰিছিল, এতিয়া তেওঁ স্বৰ্গলোকত । তেওঁৰ কৃপাত মোৰ বেঙ্গল দেখা হল । এওঁকে মোৰ ক্ষুদ্ৰ ডায়েৰি তেওঁৰ পৱিত্ৰ নামে উৎসৰ্গ কৰিলোঁ ।

জীৱন-সঙ্গীত ।

শোকৰ কবিতা বচি, দুখৰি চকু লো মৰি,
নকৰা জীৱন মিছা নিশাৰ সাপনে ।

জানাব সংসাৰ ভাট্ট, উদ্বাস্ত সকাম নাই,
মোৰমৰ মাথামৰ সকলো মাথোন ॥

পুৰা ককা পৰিবাৰ, কোন তৰ তুমি কাৰ,
বুলি তেৰোঁ, অকাগাত নকৰোঁ বেজাৰ ।

কলাগুপ্টিয়া ভট্ট, " আত্মা যে আছে বই,
জানিবা মৰণ নাই এউ আত্মাৰ ॥

অস্থায়ী মানৱ মেহা, কৰিম দুদিন বেহা,
কৰিম দুদিন মাৰোঁ সংসাৰ ভাট্ট ।

দুদিনৰ অন্ত হ'লে, আশ্বৰ্য চুকাই গ'লে,
সুন্দৰ দেহাৰ ঠাই শেষ প্ৰশ্নোত্ত ॥

চকু, কাণ, নাক যাব, হাড়, ভাল সাং হ'ব,
মাটিৰ মানুহ তুমি মাটিত মিলিবা ।

অবিনাশী নিত্য ধন, অমৰণ, অক্লগণ,
অনন্ত উন্নতিশীল আত্মা জানিবা ॥

সদায় চকু-লো টোকা, দুখত মগনি পকা,
ভোগ, পুখ, জীৱনৰ উদ্দেশ্য নহয় ।

এনে ভাৱে কাম কৰোঁ, দিনে যেন আগ বাঢ়া,
প্ৰতিদিনে খোজ যেন আগলৈতে যায় ॥

পল পল দণ্ড কৰি, সময় গৈছে উড়ি,
পাখী লগা কাড়ৰ নিচিনা অবিৰাম ।

বহুদূৰ আছে গতি, সময় থাকিব অতি,
— কৰিব লগীয়া আমি আছে বহু কাম ॥

দিন যায় আছে বাতি, আনন্দ গৈছে টুটি,
লাফ লাফে চমু চাপি আহিছে মৰণ ।

সংসাৰ যুদ্ধৰ ঠাই শুবৰ সকাম নাই,
কাৰি পাবি যুদ্ধ । মনে কৰি প্রাণপণ ॥

এলাফ নিচালি পোৱা, বীৰবেশ গাত লোৱা,
নতকা মৰাৰ প্ৰায় মামুহ-সমুহ ।

নতকা গকৰ দৰে, মূৰ্ছিলহে মোজ ধৰে,
বগত বীৰবেশ পুলি হোৱা । যাতিমান ॥

কল্পনা চকুৰে চোৱা, যেনেকি হুল্লৰ পোৱা,
নকৰিবা দুৰ কবিত্যক পতিয়ন ।

অতিত মৰিল, গল, তাৰ কণা অন্ত হল,
মমৰ পকাই শীত কৰা নিসঙ্কটন ॥

গিহকে আগত পোৱা, উতালিকে কৰি মোৱা,
জাঁৱন্ত আগত বঠমানে সমুদ ।

সাহক সাৰণি কৰা, 'কতকা'ৰ পাছে লৰা,
ঈশ্বৰ ককণাময় আছে ওপৰত ॥

মহা মণি পুকুৰ, চানেকিৰে জাৱনৰ
আমিও কৰিব পৰো জাঁৱন গতিত ।

অভিনয় শেষ হলে, জাঁৱনৰ অন্তকালে,
পই ঘাব পৰে । হোজ সময় আলিত ॥

কেতিয়াবা হব পাবে, কোনো দুৰ্ভাগীয়া নৰে
জাঁৱন-সমুদ্র মাতে নাও বুৰ গই ।

অঠাই পানাত পৰি, কক্ কক্ কৰি কৰি
উৰি কোৱত যদি আহি পাব পাই ॥

সেখি সেই গোজবোঝ,
হব তার আশা ঘোব
সাহ করি গোজে কোজে গোজ লন পারে ।
ভেনে ভলে বলা ভাই,
লুবর সকাম নাই
অপুৰ জেউতি চোরা 'উন্নতি'র শিরে ।
লিকা সবে পরিগ্রহ,
লিকা কে নাতি ধরম,
নেতাবিব্য স্থখ দুখ কিনো কপালত ।
কটবার পাড়ে লবে ',
ক্রমাগত কাম করে ,
ফলাফল ফলদাত বিড়র হাতত ।

দেব-কন্যা যানতী বেশেবে ।

চুলি ডাক তোব তোমরা কলোয়া,
 গাল গোলাপের পাতি ।
 ঝড় দুই পাখি ডালিম-গুটীয়া,
 মন-প্রাণচরা ঠাতি ।
 হরিণ-নয়ন তোব চকু ছুঁটি
 সলাট আনন্দময় ।
 উপার ধরণ মুখের জেউতি
 বিজুলী কোনোরে কর ।
 মুঠিতে লুকুতা কঁকাল হৃদয়,
 নব মুকুতার পাণ্ডি ।
 একাধ ঘরত লগিমীর ধবে
 জিলিকে স্তব্ধ-কাণ্ডি ।
 মালতীর মলা তোব সাতসরি
 গুটিমালা তোব থাক ।
 খোপাত সিঁদ্ধি বকুলের মলা,
 হাতত গোলাপ আক ।
 শ্বেত, কোমলতা, চিরাব দেহতা,
 মুখ তোব স্নেহে ভরা ।

তোমর কথা মানতী বেশেবে ।

৫৮৫

পূর্বতী নিশাব কুলটির দবে,

সদাউ লাজতে মবা ।

সকলো দেখিলো, পব লাগি চালাই,

চাউ চাউ ভোল গলো ।

গভীর তিয়াব গভীর তলিত

তোমর কল সাঁচি থলো ।

জন্মের বীণ বাজিল আকট

চরিত পবিল তান ।

তোমর লগে মিলি কুহু ককু তুলি

কবিলো কখনো গান ।

তই বে মাতিলে মইনার মাত

কোকিলর ধনি শুনো ।

অমৃপমা তোমর কপব মাধুরী

মেখি কত কথা শুণো ।

অমবাস্তবীর কোন মেহকন্যা

বাউ-পব হেকরাই ।

মানর দেশত মানতী বেশেবে

মানর-গুই শুরাই,

আছিলি ছুদিন ; তোমর চরণত

কিয়া মোর দিলো সঁপি,

তোমর প্রতিমাকে যনে যনে চাও ।

থাকো তোমর নাম জপি ।

আছে মই পুখে মল-মধু খাই,

এমিনা কলিহি “মাত” ।

“নেলাগে সংসার” মিচিকাই হাঁহি,

মাঝিলি তই উবাও ।

কলে যার মোল, এবস্তক ববি,

নহবি নির্ভর জুতি ।

যার যদি মোকো লই বা লগতে,

থাকো মই কাবে সতি ।

কাম্বি-কাতি ৰাঢ় ! হলোঁ হাবাশান্দি

নেপালেী সাক্ষাৎ আৰু।

গলি প্ৰাণাধিকে নেচালি উভতি

গলি সঁচাকৈ বাক।

দূৰ দূৰণিৰ উন্নত দেশত

বিহৰিছ তই সুখে।

আকাশৰ তলে স-সাব মকত

দহি যবোঁ মই সুখে।

ধৰ্মী জীৱন পৱিত্ৰৰ বনি

নিৰমল ভোৰ দেহা।

নীচ মোৰ মন, পাপ-সংসাৰত

কৰিচোঁ পাপৰ বেহা।

তই দেহ-কথা, মই কৃত্ত নব।

কিন্তু এটি কথা কওঁ,

তই মোৰ ধ্যান তই মোৰ জ্ঞান,

তোৰেহে নামক লওঁ,

তোৰেহে নামকে বাতি দিনে জপোঁ,

তোকে জাবি জাবি থাকোঁ।

জীৱ যত দিন তোকেহে জাবিম

কময়ত কাকো নাকোঁ।

মহানিত্ৰা আহি থকিব বেতিয়া

চকু মোৰ মুদ খাব।

ভেতিয়াও দেবি, তোৰ নাম লই

মোৰ প্ৰাণ বাক হব।

পাণেশই ।

ঠাৰ চুপৰীয়া, নিমাত সকলো, নিমাত গছৰ পক্ষী ।
 চুচাতি এচাতি, বডাৰ বটোহে, উডাই কেতকী লখী ।
 পাণেশই গাৰুক, ওলাই আঁচিছে, উলাহে নধৰে চিয়া
 মাহ সৰিয়হ, মেলি ফুল দিছে, ককাইদেৱৰ বিয়া ।
 লাভৰী ভনীটী, সাপৰী ককাই, কখনো মনত খেলা ।
 বিয়াৰ বন্ধত, বিয়া বাকি দিব, শতৈক ভাবৰ মেলা ।
 বিয়াৰ লকামে, দৰৰ সকলো, দিহাদিহি গুচি গল,
 ঘৰৰ বখীয়া, চোভাল কাষত, পাণেশই আইটী বল ।
 কৰ বুঢ়ী জনী, আহিলি মাগনী, মাচৰ একত্ৰ খুজি,
 আটম পাণেশই, দিব নো কেনেকট, বিকাৰ বাতৰা বুজি ।
 হায় ! হায় ! বুঢ়ী, কিনো তই কলি, উলাহ ভাঙিলি কিয় ?
 নুফুলোঁতে ফুল, কলিতে চিকিলি, কিয়নো তলিহি থিয় ?
 “ককাইদেৱৰ, গোটাই জন্ম, হোৱা ভাৱে কোল হল,
 জগৎ বিয়াপি, হোকেহে দেখিছে, সকলো পাতৰি গল ।”
 হায় ! হায় ! বুঢ়ী, কিনো তই কলি, নুখৰ সপোন হৰি ?
 ইকৰা বঠাবে, সাগৰ ফুৰোঁগৈ, কলমৌ পাতৰ তৰি ।
 মানুহৰ আও, মানুহৰ ভাও, নুফুলোঁ মানুহৰ নীতি,
 নিয়ম পাতিলে, ভাঙিব আকউ, ই কোন দেশৰ বীতি ।
 বাপেকি স্নেহৰ, হৰহি লভৰ, ই কোন দেশৰ কথা,
 প্রাণাধিকা আই, হৰ শাহ আই, কিমান সহিম বাপা ।
 ককাইদেৱৰে, সৰবে পৰাই, উমলি ফুলোঁহি বৰ ।
 মানুহ-সমাজ, কোনটো সচেৰে, তাকেই স্নোৱাৰী কৰ ।
 নিঠৰ মানুহ, নেপাকৌ লগত, নিজান ঠাইলৈ বাওঁ,
 নীল-সাগৰত, নীলাকাল তলে, বাই বাই ফুৰোঁ নাও ।
 পূৰ্ণী নিশাতে, আপোন মনেৰে ধৰিম গীতৰ তান,
 ফুলনি-বাড়ীৰ, গোছ উকুটাই, মলয়া ভূমিৰ প্ৰাণ ।
 হেজাৰে হেজাৰে, নাচি নাচি চউ, আহিব কাবলৈ ঘোৰ,
 নাও বাই বাই, চউ গনি গনি, চউৰ কৰিম ওৰ ।

প্ৰতি চউ মুখে, হেঙুলি বেলিছে, এটি এটি চুমা দিব,
 তাতে বগা মেখে, বজা দাঁত মেলি, দুবাত্তে তাহি মাৰিব ।
 গুৰাৰ মাৰত, কপহী ছোনায়ে, ভুবন পোহৰ কৰি,
 অমীয়াৰ ধাৰ, বাকি দিব মুখে, মনৰ বিবাদ হৰি ।"
 এইবোৰ ভানি, কপহী পাণেশই, ঘৰক একাৰ কৰি,
 নীল সাগৰলৈ, বেগে গুচিগল, কলমো পাভৰ তৰি !
 ইফালে ঘৰত, মাক বাপেকীয়ে নেদেখি চেনেহী জী,
 বিয়াকুল মনে, আক ভাক সোধে, আইটীৰ হলনো কি ?
 লৰা কি ছোৱালী, সাগৰ-পৰীয়া সকলোৱে দেখি বোলে,
 "চোৱাঁহি জগৎ, নীল সাগৰত, সোণালী প্ৰতিমা খেলে ।
 আখে বেপে-গাই, দেখি জীয়েকক, ইমান বিনাই কলে, :—

"ঐ আই পাণেশই,

"মোৰ ক্ৰাটে চপাই দিবা নাও,

"দুহাতে দুমুঠি, মি বাওঁচাৰি মুঠি, গলত মি ঘাম হাৰ ;

"খাটলি পিৰাতে, বহি ভাতে খাবা, বেটীয়ে ধৰিব আল ।

"ঐ আই পাণেশই ।"

"খাটলি পিৰাতে, বহি ভাতে নৈখাওঁ, বেটীয়ে নধৰক আল,
 উলটি যোৱাঁগৈ, নাহিবা কাতলৈ, মোৰ ই দশাই ভাল ।

আজলী ছোৱালী, পাই ভাল কৰিলা, নেথাকো মানুহ-মাজে,
 আতৰে আতৰে, থাকিম ঐ নিলগে, যাম নো কোনটো লাঞ্জে ।"

পূৰ্ণিমাৰ জোন, চাওঁতে চাওঁতে, মাৰিলে পানীত বুৰ,
 চউ চউ মিলি, ধৰাধৰি কৰি, ধৰিলে গানৰ সুৰ ।

ল হাত চুৰৈত, নীলিমাৰ মাজে, সোণালী পদুম পাহি,
 ওলাল আকউ, ভুবন উজলি, পাণেশই আইটী তাহি ।

আপোন মনেৰে আপোনাৰে ভাৱে, আপুনি সদাই তোল,
 গুন্ গুন্ কৰি, কত গান গায়, কোনেনো বুজিব মোল ।

কত দিনা গই, সাগৰ-পাৰত, সাদৰী বাপেক মাকে,
 কত নো বিনাত, পাণেশই নেচায়, খুন্দামাৰি ধৰে লোকে ।

এদিনা পুৱাতে, সাগৰ-পাৰৰ, এজোপা গছৰ মূলে,
 দেখিলে মানুহে, পাণেশই আই, অনন্ত কাললৈ শুলে ।

ছই তাঁৰ কেন, পৰিছে ঢুকালে, নীলধৰে তিতি আছে,
কোমল মুখত, জিকি মিকি কৰি, কণক কিৰণ নাচে ।
মপৰে নিশাক, কপালত চোৱা, মৃত্যুৰ কলীয়া বেধ,
নিঠুৰ মানুহ, শেষ চল আজি, জীৱন দিবৰ লেখ ।
কপটী আঠটী, অকালত হায় ! বেজাৰত গল মৰি,
সুগন্ধি গোলাপ, নিজানত ফুলি, নিজানতে গল মৰি !

সুখৰ ঠাই ।

Mrs. Hemans & "Better Land" নামে কবিতাৰ তালিকা ।

শুনিছে। সুখৰ ঠাই তোমাৰ মুখত,
কোৱা আই, কোৱা সেই ঠাই আছে ক'ত ?
কোৱা সি কেউতি-ভৰা দেশ ক'ত থাক,
আমি নো বিচাৰি তাক নেপাম নে জাক ?
কমলাৰ ফুল ব'ত অলেখ ফুটিছে,
গছৰ ডালৰ মাছে কোনাকী নাচিছে ;
তাতে নে সুখৰ ঠাই কোৱা মোক আই ?
—নহয়, নহয় তাত সাদৰী সোণাই ।

দীঘল পাতেৰে ব'ত আছে বহু ভাল,
ব'হৰ ভাপত পকে খেজুৰ বসাল ;
নীল সাগৰত লক) মাছুলীৰ মাছে,
সুন্দৰ সুগন্ধি নানা গছ ব'ত বাজে ;
কুলাম পাখীৰে ব'ত পখীবোৰ উড়ে,
শুৱলা মাতেৰে গীত গাই গাই ফুৰে ,
তাতে নে সুখৰ ঠাই কোৱা মোক আই ?
—নহয়, নহয় তাত সাদৰী সোণাই ।

ভেঙ্গে কি সি ঠাই আই, দূৰ অতিশয়,
সোণালী বালিৰ মাছে নই ব'ত বয় ;

চৰিছে কেউতি ব'ত পল্লবগ মণি,
 পোহৰে হাবাই ব'ত নিবজন ধনি ;
 পোহালে স্কোৱা পাৰ নীল সাগৰৰ,
 আছে ব'ত শোভা কৰি যুকুতা আকৰ ;
 তাত নে সুখৰ ঠাই, কোৱা মোক আই *
 —মহুৱ, মহুৱ তাত সাদৰী সোণাই ।

চকুৰে নে দেখি সোণ, সি সুখৰ স্থান,
 কাণেৰে শুনি তৰ আনন্দৰ গান ॥
 স্বপ্নত বৰ্ণোৱা টান সি সুখৰ ঠাই,
 বোগ, শোক, কৰা, ঘৃণা সি দেশত নাই ,
 ক্ষণকাৰী সময়ৰ তাত তাত নাই,
 মেঘৰ ওপৰে আছে সি সুখৰ ঠাই,
 জঘৰ সৌন্দৰ্য্য তাত বিৰাজে সৰাই,
 চিৰ সুখ, চিৰ শান্তি; সাদৰী সোণাই ।

তই ।

১

নীল আকাশলৈ চাই, কিনো নাম গালি তই,
 —কিনো বীণা বজালি চিকোণ !
 নিছম কদম তলে যমুনাৰ উপকূলে,
 যেন বীৰী গোপিনী মোহন ।

২

নেজানো যে কি কাৰণে, তোৰ প্ৰিয় পৰশনে,
 * প্ৰাণ মোৰ কৰে উচাটন । *
 তই পাৰিজাত ফুল, ফুলি কৰ বিয়াফুল,
 ধৰা যেন নন্দন কানন ।

৩

মই যেন পূৰ্ণচৰিত, নালিম গগন গিব,
 শোভাকৰ তই ভোটা তৰা ।
 নিলাৰ সপোনে সখি থাকো ভোক সলা দেখি,
 হিয়া মোৰ ভোৰ ভাবে কৰা ।

৪

নিলাগে নিলাগে থাক, নিলাগতে ভাল পাত,
 নিলাগতে হাঁহি যাত তই ।
 নেজান অশ্রুৰ মোৰ, কেনে কৰে হেঁচু তোৰ,
 —ভাবি মৰে। তোৰ কথা মই ।

৫

ফুলনি পোহৰ কৰি, লাৰ্ছে লাৰ্ছে ফুল ফুলি,
 একেটি জোনলৈ মাৰ্ছে। চায়,
 তৰাৰ কোলাত বহি, কপৰী জোনাতো হাঁহি,
 সকলোকে অশ্রুত বিলায় ।

৬

কপৰ চড়াল এই সংসাৰ-ফুলনি চাউ,
 তই কত পাত তিবপিতি ।
 শাস্ত ভেটপাহি দৰে, মই কিন্তু একে ধৰে,
 ভোক চাই পাওঁ মহা শ্রীতি ।

বেণুধনৰ ৰাজহোৱা ।

সেউতী কিৰণ ।

(নাটক ।)

প্ৰথম অঙ্ক ।

প্ৰথম দৰ্শন—নীলকমলৰ ঘৰৰ এটা কোঠা ।

কিৰণৰ প্ৰবেশ ।

কিৰণ । সৌন্দৰ্য্যৰ অন্তৰ্ভূমি স্বৰ্গৰ নিয়ম তাব অন্তঃসৌত কেৱল যথার্থ প্ৰেমিকে দেখিবলৈ পায় । কিন্তু তেতিয়া পৃথিৱীৰ নিৰোধী সোঁতে তেওঁৰ উৎসাহ জ্বলিবলৈ যত্ন কৰে । সেই সৌন্দৰ্য্য এই পৃথিৱীৰ নিমিত্তে নহয় । ইয়াত মাথোন তাৰ লাঞ্ছনা হয় । স্বৰ্গৰ পদুম নিৰ্দ্ধিগে সদাই বিকশিত হৈ থাকে , কিন্তু মৰ্ত্ত্যভূমিত তেনে পদুমেই সুখৰ উদয়লৈ বণ্ট চায় ? কোনো দিনৰ পৰা ডাঠ মেঘ আহি সুগাক আৰবি ধৰে, আৰু তেতিয়া পদুমৰ শোভা ক্ষয় হয় । আকৌ, নিয়মিত জ্বৰে নিলাজ ক'লা ৰাতিৰ আবিৰ্ভাৱ হয় , তাই শৰীৰৰ পৰা ইমানকৈ একাৰ ঘাম উলিয়াই আকাশ বাপে যে, সেইবোৰ ঘামে উজ্জল স্বৰ্গজ্যেষ্ঠীয়া চকুৰো ৰশ্মি কাঢ়ি নিয়ে---পদুমৰো দ্বান অৱস্থা কৰে । কিন্তু মোৰ সেউতীৰ কেতিয়াও মোৰ ওচৰত দ্বান অৱস্থা নহয় । মোৰ ৰাতি চকুৰেও মই দিনে দিনে তেওঁৰ লাৱণ্য ৰাতি বোৱা দেখোঁ । মই তেওঁৰ স্বভাৱৰ ওপৰত সন্দেহ কৰোঁ আৰু ভাবোঁ, মই তেওঁক ঘিণ কৰিম । কিন্তু কোনোমতে মই তেওঁক ঘিণ কৰিব নোৱাৰোঁ—যিমান তেওঁৰ পৰা চকু আঁতৰাওঁ, সিমান তেওঁক আৰু ওচৰত দেখোঁ । হায়! যদি এই দুৰতা হুয়ো জনৰ পক্ষে 'সমান' হ'লহেঁতেন । মই তেওঁক যিমান ওচৰত দেখোঁ, তেওঁ মোক সিমান নেদেখে । মোৰ আৰু তেওঁৰ মাজত আন এজন আছে, তেওঁ প্ৰধান চকুৰে সেই জনকহে চায়—মই তেওঁৰ দৃষ্টিৰ দ্বিতীয় বিষয় মাথোন । তেওঁৰ আঁচি বুকুত মই মোৰ নিজৰ

প্ৰতিকৃতি নেদেখোঁ । মোৰ জীৱন জাহাজৰ আগত সি পথ-আলো আছিল, সি নিষ্পন্ন হৈছেহি । বিপদৰ বন্ধু 'তুমি মন' তুমি এইবাব বন্ধুৰ বৰ্ত্তব্য আচৰি ।
মোৰ গধুৰ ভাগৰ তোমাৰ বুৰবুৰণত লুকাওক । (মন পিয়ে ।)

নন্দনৰ প্ৰবেশ ।

নন্দন । তুমি অত্যন্ত সন্তোষ পাচিছোঁ ।

নন্দন । মই তোমাক বিচাৰি সেউতীৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ । তাত নেপাইহে ইয়ালৈ উভতিলোঁ ।

কিৰণ । 'সুজয়' মোৰ আগত আৰু 'সেউতী' নাম সুলিয়ান । মোৰ চকুৰ মণি সেউতীক দূৰ কৰি, চকুৱে জগতক একাৰ দেখোক । মোৰ প্ৰাণৰ ঢোকা সেউতীক আজি আঁতৰোৱা, প্ৰাণ নিঃসৰায় কৈ হ'লি পৰোক ।

নন্দন । মই তুমিৰ পাৰিছোঁ, তুমি সেউতীৰ চৰিত্ৰৰ প্ৰতি সন্নিহান হৈছা । কাতৰ মহনা, সেউতী অতি সজলিতৱতা ।

কিৰণ । আপু ! মই সেউতীৰ স্বভাৱৰ পৰিমাণ কৰিলোঁ ।

নন্দন । তেওঁৰ স্বভাৱ অনিন্দনীয় । তেওঁ তোমাক অন্তৰ্বেৰে সৈতে ভাল পাই । তেওঁ সকলোকে মানব সম্ভাষণ কৰে । এইটো বৰং তেওঁৰ এটি মহৎ গুণ । এইধাৰে তেওঁৰ চৰিত্ৰ কল্পনিত বুলি ভাবিলে তেওঁৰ প্ৰতি অশ্ৰয় কৰা হয় । গাণ্ডুৰক তুমি বিধ এটা বুলি বিবেচনা নকৰিবা । তেওঁ নিঃসঙ্কোচে সকলোৰে সৈতে আলাপ কৰে, কিন্তু তোমাক তেওঁ ভাল পায় । প্ৰিয় বন্ধু ! এতিয়া আশঙ্ক হোৱা, মই আঠোঁ । [সগত] লোক মেঘৰ সকলীন কৰি তাক আৰু বিস্তাৰিত নকৰোঁ । [প্ৰস্থান ।]

কিৰণ । 'তেওঁ নিঃসঙ্কোচে সকলোৰে সৈতে আলাপ কৰে, কিন্তু মোক তেওঁ ভাল পায়' । নন্দন সবল লোক, তেওঁৰ মন আৰু মুখৰ মাজত শত্ৰুতা নাই ; দুয়ো একেধাৰেবে কাম কৰে । তেয়াৰ শ্বেতক লুক-জড় বাজনাও আজি নন্দনে, আকৌ বাজিবলৈ চাবি দিলে । [প্ৰস্থান ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন । —হৰদত্তৰ ফুল-বাগিচা ।

সুৰথ আৰু সেউতীৰ প্ৰবেশ ।

সুৰথ । সেউতি । চোপাচোন, গোলাপ ফুলটি কোনে সুন্দৰ । নীলবৰ্ত্ত পাহিবিলাক প্ৰফুল্লিত হৈছে, থাকি থাকি নীলৰ কণিকাৰিলি গছটিৰ গাইদি লাহে লাহে বাগৰি পৰিছে ।

সেউতী । ফুলনীৰ শোভাচাই মই বৰ কৃপ্তি পাওঁ । নিভৌ মই বাতি পুৱা অকলেই ইয়াত টহলি থাকোঁ । ফুলবিলাক দেখিলে, স্বভাৱতঃ মনত অপূৰ্ব শ্রীতিৰ আবিৰ্ভাৱ হয় । ফুলৰ সৌন্দৰ্য্যে স্নেহৰ মহিমা সৌন্দৰ্য্যৰ আভাস দিয়ে ।

সুৰথ । ফুল প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ সমষ্টি । এই সৌন্দৰ্য্য জীৱন্ত গুণ । ইয়াৰ কাৰ্য্যভৰত উচ্চতৰ, সৌন্দৰ্য্যৰ উপলক্ষি কৰিবলৈ মন আকুলিত হয় ।

সেউতী । কিন্তু ফুলে স্বতঃ বখাৰ্ধ স্নেহ-প্ৰেম শিকাৰ নোৱাৰে । প্ৰকৃতিৰ অক্ষুট সৌন্দৰ্য্য-গৰব ই দ্বাৰাভলি মাগোন । সেই গুঢ় জোৰ্জাতি মঠা চকুৰে প্ৰথমে দেখা টান, সেই কাৰণে পৰিস্ফুট ফুল-সৌন্দৰ্য্যৰ সৃষ্টি ।

আন এচুকে দি কিৰণৰ প্ৰবেশ ।

(কিৰণৰ ওচৰলৈ ফুহি) আমাৰ ঘৰলৈ গৈছিল নে কি ?

কিৰণ । সেউতি ! তুমি ইয়াতে !

সেউতী । হয়, ফুৰিবলৈ আহিছিলোঁ । চাওকচোন, আজি ফুলবিলাকৰ শোভা আনদিনাতকৈ চৰিছে । মোৰ দেখি বৰ সুখ লাগিছে । আপোনাক সৌ ফুলটি লাগে নে ? এতিয়া থাক, ছিছিলে দেখিবলৈ বেয়া হ'ব, নহয় নে ? আমাৰ ঘৰলৈ যাব জানো ?

কিৰণ । সুৰথ ! মোৰ এই পিনে কম এটা আছে, মই এতিয়া আহোঁ ।

সুৰথ । অলপ পৰ বোৱাঁচোন, কুৰাঁ । আহিয়েই বোৱাঁ নে আক ?

কিৰণ । (বিমৰ্শভাৱে) এৰা ।

[প্ৰস্থান ।]

সেউতী । আঠা বাওঁগৈ । বন উঠিল ।

[প্ৰথমে সেউতীৰ, পাছে সুৰথৰ প্ৰস্থান ।]

তৃতীয় বৰ্ণন । —হৰদত্তৰ ক্ৰীড়া-পুখুৰীৰ পাৰ ।

কিৰণ আৰু সেউতীৰ প্ৰবেশ ।

কিৰণ । মই এতিয়া স্নানৰকৈ বুজিলোঁ, মোৰ প্ৰতি তোমাৰ গাঢ় স্নেহ কেৱল তোমাৰ পাপৰ ঢাকনী ; তোমাৰ কোমল মাত্ত, বাঁহীয়ে বেৰেকৈ সাপক, সেইদৰে মোক মুগ্ধ কৰি থয়, আৰু সেই প্ৰসবত তুমি তোমাৰ দুই অভিপ্ৰায় সাধন কৰা ।

সেউতী । আপুনি কি কৈছে, মই একো বুজিব পৰা নাই ।

কিৰণ । তোমাৰ পাপ-চৰিত্ৰ ইমান দিন লুকাই থৈছিলো, মই গম ধৰিব নোৱাৰিছিলোঁ । তোমাৰ লাৱণ্য চকুৰ বশি ।

(সেউতীয়ে কিৰণৰ কোলাত হাত ধৰ) ।

মোৰ কোলাৰ পৰা হাত আঁতৰোৱা । চকুত কলক আছে, তোমাত দোষ আছে । তুমি অবিবাসী ; তোমাৰ কপট আচাৰ । তুমি স্তব্ধৰ নিমিত্তে প্ৰাণ উৰুগি দিলা, এতিয়া সেই প্ৰাণ ওলটাই নানিবা তুমি পুনৰ্ অবিবাসী নহবা ।

সেউতী । স্তব্ধৰ—

কিৰণ । মই সকলো স্পৰ্শকৈ দেখিছোঁ । এতিয়া আক মই তোমাৰ কপট সৌন্দৰ্য্যক চাকি কৰি গৈছোঁ নাই । প্ৰথমে ভাবিছোঁলো, যদিও তুমি মোক বাসনামুক্ত ভাবেৰে চাব নোৱাৰা, তথাপি তোমাৰ মৰম অতি গাঢ় । যদি সেয়ে হয়, তেন্তে সি বৰ ভাল কথা, ইয়াকে ভাবি মই বাগীৰ বন্দীভূত নহলোঁ— বিগত প্ৰেমত গা ঢালি দিলোঁ । প্ৰকৃতি অসম্মা—তোমাৰ প্ৰকৃতি নজাৰ বাজ হল । বিমল অনন্ত প্ৰেম-মাগবৰ পৰা তুমি বহুত নিলগত ।

সেউতী । মই স্তব্ধৰ—

কিৰণ । সেউতী । আক নকৰা, আক নকৰা । মই তোমাৰ কথা বহুত শুনিলোঁ । (সেউতীৰ চকুলো ওলাক) মই তোমাৰ নিমিত্তে বহুত দিন কান্দিছোঁ । আক মই নেকান্দিছোঁ, এতিয়া তুমি কান্দিছোঁ । পাপৰ মোহৰণীত এতিয়া তোমাৰ আত্মাত ঘাত-প্ৰতিঘাত হৈছে, আক তোমাৰ উপায় নাই । মই তোমাক সেৱা বুলি জ্ঞান কৰিছিলোঁ । মোৰ নিজক মই তোমাৰ দ্বাৰা চিনাকি দিছিলোঁ ; মোৰ ভিন্ন অস্তিত্ব নাছিল । ভাবিছিলোঁ, মোৰ স্তব্ধ নিৰবচ্ছিন্ন হব ; এবাৰ নেভাবিলোঁ, বিধাতাৰ বাজাত তেনে স্তব্ধ ঠাই নাই । তুমি যদি মোৰ কল্যাণেহে, মোৰ এই নিৰবচ্ছিন্ন দুখময় জীৱনতকৈ আক সুখী জীৱন নেথাকিলহেঁতেন । মই সেউতাৰ একেটি লৰা ; মোক তেওঁ বৰ মৰম কৰে । তোমাৰ নিমিত্তে তেনেকুৱা সেউতাৰ আবেশ প্ৰতিপালন নকৰা হৈছে, আইতাৰ মনত শোক দিছে ; বজুবাৰুৱেৰে সৈতে আঁতৰি হৈছে । যেতিয়াই মোক টকা কড়ি লাগে বুলিছিলোঁ, সেউতাই মোক তেতিয়াই দিছিল । অশিক্ষিত হাতত টকা কড়ি পৰাত, সকলো কালতে মই মৰপানত অশুৰক হলোঁ । এই দৰে মোৰ জীৱন অনাদৰত অতিবাহিত হল । কিন্তু সেই কুশিকা আজি মোৰ শিক্ষা হল । তেনেকুৱা অশুৰ জীৱন নিয়াবলৈ নিশিকা হলে, আজি মোৰ চকুৰ ভাগি গলহেঁতেন । (সেউতীৰ হাতৰ

তলুৱা নিম্নৰ গালত লগাই, আৰু পাছে তাত চুমাখাট,) সেউতি! তুমি অথৈৰে
কালখাপন কৰাঁ, আৰু মোৰ নিমিত্তে চিন্তা নকৰিবা।

[উভয়ৰ প্ৰস্থান।

দ্বিতীয় অঙ্ক।

প্ৰথম দৰ্শন।

সুৰপৰ প্ৰবেশ।

সুৰপ। সেউতীৰ কপত মই মোহিত হৈছোঁ। তেওঁক এখনলুকে
নেদেখিলে, মোৰ জীৱন-ভাৰ অসম্পূৰ্ণ হয়। তেওঁ মোক আগেয়ে মৰম কৰিছিল,
এতিয়া মোৰ প্ৰতি সেই বাৰতাৰ নাই। পূৰ্বে মোৰে সৈতে তেওঁ স্বচ্ছন্দৰূপে
কথাবাতী কৰিছিল; মেৰি শুভবত হাঁহিছিল মাতিছিল। এতিয়া তেওঁ সদায়
চকিতভাৱে থাকে। যি হাঁহিৰে মূল বিকশিত হৈছিল, তেওঁৰ মুখত এতিয়া
সেই হাঁহি নাই। তেওঁৰ বৰ শুনি, গীতকণ্ঠ কুলি লাজত নীৰৱ হৈছিল; এতিয়া
তাত পূৰ্ণ শক্তি নাই। তেওঁৰ সেই চঞ্চল, সুখচল গতি বয়সিয়াল গৃহীণীৰ দৰে
হিৰ, গাৰ্হাগাৰলু হৈছে। এই নিমিত্তে মোৰ মনৰ হৈয়া নোহোৱা হৈছে।
তেওঁ যদিও মোক নিৰ্দোষ ভাৱে চায়, তথাচ জাবিছিলোঁ, মই তেওঁৰ মন ফিৰাব
পাবিম। ত্ৰিৰোতাৰ মন যদিও মণিৰ নিচিনা দৃঢ় হয়, তথাচ সি চক্ষুৰলু মণি-
চক্ষুৰ খোচামোচী কিৰণৰ স-স্পৰ্শত তাৰ কঠিন শৰীৰ স্তৰ্ভীভূত হয়। কিৰণৰ
স-স্পৰ্শত যথার্থত তেওঁৰো স্তৰ্ভীভূত হ'ল, কিন্তু হয়! সেই কিৰণ মোৰ
সম্বন্ধীয় নহয়। সেউতী কুমলীয়া লতা, তেওঁৰ নিজৰ স্বাধীনতা নাই, নানা প্ৰকাৰ
বুদ্ধি সাজি কিৰণ তেওঁৰ আশ্ৰয় বৃক্ষ হৈছে। কিন্তু মই যদি সেই বৃক্ষ আঁতৰাব
পাৰোঁ, তেন্তেহে স্বাধীনতা লতা আৰু মোত আশ্ৰয় দিব। সেউতীয়ে মোক নিশ্চয়
ভাল পাত্ৰ কেৱল কিৰণৰ ভয়ত ভালপোৱা দেখাব নোৱাৰে।

[প্ৰস্থান।

দ্বিতীয় দৰ্শন।—কবচন্তৰ কুল-বাগিচা।

সেউতীৰ প্ৰবেশ।

সেউতী। মই কিৰণক বিমান কাল পাওঁ, মোৰ কক্ষৰ দেৱতাত বাহু
তাক আনে নেজানে। মই তেওঁৰ কপত কি মাধুৰ্য্য দেখোঁ, মোৰ চকুৰ মণিত
বাহু আনে তাৰ বৃক্ষ নেপায়। তেওঁত মোৰ আসক্তি বৰ্ণনাশীত। মই কব

নোৱাৰে।, কি অপাৰ্গন পৰ্য্যাপ্তৰ হেণ্ড শফ্ট হৈছে। মই বহু বাৰ হেণ্ডলৈ চাওঁ, মোৰ একে কোৰ চকুৰেই মই হেণ্ডৰ ৰূপৰ বিভিন্নতা দেখোঁ। কিন্তু যি মূৰ্ত্তিৰ পৰা আনেকুৱা তুলীতল লাভনা নিঃসৃত হয়, সেই মূৰ্ত্তিয়েই ঈশাণ্ণিৰ উৎপত্তিস্থান হৈছে; তাৰ প্ৰভাৱৰ আভি মোৰ এই শৰীৰ খণ্ড শূন্য হৈছে। হেণ্ড মোৰ অকাৰণত কোপ কৰিছে। ওপজাৰ পৰা দেখাৰ্দ্দৈক ভূয়ো একেলগে বাঢ়িছে।, সদাই এক ফাঁড়াভূমিত ডমলিছিলোঁ, সাবট্যসাবটি কৰি ককাটীওঁৰ দৰে একে ঠাঁই ঠাঁইছিলোঁ।, সেই হেণ্ড এতিয়া হেণ্ড ভক্তিৰ পৰিণত হৈছে। মই হেণ্ডক ককাটীক যেনে, তেনে হেণ্ড দেখাওঁ গুৰুক যেনে তেনে ভক্তি দেখাওঁ, কিন্তু স্বামীক যেনে, তেনে সালপোৱা দেখাৰ নোৱাৰোঁ। হেণ্ডৰ প্ৰতি মোৰ হেণ্ড প্ৰভুৰ, মোৰ ভক্তি অগাধ। মই কেতিয়াও অৱিশ্বাসী হোৱা নাই। কিন্তু হেণ্ডৰ ঈশা হিমাচলৰ নিচিনা অটল। আজি কালি হেণ্ড মোৰ কপাত উদ্ভৱ নিদিয়ে। এতিয়া মোৰ জীৱন-ভূমি কলকাকীৰ্ণ যেন লাগিছে, মই বহুত কন্টেৰে তাত স্তৰি পাৰি আছোঁ। এই ঈশা, মোৰ প্ৰতি হেণ্ডৰ অতুল মৰমৰ প্ৰসূতি মাপোন, এই কথা নকৰা হলে, মই কেতিয়াওই চুপসকুল ভঁৰনৰ ধ্বংস কৰিলোঁহেঁতেন। এই ঠাঁইতে এখনি নৈ বগুক, তাৰ কুলকুল লোকলৰিৰে মিলাট, পাবত বহি মই কান্দিবলৈ ধৰোঁ। ইয়াতে এটি কুণ্ড বগুক, অভাসবত নীৰলে চকুলো উলিয়াই সুখলাক কৰোঁ।

সুৰধৰ প্ৰবেশ ।

সুৰধ । সেউতি ! তোমাৰ মুখত চন্দৰ জোহুৱা মেখেলা হৈছে কিয় ?

সেউঠী । আৰী, উপবেশন কৰা।

সুৰধ । তোমাৰ শাৰীত বহিবলৈ মোৰ অধিকাৰ জন্মিছে, মোৰ মন তোমাৰ অৱস্থাপন্ন হৈছে, তোমাৰ মন বিহীন যেন দেখিছোঁ, মোৰো আজি তৰুণ। সেউতি ! আজি মই বকুলোকত কাতৰ হৈছোঁ, কিৰণৰ অগাধ নষ্টপ্ৰায়। হেণ্ডদিনে দিনে স্বেচ্ছাচাৰী হৈ উঠিছে, মনপানত উচ্ছৃত ভাবে আনন্ত হৈছে; বৈশ্বালয়ত কালাতিপাত কৰে, অপ্ৰতিপালিত ভঁৰন ধৰিব লাগিছে।

সেউঠী । মোক আঁতাই সোনকালে মাতিছে। তোমাৰ বনি কিবা কৰলগীয়া আছে, আন সময়ত কৰা। এতিয়া মাৰ লাগিল।

[উদ্ভৱ প্ৰস্থান।

আত্মসংযম ।

আত্মসংযম সাহসৰ এটা ৰূপান্তৰৰ মাথোন । ইয়াক স্বভাৱৰ এটা প্ৰধান অঙ্গ বুলিলেও বুলিব পাৰি । এই কথা লৈয়েই মহাকবি শ্ৰেয়স্বিনিয়ে কৈছে “আগ পিছ গুণি যি কাৰ্য্য কৰে, তেওঁকেই মানুহ বোলে ।” এই গুণটিৰ দ্বাৰাই মানুহ আৰু জন্তুৰ বিভিন্নতা জনা যায় । এই গুণ নেথাকিলে কতো ধৰ্মাৰ্থ মনুষ্যৰ থাকিব নোৱাৰে ।

আত্মসংযম সকলো ধৰ্ম্মৰে মূল-অংকণ । কোনো কাৰ্য্যলৈ ভাল খাব খোজা মনৰ গতিকে যদি ভেটা মোকোলাই দিয়া যায়, তেন্তে সেই দিনাৰে পৰা মানুহে ভাল বেয়া কামৰ স্বাধীনতা লাভ কৰিবলৈ অসমৰ্থ হব । তেনে মানুহ জীৱনৰ সৌভাগ্য উঠি যায় আৰু তেতিয়াই মনৰ একেবাৰে গোলাম হৈ পৰে ।

ক্ৰায় অক্ৰায় বচা বিবেকৰ অধীন হৈ মানুহে পশু গুচি মানুহ হব খুজিলে মনৰ বেগক বাধা দিব পাৰিব লাগে । ইয়াক কেৱল “আত্মসংযম” গুণৰ দ্বাৰাইহে সাধিব পাৰি । আত্মসংযম গুণে সাৰ্বৰিক আৰু নৈতিক জীৱনক বেলেগ বেলেগ কৰি দিয়ে আৰু ইয়েই মানুহৰ স্বভাৱ-গঠনৰ প্ৰধান উপায় ।

“যি বলীয়ে বাজা দখল কৰে, তেওঁ প্ৰশংসনীয় নহয়, কিন্তু যি নিজৰ মনক দমন কৰিব পাৰে, তেওঁতেইহে প্ৰশংসাৰ যোগ্য ।” এইবিধৰ বলী মানুহে, শিক্ষাৰ বলত নিজৰ ভাব, আৰু কাৰ্য্যক সন্দাই দমন কৰিব পাৰে । যিবিলাক ইচ্ছাই-সমাজক তললৈ নিয়ে আৰু যাক নদমালে পাপৰ সংখ্যা বাঢ়ি, সমাজ কলুষিত হয়, তাক মানুহে পূৰ্বধাৰ্য্য কৰি এৰিব লাগে । “আত্মশিক্ষা, আত্মসম্মান, আত্মসংযমেইহে” মানুহক মনুষ্যৰ পিকায় । সদাই এই বিলাক গুণলৈ চকুৰাখি কাম কৰিলে অন্তঃকৰণ আৰু মন বিস্তৃত হয়, আৰু স্বভাৱ পৰিমিতাচাৰৰ ওপৰত লাহে লাহে থিয় হয় ।

স্বভাৱৰ আচল ধৰণি অজ্ঞান, আৰু মনটোক ভাল পিনে বাবলৈ দিলে মন দয়াশীল বজা হয় আৰু বেয়া পিনে বাবলৈ দিলে অত্যাচাৰী বজা হৈ পৰে । ইচ্ছা কৰিলেই আমি সুচৰিত্ৰৰ উপৰীয়া বজা আৰু প্ৰলোভনৰ তলতীয়া গোলাম হব পাৰোঁ । মনেই আমাক ভাল বাটলৈ নিবও পাৰে, বেয়া বাটলৈ খালত পেলাবও পাৰে । সাত্ৰধানেৰে শিক্ষা কৰিলেই ‘অজ্ঞান’ গঠিত হয় । বিবেকৰ অধীন হবলৈ শিক্ষা কৰিলে কিমান ভাল কাম কৰিব পাৰি, তাক শূনি আচৰিত হব লাগে । সকলো কথাৰে মূল শিক্ষা, ইয়াৰ বলত মানুহে যে কেনে সাহসী ঐধ্যানীল আৰু

পৰোপকাৰৰ নিমিত্তে নিজ প্ৰাণ পদাশু দিবলৈও কুণ্ঠিত নোহোৱা হয়, এনেকুৱা উদাহৰণ বহুত আছে। যুদ্ধৰ সময়ত, কিস্তা সাগৰত বাহুতৈ, কোনো কোনো মহাপিপদৰ সময়ত তেনেকুৱা শিক্ষিত মানুহে যথার্থ সাহস আৰু বিবৰৰ লগত লব লগীয়া উদাহৰণ দেখুৱাই।

নৈতিক শিক্ষা স্বভাৱ গঠনৰ সম্পৰ্কে কম পৰা কৰ্মী নহয়। ই নহলে জীৱন সূচাকৰূপে অস্তিত্বাভিত্ত কৰিবলৈ আৰু একো উপায় নাই। আত্মসংযম, বিবেকিতা আৰু কৰ্ত্তব্য-পালন এই কেইটি গুণ ইয়াৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে। আত্মাবলম্বী, আত্মদমনকাৰী মানুহ শিক্ষাৰ অধীনত থাকে। শিক্ষা বিমানে সূচাকৰূপে সম্পন্ন হয়, তেওঁৰ নৈতিক স্বভাৱও হিমান ভাল হয়। তেওঁ নিজৰ আত্মাত্মকো শিক্ষা দিব লাগে। আৰু এই পুণিবাৰ লোভক সৰ্বোত্তম শক্তিৰ তলতায় কৰিব লাগে। আত্মাত্মক বিবেকৰ কথা শুনা কৰিব লাগে। নহলে সেউবিলাক মনোগতিৰ বশবৰ্ত্তী হৈ পৰিব।

হাৰবাৰ্ট স্পেনচাৰে কৈছে “আত্মসংযম কৰিব পৰা মানুহেইহে সুসাহি মানুহ। মনৰ বা প্ৰৱল ইচ্ছাৰ বলত লবচৰ নোহোৱা আত্ম-লামনকাৰী মানুহে নিজক তুলোচনিৰে জুখিব পাৰে।

নৈতিক শিক্ষাৰ প্ৰথম আৰু আচল ঠাই চহুতে নিজৰ ঘৰ, তাৰ পাছত পঢ়াশালি, শেহত এই জগৎ। কামেই জীৱনৰ প্ৰধান বিদ্যালয়। আৰু মানুহে যিহকে কৰোঁক নকৰোঁক অভ্যাসৰে সৈতে কামৰ সম্বন্ধ আছেই আছে।

আদিতে নিজৰ ঘৰত শিক্ষা নহলে ভাল শিক্ষাৰ আশা কোনোমতে কৰিব নোৱাৰি। যি বিলাক অভিভাৱকে লবা অশিক্ষিত ভাৱেৰে ডাঙৰ চৰলৈ দিহে তেওঁবিলাকৰ প্ৰতি শিক্ষাৰ আৰু তেওঁবিলাকৰ কুলৰো শিক্ষাৰ।

যতে শিক্ষা কুণ্ঠি ভাল হয়, আৰু যতে শিকিলেও শিক্ষাৰ গুণ ধৰে সেইয়েই শিক্ষাৰ উত্তম ঠাই বা ঘৰ। নৈতিক শিক্ষাই প্ৰকৃতিৰ নিয়মৰ অনুবৰ্ত্তী হৈ কায়া কৰে। এই শিক্ষাৰ বাবাই যি বিলাক মানুহে জীৱনক কু-অভ্যাসৰ তলতীয়া নকৰাকৈ কাম কৰিব পাৰে তেওঁৰ পৰাইহে নিজৰ, সমাজৰ আৰু দেশৰ উপকাৰ সাধন হয়।

গৃহস্থালী শিক্ষাৰ গুৰু দিবয়ে চিকেন্সল পেন্সি'ক, চাহাবৰ ঘৈণীয়েকৰ “জীৱন-চৰিত্ত” এটা প্ৰকৃত ঘটনা সুন্দৰকৰূপে তলত লেখা ধৰে বৰ্ণিত আছে, কোনো এজন ভদ্ৰ মানুহৰ ডিক্তাই গিৰিয়েকৰ সৈতে ইংলণ্ড আৰু আন মহাপ্ৰদেশৰ বহুত পগলাকটিক চাই ইয়াকে জানিব পাৰিলে যে, যিবিলাকে সকলো

শিক্ষা নেপাইছিল আৰু মনৰ প্ৰবল গতিত কোনো বন্ধুৰ বাধা নেপাইছিল, প্ৰায় তেনেকুৱা মানুহহে ফাটেকত আছিল। কিন্তু গিৰিলাক সবহায়, পৰিৱাল থকা ঘৰৰ মানুহ আৰু গিৰিলাকক সকলো পৰা সুশিক্ষিত কৰা হৈছিল, তেনেকুৱা মানুহ অতি কম পৰিমাণেহে প্ৰাপ্য হোৱা দেখা গৈছিল। যদিও নৈতিক স্বভাৱ বহুত পৰিমাণে গৃহস্থালী শিক্ষা ও বালা শিক্ষাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে, আত্মসংযমৰ সহায়েৰে প্ৰত্যেক মানুহে ইচ্ছানুসাৰে মনুষ্যহ লাভ কৰিব পাৰে। একজন পাৰদৰ্শী পণ্ডিতে কৈছে যে লাটিন আৰু গ্ৰীক ভাষা যেনেকৈ লিখিব পাৰি, অভ্যাস আৰু ইচ্ছাকো সেই দৰেই পাৰি।

বিদ্যোভূষ জনচন চাঙাৰে, যদিও সকলো পৰা নিজে সদাই আমনজিমনকৈ বেজাৰ মনেৰে থাকে, তথাপি কৈ গৈছে যে, “মানুহৰ মন বেয়া লগা ভাল লগা তেওঁৰ নিজৰ ইচ্ছাৰ ওপৰতে বহুত পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰে।” আমি নিজক ধৈৰ্যশীল আৰু সন্তোষী হবলৈ শিক্ষাৰ পাৰোঁ, জাক অসুখী হবলৈও শিক্ষাৰ পাৰোঁ। আমি যত্ন কৰি মতাৱিপদৰ বাটত টানভেটো মাৰিবও পাৰোঁ, আৰু বাট মোকোলাই দি সকলোৰে নিপথৰকো আনি গিলিব পাৰিব পাৰোঁ। এতিয়া জানিব পাৰিছোঁ যে, আমি নিজক ভাললৈও ঢালপুৱাব পাৰোঁ আৰু বেয়ালৈও কঠীয়া কৰিব পাৰোঁ। সকলোকে আনন্দ মনেৰে চোৱা আৰু জীৱনক আশাশিত কৰা অভ্যাসকো, আন আন অভ্যাসৰ দৰে আমি চিৰকালীয়া কৰিব পাৰোঁ। “কোনো ঘটনাৰ ভাল ফাললৈহে চোৱা অভ্যাসটি বহুবি লাখ টকাতকৈও মূল্যবান” জ্ঞানী জনচন চাঙাৰে কোৱা এই কথাটিক আমি নহয় বুজিব নোৱাৰোঁ।

প্ৰকৃত আত্মশিক্ষা আৰু আত্মদমন, এই দুটা দুটিয়েই ধাৰ্মিক মানুহৰ জীৱনৰ প্ৰধান অঙ্গ। মানুহ ধাৰ আৰু চাৰিওপিনে চকুফুকুৱা হব লাগে। বেয়াক উকলিয়াই ভালক গিলিব লাগে। জীৱনৰ সৰুবাটত আগ বাঢ়ি যাব লাগে। বিবেকৰ বশিষ্ঠ হব লাগে, নিপদক হেঁচা দিব লাগে, আৰু আপদত সাহ আৰু ধৈৰ্যৰে পিয় হৈ থাকিব লাগে। আধ্যাত্মিক বলেৰে পাৰ্থিৱ পাপ অতুৰক মুক্ত কিনিব লাগে। জন্মত ধৰ্ম্মগুচ জুপিক হুললৈ লিপা মেলিবলৈ দিব লাগে। আৰু কষ্টৰা কানীত ভাগৰ লগা হব নেলাগে। এই বিলাক উপদেশ মতে চলিব পাৰিলে নিজৰ জীৱনত পৃথিৱীকেই স্বৰ্গ বুলি ভাবিব।

অনুতাপ ।

কি কাম কৰিলো মই, দেখিছো কণ্টকময়,
 এই যে পৃথিবী, হায়, সমূলকে মৰিলো ।
 সাধু সন্ন পৰিহৰি পাপীৰ লগত পৰি,
 পাপৰ বাহকেৰে মই ভুটি পাত্ত বাকিলো ॥

লভি জ্ঞান-জ্যোতি-কণা বিবেচিলো শুদ্ধমনা,
 হৰিত পাপিম ভক্তি, কিন্তু পাপ কৰিলো ।

মায়াদেবী মিঠামাতে মৰীচিকাময় হাতে
 আনৰিলে চকু, যেনে পৃথিবীত জন্মিলো ॥

হলো হি মমত মন্ত, পৰি পাঁচে যৌৱনত,
 সাধু সন্ন পৰিহৰি, ভুলে সত্বে মিলিলো ।

মদাক হৰিণ যেনে, আগপাচ মনে মনে,
 লুপ্তনি সাধুৰ কণা বহুদূৰে ভেজিলো ।

দেখিলো কণ্টক আগে যেন কল্মষজয়-বাগে
 আকৰ্ষণী মন্ত্ৰে আগ, যত্নাকুলে পৰিলো ।

গভীৰ দীঘিকা-বাৰি, চিন্তি মনে মলহাৰী
 নেভাবি কি পৰিণাম, মহোন্নাসে জাপিলো ।

কিন্তু কি কৰিম হায় নবকৰ কুণ্ড প্ৰায়
 উঠিব চেম্টা মিছা, হায় মই বুৰিলো ॥

এবে ময় নাৰায়ণ যেন পক্ষী পক্ষ হীন
 কৰা বন্ধা এইবাব, মিছা প্ৰাণ ধৰিলো ।

অন্ধকূপে আৰ্ছো মই, ভুযি বিনে বন্ধা নাই
 পতিত-পায়ন, বাধা, সমূলকে মৰিলো ॥

(১)

প্ৰকৃতি ।

আহা, কি শুৱনৌ শোভা প্ৰকৃতিৰ গাঁত !
 গেনিয়ে চকুৰে চাওঁ, মনত ভূপিত পাওঁ
 লতা তৃণ আদি কৰি, কাৰো নাই মাত,
 সকলো নিশ্চক্ৰ, বন একেবাৰে সোঁত ।
 ফুটৰ খেচৰ সৰো নিমাত হুইছে,
 কিনো শোভা বিহোপন, শীতল হুইছে মন,
 হুৱিখুৱা অন্তৰত ক্ৰমে গিয়লিছে,
 ক্ৰমে আনন্দত যেন মন উথলিছে ।
 দেৱোত্তে দেৱোত্তে ক্ৰমে হুইছে গমলি,
 আহা ভাষু কি সুন্দৰ, কিনা বৰ্ণ শোভাকৰ,
 ছালখীয়া বহাবৰ্ণ কোনে পৈছে বুলি ।
 কিন্তু, বৰি অন্তৰিত হুইন সমুলি !
 সি জন বা আছে কত শুপুত ভাৱেৰে,
 যি জন সত্যৰ পূজা, নিৰমিছে ছেন সূয়া,
 যি সূয়া একাৰ হৰি সৃষ্টি আনোৱা কৰে,
 জীৱ জন্তু বন্ধ কৰে যাহাৰ পোহৰে ।
 এটমৰে যি সূক্ৰে চলাইছে বস্তুখা,
 ভূমণ্ডল লোক-জটী, বৰি নিৰমান-কটী,
 আছে ক'ত, ক'লৈ গ'লে দূৰ হ'ব সুখা,
 অন্তৰ হ'টৰ শুক্ৰ, পিম ভক্তি-সুখা ।

(২)

গক খেদি ঘৰ-ফালে আছে গৰখীয়া,
 গকৰ খুঁড়াত উঠি, ধূলি গৈ মুঠি মুঠি
 পৰিছেগৈ বিবিধত পুৱনি-পতীয়া,
 হ'ইছে সকলো পাত বগা বৰণীয়া ।

প্ৰকৃতি ।

৬০৩

হাব পাতে লাঠ লাঠে পড়িছে নিয়ব,
 মলি গুচি বোকা ভ'ল আগৰ শুৱনি গ'ল,
 ন ন শোভা তুটা হৈছে গছৰ পাতৰ,
 আনন্দ-দায়ক আৰু মন-ভুলিওকৰ ।
 সৃষ্টি সন্তুষ্ট পাত আগে কুচিছিল,
 এতিয়া নিয়ব পাত, আনন্দৰ সোমা নাট,
 তেঁকি তেঁকি সকলোটি ক্ৰমে মুকলিল,
 পানী পাত লুকান পাতৰ আকৌ উঠিল ।
 নিয়বৰ পানী ক্ৰমে বাঢ়িব লাগিছে,
 টপ টপ কৰি পাত, টোপালৰ পদ হইছে,
 সেই পদ কণে পনি অমৃত ঢালিছে ।
 দেহ মন একেবাৰে শীতল লাগিছে ॥
 পৰম পুৰুষ সিহঁত অতি জ্ঞানবান,
 যাব গুণ দিন বাতি, প্ৰকৃতি কৰে আৰতি,
 উচ্চা হয় দেহো—কেনে পুৰুষ মহান,
 সি জনে কবিলে এই প্ৰকৃতি নিৰ্ম্মান ।

পদ্মনাথ বন্দ্যোপাধ্যায় ।

ভানুমতী ।

১ম অধ্যায় ।

আপোন চিনাকী ।

মোব নাম ভানুমতী । মই দেউতাব বচ সাধনাৰ ফল একেটি বস্তু । মোব জীৱনৰ আদি চোৱাব কথা একোকে মনত নপৰে । যি অলপ-অচৰপ কব পাৰোঁ, সি কেৱল এনাট-দেউতাব মুখৰ পৰা শুনা কথা হে । মোব দেউতাব চাৰি ভাই-ককাই । দেউতাই সবাতকৈ লক্ষ । পুঠাও দেউতা ধুকুৱাৰ পাচৰ পৰা তেওঁ ককাইদেউসকলৰ আমৰত উল্লেখৰ মাদলী আছিল । পিছে বেতিয়া সিবিলাক তিনিওটিয়ে এজন এজনকৈ বিয়া কৰাই উঠি, আপদেউসকলৰ হাতত ঘূৰা উঘাৰ নিচিনা হল, তেতিয়াৰ পৰা সেই উল্লেখৰ মাদলী লাহে লাহে বেজাৰৰ কেৰোণ যেন হবলৈ ধৰিলে, তাৰ পিছত আকৌ আপদেউসকলৰ লেখ লাচেৰৈক তিনি গৰাকীৰ পৰা চুগৰাকীলৈ উঠিল । আৰু তেতিয়াৰে পৰা কে ঘৰত দিনে বাতিয়ে কচাৰি বণ লাগিব লৈ ধৰিলে । ঘৰত কাৰো শ্বশু-শাশু নোহোৱাত পৰিল । দেউতাব দুৰ্গতিৰ সীমা নেপাকিল, আৰু লাহে লাহে এটাবোৰ কথা বজাৰ কাণত পৰিলেগৈও স্বৰ্গ-দেৱে মজী আৰু বিশ্বাসকলেৰে সৈতে পৰামৰ্শ কৰি দেউতাক মতাই নিয়ালে । আৰু চৰাৰ নিচাৰ মতে নিচাও দেওক ভাৰি পুঠাও-দেউতাব মৰাণ-ডেকাবকৱাৰ বিষয়ৰ বাব দেউতাক দিলে । দেউতাব স্বভাৱ চৰিত্ৰ আৰু কথাবাৰ্তাত স্বৰ্গদেৱৰ সন্তুষ্ট হৈছিল । গতিকে ৰাজ অশ্ব গ্ৰহৰ বলত দেউতাব প্ৰতিপত্তি আৰু অমতা সোনকালে ৰাতিবলৈ ধৰিলে । তাৰ লগে-লগে তেওঁৰ ঘৰ গৃহস্থী, শ্বশু-সম্পদ, ধন-গৌৰৱ আদিও বাঢ়ি আহিল । কিন্তু ইমানবিলাক বাহিৰৰ সৌভাগ্যৰ কাৰণেও তেওঁৰ অন্তৰত শ্বশু-শাশু দিব নোৱাৰিলে, —তেওঁৰ সদায় বিবাহ-সদাৰ মন-মৰা । ইয়াৰ কাৰণ হৈছিল, বহুকাললৈকে তেওঁৰ সন্তি-সন্তান নাছিল । কিমান বাগ বজা পূজা সেৱা আদি কৰালে সকলো মিছা হল । বকুৰাকৰে

দেউতাক আৰু এগৰাকী বিয়া কৰাবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল, কিন্তু ককাইদেৱেকে সকলৰ দৰ্শনলৈ চাউত হেঁচা হেনে চিত্ত উপাসনা নললে। অন্তত হেঁচা সন্তানৰ জালা এৰি সি নিশ্চিত হৈছিল। এনেতে ঈশ্বৰৰ উচ্ছ্বাস এই অভাগিনীৰ জন্ম হয়। দেউতাৰ আনন্দৰ পাৰ নোহোৱা হল। পণ্ডিতে পুৰি-পাকি চাউত মোৰ নাম ভানুমতী ৰাখিলে।

কণমপি মোৰ তিনি বছৰ হওঁতেই ঈশ্বৰে মোক মাউৰী কৰিলে। মাকৰ চেনেকৰ—যি পৱিত্ৰ ক্ষেত্ৰৰ কুলনা নাই—তাৰ সোৱাদ মই ভালকৈ বুজিছিলোঁ। কিন্তু কেতিয়াবা সূৰ্য্যৰি চালে মোৰ স্বৰ্গীয়া আঁঠুৰ মুখখানিলৈ মনত পৰে। আৰু সেই চালুকীয়া বয়সত আইতাৰ আঁচলত খৰি ডেও মি ফুৰা, কেতিয়াবা কোনোবাৰি ধৰ খুলিলে লৰ মাৰি আঁঠুৰ গাত গৰা মাৰি ধৰা, আঁঠুৰ মূৰ মেলাই দিয়া আৰু কেতিয়াবা ওকণী চাওঁতে আমনি পাট কান্দি মলিয়া লেৱা এইবোৰ কথা এতিয়া বিণিকি বিণিকি মনত পৰে। আঁঠু ধুকাৰৰ পৰা মই দেউতাৰ মানত আলাসৰ লাক যেন হালোঁ। হেঁচা সন্ততে মোক ওচৰৰ পৰা নেৰা হল। ময়ো দেউতাক একপ্ৰশ্নক নেদেখিলে আন্ধাৰ হেঁচোঁ।

এই সবাই মোৰ জীৱনৰ চালুকীয়া কাল পাৰ হল। তাৰ পাচত মই যিমানহে বুজন হৈ আছিলোঁ সিমানহে দেউতাৰ লগ খৰা অভ্যাগ পাতল হৈ আহিল। এই নিয়মে লাহে লাহে মোৰ বয়স হৈচা বছৰত সোমালহি। কেতিয়াবে পৰা আল-পৈচান খৰাত বাজে দেউতাৰ ওচৰ চাপিবলৈ মোৰ কাৰণ নোহোৱা হল। আঁক লাহে লাহে পিচলৈ অকলৈ থাকিছে ভাল লগা হল। কিন্তু অকলৈ থাকোঁ বুলি চিন্তাই মোৰ লগ নেৰে। খবিবলৈ গলে, পাচলৈ চিন্তা মোৰ লগবীয়া সখী হেন হৈ উঠিল। কেতিয়াবা এই চিন্তাতে ভোল গৈ আপোন-পাহৰা হওঁ। এনে কি, পাচলৈ মোৰ জাব-গতি দেখি দেউতা চিন্তামুক্ত হবলৈ ধৰিলে।

লাহে লাহে চিন্তা মোৰ লগৰ লগবী, মৰমৰ সখী আৰু শ্বৰৰ কাৰণ হৈ উঠিল। দেউতা বজাৰ চবলৈ ওলাই গলেই মই আগফালৰ ফুলনিচ, নাইবা পাচফালৰ পুখুৰী পাৰত বহি চিন্তাৰ লগবী হওঁ। কেতিয়া জগৎ-সংসাৰ নিভাল মৰা যেন পাওঁ। গছৰ পাত এখিলা সৰি পৰিলেও সাৰ পাওঁ। এই অভ্যাসতে এদিন চুপবীয়া। তেঁওৰ বাৰ খৰব কুতীয়া খৰ। বাদে খাওঁ খাওঁ মুক্তি ধৰিছে। আকাশত মৰল দিছে। গছৰ প্ৰান্ত লেবেলি পাতত দিয়া টেঙেচিৰ দৰে হৈছে। বাজিবত খানলুতীয়া কাউৰী আৰু বোৱাবীত বাজে দেউ—মনিচ কাকো দেখিবলৈ নাই। সকলোতে ভিতৰত বহি শীত হৈছে। কিন্তু বোৱাবী বেটীৰ শান্তি নাই, বান জাত জিওঁতে হাইবাণ। বামে জুকলি

বৈছে । কপালব খাম বৈ আহি চকু ঢাকি পেলাউছে । তথাপি এফেবি জিবাবন সাধা নাই । ছাঁত বহি অলপ শীত হবলৈ গলেই উফালে খান খনি যায়, — নাচনী লাহ-আই নাচি আহিব । নিকপায় । মনব খং মনতে মাব গৈছে । মনে মনে একোবার বাটনীৰে খুচি কণা মেঘৰ উণ্টো চকু ফুটাবলৈকে বাটনী তুলিছে । একোবার আকৌ বেটীৰ খং বাটনীতে মাৰিছে । এনে ক্ষণত এনে উৎপতীয়া ক্ষণত একজন ডেকা আমাৰ পুখুৰাপাৰেটলৈকে পোনাই আহিছে । মই মূৰ দান্নি হঠাৎ তেওঁক দেখি চকু খাই উঠিলোঁ, কিয় চকু খালোঁ কন নোৱাৰোঁ, কিন্তু পিচ মুহূৰ্ত্ততে তেওঁক চিনি পালোঁ, তেওঁ আমাৰ চুবুৰীয়া । ডেকাকন বদন্ত পকি পকা পেকেৰাটিৰ দৰে হৈ আহিছে । দেখাতে বুকু যায় যে, তেওঁ কিবা আপদত পৰি উধাতু খাই ফুৰিছে । মুখখানি বেজাৰত আমোলাই আছে । কিন্তু মোৰ ওচৰ চাপিলত এসেই চিন অশ্লুকলৈ মুখৰ পৰা আঁতৰ হল । 'অক তেওঁ লাভেটক হাঁহি এটি মাৰি মোক মাত লগালে, "ভানু, তুমি ইয়াত অকলৈ বহি আছোঁ ?" মই হৰিন মনেৰে উত্তৰ দিলোঁ, — "এবা, ঘামত তৰণি মেপাই ইয়াতে বহি জুৰ লৈছোঁহি । তুমিনো ইমান বদন্ত অকলৈ কলৈ গৈছিলোঁ ?" তেওঁ জিকাৰি উঠি কলে, "অ মই যাওঁ : মই বদন্ত পলম কৰি আছোঁ, মই বৰ নোৱাৰোঁ । দেউতাৰ সন্নিপাত দৰত তত্ নাই । কি হয় গৈ জেখবেহে জানে, মই বেজবকতাৰ তালৈ গৈছিলোঁ । তেওঁ বাজবাটেদি গৈছেগৈ । মই এই পোনেই পোনাট আছোঁ । ভানু, থাকিব । এতিয়া সেই !" এই কৈই আখাৰ কণা কৈ তেওঁ বেগাবাগটক ঘৰৰ ফালে খোজ ললে । আমাৰ ভাবাল-ঘৰৰ আৰ নোহোৱালৈকে মই তেওঁক চাই চাই চাই চাইয়ে বুলোঁ । তেওঁৰো মোলৈ উলটি চাই গৈছেগৈ ।

২ আখ্যা ।

ছপতীয়া পুলি ।

মোৰ আক সেই দিন নাই । সেই পুখুৰী-পাৰত বহি চিন্তাৰ লগৰী হোৱা দিন মোৰ পাৰ হল । আগৰ চিন্তা আছে কিন্তু আগৰ সুখ নাই । লগৰ চিন্তা লগতে ফুৰিছে, কিন্তু আগৰ দৰে লগ লোৱা ঠাইৰ ঠিকনা নাই । চিন্তাৰ লগ আগতকৈ বাঢ়িছে, কিন্তু সেই দৰে লগ লোৱা সময়ৰ ঠিক নোহোৱাত পৰিছে । শোওঁতে খাওঁতে উঠোঁতে বঠোঁতে মনত লগায় কি এটা চিন্তাৰ সোঁত আছেই । আক সেই

সোঁতত উটি কেতিয়া কি ভাবে ফলৈ বাওঁ কৰ নোৱাৰে।। কৰে। কি, কওঁ কি, কেতিয়াবা থাকে। বুজিব নোৱাৰে।। আচলতে ভাবে। কি চিন্তা, কিহৰ তাৰ আদি অন্ত নাই। এনে ভাবে ভালেমান দিন গল। এনে এদিনে-এবছৰ ভালেমান পাৰ হল। আগলৈ এদিনে এসুগ আক কটনা আছে।

চাক গোহাঁইদেৱক মট সেই দিনাই যে প্ৰথম দেখিছিলোঁ। এনে নহয়, মোৰ মনতপৰাৰেপৰা, তেওঁ মোৰ লগৰায়া, দুয়ো হাতত খৰামখিকৈ উঠা, দুয়ো সৰুতে কিমান উমলিছিলোঁ।! দুইবো একেলগে কিমান হতা-কন্না গল। দুইয়ো দুইবো বালা প্ৰেমত কিমান মজিছিলোঁ। আক দুইবো মনৰ মিল দেখি চাকুলো বাইততে আমাক দৰা-কথা গোলা এতিয়াও মনত পৰে। এতিয়া আগৰ দৰে অতা-যোতা ঘন নহয় বুলিও গোহাঁইদেৱ আমাৰ খবৰলৈ দিনটোত এবাৰ নমটক নেথাকে। আগৰ নিচিনাকৈ ধেমালিৰ মেল পতা নহয় বুলিও দুইবো ভিতৰত এতিয়াও মতা গোলা চলে। দুইবো ভিতৰত এতিয়াও দেখাদেখি মিলা প্ৰীতি বৈছে। তথাপি সিমিমা তেওঁক ন চিনাকী যেন লাগি গল কিয়? সেইদিনা মই শূণ্ণৰূপাৰত বৃষ্টি থাকোঁতে গোহাঁইদেৱ খবৰলৈ যাবলৈ পোনাই আহিছিল। সেই দৰে আগেয়েও তেওঁ কেতিয়াবা আছে। পিচে সেই দিনা নো মই তেওঁক নেদেখাই দেখাৰ দৰে, দেখি চক খাই উঠিছিলোঁ। কিয়? সেই দিনাৰ নিচিনাকৈ আগেয়েও কিমান বাৰ দেখাদেখি হও, আক দুই চাইটা কথাৰে আকোঁ এৰা এৰি, হওঁ, কিন্তু সেই দিনাৰ দেখাদেখি আক কণা কেই অসংখ্য নো কি মোকনী পাকি আছিল? আগেয়েও একাএৰিত চকুৰ আৰ নোহোৱালৈকে দুইকো দুয়ো সেইদৰেই চাওঁ, কিন্তু সেইদিনাৰ চাওঁনিত নো কি স্তব্ধতা মিহলি আছিল? এই দিলাক প্ৰশ্নৰ মই উত্তৰ কাটিব নোৱাৰে।। ভাবে। কিন্তু তাৰ অন্ত নেপাওঁ। সেই দিনাৰ সেই মৃতদেহৰ কণা বোৰ মনত নতুন হৈয়ে আছে; কিন্তু তাৰ মহিমা মই বুজিব পৰা নাই।

সেই দিনাৰপৰা তিন দিনৰ পাচত চাকচন্দ্ৰ গোহাঁইদেৱৰ দেউতাক বৰ-গোহাঁই ডাকৰীয়া সেই নৰিতাতে ধুকাল। বৰগোহাঁই ডাকৰীয়া এজন বৰ লাগতিয়াল আক বজাৰ বিম্বাসী মন্ত্ৰী আছিল। তেওঁ বৰগী হোৱাত স্বৰ্গদেৱৰ সোঁ-হাত ছিগাব দৰে হল। গতিকে, ডাকৰীয়াৰ অকাল বিয়োগত স্বৰ্গদেৱে বৰ সন্তাপ পালে। চাক গোহাঁইদেৱ মোৰে নিচিনা সৰুতে মাউৰা, তেওঁ এতিয়া ঘাট মাউৰা হল। সেই কাৰণে বজা আক ডাকৰীয়া বিম্বাসী সকলোৱে গোহাঁইদেৱক বৰ মৰম কৰিবলৈ ধৰিলে। আক সকলোৱে ভাবি চিন্তি চাই তেওঁক পিছু-বন্ধু মোৰ দেউতাৰ সান্নিধ্যত খবৰলৈকে প্ৰিব কৰিলে।

গোহাঁইদেৱে দেউতাকৰ আসন লব পৰা বয়স নোপোৱালৈকে তেওঁক আমাৰ ঘৰত বখাটোকে স্বৰ্গদেৱেও স্থিৰ কৰিলে ।

স্থিৰ হল, ভাল হল, মোৰ হল কি ? মোৰ সেই কথাটো উলহ-মালহ কিয় ? সেই কথাই মোৰ মনত উত্তল-ধুত্তল লগাই কিয় ? গোহাঁইদেৱ আহিব, লগত লিগিৰা-লিগিৰীও আনিব ; তেওঁক আল-পৈচান খবিনলৈ মোৰ ইমান ভাবনা কিহৰ ? গোহাঁইদেৱ আহিব, আহিলে তেওঁক কি দিম, কি খম, কি কম, কি লম, এইবোৰ ভাবনা আপোনা-আপুনি মোৰ মনত আহে যায় কিয় ? কিয়, কব নোৱাৰোঁ । মোৰ মন যেন চুৱাব-মেলা উন্ন পৰ । গোহাঁইদেৱৰ ভাবনাই তালৈ আহিছে গৈছে, সোমাইছে ওলাইছে, আপোন মনে যি ইচ্ছা তাকে কৰিবলৈ এক্ৰিয় হৈ পৰিছে । মই মাথোন নিলগৰ পৰা চাই আছোঁ । চাই চাই চাই ভাল পাইছোঁ, মনে-মনে আগ-পাৰে কিবা এটি ফুটাই কব নোৱাৰা সুখ অনুভৱ কৰিছোঁ ।

এই ভাৱেই কেইবাদিনো গল । গোহাঁইদেৱক আমাৰ ঘৰলৈ অনাৰ কথা ওলাবৰ আশি তিনদিন । এই তিনটা দিন মোৰ মনত তিনটা বছৰ পাৰ হল । কিন্তু, গোহাঁইদেৱৰ অহা নহল ! আহিব কাহানিকৈ তাকে ঠিক বতৰা নেপালোঁ । নিভোঁ আহিব আহিব বুলি আশা পালোঁ, নিভোঁ হতাশ হওঁ । পুৱাৰপৰা আশাত মন ঠন্থ ধৰি উঠে, আবেলি হলে নিবাশাত লেৰেলি পৰে । বাতিটো নেয়ায়-মুপুহায় । এই দৰেই তিনি চাৰিকৈ পাঁচ দিন নেয়ায়-নেয়ায়কৈ গল, গোহাঁইদেৱৰ অহা নহল । নহা কেইদিন যেনে-তেনেকৈ পাৰ হল, আহিব বোলা আৰু কেই দিন আগলৈ আছে তাক ভাবি অনু নোপোৱা হলোঁ । ইফালে পলম হোৱাত, নহাৰ আশঙ্কাই-ভাব লগতে উৎপাত লগাইছে । এই দৰেই আৰু দুইদিন পাৰ হল, তথাপি গোহাঁইদেৱৰ অহাৰ ঠিবাং বাতৰি পোৱা নহল । মন হতাশৰ ধুমাত ক্ৰমাৎ অৱশ হৈ আহিল । বাহিৰৰ আৱ-ভাৱ দেখি, মানুহে মোৰ মনৰ ভিতৰলৈ মন কৰা হল । এনে অৱস্থাত এদিন দুপৰীয়া এইবোৰ কথাৰে গুণি-গাঁপি, পাঁচ চোতালত বহি আছোঁ, এনেতে বজাৰ চৰালৈ ওলাই যোৱাৰ সময়ত দেউতাই লিগিৰীহঁতক দিহা দিয়া শুনিলোঁ, “আজি চাক গোহাঁইদেৱ আহিব । তেওঁৰ বই বস্ত্ৰ” আহিলা-পাতি সকলে দিহা লগাই খবাইক । আৰু, গোহাঁইদেৱৰ পোৱা খোৱাৰ বিষয়েও মই দিহা দিয়া মতে চলিবাইক, মই চৰাবপৰা আহোঁত লৰাক লগতে লৈ আহিম ।” এই কেই আৰাৰ আদেশ দি দেউতা ওলাই গল ।

দেউতা ওলাই গল । মই একেচাবে উঠি ভিতৰ সোমালোঁ । কিয় সোমালোঁ কব নোৱাৰোঁ, পোনেই চাকুলী বাইৰ ওচৰত বহি দিলোঁটেগ । চাকুলীয়ে আগবেথে

স্থানিলে, “কি আটাইদেও ?” মোৰ উত্তৰ নাট। মই অলপ লাক্ষ পাতি তাৰপৰা আঁতৰি লাহে লাহে লিগিৰাইতৰ ওচৰ চাপিলোঁৱে। সিহঁতেও লৰালৰিকৈ কি কৰিব লাগিব বুলি শুনিলে। মই সিহঁতলৈকে একো উত্তৰ নেপাই লাহে লাহে তাৰ পৰাও আঁতৰিব লগাত পৰিলে। কিছু উলটি কৈ গলে। যে, দেউতাই দিহা দি যোৱাৰ দৰে সিহঁতে কাম সোনকালে কৰিব লাগে। লিগিৰাইত ছেঁচুখাই দিহাদিহি কামটো গুলাল। মই সিহঁতক এবি চাংমাইৰ ওচৰ পালেগৈ। বুঢ়া চাংমাইয়ে খাই উঠি মুগুৰি কৰিছিল। মোক দেখি সি লৰালৰিকৈ স্থানিলৈ, “আটাইদেও। আজি বন্ধ এ কেনে হৈছিল ?” মই উত্তৰ দিলোঁ, “ভাল হৈছিল, আজিৰ পৰা কাতোকে ভাল হব লাগিব। আজি আমাৰ গবত আলহী চাপিবতি, বুজ পাউছামে ?” চাংমাইয়ে কলে, “হৈছে আটাইদেও। ডাঙ্গৰীয়া দেউতাই মোক সকলো বুজাই কৈছে ?” মই “বাক” বুলি ভিতৰ সোমালোঁ।

ভিতৰ নিজজাল। পুলকোদৰ একেবাৰে নিজম পৰিছে। মোৰ মন প্ৰাণ উৰলাকুত তৈ কলৈ উৰিছে মই কব নোৱাৰে।। এক কৰিম কি মেলিম একো উৱাদিহ পোৱা নাট। এই দৰে অলপ পৰ খাৰি বটোৱোটোকে আগতলৈ বহিলে।। ডামোল কাটিবলৈ ধৰিলে। এটা ডামোল কাটি তিনিখন থুৰিয়াট থৈ এখন খালে।। আকৌ এট গুচাই লৈ কঁঠিয়ানলৈ ধৰিছে, এনেদৰে ডামোল এবি এবাৰ আকুলিত বেপ দিছে।। পাণ, ডামাল, বট হেফেৰে বাঙলী হল। ভাগো থুৰিহা ডামোল তিনিখনিত হেফ নেলাগিল। সেই কেন্ধনি উঠাৰে লাহেহে কুলি নি কৰণিত ধলোঁৱে, আক, চাকুলী বায় দেখে বুলি, হেফ লগা পাণ ডামোল বোৰ লৰালৰিকৈ বকৰণিত পেলাই দি বটোৱো চিন মাৰি খুই পেলালে।। তাৰ পাচত, কটা-আকুলিত চুণ পাণ বাকি, বাতিবলৈ ওলাই আহি দেখোঁ ধে, গোহাঁইদেৱক পাচে-পাচে লৈ দেউতা বাট চৰা পাউছাই। মই লৰমাৰি আকৌ ভিতৰ সোমালে গৈ কটা আকুলিৰ দিহা লাহে লাহে গম নোপোৱা হলে।।

৩ অধ্যায় ।

কুঁহিত পোক ।

মোৰ মনত পৰাৰে পৰা দেউতাক বজাঘৰলৈ অসময়ত যোৱা দেখা নাই । আক ডাক্তৰীয়া বিষয়াসকল সেই দৰে বজা ঘৰলৈ যোৱাৰ বিধি নাই । সিদিনা সন্ধিয়া পৰত স্বৰ্গদেৱে দেউতাক কিয় মহাট নিছিল, আক দেউতাবে সৈতে গুপ্ততে কি আলচ পাতিছিল তাৰ একো সংশয় নেপালে । ইয়াৰ তথ্য লবলৈ কিমান মে যত্ন কৰিলোঁ, সকলো মিছা হল । এদিন বুঢ়াগোচাট ডাক্তৰীয়াৰে সৈতে কথাবাতা কওঁতে দেউতাই চঠাৎ বজাঘৰলৈ যোৱা কথাটো ওলাইছিল । পিচে দেউতাই ঠাইতে লাগি লগাই কথাৰ দাৰ অটম পাকে বোৱাই নিলে । ডাক্তৰীয়াই টলকিৰ বোৱাবিলে, কিন্তু মই কপোতটোলৈ বেচকৈ মন কৰিলোঁ ।

দেউতা বজাঘৰলৈ যোৱাৰ পিচদিনাৰপৰা মই গোৰ্ভাইদেৱৰ আগত নোলাবলৈ আদেশ পৰিল । ডাক্তৰ হবৰ পৰা ভাল মানুহৰ আগত ওলাবলৈ মোৰ সন্ভাৱতে লাগি লগা হৈ আছিল । গোৰ্ভাইদেৱে সকলো পৰা দেখা কাৰণেই হেওৰ আগত ওলাওঁ নোলাওঁকৈ ওলাইছিলোঁ । এতিয়া, চাকুলী বাটৰ মুখে দেউতাৰ সেই চাক-বচন শুনিবৰ পৰা গোৰ্ভাইদেৱৰ নাম লবলৈকো মোৰ লাভ লগা হল । দেউতাৰ চাক-বচনত মোৰ নেজৰ পাবৰ কাৰণ নাই, কিয়নো সেইটো সকলো ভাল মানুহৰ ঘৰৰ চপ্তৰ । কিন্তু সেই সময়ত বজাঘৰলৈ যোৱাৰ পিচদিনাই, এই চাক বচন কিয় শুনিব লগা হল ? এখে মোৰ চপ্তায়া আশা-লভাৰ কুঁহিত বিখিনি-পোক লাগিলহি নে কি ?

সেই বজাঘৰলৈ যোৱা দিনৰ পৰা এটা পক্ষ পাব হল । এই পক্ষটোঁ আনটো শুক, মোটল শুক । ইয়াৰ ভিতৰত গোৰ্ভাইদেৱে মোৰ ভাঁটোও দেখিবলৈ পোৱা নাই । আক মই কাৰো আগত হেওৰ নাম পৰাস্ত লোৱা নাই । গোৰ্ভাইদেৱে মোক দেখা নাই, কিন্তু মই হেওৰ সন্মুখ দেখোঁ । কিয়নো, মোৰ চাবলৈ বচত শুনিয়া আছে । মই ধাৰ-ভলহু ইহি জুমি চাব পাৰোঁ, চাকাতাৰ অৰিত লুকাই চাব পাৰোঁ । গতিকে সেই পক্ষত গোৰ্ভাইদেৱ মোককৈও চুৰ্গীয়া, সেই পক্ষটো গোৰ্ভাইদেৱলৈ অমাবস্তা বাতি ।

এই ভাৱে আক এটা পক্ষ গল । গোৰ্ভাইদেৱৰ অনুধাব বিষয় ভীৰ মুখত বিৰিঞ্জ ওলাবলৈ ধৰিলে । আনে কিমান মন কৰে কব নোৱাৰে ।

মট সন্ধ্যা হেঁচক মনটি মর যেন দেখে খোঁড়া লোঁঠায়ে তুপি নোপোরা যেন দেখে। দেখি দেখি দিনে দিনে মোর মন প্রাণ হত হনলে ধবিলে। খোঁড়া লোঁঠায়ে মোর তুপি নলগা তল আগন্তুকও মোর মন বেজার অশান্তিত বেঁচি দৈক বুঝিনলে ধবিলে। নিজস্ব পাঁকোতে গোঁড়াইদের স্বখ লাগিব নিমিত্তে গিঁধার কণা আলোঁচিলে। সি মনহেঁচ মাঝে মাঝে লগা তল আকাশের সূল আকাশে মাঝে মাঝে যেন লাগিল। আক, ময় হেঁচক নতুন বিস্ময়ের কারণ হলে। এই কথাই মোর অস্তুর দাঁতনলে ধবিলে। কিন্তু কি করিম? মোর মনর কণা মই হে বুজিছোঁ, আনক বুজানলে মোর উপাট নাট, আক বুজিনলেকো কোনো নাট। পুঁদিত আন কোঁদনাই মোর অস্তুর ঢুকি পাটছে যদি, তেঁও গোঁড়াইদের, এয়ে মোর সবল বিশ্বাস। এট বিশ্বাসে মট একেবি লাগি পাঠ।

মোর গেট হওক, গোঁড়াইদের চিন্তাই মোর অস্তুর পুঁদিয়েই ছাই করিনলে ধবিলে। মাট-মাটরা গোঁড়াইদের আমাঝে স্বাধ-সন্ধ্যাবে বাধিনলে আনি এতিয়া জানিবা তেঁওক ভাল স্বখ-সন্ধ্যাবে দিয়া তৈছে। আক ময়ে তার কারণ হলে। গোঁড়াইদের শোক-নেতাবর মূল কারণ মট। এনে কথা মোর প্রাণে যে একেবুকলেকো নসছে। যাব স্বখ-লাগিব নিমিত্ত দিনে বাঁচিয়ে মোর জীবনর অস্তুর নাছিল, যাব শোক বেজার পাঁচবানলে মট নানা কথা ছুকিয়াই লৈছিলে। আজি সেই জনর তুণর কারণ হলে। মট 'ইয়াতকৈ আক তিয়া-বিসবোকা কণা মোটেল কি হব পারে। হায়, এতিয়াও গোঁড়াইদের বিস্ময়ের আঁচল কারণ মই হে বুজিছোঁ। তেঁওনো আজি কেউ দিন মানব পকা মনটি কিয় আমোলাই কবে, তার গুঁড় অর্প মই ঢুকি পাটছোঁ। আনে ভাবিছে, গোঁড়াইদের হেঁচক মাটরা অস্তুর কণা ভাবিছে বেজার মনেবে কবে। এদিন দেউতাকে তার প্রমাণ পালে। গোঁড়াইদের মন মাঝি পাঁকিবর দেখি, এদিন দেউতাই তেঁওক ওচনলে মাতি আনি এইসবে বুজনি দিছিল, "দেউটি, কিয়নো বেজার কবি থাকা? মবা মবি গল, এতিয়া সেই সকলে জায়াটেল পিঁঠিছে দিছে গৈ। এতিয়া তেঁও দেউতা, মশুগুর মবম-ধবম তেঁওত নাই। এই মবতত হাব পকাই পিঁঠুর মবম চেনেহ পোরা গায়, তেঁওরে পিঁঠুমানীয় সংসারত তবিলে পিঁঠুর সন্ধ্যা বি লাগিল, তার অস্তুর হোমার নাট। মট জায়াই থকা কেউটা দিনত তুমি হেনে অস্তুরত পবির নেলাগিব ইয়াকে কৈ দেউতা নীবর বল। গোঁড়াইদের নিতাল মাঝিছে বল। দেউতা নীবর তৈছিল, গোঁড়াইদের পকা কিবা উত্তর সাবলে বুলি, কিন্তু গোঁড়াইদেরে ফুটাই এটি কথাও নকলে। কিন্তু হায়, দেউতাই বি বুজনি দিলে সি গোঁড়াইদের মনর

বাখা ঢুকি নেপালগৈ । দেউতাই যি ভাবি সেই কেই আমাৰ জ্ঞান দিলে, সেই ভাবত গোষ্ঠাইদেৱৰ আচলতে নাই তেওঁ যি ভাবত, সেই ভাব মই কৈ বুজিছোঁ, মই তে তেওঁৰ মনৰ আচল ভাৱ বুজি উচিত বুজনি দিব পাৰিলোঁহেঁতেন । দেউতাই বুজাওঁতে মই বাৰ জলটাই জুমি চাই আছিলোঁ । চাই চাই আক শূনি শূনি মোৰ মনে উচুপিচাবলৈ ধৰিলে । মনত এনে লাগিছিল, যেন দেউতাই আধা কোৱা কৰোঁতেই ইফালৰ পৰা আচল কাৰণটো মই কৈ দিম । যি হওক, দেউতাই বুজনি দিলে, গোষ্ঠাইদেৱে শুনিলে । শুনিলে আক শুনিলে, তেওঁ একো এটি উত্তৰ নিদি দেউতাৰ কাষৰ-পৰা ভক্তিভাৱে আতৰি হেওঁৰ কোঠাত সোমালগৈ ।

এই ভাৱেই আপদাঘা দিন আক কেইবাটাও পাৰ হল । গোষ্ঠাইদেৱৰ মনৰ বিকাৰ শুচাবলৈ মই একো এটা উপায় কৰিব নোৱাৰিলোঁ । গোষ্ঠাইদেৱে জানিছে চাইগৈ মই একেদৰে তেওঁলৈ পাৰ্হিলোঁ বুলি । হেওঁ ভাবি লৈছে জানো, মই আপোন মনে মতা স্ত্ৰে আছোঁ, তেওঁৰ ভাৱনা ভাবিবলৈ মোৰ দৰ্কাৰ কি ? তেওঁ জানিছে জানো, তেওঁৰ অশুৰৰ বেদনা বুজোঁতা জগতত আক কেওঁ নাই । এনে নিষ্ঠুৰ ধাৰণাত জানো গোষ্ঠাইদেৱৰ শোক দিনে বাঢ়িছে কিন্তু মোলৈ তেওঁৰ তেনে ভাব নিতান্ত অসহনীয় । মোক হেনে ভাবি যদি তেওঁৰ বেজাৰ বাঢ়িছে, তেন্তে মোত পৰ অসাগিনী আক জগতত নাই । ময়ে তেওঁৰ বেজাৰৰ ঘাই কাৰণ । ময়ে তেওঁৰ সেই বেজাৰ বজাওঁতা, উদাত্তক আক ডাঙৰ বেজাৰৰ কথা মোলৈ কি হব পাৰে । যি হওক, কি উপায়ে নো গোষ্ঠাইদেৱৰ মনৰ পৰা এই ভুল ধাৰণা শুচাব পাৰি, তাৰ চিন্তাত ধৰিলোঁ । ভাবি ভাবি একো উপায়-বুদ্ধি নেপাওঁ । কত পাজো কত ভাজো, একো এটা দিব ক'ব নোৱাৰোঁ । মোৰ উদ্দেশ্য হৈছে যে, মই গোষ্ঠাইদেৱলৈ পাৰহা নাই বুলি কেনেকৈ তেওঁক জানিবলৈ দিয়া হয়, তেওঁ কেনেকৈ বুজিব পাৰে যে, মই সদায় তেওঁৰ ভাবনাতে আছোঁ । কি উপায়ে তেওঁক গম পোৱাওঁ যে, মই তেওঁক মোৰ ভাণ্ডতকৈও ভাল পাওঁ । চুপৰীয়া নীৰালে সদায় এই চিন্তাত বহোঁ । দেউতা আক গোষ্ঠাইদেৱ বজাগবলৈ ওলাই গলেই, ইফালে মোৰ এই চিন্তা । চিন্তা চয়, কিন্তু এদিনো তাৰ অন্ত নেপাওঁ । এই দৰেই কেইবা দিনো গল । এদিন চুপৰীয়া এই চিন্তাত ভাগৰি ফুলনি-বাৰীত সোমালোঁগৈ । দেখিলোঁ, মোৰ গোলাপ কেইখুপি ফুলি জক্‌মকাই আছে । তাৰে ভালকৈ ফুলা এপাহি আক চোপাকলি এটি ফুলি ললোঁ । কি ভাবি ক'ব নোৱাৰোঁ । কোনোবা এপাকে গোষ্ঠাইদেৱৰ শোৱাকোঠাত সোমালোঁহি । সোমাই ইফালে

সিফালে চালাই, কোনো নাট। লাহেইক কলিটায় মূলপাতিয়ে কোঁর পাতি গোষ্ঠাটদেবর গাকটিব ওপকতে সফাট পে লবালবিক বাকিব চলো। ওপুতে এই কামাকবি কবি আছি, মোব মনক কিনা এটা অসাধা সাধিলো যেন লাগিল। কিন্তু এট কামব ফলাফল ভাবি, মন আকো অশ্বিব কনলে ধবিলে গোষ্ঠাটদেবর ভাল পোতা এটি কাম সাধি আছিহো, এনে ভাবে আনন্দত মোব মন ফুলাই ফুলিলে। আকো চালাই, কোনোনা 'ভুণ্ড' আছি ইয়াব আচল ভুণ্ড নোপাটাইক এই কথা লৈ জনফনাই দিমুছি। হেঁদীয় ভিত্তাব-বাকিব কল-ফুল লাগি উঠিল। দেউতাই পোনেই মোকতে অর্পণ। নেভাটকলে, মোত নাচে এনে কাম কবিবলৈ আমাব ঘবত আক আচে কোন? এট আনন্দত মন আকো কল পবি আহিল। এই মবেই এবাব এটা ভাবে মন ফুলাই হোলে, আকো আন এটাই মুদাই নিয়ে। এনে উশুল-পুশুল ভাবে মনব ভিত্তবত উৎপাত লগাই পাট্টোতেই দেখিলো, গোষ্ঠাটদেবর আহি শাদুলিম্ব পালেচিয়েই। এহিয়াই ভিত্তব সোমাবতি! দেখি নো ফুলিব কি। এট উতলা আবত মই তবনি নোপোতা চৈ উঠিলো। সেই মুহূর্তটো মোব নিমিত্তে সাংঘাতিক যেন লাগিল। গোষ্ঠাটদেবর সোমালহি। ফুলাই অহাটল আক মোব বাট চাবব শক্তি নকল।

৪ আখা।

চিঠি-পত্র।

কেউদিন মানব পবা দেউতাব মনটিত ব। পুরা গধুলি জিবাণিব সময়ত তেওঁব মনটি ফুলি থকা যেন দেখি। আক মই মন কবিছো, মানুহব লগত কথা বাকী হওঁতে অলপ মন ভাল লগা কথা ওলালই দেউতাব মুখত কাঁহি বিবিসিবলৈ ধবে, ইয়াহ গুডার্ব কি তাকহে বুজিব পবা নাট।

বজাঘবব পবা মানুহ অহাও কেউদিন মানব পবা ঘন হৈছে। সেই দিনা দেউতাক অলময়ত-বজাই মতাই নিয়াব পাচবপবা বজাঘবায়া মানুহ কেঁকা জোকাও লালিকৈ আহিছিল। তাব পাচতো নিচো আতিবই লাগিছে আহে মানে যেন দেউতাই ভাল পায়। মানুহ উঠি যাবব সময়ত তেওঁ এনে ভাবে বিদায় দিয়ে, যেন লিবিলাক আকো আহিবগৈ। মোব হলে, কি এটা কথা, বজাঘবব মানুহ

বুলিলে দেউতাকৰ মন নেমায় আমনি কৰিবলৈ অতা যেনহে লাগে দেউতাই ভিতৰলৈ শামোল ধুতি পঠিয়ালে মনে মনে মোৰ দৰ খা উঠে। মোৱাৰাহে কাটি দি পঠিয়াওঁ এই মানুহটোকে আহে কিয়, আৰু কেই দিন মানৰ পৰা অত খন তৈছে কিয়, বুজিব পৰা নাই।

দেউতাকৰ মনত ব' লগাব আৰু এটি কাৰণ আছে। অৰ্থাৎ, কেউদিন মানৰ পৰা গোষ্ঠীটোৱেৰে মনটি মুকলি। আগৰ দৰে তেওঁ আমনক্ৰিয়মটক নেপাকে। কাম-কাজ কৰা বাস্তৱ সকলোতে তেওঁৰ সন্তোষ আৰু উৎসাহ লগা যেন দেখা যায়, দেউতাই ভাবিছে যে, তেওঁৰ সেই দিনাৰ সাক্ষ্য বুজনিয়ে এই ফেৰা গুণ ধৰাইছে। এই বিশ্বাসতে তেওঁ এতিয় গোষ্ঠীটোৱেলৈকে বৰ সন্তোষেৰে চায়। অপুৰুষ দেউতাক গোষ্ঠীটোৱেৰেই যেন এৰুটি পুত্ৰ, তেওঁৰ ভাৱত এনে বুজা যায়। আৰু দেউতাক তেনে ভাব দেখি মোৰ বুকু খাঁহ লাগি আহে এনে ভাব দেউতাক মনত থিয়নি ডাঙ চয়, সিমানেক মই ব' পাওঁ। সি যি ইচ্ছক, কিন্তু দেউতাই গোষ্ঠীটোৱেৰে মন মুকলি হোৱাৰ আচল অৰ্থ এতিয়াও পোৱা গৈ নাই। দেউতাক সাক্ষ্য বুজনিয়ে গোষ্ঠীটোৱেক জ্ঞান দিলে চয়, কিন্তু এই জ্ঞানগিনায়ে নেজানি কৰা এফেৰি কামেৰে তাৰ গুটি ধৰালে।

সেই দিনৰ পৰা মই দিনো এডুৰি ফুল গোষ্ঠীটোৱেৰে গাকৰ ওপৰত সজাই থাবলৈ ধৰিলোঁ। আৰু পাচলৈ সি মোৰ দিনে কৰিব লগীয়া কামৰ দৰে হৈ উঠিল। আগ দিনা ফুল ফুৰি সজাই থৈ আঠোঁগৈ, পিচ দিনা কৰণিত তুলি গোৱা পাট, তাক উলিয়াই পেলাওঁগৈ। এই কামটিৰ বিষয়ে গোষ্ঠীটোৱেৰে আৰু মোত বাঞ্ছা আন কেৱে নেজানে। আৰু, এই কাৰণৰ মূলত কোন, গোষ্ঠীটোৱেৰেও সেইটো জানো বুলি টানি কৰ নোৱাৰে। সেইদৰেই ভালোমান দিন পাৰ হৈ গ'ল। পিচে, সেই কামটি কৰোঁতা কোন, তাক জানিবৰ কাৰণে কেইদিনমানৰ পৰা গোষ্ঠীটোৱেৰে মনত উত্তল-পুত্তল লাগিল। সেই অৰ্থেই এদিন তেওঁ ফুল কেই পাহি কৰণিত তুলি থওঁতে, লগতে এডুৰি তুলাপাতত “কোন উটি মনচোৰ” এই কেইটি কথা লিখি থৈছিল। পিচ দিনা মই নতুন থৈ পুৰণি পেলাকলৈ যাওঁতে, তুলাপাতত ডুখৰিত লিখা কথা কিটি পটি চাই, আপোনা আপুনি লাঞ্ছনায় স্তৰে স্তৰে নিভোলা হৈ পৰিলোঁ। কিছুমান পৰ এই ভাৱে ঠৰ লাগি বৈ আঠোঁ, এনেতে মাৰল-ঘৰেদি লগতে কোনোবাই “কোন সিটি” বুলি মাতি লগাই গল। মই সেই পোনেক ইচ্ছক যোৱাৰ দৰে হলে। তাৰ অলপ পাছত, হাতৰ সাৰে ভৰিব-সাৰে মই গোষ্ঠীটোৱেৰে লোৱা কোঠাৰ পৰা ওলাই পোনচাতে পিচ-চোতাল ভৰিব-সাৰে মই গোষ্ঠীটোৱেৰে লোৱা কোঠাৰ পৰা ওলাই পোনচাতে পিচ-চোতাল

পালে। সেট দিনাৰ পালি সেই পৰেই অন্ত পৰিল । পিচদিনা কুল অথলৈ
সোমাইগৈ, মায়া সেই ভূলাপাত কুৰিৰ পিঠিত “চোৰ নহও,” এইদৰে লিখি
মূলকুৰিৰ হাতত পাৰি থৈ আহিলোঁগৈ । উমাকে পাৰি গোষ্ঠাইদেৱে বা আকৌ
মনত কি ভাব লয়, আক ভাব চিন আকৌ কি হয়, তাক জানিব নিমিত্তে মনত
উশুল-পুশুল লাগিব ধৰিলে । সেই দিনা সকলোকে বাৰ ভালভাৱে পৰা চকু
তুলিব নোৱাৰিলে । গোষ্ঠাইদেৱে ভলাহুৱে-সোমাইগৈ হেঙৰ ভাব গতিত
সেই বিষয়ৰ কথা পাত্ৰ নুলি চাওঁতে গল । বাহিলে টোপনিৰো টানত
পৰিলে । পাটত পৰিব কত পৰ গল, আনবিলাক সকলো শুবৈ নিৰ্মাণ দিলে,
হেঙিয়াও মোৰ চকুত টোপনি নাই । শেঙ-বাহি মাগান চিল-মিলকৈ এগুমটি
টোপনি আঁতৰিলে পিচদিনা কেতিয় ভপৰ হয় কেতিয়া দেউতা আৰু গোষ্ঠাই-
দেৱে ওলায় যায় তালৈ বাট চাই কামনি লাগিছিল কপিচে মিৰিলাক গৈ বাটচৰা
পাৰ নোৱাৰে কতকৈ মট গোষ্ঠাইদেৱে লোপা-কোঠা পালেগৈ । পাৰি দেখোঁ যে,
কৰণিত মূল দুটি এখন ভূলাপাতত বহুদৈৰে কুৰি পোতা আছে মট লৰালৰিকৈ
ভূলাপাতখন টানমাৰি আনি পাট চাওঁ, এই কেফাকি কথা লিখা আছে, “গিয়ে
ম নোহোৱা” ‘মট’, ভা. ভা. ভাৱন ভাণ্ডাৰ ” । পাট মাওঁতেই মোৰ চাতি উঠিল,
বোলে গোষ্ঠাইদেৱে খোনা কলেনে কি, ভা. ভা. ভাৱন কি হয় । কিন্তু পিচ মুহূৰ্ত্ততে
লাজত তলমুৰ কৰিলে । নুজিলে মোৰ যবা পেলাইছে মট সেই সময়ত
ভিতৰি কি যে হৈছিলে, কব নোৱাৰে ।

এই দৰেই গল দিনচেৰেক । হেঙাৰা কিবা এফাকি লিখি থৈ যায়, মায়ে
কিবা এটি উত্তৰ লিখি থৈ আহেগৈ । এনে বাতৰাই গোষ্ঠাইদেৱক কিমান সুখ
দিছিল, কব নোৱাৰে, মট কলে আনকত উপলি পৰিছিলে, মোৰ আগৰ চিন্তা
জাননা সকলো পাৰিছিলে । এনে বাতৰা যেন চিৰকাল চলিব, এনে সুখৰ যেন
অন্ত নপৰিব, এনে ভাবিছিলে । পিচে এদিন এই সুখ উপচি পৰা যেন পালে ।
আবেলি এদিন মট নুব মেলাই আৰ্ছা, এনেতে চাকুলী বাইৰ পুত্ৰক আঘণাই
চুচুক-চামাককৈ মোৰ ওচৰ চালি, মোৰ কোছত বিয়োগ নিদিয়া লেকেফা এটা
পেলাই দি ভিতৰি লব ধৰিলে । মট তাক “কি নুলি কুৰিবলৈকে নেপালে”
লৰালৰিকৈ লেকেফাটো সেলি চাওঁ দেখোন ভিতৰত এখন চিঠি আগৰ
গোষ্ঠাইদেৱে কথা এই বৈট আকাৰ : “ভাণ্ডাৰ ” “ভোমাক নোৱাৰে মট কি
সম্বোধন ধৰিব পাওঁ ভাবি-চিন্তি পাইছিলে, কানাত দেখানলৈ সাহ নহল । আৰু
কপালত নেগাকিলে সি কানাত কেনেকৈ ফলিয়াব । সম্পত্তি সবহ কনলৈ মোৰ

চল নাই, কিন্তু মোৰ এই শোক চেপা হিয়াত সে ভোমৰ মোহিনী বৃত্তি কেতিয়া-
বাৰ পৰা স্থাপন কৰা হৈছে, সেই সঁচা কণা কবলৈ সফোট নকৰে।। মন পালে
মনোভাৱ আৰু প্ৰকাশিব পাৰি। কিন্তু, উয়াতে কিনা জাৰি বহুত ঘোষ কৰিছে।
ভানু কমা কৰিনী,” চিঠিখনি ঘূৰাই ঘূৰাই হিমিবাৰ পঢ়িলে।। পঢ়ি হেঁপাত
শুগুচিল, আকৌ পঢ়িম বুলি বিহাৰ আচলত থাকি লালে।

লীলা ।

নেজুনা পূজাৰ বিধি, বন্ধনাৰ বাঁহি,
গীনাগানি বাগেদৰি ! চৰণ ভোমৰ
কিকপে পৃথিম হায়, বন্ধিম কিমতে !
বজোৱ অনন্ত কাল সন্তাননি বীণা,
গহীন কোঁকাৰে ভাব কঁপাই বননি,
সবাক কতনা ফুল কৰি-ফুলনিঙ ।
সুব বৃদ্ধ আমি শুক স্বৰ্গী কৰিগণে
সুব সূতা বাচি লই গাঁথিলে কতনা
সন্তাননি মালা অশুপম শোভা ভাব,
জিলিকে চোপালে আচা কাণা কাননত ।
সি বীণিব প্ৰভাৱত হয় দাঁপ্তিমান,
আধা কৰি সৱে, শুক পদ অনুসৰি,
বঢ়িলে কতনা আৰু দাঁপ্তিময়ী মালা,
মনে ধৰা চেৱে থাকি । তাতে মাকুভাষা
উলাহত আৰু, পিকি পুছে বচা ভাব
শুবুৰ্জী বীণাব সুব, দুৰ্দ্ধ-সন্তান,
নকৈশে ফুলৰ ঠাৰি, নসৰে এপাহি
বীৰী ফুল ! অভাগাৰ কল্পনা চকুত ।
তথাপি হৃদয়-ভঙ্গা বাজি উঠে মনে,
মন্ত্ৰাচল চেপা খাই প্ৰিয়া বিবহত !

শুক শীর্ণ আগ কবি, অকর চকুত
 যেনে প্রদীপের তাপ, উমান্নে উমান্নে,
 তুটি ফুল, এৰি যোৱা, পাইছে বিচাৰি ;
 গাওঁৰো ভাবে এটি ধাব, গৰখীয়া মালা !
 নোশোভে উ মাতৃ কণ্ঠ, মুকুৰায় হিয়া ,
 থাকোক এপাশে পৰি, পদ পদ্য চুই ,—
 ধৰা স্বৰ দেবি ' গাওঁৰো দুখীয়াৰ মালা ।
 কি হাব বচিম হায়, কি সন্দল মোৰ, —
 দুদিনীয়া সা-সাৰিক লীলাৰ কাহিনী ।
 নহয় নতুন ৰেখা, অপূৰ্ণ ঘটনা ;
 ভোলাপৰা কৰি কত দিনে উঠে পৰে,
 সৃষ্টিৰ চকৰি গোতা , তথাপি, নতুন
 দিনকে সূৰ্য, নিতে নতুন দিন দিয়ে ,
 নতুন কোনোৱে নৱচক্ৰ নাম পায়,
 প্রতি মোহকৰ পাচে বচব নতুন,
 বচব নতুন, নতুন চলতি কতু ;
 সি মৰে নতুন, মোৰ লীলাৰ কাহিনী,
 ঘূৰিছে যদিবা এনে ঘটনা চকৰি ।
 জানাতো সৃষ্টিৰ লীলা সিধিৰ হাতত,
 প্রকৃতি পুৰুষ, কিবা মানব মানবী ।
 সৃষ্টিৰ পাতনিকপে মায়াৰ বিকাশ
 জগতৰ সৃষ্টি পাচে, আৰু জীৱগণ ।
 স্বৰ্গ, মৰুত আৰু পাতাল নামত,
 ত্ৰিজগত নিৰমাণ, ত্ৰৈলোক্যৰ ভাগ ।
 স্বৰ্গত দেৱগণ, উচ্চতম জীৱ,
 উচ্চতম ভোগ অধিকাৰী, সেই মতে
 আবিৰ্ভাব, দেৱলোকে প্রকৃতি পুৰুষ ,
 মৰুতত একাকৰ মানৱ সমাজ ।
 বহুকাল ভুলি পাচে প্রকৃতি বিলাস,
 বাঢ়িল সংসাৰ মায়া দেৱ সমাজত ।

একাকৰ মানৱৰ ধাৰেবোৱা সুখ,
 দেখি হিঁসা উপভিল দেৱতা প্ৰাণত ।
 দেৱতা-সেৱক নৰ । তাৰ সুখ লাগি,
 অমৰ বাঞ্ছিত ' দেখি হিঁসা বেধ বত
 লাজ অপমানে লহিলে দেৱতা প্ৰাণ ।
 আৰোপিলে বিধাতাত পক্ষপাত মোৰ,
 চলিল। হৰিতে পাচে, দেৱকুলমণি,
 নিবেদিল। মনোভুখ বিধাতাৰ ধানে ।
 দেৱতা স্তুতিত চল, সুপ্ৰসন্ন নিধি,
 প্ৰতিশব্দ সৃষ্টিকৰ্তা দেৱবাক্ত পাশে,
 ঘটাই সৃষ্টিৰ পুৰুষ সংস্কাৰ বুদ্ধিত ।
 প্ৰণমি প্ৰভুৰ পদ, হৰিষ অন্তৰে,
 উভতিত দেৱবাক্ত, পূৰ্ণ মনোবণ ।
 নামিলা বিধাতা পাচে ভৈৰৱকূট গিৰি ;
 ললেহি আসন, জুৰি সৃষ্টি গুণ গান,
 প্ৰকাশিলে দিবা জ্যোতি, নবলোক মাজে ।
 উশ্বস্ত মানৱকুল, উত্থাৱল চিত্তে,
 চিঠিকি চলিল তায়, ঈশ-জ্যোতি পাশে,
 উত্তলা কৰি যেনে প্ৰদীপৰ ফালে ।
 চাপিল যেতিয়া কাষ, নৰ সৃষ্টি বেৰি,
 মনোমুখি বুলিলা প্ৰভু সকলক বানী ।
 "জানা পুত্ৰ নবগণ ! সৃষ্টিৰ মহিমা,
 উদ্দেশ্য ইয়াৰ এক নিগূঢ় কাৰণ ।
 বহুকণে তুমি মই, বহু নামধাৰী,
 বহুকণী সৃষ্টি মোৰ ব্ৰহ্মাণ্ড বিস্তাৰি ।
 মানৱৰ একাকৰ, নেলাগে মনত
 দেৱতাৰ অনুকৰণ বাঞ্ছা নবলোক ।
 প্ৰত্যেক মানৱ বিধা হোৱা, আত্মা মোৰ ;
 এক হস্তে তুমি যেনে, প্ৰকৃতি পুৰুষ ।"

জাফা মাতে হল দুই, প্রত্যেক মানব,
 প্রকৃতি পুঙ্কব সৃষ্টি, মানব মানবী ।
 সেই চন্ডে অন্ধাঙ্গিনী প্রথম প্রজন ।
 উকণে সৃষ্টিলে যেরে মানব সংসার,
 আনবিলে দুটি চকু মায়াব ঢাকোনে ।
 অপূবব লীলা এক, সংসার মতিমা,
 শিতাপিল প্রতি প্রাণে অভেদা কোশলে ।
 অনন্ত মাতার মাজে লীলাবান নব,
 লীলাবান নবী মতে কবি মানমিল,
 সমুদায় অন্ধ-অন্ধাঙ্গিনী, নব নবী,
 মিটিলে চৌপাশে বিধি, আনন্দলিপ্তনব :—
 "যেহে । ঘূরি অন্ধ অন্ধ, নিত অন্ধাঙ্গিনী
 বিচারি মিলিবাঁ মতে । মিলনব ফলে
 শাবা এক অভূত সুখক । অন্ত তার
 মেলাবা ফাঁদনে । পোতব-ফেউতি মেনে
 যতায় একাধে ; কপর্দীৰ চরে কপ,
 কপ কেশপাশে । সেউকপ দুগ-তাপ,
 বোণ-শোক, ভয়-ভয়, বিবহ-সমুদে
 চবাব নিতকে সেই সুখব ফেউতি ।
 ভাগো যাব মিলে ঠিক নিত অন্ধাঙ্গিনী
 সুখ-শান্তি বন্ধা তার পূর্ণ মিলনত,
 নতুবা অমিল ভায়ে অসুখী সংসার ।
 পালিবাঁ আজিৰ হস্তে সংসার ধবম;
 চলিব এই সৃষ্টি বীতি যুগ যুগান্তরে ।"
 অসুখান মহাপ্রভু । চলিলা বৈকুণ্ঠে ।
 মায়াব ঢাকনি ভলে, বিভোল মানরে
 আনন্দিলে মহামেলা, সংসারিক লোভা ।
 জনমি কালত পাচে, অন্ধঅন্ধ এই,
 আনন্দিলে মনুলীলা, বিধির বিধান

মায়াৰ পৰশে পাতিবিলে অন্ধাঙ্গিনী,
 নপৰে মনত সাক পূৰ্বৰ জন্ম কথা ।
 মাতৃ অস্ত শোভা ক'ব, কল্পনা সজ্জতি,
 কটালে শিশুৰ কাল, পূৰ্বৰ স্তম্ভ ভোগী
 বাল্যকাল আতিবিল, বাল্যবন্ধু সতে,
 টাহি, মাটি, কান্দি, কিবা অৰ্পশৃঙ্গ ভাৱে
 মৌৱন জোঁৱাব জন্মে দিলে দেখা আহি,
 ব্ৰহ্মপুত্ৰ ওততনি ! জন্ম নিকৰা
 উপচি পৰিল গুটি, তিয়াৰ ওপৰে,
 কত ভাব, কত কথা, কত উচ্চ আশা ।
 পৰ্বতীয়া জুৰি প্ৰায় প্ৰেমৰ আবেগ,
 বিৰিহি বিয়াপি গল অন্ধাঙ্গক জুৰি ।
 চৈধ্য বয়স পাচে মোৰ লভিল জনম,
 স'সাব-বাঞ্ছনি-লালা, পূণা লীলাচৰী ।
 কুমলীয়া অন্ধাঙ্গিনী কোমল জ্যোতিৰে,
 জিলিকালে পিডুগুৰু, জিলিকি আপুনি,
 বহুকাল অপুত্ৰক জননী কোলাত ।
 পৰিল চকুত হাৱ, মায়াৰ ঢাকোন,
 পাতিবিল পূৰ্বৰ স্নান, অন্ধাঙ্গৰ কথা ।
 সৰল কোমল হাত সৌন্দৰ্য্য-জেউতি,
 স্বভাৱৰ সাত সনা ; সুগন্ধি বহন,
 প্ৰতি প্ৰাণে প্ৰতিভাত, পৰিয়াল জুৰি ।
 চৰিল জেউতি তাৰ; বয়সৰ লগে,
 বিৰিহি অকণি ফোঁটি, আবেগ লীলাৰ,
 বিয়াপি নীতল যেনে কৰিলে স'সাব ।
 অনূঢ়া কলিটি পাচে, হল বিকসিত,
 মধুৰ সৌৰভে তাৰ মুখ বতাহত,
 নিচাৰি উৰিল নিজ পৰিমল ভাগী ।

লিঙ্গাভাগ সাক্ষ্য করি অতলুর জারে,
 জীবন বাপন হেতু, দাগব শিকলি
 পিচ্ছিলো গোবর মানি, বাফ কন্দচাৰী ।
 এবিলো জনম ঘৰ; পৰমূৰে খোয়া,
 নহয় পুকৰ বীতি, পূৰ্ণ জনহত ।
 পিতৃ-মাতৃ গুণজন, বৃদ্ধ বয়সত,
 আত্মিত পালিত হব যত্ন ফলে মোৰ;
 সাধন সমাজ তিত, স্বদেশ মঙ্গল;
 অক বহু উচ্চ আশা, দান, ধৰ্ম্ম, দয়া,
 তুণিতব সেৱা, কবি জ্ঞত জীবনব,
 চলো কাহ্ন সংসাৰব বাৱেঁ ধৰি ধুতি ।
 কুনিছিলোঁ পৰ্জ্বত বৰ্ণনা, নদী গুৰি,
 গুহা, বনজাগ, গৰ্ভীন প্রকৃতি কথা,
 ছাত্ৰব জীবন কালে গুণসেৱ মুখে ।
 অঁকিছিলোঁ মনে মনে চিহ্নপট ভাব,
 কল্পনা তুলিবে, কিসে শাস্তি উপভোগ,
 মনে পাতি গাই, নিভাল প্রকৃতি ৰূপ ।
 বাগৰি শিলনি বৃক পাকনায়া জুৰি,
 বিশাল প্রকৃতি মাফে কত বাজা ধুৰে,
 পাক পাক গুৰি ভাব মনমোহা ভাগ,
 কল্পনা ৰপত চৰি চাওঁ প্ৰাণ তৰি ।
 প্রকৃতে পৰিল বেবে, মানবী চকুত,
 মনু পতা মনমোহা, প্রকৃত পাতাব,
 জীবন পদত মোৰ, উদ্দেশ্য গতিত,
 কি যে ভাব, বৰ্ণনা অতীত, বিবিকিল
 জন্ম তলিত ! সেই ক্ষণ হস্তে হায়,
 উখলিল প্ৰাণে প্ৰাণে কি যে এটি ভাব,
 আত্মকে মহান, সৃষ্টিৰ মাহাত্ম্য ভাঁহ
 উঠিল উগাৰি । কুনিছিলোঁ হায়,
 বহুকাল আগে, সৈখৰ মহিমা শীলা,

পিতৃদেৱ মুখে । পশা নাই ভাব ভাব,
 অতকাল কাময় তলিত, সংসাৰ
 আঁঠুবাৰ ভেদি । উদ্ভাসিল এই বেলা,
 গহান প্ৰকৃতি মাতে, গহীন সি ভাব ।
 প্ৰকালিল ঈশ-জ্যোতি প্ৰকৃতি বুকত,
 অপূৰ্ণ ভেউতি তাৰ প্ৰতি স্তবে স্তবে,
 প্ৰতিভাত হল ছায়, একান্ত বিয়পি ।
 পাহৰিলোঁ কন্দুচ্ছান, সংসাৰ খেতৰ,
 বিণিকি জিলিকে মাৰ্গো, উদ্দেশ্য মহান ।
 কাময় পৃথক কিবে পৱিত্ৰ ভাবত,
 বিভ্ৰেল পৰাণ পমে ঈশ-গুণ-গানে ।
 সলালোঁ মনৰ গতি ; ভবিষ্য সংসাৰ
 মনে প্ৰাণে দিলোঁ বাদ, জীৱনৰ পৰা ।
 ধৰ্ম্মৰ পালন, পূজি সৃষ্টিৰ মহিমা,
 কৰি এত হলোঁ প্ৰতিভাত । আচৰিত,
 কাময়ৰ গুপ্তভাব হল প্ৰতিভাত,
 নিজম প্ৰকৃতি বুকো ! তটিনী বুকত
 স্তনো শলাগনি, গুপ্ত মহান ভাব ।
 সেউ এটি মচাদিন, কুন্ত জীৱনৰ ।
 আৱস্থালী কাককাণা, জীৱিকাৰ হেতু,
 জীৱন উদ্দেশ্য আৰু সাধন কাৰণ ।
 সাহিত্য সেৱাত পাচে উছৰ্গিলোঁ প্ৰাণ,
 সাৰ কৰি সমুদায় উদ্দেশ্য মূলৰ ।
 শুম্ভৰ সি নাগৰাজ্য, শ্যাম পাহাৰত,
 কহিমা নামেৰে ঠাই, বুটিচু নগৰ ।
 একে নামে নগাচান ধৰে শিতানত ।
 আতিকে সৰল তাৰ নিজাপি সজন,
 উলঙ্গ সন্ন্যাসী হাথ, উদাৰ ভাবত ;
 ঘিণায় কৃত্ৰিম শোভা, সত্যতাৰ সাজ ।

বনব হরিণা আক সবল মানরে,
 সমানে বিচার করে বিশাল প্রকৃতি ।
 নিকরা-নিষ্কৃত পানী, অমৃত সমান,
 সুব-স্বাদু ফলমূল, প্রকৃতি বিতর,
 পুরোষে সমান ভাগী, চুয়ে বনচর ।
 গভীর গহবর ভেদি অত্যাচ্ছ নিবিধে
 সমধল সমানত হই একাকার,
 ধবে শোভা নিভোপন । আবেলি বেলিকা
 য়েবে, চেতুলি বচনে, তিববির করি,
 শোভা চেচনি পাটীটি, চৈচা বরণীয়া,
 ইচ্ছা যেন, লাভী আশ্রিত শল্যক-বাগবি,
 অতুল্য সুখর ভাগ, প্রাণ-জুব-করা ।
 আলসিত উরি ধূবা মেঘর চকলা,
 সমানে সামানে ফরে, যেনে 'হাতা খোরা'
 বন্ধুগণ আবেলি পবত । তাঁহি মাঝি
 নিলগতে, করে মোর প্রাণ মতলীয়া ;
 চাপিলে ওটর হায়, কুমলীয়া হিয়া,
 যার পমি আবেগত বকন্ত অপার ;
 জুবগির দৃষ্টি হায় মন-চুব-করা ;
 চাউতে চাউতে দীর্ঘ শ্যামালী প্রকৃতি,
 নিখাল নিবোধি যেন, প্রাণ কাড়ি লয় ।
 আক বত সৌন্দর্য্যর গুপ্ত ভঁবাল,
 উদয়গাই শাবী শাবী পাতিছে পোহার,
 কিনোতা মানর প্রাণ, বেচোতা প্রকৃতি ।
 ই হেন সৌন্দর্য্য-হাট সমুখত লই,
 সক এটি পজা তলে করিলো বসতি,
 অর্কাত মানর এই, মুকলি প্রাণেবে ।
 অবস্থিলো নিজ ব্রত উদ্দেশ্য হুর'বি' ।
 এইরূপে গল কিছুকাল যনে যনে
 মণি মন প্রাণ, কর্তব্য চরণ তলে ।

ভাবিছিলোঁ, সৃষ্টিৰ মহিমা, আৰু যিবা
 প্ৰকৃতিৰ শোভা, কৰি প্ৰাণে সাৰ পূজা,
 উদ্দেশ্যৰ পাচে লৰোঁ । উন্নতিৰ বাটে,
 চিৰকাল অন্ধাঙ্কৰ পালে । মহাত্মত ।
 সঁসাৰ চক্ৰে পুত্ৰ, মুকলি মূৰীয়া,
 শোক-তাপ, চুপে ভয় নিবহ-সন্তাপ,
 নাছিল সমূলি তাৰ অশাশ্বত চৰ্ম্ম ।
 ভাবিছিলোঁ, চিৰদিন যাপিম উম্মাৰে ।
 অন্ধাঙ্ক বৈবাগী জন চাপিলে ওচৰ,
 উন্নতাই তিয়া মোৰ, মিলাও কামনা ।
 আনন্দ নথৰে প্ৰাণে, দেগি মিল জাব,
 মনে মনে প্ৰাণে প্ৰাণে, হিয়াত হিয়াৰ ।
 সঁসাৰী বাক্সে তেৰে অশাশ্বত জোলাওতা,
 মেলেহি অগত মোৰ সান্ত্বনাৰে আশে ।
 মুখেৰে বুজনি মাগো, বাক্সে ধৰম,
 নকৰে সি শোক-তাপ প্ৰাণে অশুভৰ ।
 ইদৰে বৈবাগী ভাৱে থাকোঁতে পাহৰি
 অন্ধাঙ্কনী কপা মোৰ, কোনোকা যুগত,
 স্নগন্ধি সৌৰভ তাৰ পৰিল বিয়াপি
 প্ৰকৃতিৰ কাম্য কাননত । বিয়াপিল-
 পৰিমল, চউপাশে এই অন্ধাঙ্কৰ ।
 পৰ্বতীয়া জুৰি প্ৰায়, এবি ফল-গুহা,
 প্ৰবাহিত প্ৰেমনদী, প্ৰতি শিৰে শিৰে,
 উতলি তিতৰি এক আনন্দ হিয়াৰ ।
 শিয়ৰি উঠিল প্ৰাণ, কি জানো কি ভাবে,
 নীৰৱে বিনালে হয়, নিফুট স্তবত ।
 শুনালে । প্ৰবোধ বালী উদ্দেশ্য প্ৰাণৰ,
 জীৱনৰ মহাত্মত কৰালে । শব্দৰ ।

নিবলে পাড়িলে কাণ, কান্ধিলে নিবটে,
 মনে মনে অঙ্কাজব অঙ্কে পৰাণে
 উদ্যতল তৈয়া বল, অঙ্কাজিনী খানে ।
 কল্পনা চক্ৰে চালোঁ প্রিয়া অনুকৃতি
 পূৰ্ণ প্রকৃতিত, অপূৰ্ণ ছেউতি চক ।
 সৃষ্টি শীলা প্রতি স্তবে সাংসারিক শীলা,
 বিবিলি উঠিল হায়, ত্রাসাত্ত বিয়াপি ।
 এই ভাৱে কিছুকাল যাপিলোঁ জীৱন :
 পিতৃ-আজ্ঞা নিবাতৰ পালেছি ওচৰ ।
 প্রনাতিত নমে মেন পালে ভেটা-ভগ্না ;
 উল্লাত্ত পিতৃ-আজ্ঞা ধবিলোঁ শিকত ।
 নিবে-বোতা আবেগৰ শতধাৰা সৌত,
 বাগবিল দুটি ধাবে, ভুগালে ঢৌতাই !
 যুহুঠে জাবনামুত । দেখা নাই আগে,
 কিকপ ধৰিছে প্রিয়া । চিনিম কি মতে ।
 অঙ্কাজিনী বুলি মোৰ ; মায়া যুত চকু ।
 কি আছে উপায়, পাণ্ডীৰ বাচনি ভাব
 পিতৃ-সেৱতাত । সাক্ষ কৰি সেই কাণা
 পাচিলে আদেশ পাচে পুত্ৰ শিবলই ।
 সাধ্য কি অৱজ্ঞা কৰোঁ, অশ্লোক ডাক ।
 ললোঁ খোজ ধীবে ধীবে, ভবিষ্য নেভাবি,
 চিন্তি মাথোঁ মনে প্রাণে, বিধিৰ বিধান ;
 যি বিধি সৃজিলে হায়, অঙ্কাজিনী নাবী ।
 পাহাৰৰ প্ৰান্ত এৰি নামিলোঁ তৈয়াম ;
 নতুন উদ্দেশ্য আগে, নৱ উচ্ছাহত ।
 ভিতৰি আশঙ্কা জুই, বুলে চতুৰ্গণে,
 অঘটন ঘটে জানো অশ্ল অঙ্কাজিনী ।
 আচৰিত ! বাচনিত পবিল সঁচাকে,
 অশ্ল এক অঙ্কনাবী, মানৱ চকুত ।
 সাধ্য কি প্রকৃত ধবে নৱ চকু-জালে ।

ভাগ্যে মোৰে কিন্তু হয়, বিধিৰ লিখন,
 লবিলে যতেক মানে মানৱ ব্যৱস্থা ।
 ললেহি আপুনি যেন, পাঠ্যৰ আসন,
 অক্ষাঙ্গিনী লীলা মোৰ, আচৰিত ভাৱে ।
 পুণ্য প্ৰেম লীলা খেলা, যন্তু লীলাৱতী !
 জনমত দেখা নাই ; তথাপি প্ৰাণত
 অদৃষ্ট থাকেবে বলে মিলনৰ সোঁত ;
 চিনিলে আত্মাই মোৰ, অন্ধ আত্মা তাৰ ।
 দেখিছিলো বিবাহৰ ক'ত বোঁতি নোঁতি,
 বৰ-ভ্ৰত ধৰা ক'ত বন্ধু প্ৰণয়ৰ ।
 দুৰ্বৃত্তিলো মন-প্ৰাণ কি যে কৰে তাৰ,
 কি ভাবে নচায় হিয়া, সেই মহাদিনে ।
 সুখ-দুখ, লাজ-মান, আনন্দ বেজাৰে,
 একাকাবে উলাইত কৰি তিৰহিব,
 কঁপালে হৃদয় মোৰ কঁপিল শৰীৰ,
 মাতৃয়ে যেতিয়া হয়, ধৰিলে আঁচল
 বেই গুৰনিত, নাৰীৰ শঙ্কনতলে ।
 স্তম্ভৰ গীত-বাহু, বাগিনী পক্ষম,
 কোকিলৰ কুহু বাহু কবিতাৰ সুৰ,
 বাজিছিল প্ৰাণে মোৰ, অমৃত সমান ।
 কামিনীৰ কণ্ঠে কিন্তু, ঢালিলে বি সুৰ,
 উল্লাসিত প্ৰাণে ; নেপাও উপমা তাৰ,
 গীত, বাগ, কুহুবাহু, কবিতা সুৰত ।
 স্তম্ভৰ মুখনি হয়, মঙ্গল উকলি ।
 এইকপে দুই বাতি, গল তিনি দিন,
 পৱিত্ৰ বৰৰ ভ্ৰত কৰি আচৰণ,
 প্ৰেমতা সমান হয়, মানৱ জীৱনে ।
 বুজিলো, এমিন মনেৰে দেৱৰ পায় ।
 আগে পাচে হাঁহে নাচে, আনন্দ নধৰে ;

অকুত কি বস্তু কলোঁ ।। বেবি বেবি হায়,
জোমা জুমি, চোরা চুই, মস্তব্য প্রকাশ ।
স্বপ্নরত অশ্রুভর, মিঠকর প্রাণে ।

তিতরি আবেগ এটি, জীৱন্ত জাগ্রত,
উগল ধুগল কবি, কি সে করে চিয়া !

অৰ্ণশূক ভাব ভাব, নেমেখা উদ্দেশ্য,
বাণিক চকুত ভাব, নেমেখা চর্যটি,
অব্যক্ত ভাবের শ্রব, নিবন্ধে বিনায় ।

মুগত মুকুটে কণা ; হিয়ার আবেগ
কপালে বিবিকি হায়, পবিল বাগবি,
প্রিয়তমা অক্ষাঙ্গিনী, অক্ষাঙ্গর বাঁটে,
ললেহি আসন বেবে সমাজের মাঝে ।

দীর্ঘ ওরশীক ভেসি জিলিকণিটিয়ে,
উল্লাসে হিয়া মোর । চল প্রতিজ্ঞাত
প্রিয়তমা অশুকুতি, কদম্ব-ফলিত ।

শান্তির শীতল তেজ বলে প্রতি শিবে ;

অঙ্গে অঙ্গে পবন, বেবে হাতে হাত ;

পুলকিত মন-প্রাণ, অশ্রির শব্দ ;

আবেগর উল্লাসে চুরো অজ কঁপে,

টলবল প্রাণ হায়, হাত খবব ।

বিক্রপ চাহনি হানে, সমুদ্রের পর্বা,

সমনীয়া বন্ধু ভনে, পেলাই ঠেকত ।

লাজে মুড়কড় হায়, শুকজন আগে ।

প্রাণে প্রাণে গল বন্ধা, দম্পতী বাঁকেবে ;

মেখালে বাহিরে পূণা মিলনের দিন ;

পবিত্র সি লগ্ন-গাঁথি, পবিত্র তারব ।

প্রথম মিলন দিন, পোনে দেখা মেখি,

সকুচিতা অক্ষাঙ্গিনী অক্ষাঙ্গর পাশে ।

পাচৰিলে পূৰ্ণভাৰ, একান্ত বেহিয়া,
 কোনোবা যুগত । মাথোঁৰ ঢাকোনে আক
 ধৰে নিলগাট, নিচিনা ভাবৰ ফালে ।
 নেচোঁও যেতিয়া হাত, মুখলই মোৰ,
 একে ঠায়ে থাকে চাই, হেঁপাহ চকুৰে ।
 চকুত পৰিলে চকু, কৰে তলমূৰ,
 ধৰা-পৰা চমকনি খাই । এটি হাত
 আদৰেৰে চপাট বুকত, মোধোঁ কিবা ।
 আবেগ উগাৰি উঠে । নেমাতি উত্তৰ
 দিয়ে কপালৰ ঘামে । বুকত মুখানি
 ধৰি হেঁপাহ বান্ধেৰে, গনে মোধোঁ কিবা ।
 উচ্ছ্বাস, আবেগ, কিবা, কিজানোঁ কিভাবে,
 'ও'-হ' 'ও' ভানে এটি স্তব, খন উশাহৰে,
 নাকৈদি বাহিৰ হল, ডালু-ফুটা বাগি ।
 বুজিলোঁ কিয়াব ভাব, দিয়া ভিখাৰীয়ে ।
 কিবা, স্তব, কিবা লাগি, কিবা অনুভৱ,
 অক্ষান্ত মিলনে হাত, অক্ষান্তিনী সতে ।
 মুখে মুখে বুক বুক, প্রতি অক্ষ ভাগে,
 পৱিত্ৰ মিলন জোতি প্ৰকাশি দেখালে,
 একান্ত পয়ন আঁহা । বিধিৰ নিধানে ।

হলিমান মহন্ত ।

বিশ্ব-দৰ্পন ।

বলিদান ।

হিন্দুজাতি অতি প্রাচীন কালের সভ্যতার সময়ত নিৰ্বাসিত ভোক্তা আছিল ।
প্রাণী হিংসা করা তেওঁলোকৰ সভ্যত নাছিল । সময়ৰ স্বাভাবিক পৰিবৰ্ত্তনত লাহে
লাহে শিক্ষিত মৌরী সকলৰ বাচিবৈ সকলোৱে মাছ মাংস খাবলৈ ধৰিলে । আক
মাংসৰ নিমিত্তে প্রাণী বধ উমান বেচি হব ধৰিলে যে, এই অস্বাভাৱ কাৰি সকলৰ
অসহ্য হৈ উঠিল । গতিকে তেওঁলোকে অনেক বকমে এই জীৱ বধৰ পাতক গুণাবলৈ
চেষ্টা কৰি, শেষত ইয়াক বাধা দিয়া অসম্ভৱ মৈথি, যাতে প্রাণীবধ কম হয়, তাৰ
নিমিত্তে ভাৰি চিন্তি এই বলিদান বা পশু মেধৰ নিয়ম উলিয়ালে । এই বিধানত
তেওঁলোকৰ উদ্দেশ্য আছিল : পান্থৰ বৃষ্টি চৰিতাৰ্থৰ নিমিত্তে য'ত তত
যেতিয়াই তেতিয়াই যাতে নৃপ-সকল যাতনাদি পশুবধ অধিক পৰিমাণে নহয় ।
এই নিয়মৰ পৰা হল কি, যে কোনোৱে মাংস খাবৰ ইচ্ছা কৰিলে বলিদান
দিব লাগিব । জানিবা এটি ছাগলি আনিলে, তাক বলিদান মতে খাবলৈ হলেই
তাৰ লগত উপসৰ্গিক আৰু অলপ খবচ লাগিব ২।৪ জন মানুহ গোটাৰ
লাগিব । একাগি পূজাৰ প্ৰয়োজন : ইয়াত তিনিটি উপকাৰ (১) লগকৰা
খবচৰ ভয়ত বা অভ্যন্ত কৈতিয়াবা পশু বধৰ ইচ্ছা হলেও বাধা জন্মে, (২)
মনত এটা ধৰ্ম্ম ভাৱ, এই ভাৱৰ পৰা প্রাণী হিংসাৰ ইচ্ছা কম হয়; (৩)
জনদিয়েক বন্ধু বান্ধৱৰ সংসৰ্গ, আৰু তেওঁলোকেৰে মিলি আনক উপভোগ কৰা ।
পশু মেধৰ মন্ত্ৰত আছে :—তৈ প্রভো সকলো জীৱ আপোনাৰ উৎপত্তি, আপোনাতে
লয়, আপোনাৰ ওচৰত সকলো সমান, এনেদৰে এই জীৱটি আমাৰ ইন্দ্ৰিয়
লালসাৰ নিমিত্তে লুপ্ত কৰা নিতান্ত অক্ষয় । কিন্তু অৱশ্যত পৰি, নকৰি নোৱাৰাত
পৰিছোঁ । আপোনাৰ সংসাৰ চলিব লাগে, এতেকে বাধা হৈ এই পশুটি মাৰিবলৈ
আগ বাঢ়িছোঁ । এই পাতকৰ পৰা যেন আমাক বন্ধা কৰা, আৰু জীৱটিৰো যেন
সংস্ৰুতি হয় । এই পশুটিয়ে এদিন নহয় এদিন এই শৰীৰ বিনষ্ট কৰিবই ।

তেতিয়া পোক পৰুৱাৰ ও শূণ্যলোকে ভোজ হুৱুৱুৱেন । এতিয়া ই আমাৰ উপকাৰত আহিছে । প্ৰভো! আপোনাৰ জীৱ সমূহৰ মঙ্গল বিধান আপোনাৰ ইচ্ছাধীন । এতেকে, আমাক এই নিম্নঃসত্তা পাপৰ পৰা মুক্তি দিয়া ইত্যাদি ।

হিন্দুগ্ৰন্থে সৃষ্টিৰ আদিৰে পৰা অন্তলৈকে এই সময়টোক চাৰিভাগ কৰে:

(১) সত্ৰায়ুগ, এই কালত ভক্তিৰেই ঈশ্বৰ সেৱাৰ প্ৰধান উপায় (২) ত্ৰেতাযুগ; ইয়াত জ্ঞানেই মুক্তিৰ উপায়, (৩) দ্বাপৰযুগ, ব্ৰহ্ম বলিদান আদি, (৪) কলিযুগ মান ও নান। ইয়াৰ পৰাই দেখা যায় যে এই সময়ৰ ৩য় ভাগতে পশুমেধ বা বলিদানৰ প্ৰথা ওলায়, এই পশু মেধাদিৰ কথা বামায়েণ আৰু মহাভাৰতত ভাৰতকৈ বৰ্ণনা কৰা আছে । তাত দেখা যায় যে কতিয় বিলাকেহে পশুবধ কৰিছিল । অৰ্থাৎ কনিয় বিলাক যুজাক আছিল, যুজীক বিলাকৰ আনতকৈ মাছ মাংসৰ আৱশ্যক বেচি আছিল ।

আদিতে এই বলিদান বৈদিক যতে আছিল । সেই সময়ত এই বলিদান প্ৰথমতে নিয়ম যতে ঈশ্বৰক প্ৰাৰ্থনা স্তুতি কৰি পশুটি মৰা হয়, তাৰ পাচত তাক ৪ ভাগ কৰা হয় । ১ম, ভাগ ইন্দ্ৰাদি দেৱতা সকলক দিয়ে দেৱতা সকলৰ হৈ গলে, ২য় ভাগ ঋষি পুৰোহিত সকলক দিয়ে; ৩য়, ভাগ সমজুৱাৰ আৰু ৪ৰ্থ ভাগ গিৰিহঁতৰ । বৈদিক বলিদানৰ পৰা স্পষ্ট দেখা যায় যে সেই পশুটি আমাৰ আজি কালি ধাৰণাৰ যতে কোনো দেৱতাক উচৰ্গি দিয়া নহয় । যাত্ৰ বধৰ পাচতৰ পৰা বন্ধা পাবৰ কাৰণে ঈশ্বৰক স্তুতি মিনতি কৰি লয় । বধকৰাৰ পাছত হে ইন্দ্ৰাদি দেৱতাক ভাগদিয়া হয়, আৰু সেই বৈদিক যত্ৰ বিলাকত আজিকালিৰ চুৰ্গী, কলি আদি দেৱতাৰো নাম পোৱা নেযায় । ইয়াত প্ৰথমতে অগ্নি দেৱতাক ভাগ দিয়ে । তাৰ মন্ত্ৰটিৰ অৰ্থ এই, “হে অগ্নি, মোৰ এই যজ্ঞলৈ তোমাক নিমন্ত্ৰণ কৰিছোঁ, নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰি তোমাৰ নিমিত্তে পাৰি পোৱা আসনত বহি কীৰ্ত্তন কৰি তৃপ্তি পূৰ্ণক ভোজন কৰি, মোৰ প্ৰতি দেন সুপ্ৰসন্ন হোৱা ।” এই দৰেই ঋষি পুৰোহিত সকলক আৰু সমজুৱা সকলকো ।

এই গিনিতে আৰু এটি কথা, কোনো কোনো ঋষিয়ে দেৱতাক শাপ দিয়া শুনিবলৈ পোৱা যায়; কিন্তু কোনো দেৱতাই ঋষিক শাপ দিয়া শুনিবলৈ পোৱা বৰ টান । দেৱতা সকলে বহুৰ ঠাইতে বহি তেওঁলোকৰ ভোগ খাইছিল । (মহাভাৰতত সুধিষ্ঠিৰ বাজসূয় ও বসুদেৱেৰ দান ব্ৰহ্মাদি চোৱা) ইয়াৰ পৰা এনে অনুমান হয় যে ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসকল কোনো সেই নামৰ বিজ্ঞ মহাতেজস্বী মহাপুৰুষ আছিল । তেওঁলোক সামান্য স্তম্ভত থাকি, সাধাৰণ জনতকৈ অত্যাধিক শ্ৰেষ্ঠ

আমি তেওঁলোকৰ অলৌকিক ডান্সৰ ডান্সৰ কাণ্ডৰ বাবে পূজা বা পূজনীয় । হিন্দুজাতিৰ কৃতজ্ঞতা গুণ বৰ বেচি; আৰু এই জাতি কেতিয়াও অকৃতজ্ঞ হ'ব নোখোজে, মই যাব ওচৰত কৃতজ্ঞ, যাক পূজা কৰোঁ, মোৰ সম্ভাৱন সম্ভৱিত্তে পুৰুষে পুৰুষে তেওঁক পূজাকৰিবই । এনেদৰে ইয়াৰ পৰাটো দেৱতা পূজাৰ উৎপত্তি যেন অনুমান হয় । আৰু এটি কথা দেখা যায় যে, মই ইন্দুক পূজোঁ, ইন্দুয় আকৌ তেওঁ তকৈও ডাঙৰ দেৱতা শিব-বিষ্ণুক পূজে, শিব-বিষ্ণুৱে ও আকৌ এজন ইন্দুক পূজে । ইয়াৰ পৰা অনুমান হয় যে দেৱতা আৰু মনুষ্যজাতিৰ পাৰ্থক্য, গুণৰ হীন-ভেটিৰ (বেচিৰ) পৰা ।

বৈদিক বলিদানৰ পৰা দেখা যায় যে পশুবধ ইন্দুৱৰ সম্ভৱিত্তিৰ বাবে নহয়, নিজৰ সম্ভৱিত্তিলৈহে । ইয়াৰে পৰা লাহে লাহে মানসিক অৱনতিৰ লগে লগে পৌৰাণিক নিয়ম ওলায় । পুৰাণ মানেই পুৰণি কথাৰ ইতিহাস বা বৰ্ণনা । আলোচনা মথকাত বহুতে বেন পাচিবিলে ধৰিলে, এই কৃতিধাতু জন দিয়েকে বেনৰ আশ্ৰয় লৈ পুৰাণ বঢ়ে । এই পুৰাণ বিলাকত আমি পতিয়াব নোৱাৰা বহুত কথাই অতি বাস্তৱ কপে ঠাই পালে । ইয়াত আচল কথা এৰি দি, বেনৰ নাম পোৱা দেৱতা সকলৰ আৰু তাৰ লগে লগে সেই দেৱতাবিলাকৰ অৰ্ঘ্য বহুত কপে অনেক দেৱতাৰ কীৰ্ত্তি কলাপ বৰ্ণনা আছে ।

ইয়াত বলিদানৰ নিয়ম বেলেগ হয় । পশুটি একেবাৰেই এজন দেৱতাক উছৰ্গা কৰি দিয়ে । এই সময়ত যেই সেই দেৱতালৈ বলিদান কৰিব পাৰিছিল । পুৰাণত কিছুমান দেৱতা সব গুণৰ; আৰু তেওঁলোকৰ কাণ্ডাও শাস্ত্ৰ স্বতৰাৰ । গতিকে সেই দেৱতা সকলৰ উদ্দেশ্যত পশুবধ বৰ বেয়া হেন লগাত, যি সকলৰ কাণ্ডা উৎসাহভাৱে সেই সকলৰ নামেহে ক'লি দিব পাৰি, পাচত এনে নিয়ম কৰা হয় । মাইকী দেৱতা বিলাক শক্তিকপিনী আৰু ভাসমিক স্বভাৱে বৰ্ণনা কৰাত, দুৰ্গা কালি আদি দেৱী সকলৰ নামে বলিদান বিধান হয় । মাইকী দেৱতা যে জাগৃত ইয়াৰ আচল মূল হৈছে সাংখ্যদৰ্শন । এই দৰ্শনৰ মতে পুৰুষ শাস্ত্ৰ আৰু নিন্দৰ্শা, প্ৰকৃতি বা মাইকীয়েই সকলো কৰে, আৰু শক্তি স্বৰূপ, পুৰুষে মুঠে প্ৰকৃতিৰ আশ্ৰয় লৈ জোগ কৰে ।

দেৱী সকলৰ ভেতৰলৈ যে বৰ হেপাঁহ, এনে কথা পুৰাণে বৰকৈ দেখুৱা নাই । বলি মানে অকল পশুৱেই নাছিল, কোঁমোৰা-কুঁহিয়াৰ আদিও বলি । তন্ত্ৰৰ আবিৰ্ভাবেহে আৰ্জি কালিৰ বলিদানৰ সোঁত ইমান বেছি কৰিলে, তন্ত্ৰৰ মতে এটা ছাগ দান কৰিলে ইমান বহুৰ গোঁসানী সম্বন্ধে থাকে । ম'হত ইমান,

ভাৰত ইমান আদি সময় বিধান কৰে : ইয়াৰ পৰা দুৰ্গা পূজা, কালী পূজাত ইমান অসংখ্য পশুবধ হয়। কিন্তু সি যিকি নহওক, শুৰি আচলতে ঠিক আছে। পুৰাণত এটি গল্প আছে, তাক তত্ত্বয়ো সমৰ্থন কৰিছে। গল্পটি এই :—
 এজন বজাই বহুত বচৰ এফনা গোঁসানীক অনেক বকমে অসংখ্য পশু বলি দি পূজি আছিল। অশুকালত যেতিয়া সেই বজা স্বৰ্গলৈ যায়, তেতিয়া বাটত অলপ দূৰৈত দেখিলে যে এঠাইত বহুত প্ৰাণীয়ে হাতত একো খনি দাটলৈ থিয় হৈ বৈ আছে। স্বৰ্গৰ দূতক কাৰণ সোধাত বজাক কলে, সেই প্ৰাণী বিলাকে আপোনালৈকে বাট চাই আছে। পূৰ্ণিমাৰ আপুনি উইতক বলি দিছিল। এতিয়া উইতে আপোনাক বলি দিবলৈ সাজু হৈ আছে। ইততে আপোনাক কাটিবই; ইয়াৰ পৰা হাত সাৰিবৰ একো উপায় নাই। বজাই এই কথা শুনি বিচুতি হৈ উপাসিত গোঁসানীক স্তুতি কুৰিবলৈ ধৰিলে। গোঁসানী আহি কলে যে, তোমাৰ কৰ্মফলৰ ভোগ কৰিবই লাগিব। ইয়াৰ পৰা মই তোমাক মুক্তি দিব নোৱাৰোঁ। বজাই কলে, মই তোমাৰ উদ্দেশ্যেহে কলি দিছিলোঁ। গোঁসানীয়ে কলে, তুমি মোক সংসাৰৰ বিষয় ভোগৰ নিমিত্তে পূজিছিল, মোৱা তোমাক সংসাৰৰ বত বকম সুখ কৰ পাৰে, সকলো দিছিলোঁ। তুমি তেতিয়াও কোনো তুখত নপৰিছিল। এই কথা শুনি বিচুতি হৈ বজাই বৰকৈ কাকুতি কৰিব ধৰাত, গোঁসানী নিকপায় হৈ মহাদেৱক মাতিলে। * মহাদেৱে গোঁসানীৰ অনুৰোধত, অনুগ্ৰহ কৰি বিধান কৰিলে যে অতৰোৰ প্ৰাণীয়ে প্ৰত্যেকে এবাৰ *এবাবকৈ* নেকাটি একেখন দাত ধৰি বজাক একে কোবেই কাটক বাক। আটা প্ৰাণীয়ে কাটক, বজাই এই শৰীৰ এৰি অন্য শৰীৰ ধৰক, আকৌ এটাই কাটক নতুন শৰীৰ ধৰক, এনে হলে বাটতে যুগ-যুগান্তৰ যাব, স্বৰ্গলৈ যোৱা নহব। এই বিধানত জানিবা কোনো মতে বজাই আকৌ এবাৰ শৰীৰ *এৰি* নতুন শৰীৰ ধৰি স্বৰ্গলৈ গল।

এই গল্পটিৰ পৰা বুজা যায়, প্ৰাণী বধ কৰা পূজা বা তজ্জিৰে একো সম্পৰ্ক নাই। প্ৰাণীবধ নিজৰ পান্থিক সুখৰ নিমিত্তে, বন্দ্য বা পূণ্যৰ নিমিত্তে নহয়।

সূৰ্ণ কান্ত দেৱ শৰ্ম্মা ।

নলচবিত্ৰ ।

সময়ন্তীৰ বিবাহ ।

নলক বৰিলা পতি মেধি বাজাগণ ।
 যাব যেই মেধে গৈলা নিহাদিত্ত মন ॥
 ভাঁম নবপতি তৈলা আনন্দ মগন ।
 বিহাৰ কাৰণে বাজা আনে বন্ধুগণ ॥
 বাজকৰগণ বাজা ডাকিয়া আনিলা ।
 বিহাৰ সামগ্ৰী বত একত্ৰ কৰিলা ॥
 নিৰ্ম্মাইলা সজাখন আনি খনিকৰ ।
 ফটিকৰ স্তম্ভ আনি দিলা খৰে খৰ ॥
 একত্ৰেগণ স্থান জুৰি বচে সজাখন ।
 কনক বস্ত্ৰতে চিত্ৰ বিচিত্ৰ নিৰ্ম্মান ॥
 নানা বস্ত্ৰে বিৰচিলা যেন দেৱপুৰি ।
 বস্ত্ৰনে মণ্ডিত তাহে গৃহে শাৰি শাৰি ॥
 মণিময় লীপগণ জলে খানে খান ।
 কোঁটা সূৰ্য্য তিনি আলো নহাই বৰ্ণন ॥
 তাৰ পাশে হোমঘৰ কৰিলা নিৰ্ম্মান ।
 ফটিকৰ বেদী কৈলা হোমৰ কাৰণ ॥
 বেইঘৰ নিৰ্ম্মাইলা কৰিয়া যতন ।
 মেধি আনন্দিতা তৈলা বত নবীগণ ॥
 শুভক্ষণ দিনে তেবে কল্যাক আনিলা ।
 গন্ধতৈল হৰিত্ৰাক ঘঁসি নোঁৱাইলা ॥
 আতি বহুমনে বাণী চতুৰ্দ্ধোলে চড়ি ।
 জল আনিবাক গৈলা তিবীগণে বেড়ি ॥

নানা স্তম্ভল কৰে বহুতক কাষিনী ।
 উকলি দিলেক মিলি চুই তিনি জনী ॥
 চুনৰী কাকত লৱে কটো নাবীগণ ।
 চুৰকাঁকত সিফে কটো আতি বহুমন ॥
 বাহুকবগণ লৱে বাহুক বজাই ।
 ঢোল মৃদঙ্গৰ শব্দে কাণ ফাটি যাই ॥
 গায়ন কায়ন আৰু কালীয়া নটক ।
 বহু চক্ৰে চলে সৰে পানী তুলিবাক ॥
 হাতি ঘোড়া চলে সৰে মমাই গগন ।
 মহানন্দে নাচে গাৱে বহু প্ৰজাগণ ॥
 লাৰি থাৰি কল আনি পথত ৰোপিল ।
 থৰে থৰে তাতে সব পুষ্প মালা দিল ॥
 সুবৰ্ণ ভূম্বৰে বাণী জল তুলি আনি ।
 স্থান কৰাইলন্তু সময়ন্তী সুবৰ্ণী ॥
 সাতপাক প্ৰদক্ষিণ কৰি সেইখান ।
 স্বৰ্ণপাটে তুলি কণ্ঠা কৰাইলন্তু স্থান ॥
 দশকুড়ি জনা মিলি স্থললিত বাবে ॥
 আতি উত্ৰাবল গাৱ, বহু নাম গাৱে ॥
 মজল আচৰে কত কৰে নানামত ।
 বাজিছে শব্দে ধনী আতি স্থললিত ॥
 যথা বিধি গ্ৰী আচাৰ কৰি সমাপন ।
 আপুনি মলছে বাণী সময়ৰ বদন ॥
 পিছাইল সোণোৱালী বহু বিতোপন ।
 নানানিধ অলঙ্কাৰ কি কৈবো কথন ॥
 হেনকালে অস্তান্ত তৈলা দিবাকৰ ।
 কুল পুৰোহিত আসি মিলিলা সন্ধৰ ॥
 অধিবাস কৰি বাজা শুভক্ষণ জানি ।
 বামাগণ মিলি দিমে উকলিব ধনি ॥
 পৰদিন প্ৰহ্লাডতে উঠি মৰপতি ।
 নান্দীমুখ শ্ৰাদ্ধ আদি কৈলা সমাপতি ॥

বহুৱতু ধন ৰাজ্য আশ্ৰয়ক দিয়া ।
 মহানন্দে বিপ্ৰগণে বেদ উচ্চাৰিলা ॥
 চৰিভাৰি কৰিলন্তু বহু প্রজাপণ ।
 আনন্দৰ কোলাতলে ভেদিল গগণ ॥
 তেথা নল নৰপতি নগৰ ৰাচিৰে ।
 নিজ নলবল লৈয়া আনন্দ অশ্বৰে ॥
 আত্মীয় বান্ধবগণ কুল পুৰোহিত ।
 নিমন্ত্ৰিয়া আনিলন্তু দেৱন বিহিত ॥
 কুলাচাৰ বেদাচাৰ স্তী আচাৰ বহু ।
 বেঢ়ি কুটুম্বৰ আৰে কৰে যথোচিত ॥
 চৰিত্ৰা মাথিয়া মিলি কুল নাবীগণ ।
 স্তবৰ্ণ ভূতাবে স্তান কৰাইলা তেখন ॥
 ভূজাইলা সবাহাৰো বহু পাবে মানে ।
 ভূষিলা আশ্ৰয়গণে নানাবিধ দানে ॥
 পৰদিন প্রজাততে নল গুণৱান ।
 স্তানকৰি মিঠা কণ্ড কৰি সমাপন ॥
 বোড়ল মাহুৰ পূজা কৰি বিধিমত ।
 নাৰ্দ্দীয়ুথ আৰু কৰে বেদৰ বিহিত ॥
 দধি দুগ্ধ বৃত্ত মধু আনে ভাবে ভাবে ।
 পিঠা পৰমাৰ নানাবিধ উপহাৰে ॥
 ভূজাইলা নিমন্ত্ৰিত বহু বহু প্ৰাণী ।
 খোৱা খোৱা লোৱা লোৱা এহি মাত্ৰ শূনি ॥
 বস্তু অলঙ্কাৰ আৰু বহু ধন সোণ ।
 যোগ্যমতে জনে জনে কৰিলন্তু দান ॥
 সাজ অলঙ্কাৰ ৰাজ্য কৰে পৰিধান ।
 শৰীৰৰ কাঙ্ক্ষিত জোনাক সভাখন ॥
 কেহোবা দেৱাতা চড়ি নল মহামতি ॥
 কণ্ঠাৰ গৃহক হেৰে চলে কষ্টমতি ॥
 বৰযাত্ৰীগণ সৰে আনন্দে বিভোৰ ।
 দুই বহু বেলা কেৰে গগণ উপৰ ॥

মঞ্চল কৰিলা আসি বত নাৰীগণ ।
 বেনমন্ত উচ্চাৰিলা বত বিপ্ৰগণ ॥
 খোল ঢোল মৃদঙ্গ বাজয় কবতাল ।
 শব্দ কঁহি ঘণ্টা বাজে মতা গণ্ডগোল ॥
 বাজে বাঁহী বীণা আৰু ডবা জয় ঢাক ॥
 বাহুব শৰুত শূক ভৈল্য দেৱধাক ॥
 চুই অক্ষৌহিনী সৈন্য সজতে সাজিলা ।
 চালি ধৰে চেৱে চেৱে চলিবাক লৈলা ॥
 অযুতেক হাতী চলে পৰ্শিত সমান ।
 এক লক্ষ তুকক-চোৱাবী বলবান ॥
 গায়ন-বাদন আদি যত বাজু দেখা ।
 অগণিত চলে সৰে কোনে কৰে লেখা ॥
 ঘোৰুৱাৰ পুণ জুৰি চলে যাত্ৰীগণ ।
 কাৰো মাত কেঁওএ কতো নকৰে ভাৱণ ॥
 হেন মতে আসি উপনীত সিংহতাবে ।
 বজক বাতৰি গৈয়া দিলেক যে চৰে ॥
 হুতাবে আসিয়া বৰ ভৈল্য উপনীত ।
 মুখ্য সেনাপতি আৰু ইষ্ট মিত্ৰ যত ॥
 প্ৰভোকে আদৰে বৰে আগ বাঢ়ি যায় ।
 ক্ৰমে পক্ষ দ্বাৰ এড়ি বৰ্ত্তত আসয় ॥
 শুনি আনন্দিত ৰাজা চলিলা আপোনে ।
 আগবাঢ়ি আনিবাক লৈয়া বিপ্ৰগণে ॥
 গন্ধ পুষ্প ধূপ দীপ পুষ্পমালা লৈয়া ॥
 কামাতাক বিধিমতে আদৰিলা গৈয়া ॥
 ত্ৰিবীগণে শ্ৰমজল অনেক কৰিলা ।
 নাম উকলিব লক্ষ্য গগন ভেদিলা ॥
 স্তম্ভাশ্ৰমি তুলিবাক সাজে নাৰীগণ ।
 চৰ্ভূৰ্দ্ধোলে চড়ি বাণী কৰিলা গমন ॥
 শ্ৰী আচাৰ বত কৰ্ম কৰি সমাপন ।
 গন্ধ মাংসা দানে বাণী আদৰে তেখন ॥

সভামধ্যে আসি নল বসিলা আসনে ।
 বরণ করিলা বাজা আনন্দিভ মনে ॥
 কুল-পুৰোভিত্তি বিধি মাতিবাক লৈলা ।
 বিধিমতে নল হেবে কুশাগ্নি করিলা ॥
 অনন্তর পুরত বসি মতেক কামিনী ।
 ফোটে বেণা বস্ত্র অলংকারে কন্যাখানি ॥
 সজাইলন্তু মিলি যত্নে জীয়নী নকীবী ।
 বিজুলী চমক যেন সমুদ্র শুষ্কবী ॥
 চর্ম বিশালিত্তি বাণী সঙ্গ্রে নারীগণ ।
 জীয়ারীক নিলা ভামাতার বিজ্ঞমান ॥
 বেস মন্ত্র উচ্চাৰিলা যত নিপ্রগণ ॥
 যুথ চন্দ্রিকাক হেবে করিলা ভক্তন ॥
 সাত্তবার প্রদক্ষিণ করি বীড়িমতে ।
 কন্যাক বৈসাই নিয়া নলর বামতে ॥
 বর কন্যা দোহে য়েবে বসিলা সজাত ।
 অনন্ত বিবন্ধে যেন বহির সহিত ॥
 কুশ, তিল, গাজোদক, আক চুর্কস কল ।
 আসন স্বাগত পাশ্চ অর্ঘ আক জল ॥
 নখি চুর্ক ফুতর সহিত মধুপর্ক ।
 বসন ভূষণ দিয়া পূজিলা নলক ॥
 নিধিমতে সালঙ্কতা করি কন্যাধন ।
 সভা অঙ্গীকারে বাজা করিলা অর্পণ ॥
 আতপবে নারীগণ কবয় কৌতুক ।
 সহস্রেক দাসী বাণী উৎসর্গে যৌতুক ॥
 হাতি ঘোড়া গক মহ অযুত অযুত ।
 কন্যার যৌতুক বাজা উৎসর্গ বহুত ॥
 গো, ভূমি, কাকন আক বসন ভূষণ ।
 যৌতুক উৎসর্গে মিলি যত বন্ধুগণ ॥
 অচ্ছিত্ত বাচন করি সূর্য অর্ঘ্য দিলা ।
 সুবর্ণ নক্ষিণা দিয়া জ্ঞানপে তুবিলা ॥

দৰি, চুফ, আদি জ্বা ভোজন কৰিলা ।
 বাসৰ গৃহক নলে সুখে চলি গৈলা ॥
 কুশুম লযায় নল ভাগে বিভাবৰী ।
 কোঁচুক কৰিলা খিলি বত্ৰ সত্ৰচৰী ॥
 আপুনি বসিক নল নৈষধ ঔষধ ।
 বসিকা যে সময়ন্তী বসৰ লাগৰ ॥
 দোহে দোহাকাব কপে মুখ অতিশয় ।
 পৰম্পৰে দুই চপে দোহাকো দেখয় ॥
 দৰিদ্ৰ পাইলে যেন নৱবন্ধ নিধি ।
 ততোধিক ভাগ্য মানি প্ৰশংসয় বিধি ॥
 নলৈ বোলে প্ৰাণেশ্বৰী স্তনাহা বচন ।
 যাবত শৰীৰে মোৰ থাকয় জীৱন ॥
 ভাৱত নেৰিবো মই তোমাক কখন ।
 সত্যো সত্যো কৰে মই স্বৰূপ বচন ॥
 ভূমি কায়্য মই চাঁয়্য কহিলো নিশ্চয় ।
 পুনঃ সত্য কৰি কঠো নাহিকে সংশয় ॥
 তেন যতে সুখ বাজি প্ৰভাত হইলা ।
 লয্যাহন্তে উঠি নল প্ৰাতঃকৃত্য কৈলা ॥
 নিত্য কৰ্ম কৰি বাজা অবসৰ তৈলা ।
 ঘোড়ৰ বাজনে বাজা ভোজন কৰিলা ॥
 তেবে ভীম নবপতি দুঃখিত অস্তবৎ
 কক্কাক পাঠাইবে লাগি চিত্তাতে অস্থিৰ
 পাটবাণী স্মৃতিও কান্ধিবে লাগিলা ।
 অস্তব পুৰত ক্ৰম্মনৰ বোল তৈলা ॥
 মাহিয়তী শেহিয়তী আদি বত্ৰ জন ।
 বিনাইয়া কান্ধে সবে সময়ন্তী গুণ ॥
 মাৱে, জীৱে, গলাসলী কৰয় ক্ৰম্মন ।
 বাণী বোলে সময়ন্তী মোৰ প্ৰাণধন ॥
 তোক এড়ি কেন যতে মই প্ৰাণ ধৰোঁ ।
 তোৰ অবিহনে মই পুৰিভেই যবো ॥

ক্ৰমে ক্ৰমে আমি মিলিলেক বত নাৰী ।
 চুবুৰীয়া সম্বন্ধীয়া জীয়াৰী বহাৰী ॥
 বৃক্ষাগণে বেলে মাত্ৰ ক্ৰমত সুভাগী ।
 আশিৰ্বাদ কৰে। তেৰা স্বামীৰ সুভাগী ॥
 চৰ গোৰী বসতি কৰোক ভগবতী ।
 অচিৰতে আই হেন হোৱা পুত্ৰবতী
 পতিবৈক শুক দ্ৰোণাং কোলে মুনিগণ ।
 নাৰদৰ মুখে আমি কবিতো অৱণ ॥
 এতেকে স্বামীলে শুক নাহি আত বিনে ।
 নলৰ চৰণ ভূমি সেৱা বাতি দিনে ॥
 নিদ্ৰা আনন্তক ভূমি দূৰতে ভাঙিলা ।
 এক চিন্তা মন হয় স্বামীক ভাঙিলা ॥
 স্বামী যদি ছপৰাক সোণ বুলি কয় ।
 সুৰি বুলি প্ৰভাতৰ দিবে নলাগয় ॥
 সেই সব কাৰ্য্যে স্বামী সন্তোষ পায়য় ।
 প্ৰাণ পণে যত্ন কৰি কৰিবে লাগয় ॥
 যেই কাৰ্য্যে গাও অসম্ভৱ জানা স্বামী ।
 কদাচিতো হেন কাৰ্য্য নকৰিবা ভূমি ॥
 কটু কথা কদাপি নোবোলা স্বামী পাশ ।
 নকৰিবা স্বামী নিন্দা আৰু উপহাস ॥
 স্বামীৰ সুখতে সুখ ভান হুখে হুখ ॥
 বকিবাহা এহি মতে ত্যজি নিজ সুখ ॥
 সুমধুৰ বাক্যে সদা স্বামীক ভূবিবা ।
 ভোজনৰ সামগ্ৰিক নিজে তুলি দিবা ॥
 তামোল যোগাইবা সদা পদতলে বসি ।
 স্বামী যদি ক্ৰোধ কৰে থাকিবাহা সসি ॥
 তোৰ ভাগো পাই আছ নল মহামতি ।
 পৃথিৱী যুড়িলে হাব অক্ষয় কীৰ্ত্তি ॥
 কন্দৰ্পৰ কপ যিনি সুকোমল কায় ।
 অপেন্দ্রীয়াগণে যাক দেখি মোহ যায় ॥

কাপে গুণে বলে বীৰ্য্যে ডুবনে অতুল ।
 ইন্দু আদি দেৱে যাক নোহে সমতুল ॥
 সভাৰাদী জিহেতুয় যমাদা সাগৰ ।
 নৰীন বয়ল যেন পূৰ্ণ ললধৰ ॥
 হেন দ্বাৰী লভি আছি পূৰ্ব পুণাকলে ।
 আপোন যৌবন দিয়া বহিবা কুললে ॥
 পতিভ্ৰতা নাৰীক ডবয় ত্ৰিভুগত ।
 স্তবাস্তব নাগ নব চেৱে ভয়ে ভীত ॥
 ত্ৰেকা, বিস্কু, মহেশ্বৰো হিয়া কপি যায় ।
 সতী যদি কপাচিত ক্ৰোধযুতা হয় ॥
 শতবু শাশুৰী আদি যত শুকজন ।
 ভক্তিভাৱে সন্মোহে তুষিবা তুমি মন ॥
 দাস দাসী আদি যত লিগিৰী লক্ষী ।
 লবাহাৰো মিলে থাকো তুমিবা সাদৰী ॥
 হেনমতে বুজাইলা যত বৃদ্ধাগণ ।
 দময়ন্তী মুখ চাহি বিধাদিত মন ॥
 তেৰে নাৰীগণ আনি বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ ।
 পিন্ধাইলা অতি বহুত দেখি চমৎকাৰ ॥
 আচুৰীয়া চুলিতাৰ খোপাক বান্ধিলা ।
 মালতী চম্পাৰ ঢাকি তাতে পিন্ধাইলা ॥
 সৈণ্টা ফালিয়া দিল সিন্দূৰৰ বেখা ॥
 ফলিল মেঘত যেন বামধনু বেখা ॥
 কপালত পিন্ধাইলা কুকুম সিন্দূৰ ।
 অগক চন্দন গাৱে লিপিল প্ৰচুৰ ॥
 কঠিত পিন্ধাইলা মণিময় বস্ত্ৰহাৰ ।
 সৰলাঙ্গ ঢাকিয়া পিন্ধাইলেক অলঙ্কাৰ ॥
 হেন কালে দাসী আহি বুলিলা বচন ।
 বজী পঠাইলেক মোক দেখি শুভক্ষণ ॥
 যাত্ৰাৰ সময় আসি টৈল উপস্থিত ।
 কহা লৈয়া থাক লাগে সভায় স্থিতি ॥

হোৱে চিৰিগণ কৈলা উকলিব ধনি ।
 ভৱাব ধৰিয়া কামেৰে মানি শুভজনী ॥
 মিলি বহু সখিগণ কৰি স্তম্ভন ॥
 সময়ন্তী সমে উপস্থিত সত্যাবল ॥
 স্বৰ্গ চতুৰ্দোলে চড়ে নল মহামতি ।
 সখীগণ নামে বৈসাইলেক সময়ন্তী ॥
 মিনতি কৰিয়া বাক্য জামাতাক যতি ।
 কহিব নপাবে তাৰ হিয়া বাহু ফাটি ॥
 শুনা মহামতি নল জামাতা আমাৰ ।
 আজি ধৰি সময়ন্তি দাসী তৈলা হোৱা ॥
 হোৱে চৰণত আঁক কৈলো সমৰ্পণ ॥
 নহু মোৰ কমি ভাত কৰিবা পালন ॥
 আলমুহা কহা মোৰ নেচয় কতুব ।
 মোৰ মূৰ চাহি মোৰ কেমিগা ইহাব ॥
 হেনমতে বহুতৰ বোলে ভীমবায় ।
 শোকে গদ্‌ গদ্‌ হিয়া লোহ বহিবাগ ॥
 বাজমন্তী এতি বাক্য বুলিলা বচন ।
 যৌতুকৰ স্ৰবা তুমি আনা এতিক্ষণ ॥
 সহস্ৰেক হস্তী আনা সাজ সমৱিষ্টে ।
 অমুতেক ঘোড়া আবে আনাহা বৰিতে ॥
 সাজকৃত্য সহস্ৰেক দাসী দিবে লাগে ।
 গক মহ পালে পালে আনা মোৰ আগে ॥
 আনৌ ধন বহু বহু আছয় কণাৰে ।
 অৰ্দ্ধভাগ কৰি তুমি আনাহা সচৰে ॥
 অৰ্দ্ধবাজ্য দিবো মই দমইব যৌতুকে ।
 শুনি মন্ত্ৰী চলি গৈলা পাবম কৌতুকে ॥
 হাতী, ঘোড়া, বৰ, দাস, দাসী অগণন ॥
 হীৰা মৰকত আৰু প্ৰবাল কাঞ্চন ॥
 সজে লৈয়া নল বাক্য মহাবজ্জ মনে ।
 চতুৰ্দোলে চড়ি বাই সময়ন্তী সজে ॥

স্বদেশক গৈয়া বাজা পৰম কৌতুক ।
 ঘামল বহুসৰ বাজা বকে মহাপুৰুষে ॥
 কাকো দিনান্তৰে বাণী গভুৰতী তৈল ।
 যথাকালে মহামতী পুত্ৰ প্ৰসবিলা ॥
 কামৰ্প জিনিয়া পুত্ৰ কপৰ আধাৰ ।
 পুত্ৰমুখ দেখি বাজা আনন্দ অপাৰ ॥
 ইন্দুসেন নাম বাখে কবিতা যতন ।
 বিপ্ৰগণে জিলা বাজা বহু ধন সোণ ॥
 তুৰন্তৰে আক এক কহা কহা তৈল ।
 ইন্দুসেনী নাম বাজা যতনে বাখিলা ॥
 দিনে দিনে বাঢ়ে দুই ধেন চন্দ্ৰ কলা ।
 দেখি বাজা বাণী তৈল আনন্দতে ভোলা ॥
 পুত্ৰ কহা পালে বাণী কবিতা যতন ।
 বাজা কহা কৰে বাজা শিব কবি মন ॥
 পুত্ৰবতে পালে প্ৰজা ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম বত ।
 বোণী দুঃখী নাই কোনো নলৰ খাজাত ॥
 আপোন স্বধৰ্ম্ম বাজা পালি নিবন্তৰ ।
 বাজাক পাসিয়া পুত্ৰ ভুক্তয় অপাৰ ॥
 নলৰ কপাক আবে এতি মানে শত ।
 দেহগণে বি কৰিলা বিবখিতা কও ॥

দুৰ্গাপ্ৰসাদ দত্ত।

বৃষকেতু।

(শৌৰাণিক নাট ।)

চতুৰ্থ দৰ্শন।

বাক্য আলি।

বৃষকেতু আৰু কিছুমান ল'ৰা।

কৰ্ণ—(বহুত মিলগৰ পৰা চিঞৰি) মোৰ সোণাটো বৃষকেতু, কত আঁঠো, এইপিনে আঁঠো। মই অশমে তোমাক বিচাৰি ফুৰিছোঁ।

বৃষকেতু—(ল'ৰাবোৰক) মোক 'ভাই' দেউতাই অখনিৰে পৰা বিচাৰি ফুৰিছে। তোমালোকে ধেমালি কৰি থাকো, মই কিবাকিবি খাই আহোঁগৈ। মই অখনিয়েই একে নোপোৱাকৈ গুচি আহিলোঁ। গুৰে দেউতাই বিচাৰি ফুৰিছে। মই নগলোঁ দেউতাই খং কৰিব। তেওঁ তু নোপোৱাকৈ আয়ে উমলিবলৈ পঠিয়াই দিছিল। এতিয়া দেউতাই কিয় বিচাৰিছে বুজ লৈ আকৌ আহিম এতিয়া মই যাওঁদেই। (গৈ আধা বাটৰ পৰা উভতি আহি) ভাই! আকৌ আহিম বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰাটো মোৰ অশ্বায় হল। মানুহৰ জীৱনৰ কি ঠিক আছে? এই আঁঠো, এই নাই, যদি জীয়াই থাকোঁ, তেন্তে আকৌ আহি তোমালোকৰ লগত ধেমালি-ধুমুলা কৰিমহি। বীৰি নোপোৱা এয়ে বিদায় হলো বুলি জানিবাইক। সময়ত তোমালোকক অনেক কথাই আচৰিত কৰিছিলোঁ। সেইবোৰ ক্ষমা কৰিবাইক।

১ম ল'ৰা—ভাই! তোমাৰ মুখে আগেয়ে কেতিয়াও এনে কথা শুনা নাছিলোঁ। আজি শুনি বৰ আচৰিত হৈছোঁ।

২য় ল'ৰা—ভাই! তোমাৰ কথা শুনি মোৰ মনত বৰ বেজাৰ লাগিছে।

৩য় ল'ৰা—ভাই, হঠাৎ এনে কথা কৈল কলী?

কৰ্ণ—(আহি ওচৰ চাপি) মই তোমাক বিচাৰি ফুৰিছোঁ। নহয়—আঁঠো ঘৰলৈ যাওঁ (কোলাত তুলি চুমা খাই ঘৰলৈ প্ৰস্থান)

পট পৰিবৰ্তন।

বজাৰ অস্তঃপুৰ।

পদ্মারতী আৰু কষ্টকী।

কৰ্ণ—(বৃষকেতুক কোলাত লৈ উপস্থিত হৈ বিবস মনেৰে বাণীক) এইটি তোমাৰ হেঁপাহৰ খন।

পদ্মা—(উদ্ধাৱল মনেৰে বজাক) চাওঁ মোৰ সোণাইক চাওঁ। (কান্দি কান্দি বৃষকেতুক) অ' মোৰ লাহৰী! তুমি তোমাৰ খাইমুঠী কাঠবীক এবাৰ আই বুলি মাৰ্তা। তুমি মোক জন্মৰ নিমিত্তে সেন্দূৰীয়া মুখ খনিৰে চুমা এটি দিয়া। মই নমৰি এতিয়াও ভাল জীয়াই আছোঁ! (কন্দন)

বৃষকেতু—আই! তুমি বিয়াবুল হৈ কেলৈ কান্দিছা! তুমি কান্দা দেখিলে, মই মনত বৰ দুখ পাওঁ। তুমি নেকান্দিবা।

পদ্মা—মোৰ দেহাডুপৰি! মই বৰিণীয়ে তোমাক মাৰিব খুজিছোঁ। তোমাক আৰু জন্মলৈ দেখা নেশাওঁ। মই বৰ কুলক্ষণী। মই নেকান্দি নোৱাৰোঁ, মোৰ সোণাই!

বৃষকেতু—আই! মোক কেলৈ মাৰিব খুজিছা? মাৰিব খুজিছা যদি কান্দিছা কিয়?

পদ্মা—আই ঠু! মোৰ লাহৰীৰ কপালত এয়ে হে আছিল! ইটালৈকেহে মই তুলিতালি ডাঙৰ দীঘল কৰিলোঁ, মোৰ পেটত জন্ম নিদিয়া কলেই ভাল আছিল। ঈশ্বৰে দি আকৌ এনে প্ৰভাৱণা কৰি নিৱে কিয়? (দীঘল ছমুনোৱা কাঢ়ে)

বৃষকেতু—আই! মোক কোনে নিব?

পদ্মা—মোৰ সোণাই আজিৰ পৰা তোমাৰ চক্ৰমুখ দেখিবলৈ নেশাওঁ আৰু। কৰবাৰপৰা বুঢ়া বামুণ এজন আহি তোমাৰ দেউতাকক অঙ্গীকাৰ কৰাই সত্যত বন্ধ কৰি পিছত তোমাৰ মঙহেৰে হেনো একাদশীৰ পাৰণ কৰে।

বৃষকেতু—তাৰ নিমিত্তে আই! তুমি ইমান শোক কৰিছা কিয়? এইটো বৰ সজ কৰ্ম। মোৰ বথাপৰ্ণতে জীৱন সাৰ্থক। আহা! এই অগন্থায়ী অকৰ্মণ্য মাংসপিণ্ডকণ দেহাটি মৰিলে ছাই হ'ব, নাটবা পকুৱা পিপৰাই খাব। এনেদৰে মই বামুণৰ স্তোত্ৰ্য হ'ম, ইয়াতকৈ আনন্দৰ কথা জগতত কি আছে? মোৰ কুণা খৰা, দুয়ো আনন্দ মনেৰে মোৰ মঙহ বামুণক পুৱাই অতিথি সৎকাৰকণ ঈশ্বৰক পূজা কৰাহক।

কর্ণ—আহা ! মোর বোপাই কেনে জ্ঞানরান !

বৃষকেতু—দেউতা ! আপোনার জীৱন ধন্য । আই ! তুমিও মহাপুণ্যৱতী । তোমালোকৰ মৰমৰ বস্ত্ৰে আজি পৰমেশ্বৰে পূজা পাব । মোৰ জীৱনো ধন্য । মোৰ আজি জন্মৰ সাৰ্থক হল । মোৰ অপবিত্ৰ সামান্য মাংস ফেৰা বামুণে খাব, ইয়াতকৈ কি সুখৰ বিষয় আছে ? আজি মোৰ শুভ দিন আৰু বাতিও শুভকৰণতে পুৱাল । বামুণ সকলো জাতিৰে বজা, সকলোৱে বামুণৰ পূজা কৰে । বামুণেৰে সৈতে ঈশ্বৰৰ ভেদ নাই । যি বামুণক মানে, সেয়ে ভগৱানক পায় । ভৃগুৰামে খং উঠি কৃষ্ণৰ বুকুত লাঠি মৰাত কৃষ্ণই বামুণে ভৰিত দুখ পালে বুলি তৎক্ষণাত ভৰিত ধৰি কত দুখ প্ৰকাশিলে ! গোলক-বিহাৰী শ্ৰীহৰিৰ চাৰিখন বেদেও সীমা নেপায় । তেনে শ্ৰীহৰি বামুণৰ দাস । ব্ৰহ্মশাপত দশবখৰ দশা কি হল ?—শ্ৰীকৃষ্ণই বামুণক সিংহাসনত বহুৱাই চৰণ পূজা কৰে । গন্ধাকে আদি কৰি বিমান তীৰ্থবিলাক আছে, সকলোবোৰ বামুণৰ বুঢ়া আঙ্গুলিৰ ওপৰতে বিৰাজ কৰিছে । যি জনে ভক্তি ভাৱে বামুণৰ পাদোদক খাব, তেওঁ অবিবাদে স্বৰ্গলৈ গতি কৰে । বামুণে একান্ত মনেৰে যাক আশীৰ্বাদ কৰে তেৱেঁই জগতত পূজনীয় । বামুণৰ সমান খড়াল পৃথিৱীত কেওঁ নাই । ব্ৰহ্মশাপত পৰীক্ষিত বজাৰ সৰ্বদনাশ ঘটিল । এতেকে মোক অবিলম্বে বামুণক অৰ্পন কৰি কৰ্ত্তব্য পালন কৰাইক ।

পদ্মা—(কান্দি কান্দি) মোৰ সোণাইক নো কবতেৰে বেপি বেপি এনে নিদাকৰূপে কেনেকৈ বধ কৰোঁ ! (কান্দে)

কর্ণ—(বেজাৰ মনেৰে) উস্ কি নিদাকৰূপ কণা উস্ ! উস্ !

বৃষকেতু—বৃথা মোহ পৰিহাৰ কৰাইক । জীৱন মৰণ নাই, অৱশ্যাস্তৰ মাথোঁনে । অজ্ঞানৰূপ মায়াৰে চকু ঢাক খাই থকাতহে এই বিলাক নিদাকৰূপ বুলি ভাব হৈছে ।

বৃঃ বামুণ—(থংকৰি) আজি মোক অনাহাৰে মাৰে । মহাৰাজ ! ভোকত প্ৰাণ যায় । আছে দান নাই সমিধান, অৱ্যবত মোক কেলে বহুৱাই বাৰিছা ? মই বাওঁ ।

কর্ণ—প্ৰভু ! দাস গৈছোঁ । ক্ৰোধ পৰিহাৰ কৰক । মই সকলো ঠিক কৰিছোঁ ।

বৃষকেতু—আহা ! বামুণে ভোকত কষ্ট পাইছে । লবালবিকৈ খাবলৈ উপায় কৰি নিদিয়া নিতান্ত অধৰ্ম্ম হৈছে । শোক কৰিবৰ আৱশ্যক নাই খং উঠি শুচিযাব ।

কৰ্ণ—কণ্টকী, যা কবত খন লৈ আহগৈ। বামুণৰ আগতে কাটি দিব লাগে (পটক্ষেপণ)।

পঞ্চম দৰ্শন।

বজ্জাৰ সতী-ঘৰ।

বামুণ বহি আছে।

কৰ্ণ—(কবচোৰ কৰি) প্রভু! সেৱকে সকলো ঠিক কৰি আহিছে।

বুঃ বামুণ—(খং কৰি) উস্! মোৰ ভোকত তৰণী নাই। ভাল টু-টুৱাই আছাঁ। ককা? মই খাওঁ।

কৰ্ণ—প্রভু! বানীয়ে লৈ আহিছে।

পদ্মা—(বৃষকেতুক কোলাতি লৈ উপস্থিত হৈ, লাহেহৈ কোলাৰ পৰা নমাই থৈ বামুণক সেৱা কৰি) প্রভু! দাসীয়ে বহুত পলম কৰিলোঁ ক্ষমা কৰক।

বুঃ বামুণ—তোমালোকৰ কেৱল এই খন ফাকি। মই খাওঁ (বামুণে উপক্ৰম কৰি লাগুটি লয়) তিনিও বামুণৰ ভৰিত পৰিল, কণ্টকীয়ে হাতত কবত খন লৈ আঠকাটি অলপ নিলগতে থাকে)

কৰ্ণ—ঘিৰিবাৰু! সেৱকৰ দোষ মৰ্শণ কৰি পণকপ গুণৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰক।

বুঃ বামুণ—মোক প্ৰভাৱণা কৰা নিতান্ত অসুগত। মই আগেয়ে কৈছোঁ—আছে দান, নাই সমিধান। বাক ঘোৱা, মই চাই আছোঁ, সৌখিনিতে ছুয়ো হাঁহি হাঁহি কাটি পেলাই নি বাকি আনাগৈ।

বৃষকেতু—(কণ্টকীক) বহি! তুমি মোক গোসাই ঘৰত থকা সেই ফুলৰ খালখন আনি দিয়া (কণ্টকী আনিবলৈ গল। অতি ভক্তি ভাৱে বৃষকেতুৱে বামুণৰ চৰণত ধৰি) হে বিশ্বময় জগৎকৰ্তা মহাময় ভকতবৎসল হৰি, অনন্ত ব্ৰহ্মাণ্ড পতি অগতিৰ গতি প্রভু! তোমাৰ ককণাৰ সীমা নাই। আহা! মোৰ পামৰৰ মাংস কেবাৰ আজি বশ্য। প্রভু! তুমি পানীক সুসোৰ সাগৰৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ আহিলা। বশ্য প্রভু তোমাৰ মহিমা। (কণ্টকী আহি ফুলৰ মালাৰ কাঁহি খন এদিয়ে, বৃষকেতুৱে চৰণত অৰ্পণ কৰি, থাকক আক বাপেকক পিকাই এধাৰ নিজেও পিকি নাচি নাচি গায়)

বৃষকেতু ।

৬৪৭

গীত ।—

কি সুন্দর কথা আহা শুনো আজি মই ।
আজিহে গুচিলে প্রভু, মোর ভব-ভয় ।
হবি হবি হবি বুলি, নাটো আঁহা বাহু তুলি
হিয়া মেলি, হবি বুলি হওঁ হবিময় ।

বুঃ বামুণ—উস্। বাক দেখিছাঁ বোলে—মোর ভোকত জীর যায়, তেও দেখোন মন-কাণ নাই । হল হল যোরা কাটি বাছি বাকি-বাড়ি দিয়াঁতি, পেটের খজুরতি মাঝে । (পূর্বমুহুর্তে বৃষকেতু বহে, কর্ণ আক পক্ষ্যাতী দুয়ো কাটিবলৈ উজোগ করাত) বোলোঁ সৌমিনিত কাটাইক, মই চাই আছোঁ । এইখন তেজ-কুবে অটকার কবির নেলাগে । (তিনিও ভিতবু সোমাই গৈ, ভিতবত কাটে, বামুণে হাঁহে)

বৃষকেতুব কটা মূবটোয়ে—বাধাকৃষ্ণ, বাধাকৃষ্ণ, গোলোক-বিহারী হবি ।

বুঃ বামুণ—দণ্ড দাতাকর্ণ, তোমার যল পূর্ণিবীত চক্রে সূর্য্য থাকে মানে বল । তুমি যাপার্থ সুপণ্ডিত আক সাধু বজা । এতিয়া সেইবোর ভিতবলৈ নি ভালকৈ জাত আঞ্জা বাকি-বাড়ি লৈ আছাঁগৈ । অলপো পেলাই নিদিবা । যোরাঁ যোরাঁ, বেগতে লৈ যোরাঁ । মোর ভোকত পেট কলমলাবলৈ ধবিছে । (অকলৈ বহি আপোনি আপুনি) বুড়া মাশুহ দীতকেটাও লবিছে, কেটামান গলেই । কোমলকৈ সিজাই নিদিলে কথাবে আহবি । (ইফালে সিকালে চাই পেটটো খপিয়াই) উস্। ভাল পলম হৈছে । বাণীয়ে মূবটো লুকুয়াই রাখিছে । মই যেতিয়া দাম, তেতিয়া বৃষকেতুব মূবটো আগতলৈ বিনাই বিনাই কান্দিবলৈ মনত আলচ কবিছে । বাক, বহ, ময়ো বাকপকে এটা কথা কবিস—যেতিয়া আতাইবোর আনিব, মোর টেড়া আঞ্জা নহলে খোরা নহু বুলি আকোঁ মূবটোর টেড়া বকাম । (চিঞবি) মহাবাজ । হল নে নো ? মোক আজি ভাল মূবত টঙনিয়াই মাঝিলা ।

কর্ণ—(আহি সত্যকি অন্তরে) আক বিলম্ব নাই প্রভু । বাণীয়ে লৈ আহে হে লাগে ।

বুঃ বামুণ—তুমি আজি মোক ইমান শাস্তি তেও দিব নেলাগিছিল ।

কর্ণ—প্রভু । বন্দীর অনেক অপরাধ হৈছে । পাপাক চরণ তবী দি নতবলে উপায় নাই ।

বুঃ বামুণ ।—মিঠা কথাবে জানো পেট ভবে ? যোরা বেগতে লৈ আছাঁগৈ ।

কৰ্ণ—(ভিতৰলৈ গৈ ভাত আঙা আনি বুঢ়া বামুণৰ আগতে থয় ।)

বুঃ বামুণ—ইঃ। ইয়াৰে কি হব ? টেঙা আঙা নহলে মই লখোনীয়া মানুহে কেনেকৈ খাম ? এইবোৰ দেখোঁ বাবে-মহলাৰে কিবা খন কৰিলে। ইস্! মই কি বিপদত পৰিলোঁহি। যোৱা মডহৰ টেঙা এখন বেগতে বন্ধাই আনাগৈ।

কৰ্ণ—প্ৰভু। যি আছিল সকলো বান্ধি দিলে। মডহ এফেৰাও নাই—
অইন মডহ দিলে জানো নহব ?

বুঃ বামুণ—আছে, আছে যোৱা।। বাণীয়ে মূৰটো লুকুৱাই থৈছে। তাৰেই বান্ধি দিবলৈ কোৱাগৈ। নহলে মই নেখাওঁ, যাওঁ। এইবোৰ থাকিল আকল। তুমি এতিয়া নিশ্চয় নৰকলৈ যাব।

কৰ্ণ—প্ৰভু। দাস বেগেতে ভিতৰৰ পৰা আহোঁ, এখনতক বন, নেযাব।
(ভিতৰলৈ যায়)

(পটক্ষেপণ)

অন্ত ।